

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ**

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ

**Збірник наукових праць
№ 3–4 (61) 2017**

**Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1998 р.**

**Кривий Ріг
Маріуполь
2017**

Рекомендовано до друку Вченою радою ДЮІ МВС України,
протокол № 6 від 22.12.2017 р.

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ № 3–4 (61) 2017

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1998 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Збірник включено
до переліку фахових видань,
у яких можуть публікуватися ре-
зультати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата юридичних
наук (Бюлетень ВАК України. —
2010. — № 4).

Перереєстровано (додаток 6 до
наказу Міністерства освіти і науки
України від 28.12.2017).

У збірнику розглядаються загаль-
нотеоретичні та історичні аспекти
держави і права, висвітлюються
актуальні питання адміністратив-
ного, кримінального, трудового
та господарського права, проблеми
бороти злочинністю

Ø Відповідальність за точність
поданих термінів, фактів, цитат,
цифр і прізвищ несуть автори
матеріалів

Ø Редакційна колегія не завжди
поділяє думку авторів

Ø До друку приймаються статті,
відредаговані належним чином,
із дискетою 3,5 WinWord 98

Ø Розсилається до наукових
бібліотек України, вищих навча-
льних закладів системи МВС

Засновник та видавець:
Донецький юридичний інститут
Свідомо про державну
реєстрацію
КВ № 22761-12661 ПР від
30.05.2017.

Адреса редакції та видавця:
Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг,
вул. Степана Тільги, 21
Тел.: (056) 495 09 69

Головний редактор — Бесчастний В. М., ректор Донецького юридичного інституту
МВС України (далі — ДЮІ МВС України), доктор наук з державного управління,
професор, заслужений юрист України;

заступник головного редактора — Назимко Є. С., перший проректор ДЮІ МВС Ук-
раїни, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

відповідальний секретар — Лосич С. В., начальник відділу організації наукової
роботи ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук;

редактор — Рутвян О. І., завідувач редакційно-видавничого відділення;

члени редколегії:

— Зозуля Є. В. — професор кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС
України, доктор юридичних наук, доцент;

— Волобуєв А. Ф. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та
судових експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;

— Одерій О. В. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судо-
вих експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук,
доцент;

— Деревянко Б. В. — професор кафедри господарсько-правових дисциплін
юридичного факультету ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;

— Клемпарський М. М. — професор кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ
МВС України, доктор юридичних наук, доцент;

— Кононенко Т. В. — професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
ДЮІ МВС України, доктор філософських наук, доцент;

— Титаренко Д. М. — професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
ДЮІ МВС України, доктор історичних наук, доцент;

— Вітвіцький С. С. — завідувач науково-дослідної лабораторії з проблемних
питань правоохоронної діяльності ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук,
доцент;

— Волобуєва О. О. — завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та
судових експертиз ДЮІ МВС України, кандидат юридичних
наук, доцент;

— Мердова О. М. — завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук;

— Пашутін В. В. — доцент кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС
України, кандидат юридичних наук, доцент;

— Макаренко О. Ю. — професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України ДЮІ
МВС України, доктор юридичних наук, доцент;

— Лоскутов Т. О. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та
судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної
поліції України ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;

— Іванов І. В. — начальник кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС
України, кандидат юридичних наук, доцент;

— Пилипенко Д. О. — заступник декана юридичного факультету ДЮІ МВС
України, кандидат юридичних наук;

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ УКРАЇНИ У 2017 РОЦІ: НАПРАЦЮВАННЯ ТА ЗДОБУТКИ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО РЕКТОРА.....	4
НАУКОВИЙ СКЛАД ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ	6
ЗАГАЛЬНА СУМА НАУКОВИХ БАЛІВ КАФЕДР ТА ІНШИХ ПІДРОЗДІЛІВ ІНСТИТУТУ ЗА 2017 РІК	9
СЕРЕДНЯ КІЛЬКІСТЬ НАУКОВИХ БАЛІВ НА ОДНОГО ПРАЦІВНИКА КАФЕДРИ (ПІДРОЗДІЛУ) ІНСТИТУТУ ЗА 2017 РІК.....	9
ПОКАЗНИКИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ІНСТИТУТУ ЗА 2017 РІК (СУМА БАЛІВ).....	10
НАУКОВІ ЗАХОДИ, ПРОВЕДЕНІ ДОНЕЦЬКИМ ЮРИДИЧНИМ ІНСТИТУТОМ У 2017 РОЦІ.....	12
НАУКОВІ ТА НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ 2017 РОКУ	13
МОНОГРАФІЇ.....	13
ПІДРУЧНИКИ, ПОСІБНИКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	17
ПРАЦІВНИКИ ІНСТИТУТУ, ЯКІ ЗАХИСТИЛИ ДИСЕРТАЦІЇ В 2017 РОЦІ.....	32
ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ ДОКТОРА НАУК.....	32
ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ КАНДИДАТА НАУК.....	33
НАУКОВЦІ ІНСТИТУТУ	36
ДОКТОРИ НАУК	36
КАНДИДАТИ ЮРИДИЧНИХ НАУК	39
КАНДИДАТИ БІОЛОГІЧНИХ НАУК.....	45
КАНДИДАТИ ІСТОРИЧНИХ НАУК	45
КАНДИДАТИ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК.....	45
КАНДИДАТИ НАУК З ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	46
КАНДИДАТИ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК	46
КАНДИДАТИ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК	47
КАНДИДАТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК.....	47
КАНДИДАТИ ТЕХНІЧНИХ НАУК.....	47
НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА КАФЕДРАЛЬНИХ НАУКОВИХ ТЕМ ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ	49
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ	50

Розділ II

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Барановський Олександр Віталійович

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТВОРЕННЯ, ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ СУВЕРЕННОЇ УКРАЇНИ (ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ).....	51
--	----

Зозуля Євген Вікторович

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ РЕФОРМАЦІЇ ЩОДО ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ,
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ
(ДО 500-Ї РІЧНИЦІ ПОЧАТКУ РЕФОРМАЦІЇ В ЄВРОПІ) 60

Марущак Наталія Володимирівна

ЩОДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ПРАВА НА ПОВАГУ
ДО ГІДНОСТІ 68

Марущак Олександр Анатолійович, Бабич Дарія Сергіївна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ 74

Розум Сергій Юрійович

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ
І ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ (ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ) ... 80

Розділ III

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

Макаренко Олександр Юрійович, Макаренко Наталія Анатоліївна

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИДОБУВАННЮ КОРИСНИХ КОПАЛИН
ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ РОЗГЛЯДУ КРИВОРІЗЬКИМ
РАЙОННИМ СУДОМ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА Ч. 2 СТ. 240 КК УКРАЇНИ) 86

Тіхонова Марія Анатоліївна

МОЖЛИВІСТЬ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ СПОРТСМЕНУ-ПРОФЕСІОНАЛУ У ЗВ'ЯЗКУ
З НЕПРАВИЛЬНО ВИНЕСЕНИМ РІШЕННЯМ ЩОДО НЬОГО ЗА ВИКОРИСТАННЯ ДОПІНГУ 92

Пономаренко Олександр Олександрович

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЗАПОВІДАННЯ
ЗА ЧАСІВ УНР ТА УССР 97

Розділ IV

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО.
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

**Гаврилін Віталій Олексійович, Мердов Станіслав Павлович, Білобров
Володимир Миколайович**

ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ 102

Головков Олександр Миколайович

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗВІТУ ДІЛЬНИЧНИХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ 108

Лопатін Станіслав Володимирович

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ ДОРОЖНЬОГО РУХУ
В УКРАЇНІ ЗА ЧАСИ ЇЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ 112

Мердова Ольга Миколаївна

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 174 КУПАП 121

Наджафгулиев Рафиг Ислам оглы

ПРОБЛЕМЫ НОВЕЙШИХ РЕЛИГИОЗНЫХ ТЕЧЕНИЙ И АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ
РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РЕЛИГИОЗНОМУ ЭКСТРЕМИЗМУ В
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ 126

Шульга Марина Вікторівна

КУРСАНТ ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН 131

Розділ V

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

Джужа Анастасія Олександрівна

ІНТЕРАКЦІЯ (ВЗАЄМОДІЯ) МІЖ ЗЛОЧИНЦЕМ І ЖЕРТВОЮ ЗЛОЧИНУ 137

Назимко Єгор Сергійович, Обод Андрій Валентинович

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ
НЕПОВНОЛІТНІХ, У ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ 143

Пилипенко Дмитро Олексійович

ЩОДО СИСТЕМИ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА,
ВИКОНАННЯ І ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ 150

Черевко Кирило Олександрович, Авдєєв Олександр Олександрович

ЩОДО ПИТАННЯ ПОТЕРПІЛОГО ВІД НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ 156

Розділ VI

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Городецька Марина Сергіївна

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ВІДАННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 164

Грига Марія Андріївна, Осетрова Олена Станіславівна

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ, ЩО ПРОВОДЯТЬСЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-
ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД 172

Негрич Назар Михайлович

АНАЛІЗ ОБСТАНОВКИ ВЧИНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ЗАГРОЗУ
БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ 179

Шульга Андрій Олександрович

УЧАСТЬ СТОРІН У ДОКАЗУВАННІ: МОРАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 185

Якубель Марія Михайловна

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ НАЧАЛА ПРОИЗВОДСТВА ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ
О ПРИМЕНЕНИИ ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР БЕЗОПАСНОСТИ И ЛЕЧЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ
РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И УКРАИНЫ) 192

НАШІ АВТОРИ 199

ВИМОГИ щодо оформлення наукових статей, які публікуються у збірнику
наукових праць «Правовий часопис Донбасу» 202

Вельмишановні учасники конференції!

Щиро вітаю всіх Вас з видатною подією в науковому житті Донецького юридичного інституту МВС України – XII підсумковою науковою конференцією 2017 року!

Підводячи підсумки роботи у 2017 році, аналізуючи напрацювання та здобутки у науково-дослідній роботі, варто не лише систематизувати досягнуте, а й критично осмислити організацію науково-дослідної роботи в закладі та отримані результати наукових досліджень. Основним досягненням колективу вишу є те, що нам вдалося і зберегти, і примножити наукові здобутки та традиції, що ми прагнемо до вдосконалення, до пошуку нових форм роботи і шляхів саморозвитку. Рух – це початок змін, рух вперед – це прогрес, а рух, підкріплений бажанням, прагненням до досконалого, високою метою, приречений на успіх.

Беззаперечною істиною є те, що результативна науково-дослідна діяльність є важливим показником спроможності вищого навчального закладу у справі підготовки поліцейських рівня ХХІ століття. Новітні підходи до підготовки майбутніх фахівців для роботи в органах державної влади потребують відповідного наукового обґрунтування.

Успіх, прогрес, відповідність сучасним реаліям, оперативне реагування на виклики сьогодення у будь-якій сфері державного управління у ХХІ столітті значною мірою залежать від невідпинного здійснення наукової діяльності та впровадження її результатів у практичну площину. Здебільшого це стосується юридичної галузі знань та практики роботи правоохоронних органів.

Захист прав і основних свобод людини і громадянина, боротьба зі злочинністю, які у своєму транснаціональному (міжнародному) вимірі є одними з найактуальніших викликів сьогодення, – це основні пункти порядку денного внутрішньої та зовнішньої політики України.

Тому результати науково-дослідної роботи співробітників, науково-педагогічного складу, курсантів та студентів інституту є беззаперечним іспитом на відповідність державній політиці модернізації і реформування різних сфер суспільного життя та побудови демократичного суспільства й правової держави в Україні.

Науково-дослідна робота в інституті протягом поточного 2017 року відзначилася значними науковими здобутками, окреслила нові перспективні напрями майбутніх досліджень.

У 2017 році дисертації захистили 4 працівники Донецького юридичного інституту. Варто зазначити, що титанічні зусилля Лоскутова Тимура Олександровича принесли свої результати, і зараз ми можемо привітати його з успішним захистом дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Також вважаю за необхідне подякувати тим працівникам, які захистили свої дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: Пітух Юлії Юріївні, Орлову Віктору Анатолійовичу; слова щирої вдячності висловлюю і Федоренко Ользі Борисівні, яка успішно захистила дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук.

Ці результати – примноження добрих традицій підготовки науково-педагогічних кадрів у нашому навчальному закладі.

Поточний рік став знаменним і для розвитку видавничої справи Донецького юридичного інституту. Починаючи з 1997 року, 20 років поспіль у світ виходив збірник наукових праць з промовистою назвою «Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності».

Однак життя змушує й спонукає нас до постійного пошуку, до змін та інновацій. Так, відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 30.05.2017 № 1748/5, збірник наукових праць Донецького юридичного інституту МВС України перереєстровано у зв'язку зі зміною назви на «Правовий часопис Донбасу». Нова патріотична назва збірника підкреслює, що наш колектив, наші курсанти, студенти, слухачі та аспіранти (ад'юнкти) є великою суспільною силою та налаштовані до змін, розвитку і звершень.

Донецький юридичний інститут МВС України, як виш-переселенець, щороку успішно розвиває та поглиблює міжнародне наукове співробітництво з колегами із закордонних навчальних закладів та правоохоронних структур. Формами такої взаємодії є участь представників інституту в роботі міжнародних науково-практичних конференцій, тренінгів, стажуваннях за кордоном та проведення міжнародних науково-практичних конференцій у нашому інституті. Ми високо цінуємо співпрацю з Фондом Ганса Зайделя за всіма напрямками міжнародного співробітництва.

У рамках міжнародного співробітництва 18 травня 2017 року в місті Маріуполі за підтримки Фонду Ганса Зайделя (Німеччина), Головного управління Національної поліції в Донецькій області та Маріупольської міської ради було проведено міжнародний круглий стіл «Актуальні питання боротьби з торгівлею людьми в умовах проведення антитерористичної операції (збройного конфлікту)». Проведення міжнародного круглого столу у м. Маріуполі (на лінії розмежування) в умовах збройного конфлікту має велике значення для розвитку місцевих територіальних громад, органів самоврядування всієї Донеччини; такі заходи міжнародного рівня надають упевненості в майбутньому та є запорукою розвитку громадянського суспільства, у якому пануватиме мир та злагода.

У 2017 році нам вдалося забезпечити послідовність та системність наукових досліджень:

- у цьому році вченими інституту видано 10 монографій, майже 50 навчальних та науково-практичних посібників, 6 науково-практичних рекомендацій, 1 практикум, 1 науково-практичний коментар до законів, 2 збірники процесуальних документів;
- результати наукових досліджень вчених вишу-переселенця вже традиційно користуються попитом серед органів законодавчої, судової та виконавчої влади. Так, у 2016/17 навчальному році впроваджено у законодавчу діяльність 7 пропозицій до змін чинного законодавства, 16 – упроваджено у практичну діяльність правоохоронних органів;
- інститутом було проведено 18 науково-практичних заходів з актуальних проблем правозастосування (2 міжнародні конференції, 6 всеукраїнських, 4 круглі столи, 2 наукові форуми, 4 курсантсько-студентські конференції).

Таким чином, підводячи підсумок науково-практичної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України у 2017 році, слід зазначити, що поточний рік проходив під гаслом збереження наукового потенціалу, невинного розвитку науково-викладацької діяльності нашого інституту як провідного вишу системи МВС України. Враховуючи показники науково-практичної діяльності працівників кафедр та підрозділів інституту та вишу в цілому, варто вказати, що 2017 рік став вдалою віхою у розвитку Донецького юридичного інституту як флагмана з надання якісної юридичної освіти та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України.

Багато зроблено і багато чого вдалося досягнути. Проте ще більше роботи у нас попереду. Бажаю всім учасникам XII підсумкової наукової конференції і всьому колективу інституту творчої наснаги та інноваційних ідей, що сприятимуть втіленню широких наукових перспектив Донецького юридичного інституту та розвитку науки в цілому!

*Ректор Донецького юридичного інституту МВС України,
доктор наук з державного управління, професор,
заслужений юрист України
В. М. Бесчастний*

НАУКОВИЙ СКЛАД ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ

Галузі науки	Усього науковців	Доктори наук	Кандидати наук	З них:	
				Професори	Доценти та старші наукові співробітники
НА ПОСТІЙНІЙ ОСНОВІ:					
Юридичні науки	52	12	40	3	19
Історичні науки	4	1	3	-	3
Економічні науки	2	-	2	-	-
Філологічні науки	5	-	5	-	1
Технічні науки	1	-	1	-	1
Філософські науки	2	2	-	-	1
Психологічні науки	2	-	2	-	-
З державного управління	3	2	1	2	1
Педагогічні науки	4	-	4	-	-
Медичні науки	0	-	-	-	-
Біологічні науки	1	-	1	-	1
З фізичного виховання та спорту	0	-	-	-	-
УСЬОГО НА ПОСТІЙНІЙ ОСНОВІ	76	17	59	5	27
ЗА СУМІСНИЦТВОМ:					
Юридичні науки	1	-	1	-	-
Психологічні науки	0	-	-	-	-
Державне управління	0	-	-	-	-
Усього за сумісництвом	1	0	1	0	0
РАЗОМ	77	17	60	5	27

ЗАГАЛЬНА СУМА НАУКОВИХ БАЛІВ КАФЕДР ТА ІНШИХ ПІДРОЗДІЛІВ ІНСТИТУТУ ЗА 2017 РІК

1.	Кафедра адміністративно-правових дисциплін	7406
2.	Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін	3320
3.	Кафедра загально-правових дисциплін	2800
4.	Кафедра цивільно-правових дисциплін	2785
5.	Кафедра кримінально-правових дисциплін та судових експертиз	2215
6.	Кафедра господарсько-правових дисциплін	2205
7.	Кафедра державно-правових дисциплін та міжнародного права	1780
8.	Науково-дослідна лабораторія з проблемних питань правоохоронної діяльності	1687
9.	Кафедра спеціальних дисциплін та фізичного виховання	934
10.	Кафедра іноземних мов	910
Всього		26042

СЕРЕДНЯ КІЛЬКІСТЬ НАУКОВИХ БАЛІВ НА ОДНОГО ПРАЦІВНИКА КАФЕДРИ (ПІДРОЗДІЛУ) ІНСТИТУТУ ЗА 2017 РІК

КАФЕДРИ (ПІДРОЗДІЛИ)		
1.	Кафедра адміністративно-правових дисциплін	1058
2.	Кафедра цивільно-правових дисциплін	557
3.	Науково-дослідна лабораторія з проблемних питань правоохоронної діяльності	422
4.	Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін	369
5.	Кафедра загально-правових дисциплін	280
6.	Кафедра кримінально-правових дисциплін та судових експертиз	277
7.	Кафедра господарсько-правових дисциплін	276
8.	Кафедра іноземних мов	228
9.	Кафедра державно-правових дисциплін та міжнародного права	223
10.	Кафедра спеціальних дисциплін та фізичного виховання	94
Загальний середній бал кафедр		378

**ПОКАЗНИКИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ІНСТИТУТУ ЗА 2017 РІК
(СУМА БАЛІВ)**

1.	Бесчастний В.М.	2210	29.	Тулінов В.С.	412
2.	Піддубна Д.С.	1905	30.	Вітвіцький С.С.	384
3.	Лоскутов Т.О.	1240	31.	Червінчук А.В.	374
4.	Мердова О.М.	1187	32.	Пономаренко К.В.	365
5.	Назимко Є.С.	820	33.	Буга В.В.	350
6.	Кадала В.В.	765	34.	Шустрова К.В.	330
7.	Філіпенко А.С.	756	35.	Сабельникова Т.М.	320
8.	Зозуля Є.В.	745	36.	Бескровний О.І.	260
9.	Данилевська Ю. О.	723	37.	Хайлова Т.В.	260
10.	Кононенко Т.В.	695	38.	Мердов С.П.	253
11.	Одерій О.В.	580	39.	Лосич С.В.	240
12.	Данилевський А.О.	565	40.	Туренко О.С.	235
13.	Філіпенко Т.В.	560	41.	Князькова Л.М.	225
14.	Пилипенко Д.О.	555	42.	Громенко Ю.О.	220
15.	Клемпарський М.М.	540	43.	Баланаєва О.В.	210
16.	Новікова О.О.	535	44.	Мамонова О.І.	210
17.	Мухіна Г.В.	515	45.	Павліченко Є.В.	210
18.	Політова А.С.	510	46.	Зубченко Л.В.	198
19.	Делія Ю.В.	490	47.	Суюсанов Л.І.	185
20.	Титаренко Д.М.	485	48.	Шостаковська А.В.	185
21.	Назимко О.В.	340	49.	Гончаров А.В.	175
22.	Дерев'янко Б.В.	475	50.	Ісаков М.Г.	163
23.	Пилипенко Є.О.	470	51.	Волобуєва О.О.	160
24.	Когут О.О.	459	52.	Макаренко Н.А.	160
25.	Буга Г.С.	455	53.	Кубарєв І.В.	150
26.	Федоренко О.Б.	440	54.	Шульга А.О.	150
27.	Пекарський С.П.	430	55.	Родіна В.В.	140
28.	Лопатинська І.С.	415	56.	Титаренко О.О.	130

57.	Шульга М.В.	130
8.	Макаренко О.Ю.	125
59.	Голик В.А.	125
60.	Куракін О.М.	110
61.	Волобуєв А.Ф.	110
62.	Головков О.М.	100
63.	Ніколенко Л.М.	100
64.	Сусликов В.Є.	100
65.	Гаврилін В.О.	84
66.	Миронов Ю.О.	84
67.	Давидова Д.В.	80
68.	Іванов І.В.	75
69.	Живицька І.А.	75

70.	Ніколайченко	75
71.	Комісарова Н.О.	50
72.	Пашутін В.В.	50
73.	Цуркан О.П.	30
74.	Комісаров М.Л.	25
75.	Стрельник О.Л.	25
76.	Білобров В.М.	17
77.	Кармелюкова Т.В.	0
78.	Ампілогов О.В.	0
79.	Єпринцев П.С.	0
80.	Михайлов Р.І.	0
81.	Шапарь А.О.	0

** - на звання «Кращий науковець року» не може претендувати особа, яка не має одноосібного монографічного дослідження (згідно з Положенням про конкурс на звання «Кращий науковець року» серед наукових і науково-педагогічних працівників Донецького юридичного інституту, затвердженим вченою радою інституту 26.10.2011)*

НАУКОВІ ЗАХОДИ, ПРОВЕДЕНІ ДОНЕЦЬКИМ ЮРИДИЧНИМ ІНСТИТУТОМ У 2017 РОЦІ

№	ТЕМА НАУКОВОГО ЗАХОДУ	ДАТА ПРОВЕДЕННЯ
1.	Круглий стіл «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів»	10.02.2017
2.	Регіональний круглий стіл молодих вчених «Українська перспектива: соціокультурний та політико-правовий вимір (до 100-річчя Центральної Ради)»	17.03.2017
3.	II Всеукраїнська науково-практична конференція «Адміністративне право і процес: історія, сучасність, перспективи розвитку»	24.03.2017
4.	Всеукраїнська науково-практична курсантська (студентська) конференція «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи»	13.04.2017
5.	Круглий стіл «Карний розшук: історія та сучасність»	14.04.2017
6.	Всеукраїнська науково-практична конференція «Юриспруденція та наукові товариства у ВНЗ — шлях формування правника», присвячена дню заснування ДЮІ МВС України	28.04.2017
7.	Круглий стіл «Актуальні питання вдосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері безпеки дорожнього руху»	11.05.2017
8.	Міжнародний круглий стіл «Актуальні питання боротьби з торгівлею людьми в умовах проведення антитерористичної операції (збройного конфлікту)»	18.05.2017
9.	Міжвузівська науково-практична конференція «Актуальні питання правового забезпечення правоохоронної діяльності на сучасному етапі державотворення»	08.06.2017
10.	III Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми кримінального права та процесу»	16.06.2017
11.	Всеукраїнська науково-практична конференція: «Міжгалузеві зв'язки цивільного, господарського та трудового права»	28.09.2017
12.	III Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання досудового розслідування»	27.10.2017
13.	Всеукраїнська наукова конференція «Українство: динаміка сенсів і вимірів національного буття», приурочена до Дня української писемності та мови	09.11.2017
14.	XII Міжнародна науково-практична конференція «Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти»	17.11.2017
15.	III Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Актуальні питання адміністративного права та процесу»	01.12.2017
16.	Всеукраїнський правничий диспут «Захист демократичних цінностей і дотримання прав людини в Україні» в рамках Всеукраїнського тижня права	13.12.2017
17.	Інтернет-конференція молодих учених «Фізична культура і спорт: тенденції і перспективи розвитку»	20.12.2017
18.	Підсумкова науково-практична конференція	грудень 2017

НАУКОВІ ТА НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ 2017 РОКУ

МОНОГРАФІЇ

Бесчастний В. М. Кримінологічне забезпечення протидії злочинності в Україні: монографія / В. М. Бесчастний. — Харків: В справі, 2017. — 360 с.

У монографії розглядається комплекс теоретичних і практичних питань організації та здійснення кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні. Із залученням різних методів наукового аналізу визначено соціальний, правовий і функціональний зміст кримінологічного забезпечення, його місце в системі кримінологічних категорій і понять, співвідношення із механізмом і протидією злочинності в цілому. Розглянуто актуальні проблеми забезпечення кримінологічної безпеки країни різними організаційно-управлінськими засобами, а також питання організації та здійснення кримінологічного впливу на злочинність з боку владних органів та інституцій.

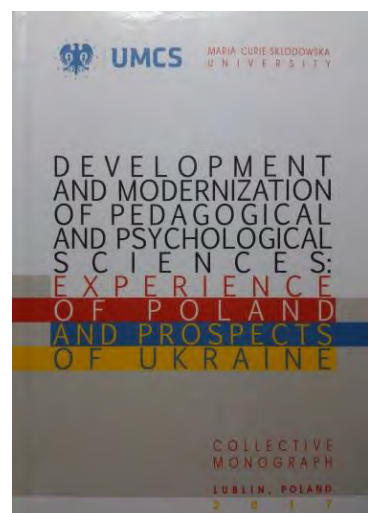
Для науковців, практичних працівників, викладачів, курсантів, студентів і широкого кола читачів, які цікавляться проблематикою протидії злочинності.

Імплементація наукових засад та перспективи досконалої маркетингової діяльності підприємств як ринково-орієнтованої концепції їх розвитку: колект. монографія / [Філіпенко Т. В., Карпюк О. А., Боцян Т. В., Кашук Л. М. та інші]; за заг. ред. проф. Павловської Л. Д. — Житомир: Вид. Євенок О. О., 2017. — 404 с.

У монографії досліджено наукові засади та перспективи досконалої маркетингової діяльності підприємств, зокрема, уточнено понятійний апарат проблеми дослідження, встановлені особливості формування концептуальних засад інноваційного маркетингу, удосконалені методики оцінки маркетингової діяльності підприємств, досліджені актуальні аспекти моделювання конкурентного статусу та маркетингу персоналу підприємств. Визначено особливості маркетингової діяльності підприємств та управління нею за сучасних умов господарювання, зокрема, в Україні в цілому, управління умовами трудової діяльності та розвитком персоналу, event-менеджменту.

Монографія розрахована на науковців, викладачів, аспірантів, магістрів, студентів, керівників, спеціалістів та працівників національної економіки.

Development and modernization of pedagogical and psychological sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine: Collective monograph / Allakhverdyan A.V., Mukhina G. V. Kostina V. V., Kravchenko H. Yu., Lukiianchuk A. N., Piddubnyi O.Y., Piddubna D.S. and other. — Lublin, Poland: Maria Curie-Sklodowska University, 2017. — 348 p.

The authors of articles usually express their own opinion, which is not always comply with the editorial Board's opinion. The content of the articles is the responsibility of their authors.

Залишення в небезпеці: кримінально-правовий аспект: монографія / Є. С. Назимко, Є. О. Пилипенко, ДЮІ МВС України. — Кривий Ріг; Харків: Колегіум, 2017. — 244 с.

У монографії розглядається залишення в небезпеці як склад злочину, передбачений ст. 135 Кримінального кодексу України, його історичний розвиток, соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за його скоєння, а також ті особливості, що у своїй сукупності дають можливість відмежувати залишення в небезпеці від інших складів злочинів та адміністративних правопорушень. Проаналізовано особливості притягнення до кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці в деяких країнах романо-германської, англо-американської, далеосхідної та змішаної правових систем. Книга розрахована на вчених, викладачів вищих навчальних

закладів юридичного профілю, здобувачів наукового ступеня, слухачів магістратури, студентів та усіх, хто цікавиться питаннями кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці.

Піддубна Д. С. Органічне господарювання: наукова концепція аграрно-екологічних та цивільно-господарських відносин: монографія / Дар'я Сергіївна Піддубна. — Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, 2017. — 254 с.

Монографія висвітлює наукові погляди на здійснення органічного господарювання в межах аграрно-екологічного та цивільно-господарського спрямування, вміщує відображення елементів їхньої взаємодії, визначає сучасну нормативно-правову базу та правовий аналіз запланованих змін як національного, так і міжнародного законодавства. Наведено характеристику основних складників- органічного господарювання з наданням авторського бачення стосовно удосконалення врегулювання суспільних відносин у цій сфері.

Адресовано передусім викладачам, аспірантам, ад'юнктам, слухачам, курсантам, студентам, юристам-практикам.

Професійно-психологічний розвиток працівників спецпідрозділів поліції імітаційними засобами: монографія / В. Є. Гурський, В. О. Лефтеров. — Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. — 164 с.

Монографію присвячено дослідженню психологічних аспектів розвитку професійно важливих якостей працівників поліції підрозділів спеціального призначення імітаційними засобами. Здійснено теоретичний аналіз підходів до розвитку особистісно-професійних якостей фахівців ризиконебезпечних професій, а також психологічних та методичних засад застосування імітаційних засобів пейнтболу, страйкболу та лазерних тирів у підготовці спеціальних підрозділів.

Емпіричним шляхом доведено, що працівники спецпідрозділів поліції, які під час професійної підготовки використовують імітаційні засоби, ма-

ють більш високий рівень розвитку рішучості, вольової регуляції, самостійності, прагнення до досягнення мети й перемоги, готовності діяти в умовах невизначеності, прагнення до досягнення мети й зваженості та гнучкості мислення й інших професійно важливих якостей. Розроблено психологічні рекомендації щодо використання пейнтболу, страйкболу та лазерних тирів для розвитку особистісно-професійних якостей працівників спецпідрозділів поліції, необхідних для ефективних дій в екстремальних умовах.

Нариси з міжнародного та зарубіжного трудового права і права соціального забезпечення: монографія / В. М. Бесчастний, М. М. Клемпарський, О. В. Назимко; за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного. — Харків: Право, 2017. — 176 с.

Монографія присвячена аналізу міжнародних стандартів і зарубіжного досвіду регулювання правових відносин у сфері трудового права та права соціального забезпечення. Матеріал подається в такій послідовності: 1) міжнародно-правові стандарти правового регулювання трудових відносин; 2) міжнародно-правові стандарти регулювання трудових відносин у сфері наукової, дослідницької та викладацької діяльності, міжгалузевий характер поняття науково-дослідної діяльності; 3) захист інституту материнства, проблематика заробітної плати за змістом норм сучасного міжнародного трудового права; 4) універ-

сальні соціально-трудова права представників корінних народів за змістом норм міжнародного трудового права і міжнародних декларативно-рекомендаційних положень та ін.

Книга розрахована для науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних вищих навчальних закладів, практичних працівників, суддів, адвокатів, спеціалістів з кадрових питань, а також усіх, хто цікавиться проблемами трудового права.

Органи внутрішніх справ України на етапі розбудови незалежної держави (історико-правове дослідження): монографія. — 2-ге вид., переробл. і доповн. / С. В. Зозуля. — Херсон: Грінь Д. С., 2017. — 270 с.

У монографії на основі всебічного аналізу наукової літератури, опублікованих і архівних документів, інших джерел розкрито й узагальнено історичний досвід становлення та діяльності органів внутрішніх справ України протягом першого десятиріччя їх існування як правоохоронного органу незалежної держави. Висвітлено питання нормативно-правового регулювання та організаційне забезпечення функціонування ОВС, визначені основні напрямки, форми, методи та особливості їх діяльності в боротьбі з найбільш небезпечними проявами злочинності в Україні протягом 1991–2000 рр. Досліджено процес

створення системи підготовки та підбору кадрів, зміцнення дисципліни та законності серед особового складу, розвитку соціально-психологічної та виховної роботи в ОВС України в другій половині 90-х рр. ХХ ст. — на початку ХХІ ст. Розглянуто характеристику основних напрямків і форм міжнародної діяльності ОВС у боротьбі з найбільш небезпечними проявами транснаціональної злочинності, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та розвитку співпраці з європейськими правоохоронними структурами.

Книга розрахована на науково-педагогічних працівників, ад'юнктів (аспірантів), курсантів і студентів юридичних ВНЗ і факультетів, працівників правоохоронних органів, а також тих хто, цікавиться проблемами новітньої історії правоохоронних органів України.

Куракін О. М. Сучасний механізм правового регулювання: загальнотеоретичні аспекти: Монографія / О. М. Куракін. — Запоріжжя: «Просвіта», 2016. — 465 с.

У монографії вперше на теоретичному рівні комплексно досліджено питання механізму правового регулювання на сучасному етапі розвитку України. Проаналізовано теоретико-правову сутність та практичний зміст відповідних правових явищ, запропоновано стратегічні засади підвищення ефективності механізму правового регулювання в українському державотворенні, шляхи зниження негативного впливу різних чинників і критерії оцінки його ефективності. Обґрунтовано теоретико-концептуальну модель механізму правового регулювання Української держави, сформульовано висновки і рекомендації, спрямовані на вирішення теоретичних і прикладних проблем механізму правового регулювання.

Для наукових працівників, викладачів, курсантів і студентів вищих юридичних навчальних закладів, державних службовців, політиків і всіх тих, хто цікавиться проблемами правового регулювання суспільних відносин.

Шульга А. О. Моральні основи кримінальних процесуальних відносин: монографія / А. О. Шульга. — Кривий Ріг; Харків: ООО «В деле», 2017. — 472 с.

У монографії вперше в Україні комплексно розглянуто проблемні питання моральності кримінальних процесуальних відносин. Намагання автора роботи спричинені однією провідною ідеєю — прагненням визначити критерії моральності кримінальних процесуальних відносин, перш за все, між суб'єктами кримінального провадження. Проаналізовано засади кримінального провадження в контексті моральних принципів суспільства. Сформовано моральні критерії, яким повинні відповідати норми кримінального процесуального права, правозастосовна діяльність суб'єктів, які провадять досудове розслідування та здійснюють кримінальне правосуддя, особисті якості учасників кримінального провадження, які здійснюють кримінальну процесуальну діяльність. Здійснено огляд завдань кримінального провадження, слідчої та судової практики з точки зору моральності. Сформульовано пропозиції та висновки щодо реформування кримінального процесуального законодавства з характерною для України орієнтацією на моральні цінності людини. Зроблено акцент на розмежуванні між моральністю відносин учасників кримінального провадження і моральністю кримінальних процесуальних норм чинного кримінального процесуального законодавства.

Монографія буде цікавою й корисною для наукових і практичних працівників, викладачів, курсантів (студентів, ад'юнктів, аспірантів) та всіх, хто вивчає проблеми моральності кримінальних процесуальних відносин.

ПІДРУЧНИКИ, ПОСІБНИКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Порядок притягнення водія до адміністративної відповідальності за скоєння правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 121 КУпАП: методичні рекомендації / Є. О. Пилипенко, ДЮІ МВС України. — Кривий Ріг, 2017. — 24 с.

Методичні рекомендації присвячені аналізу складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 121 КУпАП, визначенню порядку складання матеріалів за даним складом правопорушення, а також розгляду заходів забезпечення провадження, що можуть застосовуватись співробітниками патрульної поліції під час припинення керування водієм транспортним засобом, що має певні технічні несправності, з якими експлуатація транспорту забороняється, або переобладнанням з порушенням відповідних правил, норм і стандартів. Викладені у публікації рекомендації можуть бути корисними

для співробітників Національної поліції, працівників, курсантів, студентів та слухачів навчальних закладів системи МВС України.

Піддубна Д. С. Методичні рекомендації щодо вивчення навчальної дисципліни «Правове регулювання органічного господарювання» / Д. С. Піддубна. — Кривий Ріг, 2017. — 111 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, тематичні плани для здобувачів вищої освіти ступеня магістр денної та заочної форм навчання, зміст дисципліни, методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять та виконання самостійної роботи, плани занять з тем дисципліни, які об'єднані у два навчальних модулі, перелік навчально-методичної літератури та нормативних актів до кожної із тем, а також з курсу.

Розраховані на викладачів, здобувачів вищої освіти ступеня магістр при підготовці до навчальних занять з дисципліни «Правове регулювання органічного господарювання».

Навчально-методичні рекомендації для проведення ранкової фізичної зарядки з курсантами Донецького юридичного інституту МВС України / С. П. Мердов. — Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2017. — 76 с.

Навчально-методичне видання містить методичні рекомендації для підготовки та проведення ранкової фізичної зарядки з курсантами Донецького юридичного інституту МВС України. У ньому вміщено ілюстровані комплекси вправ, які рекомендовано для використання під час проведення ранкової фізичної зарядки.

Методичні рекомендації розраховані для офіцерів, курсантів Донецького юридичного інституту МВС України та всіх, хто цікавиться питанням фізичного виховання та здорового способу життя.

Правове регулювання гендерної рівності жінок-поліцейських в Україні: методичні рекомендації / Г. С. Буга, ДЮІ МВС України. — Кривий Ріг, 2017. — 44 с.

Методичні рекомендації присвячено аналізу поняття гендерної рівності та загальним положенням про гендерну рівність жінок сучасного українського суспільства; історичному розвитку гендерної рівності жінок-поліцейських; законодавчому регулюванню гендерної рівності жінок та чоловіків України.

Викладені у публікації рекомендації є збалансованим поєднанням матеріалу теоретичної та практичної спрямованості і можуть бути корисними для курсантів, працівників правоохоронних органів, а також для навчальних закладів системи МВС України.

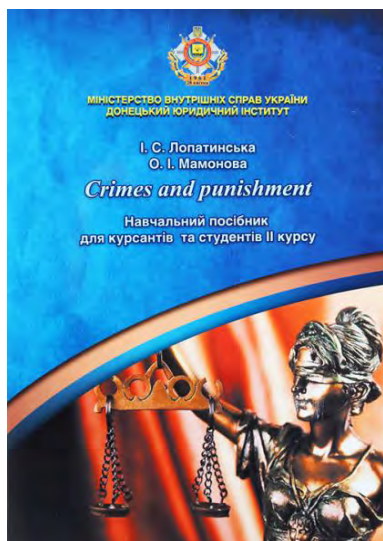
Соціально-психологічна адаптація курсантів першого курсу у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання [науково-практичні рекомендації] / укладач І. С. Лопатинська. — Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2017 — 68 с.

Науково-практичні рекомендації містять поради викладачам загального і спеціального призначення для курсантів-першокурсників, які навчаються в Донецькому юридичному інституті МВС України, а також матеріали пізнавального характеру (тренінги), завдання та вправи. Науково-практичні рекомендації розраховані для курсантів-першокурсників вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, для батьків і близьких родичів абітурієнтів.

Безпека перевезення організованих груп дітей автомобільним транспортом / С. С. Вітвицький, О. М. Головков, О. В. Зінченко, А. В. Червінчук. — ДЮІ МВС України. — Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2017. — 28 с.

У методичному виданні на підставі чинних нормативно-правових актів у сфері безпеки дорожнього руху наведено рекомендації щодо здійснення перевезення організованих груп дітей автомобільним транспортом. Роз'яснено порядок дій організаторів, замовників, перевізників та водіїв на всіх етапах проведення таких перевезень, а також механізми контролю. Викладені у публікації рекомендації є збалансованим поєднанням матеріалу теоретичної та практичної спрямованості, та можуть бути корисним для працівників правоохоронних органів, освітніх установ, автомобільних перевізників, водіїв транспортних засобів, а також викладачів, студентів, курсантів та слухачів навчальних закладів під час вивчення дисциплін із безпеки дорожнього руху.

Crimes and punishment. Навчальний посібник для курсантів та студентів / І. С. Лопатинська, О. І. Мамонова. / Донецький юридичний інститут МВС України. — Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2017. — 72 с.

Навчальний посібник розрахований для курсантів та студентів II курсу. Посібник складено з метою розширення, поглиблення та закріплення знань з фахової лексики англійської мови з опорою на правничі тексти, які супроводжуються вправами та завданнями на розуміння змісту текстів. Навчальне видання містить словник, який зорієнтовує в професійній термінології та сприятиме її засвоєнню. Навчальний матеріал посібника побудований так, щоб курсанти та студенти використовували його як під час аудиторних занять, так і під час самостійного опрацювання розмовних тем для розвитку усного мовлення.

Організована злочинність: навчальний посібник з німецької мови для курсантів 2 курсу / Укладач Баланаєва О. В. — ДЮІ МВС України.- Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2017. — 44 с.

Навчальний посібник з німецької мови є призначеним для курсантів 2 курсу. Посібник складений з урахуванням навчальної програми з курсу «Німецька мова» з профільною орієнтацією «Право». Навчальний посібник складається з двох розділів і тлумачного словника. Кожний розділ містить навчальні тексти та комплекс завдань на закріплення лексики.

Узагальнення судової практики, постанови пленуму та правові висновки у справах цивільної юрисдикції (2014–2016 роки) / [С. О. Короед, С. В. Петков Д. В. Журавльов та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 272 с.

З метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ відповідної судової спеціалізації Пленум Вищого спеціалізованого суду з огляду цивільних і кримінальних справ, відповідно до статті 36 Закону №2453-VI, узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій з посиланням на судові рішення, у яких вони були сформульовані.

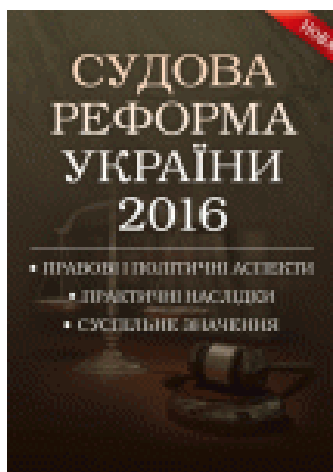
Узагальнення судової практики, постанови пленуму та правові висновки у справах кримінальної юрисдикції. 2014–2016 рр. / [С. С. Чернявський, С. В. Петков, Л. Д. Удалова та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 240 с.

У даному практичному посібнику представлено три частини. В першій подано правові висновки ВСУ, в другому запропоновані постанови пленуму ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ, а в третьому — узагальнення судами практики ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ за період з 2014–2016 роки.

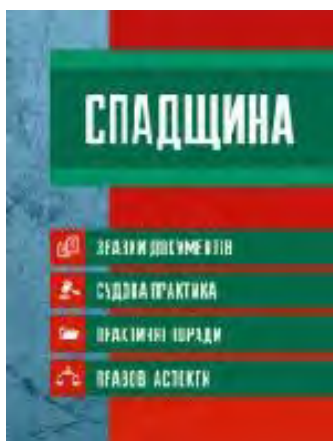

Страховання цивільно-правової відповідальності нотаріуса / [К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 152 с.

Постановою Кабінету Міністрів України №624 від 19 серпня 2015 року затверджено Порядок і правила проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса, які визначають механізм проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів під час вчинення ними нотаріальних дій та здійснення функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно відповідно до Закону України №1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Для здійснення певного виду обов'язкового страхування страховик повинен отримати відповідну ліцензію у встановленому законодавством порядку.

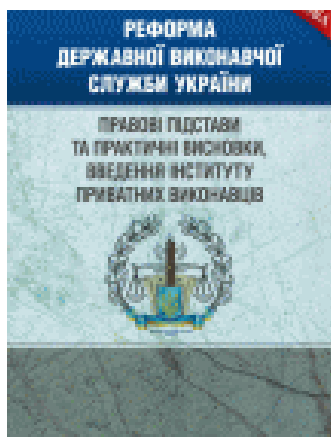

Судова реформа України 2016. Правові і політичні аспекти, практичні наслідки, суспільне значення / [К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 160 с. Запропонований посібник надає змогу читачам ознайомитися з революційними законами, що покликані змінити вітчизняне правосуддя, та ознайомитися з першими кроками у бік реформи судів.

Спадщина. Зразки документів. Судова практика. Практичні поради. / [К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 80 с.

Посібник розрахований на суддів, адвокатів, нотаріусів для використання в практичній роботі, а також як для студентів вищих навчальних закладів, які готують фахівців в галузі права. Посібник розрахований на суддів, адвокатів, нотаріусів для використання в практичній роботі, а також як для студентів вищих навчальних закладів, які готують фахівців в галузі права.

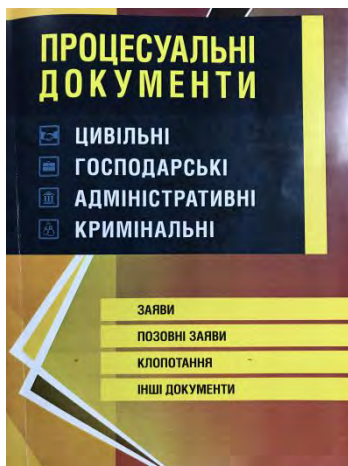
Реформа Державної виконавчої служби України. Правові підстави та практичні висновки, введення інституту приватних виконавців / [К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 160 с.

Прийняттям Закону України «Про виконавче провадження» та Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» стартувала реформа Державної виконавчої служби України, що співпадає з початком судової реформи в Україні.

Первинне кваліфікаційне оцінювання суддів місцевих загальних судів / К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов. — К.: ЦУЛ, 2017. — 296 с.

Відповідно до пункту 6 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України №192-VIII від 12 лютого 2015 року «Про забезпечення права на справедливий суд» Вища кваліфікаційна комісія суддів України забезпечує проведення первинного кваліфікаційного оцінювання суддів протягом двох років з дня набрання чинності цим Законом з метою прийняття рішень щодо можливості здійснення ними правосуддя у відповідних судах. Вища кваліфікаційна комісія суддів України своїм рішенням №7/зп-16 від 28 січня 2016 року затвердила та погодила з Радою суддів України Перелік завдань для проведення анонімного письмового тестування суддів та виявлення знання ustalених правових позицій, які сформовані Верховним Судом України, та Перелік завдань для проведення анонімного письмового тестування суддів та виявлення знання практики Європейського суду з прав людини для суддів місцевих загальних судів, які розглядають лише кримінальні справи.

Процесуальні документи: цивільні, господарські, адміністративні, кримінальні. Заяви, позовні заяви, клопотання, інші документи / [В. М. Бесчастний, С. В. Петков, Ю. В. Делія та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 235 с.

Мета цього збірника — зорієнтувати звичайного громадянина у складнощах цивільно-процесуальних, господарських, адміністративних та кримінальних відносин, надання йому можливості самостійно оцінити свої сили при захисті своїх прав, можливості здійснення самостійного і вільного вибору при здійсненні провадження, запобігання помилкам при складанні процесуальних документів у разі, коли немає можливості скористатись юридичною допомогою.

У посібнику також запропоновано приклади документів процесуального характеру сучасного судочинства України.

Порядок розпорядження конфіскованим майном / Н. О. Армаш, С. В. Петков, У. В. Рамазанова. — К.: ЦУЛ, 2017. — 232 с.

Посібник надає загальні відомості про порядок розпорядження конфіскованим майном (зокрема про його реалізацію),

посилання на чинне законодавство України та судову практику із зазначених питань.

Видання передусім призначене для практикуючих правників, працівників державної фіскальної служби, виконавців (державних і приватних), студентів і викладачів юридичних факультетів.

Первинне кваліфікаційне оцінювання суддів апеляційних судів / [К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 264 с.

Відповідно до пункту 6 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України №192- VIII від 12 лютого 2015 року «Про забезпечення права на справедливий суд» Вища кваліфікаційна комісія суддів України забезпечує проведення первинного кваліфікаційного оцінювання суддів протягом двох років з дня набрання чинності цим Законом з метою прийняття рішень щодо можливості здійснення ними правосуддя у відповідних судах. Вища кваліфікаційна комісія суддів України своїм рішенням №17/зп-16 від 22 березня 2016 року вирішила провести протягом квітня-червня 2016 року первинне кваліфікаційне оцінювання суддів апеляційних

судів, а також затвердила Перелік завдань для проведення анонімного письмового тестування.

Оскарження судових рішень і ухвал в системі цивільного судочинства України / [О. Ю. Дрозд, С. В. Петков, В. В. Ігнатенко та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 208 с.

Посібник у загальній формі дозволяє ознайомити читачів з порядком оскарження судових рішень у цивільному процесі з урахуванням специфіки цивільного процесуального законодавства України. Пропонуємо його для практикуючих правників, студентів юридичних факультетів, всіх зацікавлених громадян.

Оскарження судових рішень і ухвал в системі адміністративного судочинства України / [О. Ю. Дрозд, С. В. Петков, Н. О. Армаш та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 272 с.

Посібник у загальній формі дозволяє ознайомити читачів з порядком оскарження судових рішень у адміністративному процесі з урахуванням специфіки адміністративно-процесуального законодавства України. Пропонується для практикуючих правників, студентів юридичних факультетів, всіх зацікавлених громадян.

Оскарження судових рішень і ухвал в системі господарського судочинства України / [О. Ю. Дрозд, С. В. Петков, В. В. Ігнатенко та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 220 с.

Посібник у загальній формі дозволяє ознайомити читачів з порядком оскарження судових рішень у господарському процесі з урахуванням специфіки господарсько-процесуального законодавства України. Пропонуємо його для практикуючих правників, студентів юридичних факультетів, всіх зацікавлених громадян.

Оскарження судових рішень і ухвал в системі кримінального судочинства України / [О. Ю. Дрозд, С. В. Петков, В. Ю. Дрозд та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 212 с.

Посібник у загальній формі дозволяє ознайомити читачів з порядком оскарження судових рішень у кримінальному процесі з урахуванням специфіки кримінально-процесуального законодавства України. Пропонується для практикуючих правників, студентів юридичних факультетів, всіх зацікавлених громадян.

Науково-практичний коментар ЗУ «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»/ К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов. — К.: ЦУЛ, 2017. — 350 с.

Посібник розрахований на працівників Фонду державного майна України, оцінювачів та суб'єктів оціночної діяльності, оцінювачів-стажистів, викладачів навчальних закладів, які здійснюють професійну підготовку оцінювачів за програмами базової підготовки та підвищення кваліфікації, членів саморегулювних організацій оцінювачів, суддів, адвокатів, а також на студентів вищих учбових закладів, які готують фахівців в галузі права. Станом на 05.09.2017 р.

Науково-практичний коментар ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»[Ю. В. Скакун, С. В. Петков, Д. В. Журавльов та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 342 с.

У порівнянні з попередньою редакцією Практичного коментаря до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» оновлена редакція містить зміни та доповнення, які відбулися з липня 2014 року по даний час.

Практичний коментар розрахований на суддів, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) для використання в практичній роботі, а також як навчальний посібник для студентів навчальних учбових закладів,

які готують фахівців в галузі права. Станом на 10 жовтня 2017 року.

Науково-практичний коментар ЗУ «Про виконавче провадження» / [К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов та ін.] — К.: ЦУЛ, 2017. — 240 с.

Науково-практичний коментар розрахований на державних виконавців, адвокатів, фахівців у галузі права для використання в практичній роботі, а також як навчальний посібник для студентів навчальних учбових закладів, які готують фахівців в галузі права. Станом на 05.09.2017 р.

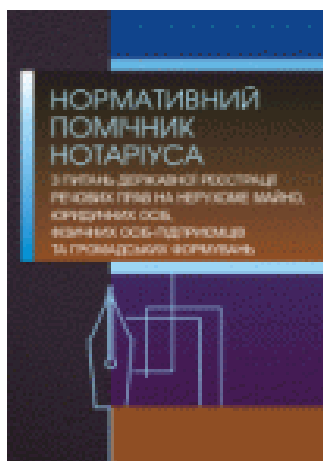
Нотаріальне діловодство. Правила ведення / [К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов та ін.] — К.: ЦУЛ, 2017. — 142 с.

Посібник розрахований на нотаріусів, осіб, які мають намір скласти кваліфікаційний іспит для отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, працівників Міністерства юстиції України та його територіальних органів.

Нормативний помічник оцінювача майна / К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов. — К.: ЦУЛ, 2017. — 496 с.

Посібник розрахований на державних та приватних виконавців, працівників Міністерства юстиції України, адвокатів, фахівців у галузі права для використання в практичній роботі, а також як навчальний посібник для студентів навчальних учбових закладів, які готують фахівців у галузі права.

Нормативний помічник нотаріуса з питань державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань / К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов. — К.: ЦУЛ, 2017. — 520 с.

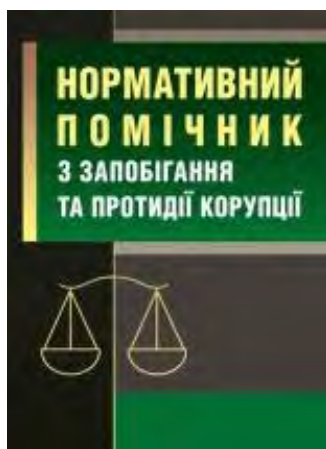
Посібник розрахований на працівників Міністерства юстиції України, нотаріусів, адвокатів, суб'єктів підприємницької діяльності та студентів вищих учбових закладів, які готують фахівців у галузі права.

Нормативний помічник нотаріуса / К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов. — К.: ЦУЛ, 2017. — 520 с.

У порівнянні з попередньою редакцією посібника «Нормативний помічник нотаріуса» оновлена версія містить зміни та доповнення, які відбулися з червня 2016 року по даний час. Зокрема, у зазначений період: 1. Законом України «Про виконавче провадження» внесені зміни до статті 8 Закону України «Про нотаріат». 2. Законом України «Про виконавче провадження» внесені зміни до статей 10, 20, 24, 27, 32 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». 3. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо документів, що підтверджують

громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, спрямованих на лібералізацію Європейським Союзом візового режиму для України» внесені зміни до статей 2, 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито». 4. Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» внесені зміни до статті 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань». 5. Наказом Міністерства юстиції України №2735/5 від 15 вересня 2016 року внесені зміни до пунктів 3, 11, 37 Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату. Станом на 01 лютого 2017 р.

Нормативний помічник з запобігання та протидії корупції / С. В. Петков, В. О. Шамрай, К. І. Беяков. — К.: ЦУЛ, 2017. — 288 с.

Посібник розрахований на членів Національного агентства з питань запобігання корупції, на осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та порівнянних до них осіб, які є суб'єктами, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», на уповноважених осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційних програм, а також на суддів, прокурорів, слідчих, детективів та адвокатів.

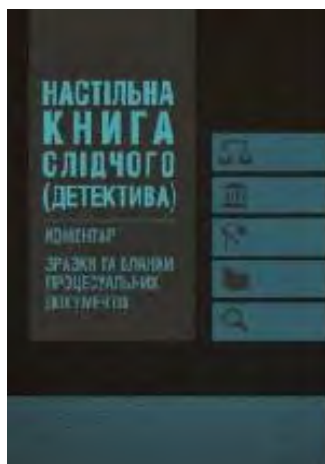
Нормативний помічник арбітражного керуючого / [К. І. Чижмарь, С. В. Петков, Д. В. Журавльов та ін.] — К.: ЦУЛ, 2017. — 288 с.

Посібник розрахований на арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), суддів, адвокатів, суб'єктів підприємницької діяльності для використання в практичній роботі, а також як навчальний посібник для студентів навчальних учбових закладів, які готують фахівців у галузі права.

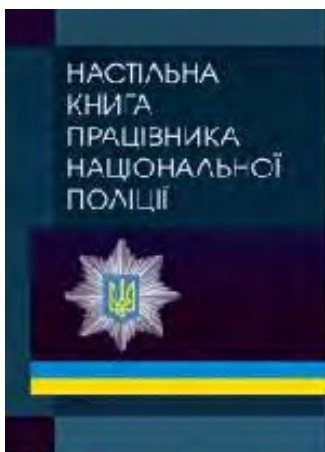
Настільна книга слідчого Національної поліції України / [О. Ю. Дрозд, С. В. Петков, В. Ю. Дрозд та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 480 с.

Практичний посібник для слідчих Національної поліції України, оперативних працівників, правників, адвокатів, інших суб'єктів кримінального провадження.

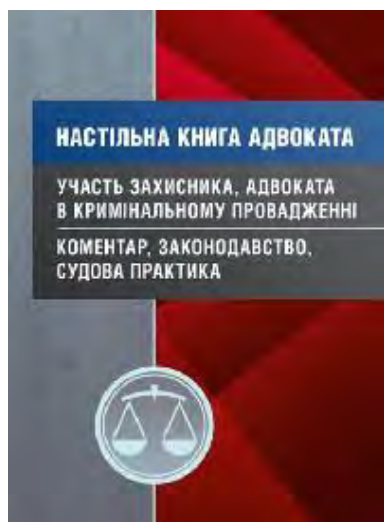
Настільна книга слідчого (детектива). Коментар, зразки та бланки процесуальних документів / [О. М. Бандурка, С. В. Петков, М. В. Лошицький та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 280 с.

Посібник розрахований на слідчих, детективів, співробітників оперативних підрозділів, суддів, прокурорів та адвокатів для використання в практичній роботі, а також як навчальний посібник для студентів навчальних учбових закладів, які готують фахівців у галузі права.

Настільна книга працівника Національної поліції / [О. М. Бандурка, С. В. Петков, М. В. Лошицький та ін.]. — К.: ЦУЛ, 2017. — 300 с.

Посібник розрахований на поліцейських, осіб, які бажають взяти участь у конкурсі на посаду поліцейського, судді, прокурора, слідчого, детектива, адвоката.

Настільна книга адвоката. Участь захисника, адвоката в кримінальному провадженні. Коментар, законодавство, судова практика / [С. В. Петков] — К.: ЦУЛ, 2017. — 600 с.

Посібник розрахований на адвокатів, помічників адвокатів та студентів вищих учбових закладів, які готують спеціалістів у галузі права.

Матеріали для складання первинного кваліфікаційного оцінювання. Посібник для суддів, які розглядають: усі категорії справ; лише цивільні справи; цивільні справи та справи в порядку адміністративного судочинства / К.І. Чижмарь, С.В. Петков Д.В. Журавльов. — К.: ЦУЛ, 2017. — 304 с.

Відповідно до пункту 6 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України №192-VIII від 12 лютого 2015 року «Про забезпечення права на справедливий суд» Вища кваліфікаційна комісія суддів України забезпечує проведення первинного кваліфікаційного оцінювання суддів протягом двох років з дня набрання чинності цим Законом з метою прийняття рішень щодо можливості здійснення ними правосуддя у відповідних судах. Вища кваліфікаційна комісія

суддів України своїм рішенням №7/зп-16 від 28 січня 2016 року затвердила та погодила з Радою суддів України Перелік завдань для проведення анонімного письмового тестування суддів та виявлення знання усталених правових позицій, які сформовані Верховним Судом України, та Перелік завдань для проведення анонімного письмового тестування суддів та виявлення знання практики Європейського суду з прав людини для суддів місцевих загальних судів, які розглядають лише цивільні справи.

Філіпенко А. С. Цивільний захист: [навчально-методичний посібник] / А. С. Філіпенко — Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2017. — 89 с.

У навчально-методичному посібнику викладено правові та організаційні засади цивільного захисту, представлені основні теоретичні положення та практичні засади захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій.

До посібнику також включено методичні рекомендації по підготовці до аудиторних занять і самостійної роботи та блок практичних і тестових завдань.

Навчально-методичний посібник призначено для викладачів, ад'юнктів, аспірантів, курсантів, студентів, співробітників єдиної державної системи цивільного захисту, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями цивільного захисту населення.

Вогнева підготовка (теоретичний розділ): Альбом схем: навч. посібн. /уклад.: В. А. Голик, В. С. Тулінов — Донецький юридичний інститут МВС України, 2017. — 136 с.

У навчальному посібнику висвітлено найважливіші питання вогневої підготовки, серед яких одним із провідних є питання розвитку професійних здібностей у володінні табельною зброєю.

В альбом схем включено основний теоретичний матеріал щодо улаштування матеріальної частини вог-

непальної зброї, вимог інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю (наказ МВС України №70 від 01.02.2016).

Альбом схем рекомендований з метою надання методичної допомоги під час проведення занять, а також під час підготовки до них. Цікавим та корисним стане навчальний посібник для практичних працівників Національної поліції України в системі службової підготовки, а також для викладачів, курсантів, студентів, слухачів та аспірантів вищого юридичного навчального закладу.

Адміністративна діяльність Національної поліції: загальна частина: [навчальний посібник] / [В. М. Бесчастний, О. М. Мердова, В. С. Тулінов та ін.]; за ред. В. М. Бесчастного. — Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2017. — 188 с.

Навчальний посібник укладено з урахуванням програми навчальної дисципліни «Адміністративна діяльність Національної поліції» і призначено для курсантів і слухачів усіх форм навчання, а також науково-педагогічного складу. Посібник складається з трьох частин: теоретичної, у якій подано інформацію щодо основних тем загальної частини навчальної дисципліни «Адміністративна діяльність Національної поліції», практичної, яка містить тестові та практичні задачі, схематичної, у якій зосереджено теоретичну інформацію в схематичному вигляді, а також глосарій.

Бесчастний В. М., Мухіна Г. В., Новікова О. О. Комунікативні та психологічні аспекти підготовки фахівців для Національної поліції: Навчальний посібник / В. М. Бесчастний, Г. В. Мухіна, О. О. Новікова. — Київ: ВД «Дакор», 2017. — 204 с.

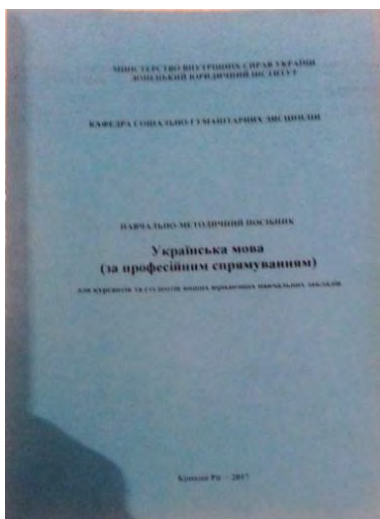
Навчальний посібник укладено з урахуванням програми навчальної дисципліни «Комунікативні та психологічні аспекти підготовки фахівців для Національної поліції» і призначено для курсантів та слухачів усіх форм навчання, а також науково-педагогічного складу. Посібник складається з трьох частин: теоретичної, у якій подано інформацію щодо основних тем загальної частини навчальної дисципліни «Комунікативні та психологічні аспекти підготовки фахівців для Національної поліції», практичної, яка містить тестові та практичні завдання, а також глосарію.

Новікова О. О., Пономаренко К. В., Сабельникова Т. М. Українська мова і література для абітурієнтів: Навчальний посібник / О. О. Новікова, К. В. Пономаренко, Т. М. Сабельникова. — Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2017. — 156 с.

Навчальний посібник укладено відповідно до програми зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури. У ньому вміщено практичні завдання з усіх тем цієї програми, спрямовані на вироблення в абітурієнтів стійких мовних і мовленнєвих умінь та навичок. Кожна тема з української мови містить два блоки (теоретичний і практичний), з української літератури – теоретичну частину та тестові завдання. Виконання зазначених завдань дасть змогу абітурієнтам якісно підготуватися до вступних випробувань.

Для слухачів курсів підготовки громадян України до вступу у вищі навчальні заклади та всіх, хто бажає підготуватися до ЗНО з української мови та літератури.

Пономаренко К. В. Українська мова (за професійним спрямуванням): Навчально-методичний посібник для курсантів та студентів вищих юридичних навчальних закладів / К. В. Пономаренко. — Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2017. — 75 с.

Навчально-методичний посібник для курсантів та студентів вищих юридичних навчальних закладів покликаний допомогти особам, що навчаються, у виробленні навичок грамотного усного й писемного мовлення. Навчально-методичний посібник містить пояснювальну записку, у якій визначено мету, основні завдання посібника; матеріали до практичних занять, згруповані в два змістові модулі «Законодавчі та нормативно-стильові основи професійного мовлення» та «Професійна та наукова комунікація як складова фахової діяльності», що являють собою плани практичних за-

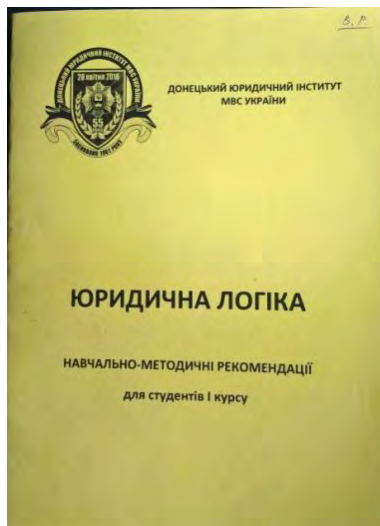
нять, перелік контрольних питань, систему вправ і творчих завдань, широку бібліографію навчально-методичної та довідкової літератури з курсу української мови за професійним спрямуванням.

Сабельникова Т. М. Етика та естетика: Навчально-методичні матеріали для студентів спеціальності 081 «Право» / Т. М. Сабельникова. — Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2017. — 30 с.

Методичні рекомендації щодо вивчення курсу «Етика та естетика» укладено з урахуванням вимог кредитно-модульної системи. Матеріали містять рекомендації для підготовки до семінарських занять та самостійної роботи, питання до заліку і список рекомендованої літератури.

Розраховано для студентів 1 курсу денної та заочної форм навчання спеціальності 081 «Право» Донецького юридичного інституту МВС України.

Сусликов В. Є. Юридична логіка: Навчально-методичні рекомендації для студентів I курсу підготовки бакалавра спеціальності 081 «Право» / В. Є. Сусликов. — Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2017. — 24 с.

Навчально-методичні рекомендації з дисципліни «Юридична логіка» підготовлено для вивчення дисципліни студентами I курсу денної форми навчання підготовки бакалавра спеціальності 081 «Право». Рекомендації спрямовані на засвоєння базових знань з дисципліни, формування основних навичок роботи з навчальною та науковою літературою.

Навчально-методичні рекомендації містять пояснювальну записку, тематичний план, програму дисципліни, плани семінарських занять, завдання для самостійної роботи, списки рекомендованої літератури як до кожної з тем, так і до курсу в цілому.

Навчально-методичні рекомендації з дисципліни «Юридична логіка» розраховані на самостійне опрацювання студентами Донецького юридичного інституту.

Нотаріально-процесуальне право: [навчальний посібник] / В. В. Буга, Г. С. Буга. — Кривий Ріг, 2017. — 151 с.

Навчальний посібник укладено з урахуванням програми навчальної дисципліни «Нотаріально-процесуальне право» відповідно до вимог, що висуваються до такого роду матеріалів. Посібник складається з таких розділів: теоретична інформація, практичні задачі, тестові завдання, питання для самоконтролю. Навчальний посібник підготовлено на підставі чинного законодавства України станом на 1 грудня 2016 року і практики його застосування.

Адресовано курсантам, студентам, слухачам усіх форм навчання вищих навчальних закладів системи МВС, фахівцям юридичної галузі, усім тим, хто прагне підвищити рівень своєї юридичної культури.

Піддубна Д. С. Правове регулювання органічного господарювання: навчальний посібник. — Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2017. — 679 с.

Навчальний посібник побудований на засадах системності, багатогранності, складності та міждисциплінарних зв'язків. Поєднує два змістові модулі, у межах яких розкриваються 7 тем, глосарій, бібліографію і CD-додаток. У додатку надано автентичні нормативно-правові акти як першоджерела та презентації до кожної теми українською та англійською мовами.

Для широкої наукової громадськості, викладачів, аспірантів, ад'юнктів, студентів, слухачів, курсантів вищих навчальних закладів, практичних працівників, відповідних суб'єктів господарювання як позитивний приклад комплексного, детального, структурованого підходу до поєднання

практичних елементів і теоретичних у напрямі правового регулювання органічного господарювання в Україні та світі.

Діагностика та моніторинг стану здоров'я студентів: навчально-методичне видання щодо організації самоконтролю студентів з навчальної дисципліни «Фізичне виховання» денної форми навчання спеціальності 081 «Право» / Укладачі: Л. В. Зубченко, В. О. Гаврилін, С. П. Мердов, Ю. О. Миронов. — Кривий Ріг: ДЮІ, 2017. — 36 с.

У навчально-методичному виданні представлено засоби, методи організації самоконтролю стану здоров'я студентів Донецького юридичного інституту МВС України освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» для визначення та оцінки показників фізичного стану, визначення рухової активності в процесі занять фізичною культурою і спортом.

ПРАЦІВНИКИ ІНСТИТУТУ, ЯКІ ЗАХИСТИЛИ ДИСЕРТАЦІЇ В 2017 РОЦІ

ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ ДОКТОРА НАУК

Лоскутов Тимур Олександрович — професор кафедри, захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Тема дисертації: «Предмет правового регулювання у кримінальному процесі».

Науковий консультант — доктор юридичних наук, професор *Лобойко Леонід Миколайович*, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, завідувач відділу дослідження проблем кримінального процесу, криміналістики та судоустрою.

Актуальність теми. Вперше в Україні комплексно розглянуто предмет правового регулювання у кримінальному процесі. Прослідковано генезу теоретичних уявлень щодо предмету правового регулювання в кримінальному процесі на дореволюційному, радянському та сучасному історичних етапах. Сформульовано поняття предмету кримінального процесуального регулювання. З'ясовано функціональне призначення предмету правового регулювання у кримінальному процесі, розглянуто його зміст, обсяг та межі.

Досліджено предмет кримінального процесуального регулювання у співвідношенні з такими категоріями правового регулювання, як об'єкт, засоби, методи, типи, механізм та режим. Розглянуто структуру предмету правового регулювання у кримінальному процесі. Виокремлено основні (головні), другорядні і факультативні (додаткові) елементи предмету кримінального процесуального регулювання. Визначено перспективи розвитку предмету правового регулювання у кримінальному процесі через його головний та інші структурні елементи.

У результаті проведеного дослідження предмету правового регулювання КПК України сформульовані пропозиції щодо внесення змін і доповнень до кримінального процесуального закону, що спрямовані на приведення змісту кримінальних процесуальних норм до вимог європейських стандартів забезпечення прав людини.

ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ КАНДИДАТА НАУК

Пітух Юлія Юріївна — науковий співробітник відділу організації наукової роботи Донецького юридичного інституту МВС України, захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 — адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право.

Тема дисертації: «Адміністративно-правові засади медичного забезпечення безпеки дорожнього руху».

Науковий керівник — доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України **Ісаков Михайло Григорович**, Донецький юридичний інститут МВС України, професор кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності.

Актуальність теми. Дорожньо-транспортний травматизм займає одне з чільних місць серед нагальних світових проблем сучасності. В останні роки соціальні та економічні наслідки дорожньо-транспортних пригод набувають все бі-

льших масштабів. Саме через це ВООЗ вносить смертність внаслідок ДТП до десятки основних причин людської смертності. Реалії сьогодення вказують на те, що Україна у цій сфері має значні проблеми, оскільки рівень смертності на автошляхах нашої країни один із найвищих у Європі — 12 випадків на 100 тис. населення.

Підвищений рівень аварійності на дорогах України є однією з найсерйозніших соціально-економічних проблем. Кожного року в Україні відбувається понад 20 тис. дорожньо-транспортних пригод, у яких гине або отримує травми більше 30 тис. осіб, при цьому те, що за останні роки відзначається зниження основних показників аварійності, суттєво не впливає на багаторічну тенденцію. Фахівці в галузі медицини зауважують, що життя потерпілої внаслідок ДТП особи найчастіше залежить від того, наскільки правильно їй буде надана перша медична допомога в перші хвилини після автокатастрофи. Саме тому медичне забезпечення безпеки дорожнього руху є важливим аспектом безпеки дорожнього руху в цілому.

Питання безпеки дорожнього руху у різному обсязі відображені у дослідженнях, які здійснювали: С. М. Алфьоров, Д. М. Барах, О. М. Бандурка, В. О. Безсмертний, Є. А. Гетьман, С. М. Гусаров, Т. О. Гуржій, В. В. Єгупенко, М. Г. Ісаков, Ю. С. Коллер, Я. В. Матвійчук, Д. М. Медведєв, О. Л. Міленін, О. Ю. Макаренко, Ю. В. Пірожкова, А. М. Подоляка, В. О. Продаєвич, В. Й. Развадовський, О. Ю. Салманова, М. О. Свірін, М. М. Стоцька, Ю. М. Старілов, В. П. Тимошук, Ю. О. Тихомиров, Я. І. Хом'як, В. В. Цвєтков та інші вчені.

На загальнотеоретичному рівні поняття «безпека», «безпека дорожнього руху» як категорії громадської безпеки досліджували М. І. Ануфрієв, І. В. Арістова, А. В. Басов, В. М. Бесчастний, В. Л. Грохольський, В. О. Глушков, Г. В. Джагупов, В. О. Заросило, М. І. Іншин, С. О. Кузнichenko, В. В. Конопльов та інші фахівці.

Адміністративно-правові засади медичного забезпечення безпеки дорожнього руху вимагають поглибленого дослідження, насамперед, у зв'язку з відсутністю якісних науково обґрунтованих теоретичних досліджень вказаної проблематики та рекомендацій прикладного характеру. На сьогодні відсутні комплексні дослідження питань вивчення адміністративно-правових засад забезпечення безпеки дорожнього руху, які б містили дієві та ефективні заходи удосконалення цієї діяльності.

Орлов Віктор Анатолійович — викладач Маріупольського центру первинної професійної підготовки «Академія поліції», захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 — конституційне право; муніципальне право.

Тема дисертації: «Конституційні засади формування та діяльності муніципальної міліції (поліції): порівняльно-правове дослідження».

Науковий керівник — кандидат юридичних наук, професор **Свірський Борис Михайлович**, Маріупольський державний університет, в.о. завідувача кафедри права та публічного адміністрування.

Актуальність теми. Дисертація є комплексним науковим дослідженням, спрямованим на визначення сутності, організації, форм та аспектів діяльності муніципальної міліції (поліції) в Україні. Актуальність дослідження базується на необхідності становлення та розвитку інституту муніципальної міліції (поліції), а також пошуку нових форм охорони громадського порядку на місцевому рівні.

У роботі досліджується еволюція муніципальної міліції (поліції), досвід організації та діяльності муніципальної поліції за кордоном, сучасні форми її розвитку, правове та економічне забезпечення становлення муніципальної міліції (поліції) в Україні.

Обґрунтовано науково-прикладні форми організації діяльності муніципальної міліції (поліції) на сучасному етапі розвитку держави та пропонуються варіанти забезпечення матеріально-технічної та фінансово-бюджетної основи муніципальної міліції (поліції).

У результаті дослідження вироблено конкретні пропозиції, прикладні моделі, які можуть бути використані під час забезпечення розвитку муніципальної міліції (поліції).

Федоренко Ольга Борисівна — редактор редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького юридичного інституту МВС України, захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 — українська література.

Тема дисертації: «Тип козака-характерника в художньому світі української романістики другої половини ХХ ст.»

Науковий керівник — доктор філологічних наук, професор **Козлов Анатолій Васильович**, Криворізький державний педагогічний університет, професор кафедри української та світової літератури.

Актуальність теми. Історія української романістики другої половини ХХ століття позначена сплеском уваги до соціально-політичних, духовно-естетичних та національно-культурницьких рухів доби козаччини, якими започатковувалася державотворча парадигма художніх шукань і знахідок української літератури — і давньої, і модерної.

Відповідно до мужніння й розвитку нової та новітньої української літератури тема козаччини брала на себе щораз важчий вантаж функції державоствердження, а тому була переслідувана і царатом, і репресивними ідеологічними настановами тоталітарного походження. І хоч незалежницька тематика не є предметом цього дослідження, саме вона складає підтекстовий змістовий фундамент для смислових висот творів із героями, які ведуть свій рід від козака Мамає, від кошового Сірка, від десятків героїв непереможного волею-

бного чину. Є чимало підстав твердити, що вражаюча принагідність саме цих літературних персонажів і майстерна художня переконливість утілених ними психологічних типів та характерів робить українську літературну козаччину не лише цікавою, а й потрібною для читачької громади і наступних поколінь україномовного письменства.

Важливою частиною суттєво міфологізованого світу козаччини є характерництво — унікальна здатність воїнів володіти своїми емоціями та виявляти у надзвичайних ситуаціях неабияку силу духу, досягати особливого стану невразливості до зброї, сприймати думки і настрої супротивника, копіювати поведінку тварин, перевтілюватися. Початок його більше чи менше наукового осмислення — такого, що виходить за межі етнографічної описовості, — припадає на межу XX і XXI століть, натомість художнє опрацювання — спершу фольклорне, а згодом і літературне — нараховує кілька століть.

Накопичення прикладів художніх утілень образу козака-характерника та, відповідно, їхніх рецепцій зумовлює ускладнення і його самого, і його зв'язків з художнім світом твору. Це, своєю чергою, спричинює перетворення на відповідних рівнях поетики: від тропіки до наративно-композиційних пластів — і формування нових рис авторських стилів.

Багатоаспектне вивчення того, як образ-тип козака-характерника входить у художній світ роману відповідної тематики, як змінюється сам з часом і які зміни в художньому творі викликає, дає можливість зрозуміти деякі аспекти розвитку українського історичного роману другої половини XX століття.

НАУКОВЦІ ІНСТИТУТУ

ДОКТОРИ НАУК

1. БЕСЧАСТНИЙ Віктор Миколайович — ректор Донецького юридичного інституту МВС України, доктор наук з державного управління (25.00.02 — механізм державного управління), професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності (атестат від 17.02.2012), заслужений юрист України.

У 2005 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за темою «Механізми державного управління професійною підготовкою співробітників органів внутрішніх справ».

У 2010 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за темою «Механізми державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України».

У 2012 році присвоєно вчене звання професора кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності.

2. ВІТВИЦЬКИЙ Сергій Сергійович — завідувач науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності, доктор юридичних наук (12.00.07 — адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право), доцент кафедри цивільно-правових дисциплін.

У 2004 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Державний у сфері ліцензійної діяльності».

У 2016 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Контроль як гарантія законності діяльності публічної адміністрації».

У 2007 році присвоєно вчене звання доцента кафедри цивільно-правових дисциплін.

3. ВОЛОБУЄВ Анатолій Федотович — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, доктор юридичних наук (12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність), професор кафедри криміналістики.

У 2004 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва».

У 2007 році присвоєно вчене звання професора кафедри криміналістики.

4. ДЕРЕВЯНКО Богдан Володимирович — професор кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету, доктор юридичних наук, професор.

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Правове регулювання господарської діяльності навчальних закладів».

У 2015 році присвоєно вчене звання професора кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права.

5. ЗОЗУЛЯ Євген Вікторович — професор кафедри загально-правових дисциплін, доктор юридичних наук (12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень), доцент кафедри державно-правових дисциплін (атестат від 19.10.2005).

У 2015 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Встановлення міжнародного співробітництва міліції суверенної України».

У 2005 році присвоєно вчене звання доцента кафедри державно-правових дисциплін.

6. ІСАКОВ Михайло Григорович — професор кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, доктор юридичних наук (12.00.07 — Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право), Заслужений юрист України.

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Адміністративно-правові засади державного контролю у сфері підприємницької діяльності».

У 2007 році присвоєно вчене звання професора кафедри криміналістики.

7. КЛЕМПАРСЬКИЙ Микола Миколайович — професор кафедри загальноправових дисциплін, доктор юридичних наук (12.00.05 — Трудове право; право соціального забезпечення), доцент кафедри права (атестат від 10.07.2000).

У 2015 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою: «Державні службовці як суб'єкти трудового права України».

8. КОНОНЕНКО Тетяна Володимирівна — професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, доцент (09.00.04 — філософська антропологія, філософія культури).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за темою «Маргінальні особистості в поствізантійській ментальності».

У 2005 році присвоєно вчене звання доцента кафедри філософії.

9. КУРАКІН Олександр Миколайович — в. о. завідувача кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права, доктор юридичних наук, доцент (12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних учень).

У 2016 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель».

У 2011 році присвоєно звання доцента кафедри теорії та історії держави і права.

10. ЛОСКУТОВ Тимур Олександрович — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат юридичних наук (12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) (диплом від 30.03.2011).

У 2010 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальне переслідування здійснюване слідчим».

У 2017 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Предмет правового регулювання у кримінальному процесі».

У 2014 році присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального процесу.

11. МАКАРЕНКО Олександр Юрійович — професор кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, доктор юридичних наук (12.00.07 — Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право)

У 2011 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правовий режим земель, наданих для використання надр в Україні» за спеціальністю 12.00.06 — Природоресурсне право; аграрне право; екологічне право.

У 2013 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Адміністративно-правова охорона надр України».

У 2013 році присвоєно вчене звання доцента кафедри правознавства.

12. НАЗИМКО Єгор Сергійович — перший проректор інституту, доктор юридичних наук (12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право), старший науковий співробітник (диплом від 2013).

У 2011 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Депеналізація як елемент пенальної політики України» (диплом від 10.11.2011).

У 2017 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «*Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України*».

У 2013 році присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

13. НІКОЛЕНКО Людмила Миколаївна — професор кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету, доктор юридичних наук (12.00.04 — господарське право; господарсько-процесуальне право), професор.

У 2004 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Доказування в господарському судочинстві».

У 2005 році присвоєно вчене звання доцента кафедри правознавства.

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Перегляд судових актів у господарському судочинстві».

У 2014 році присвоєно вчене звання професор кафедри господарського, цивільного та трудового права.

14. ОДЕРІЙ Олексій Володимирович — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, доктор юридичних наук (12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза), доцент кафедри криміналістики (атестат від 16.12.2004).

У 2015 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Теорія і практика розслідування злочинів проти довікілья».

У 2004 році присвоєно вчене звання доцент кафедри криміналістики.

15. ТИТАРЕНКО Дмитро Миколайович — професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор історичних наук (07.00.06 — історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни), доцент кафедри філософії та політології (атестат від 14.04.2011).

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за темою «Культурне життя в Україні під час нацистської окупації (зона військової адміністрації)».

У 2011 році присвоєно вчене звання доцента кафедри філософії та політології.

16. ТУРЕНКО Олег Станіславович — доцент кафедри загально-правових дисциплін, доктор філософських наук (09.00.03 — соціальна філософія, філософія історії) (диплом від 10.10.2004).

У 2016 році захистив дисертацію за темою «Пошуки смислів сумісності індивідуального і колективного: соціально-філософський досвід середньовіччя».

17. ФІЛІПЕНКО Тетяна В'ячеславівна — професор кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету, професор, доктор наук з державного управління (25.00.02 — механізм державного управління), професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності (атестат від 17.02.2012).

У 2011 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за темою «Механізм державного управління валютним ринком України».

У 2013 році присвоєно вчене звання професора кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності (атестат: 12ПР № 008331 від 25.01.2013).

КАНДИДАТИ ЮРИДИЧНИХ НАУК

1. АМІЛОГОВ Олександр Валерійович, декан юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.01. — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень).

У 2016 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Організаційно-правові засади функціонування Народного комісаріату юстиції УСРР у 20-х роках ХХ сторіччя».

2. БУГА Володимир Васильович — доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.03 — господарське право; господарсько-процесуальне право).

У 2013 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Процесуальні строки в цивільному судочинстві України».

3. БУГА Ганна Сергіївна — доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.03 — господарське право; господарсько-процесуальне право).

У 2013 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Забезпечення позову в цивільному-процесуальному праві України».

4. ВОЛОБУЄВА Олена Олексіївна — завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат юридичних наук (12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза) (диплом від 14.09.2006), доцент (атестат від 14.04.2011).

У 2006 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин».

У 2011 році присвоєно вчене звання доцента кафедри криміналістики.

5. ГОНЧАРОВ Андрій Володимирович — доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень) (диплом від 10.11.2011).

У 2011 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Теоретико-правові засади соціального захисту в Україні».

6. ГРОМЕНКО Юлія Олександрівна — доцент кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.04 — господарське право; господарсько-процесуальне право) (диплом від 26.09.2012)

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правове регулювання рекламної діяльності суб'єктів господарювання».

7. ДАВИДОВА Дар'я Вікторівна — учений секретар секретаріату Вченої ради інституту, кандидат юридичних наук (12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Джерела доказів у кримінальному процесі України»

8. ДАНИЛЕВСЬКА Юлія Олександрівна — завідувач аспірантури, кандидат юридичних наук (12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 26.01.2011), старший науковий співробітник (атестат від 29.09.2015).

У 2010 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальна відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів».

У 2015 році присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право».

9. ДАНИЛЕВСЬКИЙ Андрій Олександрович — доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат юридичних наук (12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 18.11.2009), доцент (атестат від 21.11.2013).

У 2009 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації».

У 2013 році присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права.

10. ДЕЛІЯ Юрій Володимирович — доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.02 — конституційне право) (диплом від 21.03.2003), доцент кафедри конституційного та міжнародного права (атестат від 21.06.2007).

У 2003 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові основи місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії і практики».

У 2007 році присвоєно вчене звання доцента кафедри конституційного та міжнародного права.

11. ЄПРИНЦЕВ Пилип Сергійович — декан факультету заочного та дистанційного навчання працівників Національної поліції України, кандидат юридичних наук (12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність).

У 2014 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження по злочинам економічної спрямованості».

12. ІВАНОВ Іван Володимирович — завідувач кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень) (диплом від 09.03.2005).

У 2004 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Повітове земство в українських губерніях (друга половина XIX — початок XX століття)».

У 2014 р. присвоєно вчене звання доцента кафедри теорії та історії держави і права.

13. КАДАЛА Віталій Віталійович — завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.04 — господарське право; господарсько-процесуальне право) (диплом від 26.09.2012).

У 2012 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правове регулювання перевезення вантажів у прямому змішаному сполученні».

14. КНЯЗЬКОВА Любов Михайлівна — доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.05 — трудове право; право соціального забезпечення) (диплом від 12.06.2002), доцент кафедри теорії та історії держави і права (атестат від 16.02.2006).

У 2001 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові питання забезпечення пенсіями за вислугу років працівників органів внутрішніх справ» (спеціальність 12.00.05).

У 2006 році присвоєно вчене звання доцента кафедри теорії та історії держави і права.

15. КОМИССАРОВ Микола Леонідович — доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза) (диплом від 04.07.2006 р.), доцент кафедри криміналістики (атестат від 23.12.2008).

У 2006 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Криміналістичне дослідження замикаючих технічних засобів».

У 2008 році присвоєно вчене звання доцент кафедри криміналістики.

16. КОМИССАРОВА Наталя Олександрівна — доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат юридичних наук (12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза) (диплом від 12.11.2003), доцент кафедри судових експертиз (атестат від 21.06.2007).

У 2003 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Криміналістичне дослідження підписів, виконаних в умовах обмеженого зорового контролю».

У 2007 році присвоєно вчене звання доцент кафедри судових експертиз.

17. КУБАРЄВ Іван Володимирович — доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність), доцент кафедри судових експертиз (атестат від 21.06.2007).

У 2008 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Проблеми організації розслідування вбивств, що вчиняються групою осіб в умовах неочевидності».

У 2014 році присвоєно вчене звання доцента кафедри криміналістики.

18. ЛОСИЧ Сергій Васильович — начальник відділу організації наукової роботи, кандидат юридичних наук (спеціальність 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 31.05.2013).

У 2013 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальна відповідальність за схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів».

19. ЛОСКУТОВА Марина Сергіївна — докторант Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук (12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) (диплом від 01.07.2010).

У 2010 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ».

20. МАКАРЕНКО Наталія Анатоліївна — доцент кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.06 — земельне право, аграрне право, екологічне право, природно-ресурсне право) (диплом від 15.12.2015).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правове регулювання екологічної безпеки в сфері видобування нафти та газу в Україні».

21. МЕРДОВА Ольга Миколаївна — завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат юридичних наук (12.00.07 — теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) (диплом від 08.07.2009).

У 2009 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності».

22. МИХАЙЛОВ Руслан Іванович — декан факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат юридичних наук (12.00.07 — теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2011 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Забезпечення адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері безпеки дорожнього руху в сучасних умовах».

23. НАЗИМКО Олена Вікторівна — доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.05 — трудове право; право соціального забезпечення).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові питання забезпечення пенсіями за вислугу років працівників органів внутрішніх справ» (спеціальність 12.00.05).

24. НІКОЛАЙЧЕНКО Галина Михайлівна, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету, кандидат юридичних наук, доцент (12.00.05 — трудове право; право соціального забезпечення).

У 2007 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Представництво в трудовому праві» (спеціальність 12.00.05).

У 2011 році присвоєно вчене звання доцента кафедри історії України.

25. ПАВЛІЧЕНКО Євгенія Володимирівна — доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.07 — теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень) (диплом від 16.12.2009)

У 2009 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Адміністративно-правові засади фінансового моніторингу».

26. ПАШУТІН Вадим Володимирович — доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень) (диплом від 02.07.1999), доцент кафедри теорії та історії держави і права (атестат від 24.12.2003).

У 1999 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правова природа розпорядчих актів».

У 2003 році присвоєно вчене звання доцент кафедри теорії та історії держави і права.

27. ПЕКАРСЬКИЙ Сергій Петрович — доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2010 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Організація і тактика попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з втягуванням неповнолітніх у злочинну діяльність (за матеріалами Департаменту кримінальної міліції у справах дітей МВС України)».

28. ПИЛИПЕНКО Дмитро Олексійович — заступник декана юридичного факультету з навчально-методичної роботи, кандидат юридичних наук (спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність)

У 2014 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України».

29. ПИЛИПЕНКО Євгенія Олексіївна — старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності, кандидат юридичних наук (спеціальність 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 26.04.2013).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінально-правове забезпечення протидії залишенню у небезпеці».

30. ПІДДУБНА Дар'я Сергіївна — завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.06 — земельне право, аграрне право, екологічне право, природно-ресурсне право).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правовий захист органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні».

31. ПОЛІТОВА Анна Сергіївна — доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат юридичних наук (12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 02.07.2008).

У 2008 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України».

32. РОДІНА Валерія Вікторівна — доцент кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.04 — господарське право; господарсько-процесуальне право) (диплом від 26.09.2012).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Господарсько-правове регулювання діяльності підприємств міського електротранспорту» .

33. СТРЕЛЬНИК Ольга Леонідівна — доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень).

У 2011 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Обставини, що виключають юридичну відповідальність» .

34. ТУЛІНОВ Валентин Сергійович — доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат юридичних наук (12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2009 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові та організаційні основи забезпечення громадської безпеки на пасажирському залізничному транспорті із використанням оперативно-розшукової інформації» .

35. ФІЛІПЕНКО Анастасія Сергіївна — доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат юридичних наук (12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2008 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Адміністративно-правове регулювання захисту населення і території від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» .

36. ЧЕРВІНЧУК Андрій Васильович — старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності, кандидат юридичних наук (12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Рішення дії та бездіяльність ДАІ в адміністративно-деліктному провадженні та їх оскарження» .

37. ШАПАРЬ Артем Олександрович — заступник декана з навчально-методичної роботи факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат юридичних наук факультету (12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність).

У 2012 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Попередня перевірка оперативної інформації підрозділами карного розшуку» .

38. ШУЛЬГА Андрій Олександрович — доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права юридичного факультету (12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) (диплом від 11.02.2004), доцент кафедри кримінального процесу (атестат від 21.06.2007).

У 2003 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Основи методики розслідування вбивств на замовлення» .

У 2007 році присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального процесу.

39. ШУСТРОВА Ксенія Володимирівна — доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) (диплом кандидата юридичних наук № 013232 від 25 квітня 2013 року.).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Адміністративно-правове регулювання діловодства господарських організацій».

КАНДИДАТИ БІОЛОГІЧНИХ НАУК

1. ГАВРИЛІН Віталій Олексійович — завідувач кафедри спеціальних дисциплін та фізичного виховання факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат біологічних наук (14.03.04 — біологічних наук) (диплом від 18.11.2009).

У 2009 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за темою «Вплив фізичних навантажень на віковий склад та метаболічний статус червонокрівців периферичної крові спортсменів, які займаються бігом на середні дистанції».

У 2006 році присвоєно вчене звання доцента кафедри спеціальної фізичної підготовки.

КАНДИДАТИ ІСТОРИЧНИХ НАУК

1. СУСЛИКОВ В'ячеслав Євгенович — доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук (07.00.01 — історія України) (диплом від 15.12.2005).

У 2005 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за темою «Законодавчі акти Росії як джерело до історії півдня України XVIII століття (1700-1775 рр.)».

2. СУЮСАНОВ Лут Ікрамович — завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук (07.00.01 — історія України) (диплом від 03.07.2002), доцент кафедри історії України (атестат від 16.02.2006).

У 2002 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за темою «Вугільна промисловість і шахтарі України в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.)».

У 2006 році присвоєно вчене звання доцента кафедри історії України.

3. ТИТАРЕНКО Оксана Олексіївна — доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук (07.00.06 — історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни).

У 2004 році захистила кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за темою «Львівська школа істориків-аграрників другої половини XX ст.».

У 2012 році присвоєно вчене звання доцента кафедри соціології управління.

КАНДИДАТИ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

1. БАЛАНАЄВА Оксана Василівна — завідувач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук (10.02.15 — загальне мовознавство).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за темою «Десимволізація лексики як фактор становлення права».

2. ЖИВИЦЬКА Інна Андріївна — доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук (10.02.01 — українська мова).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за темою «Паремії на означення рис характеру людини в українській мові».

3. НОВІКОВА Ольга Олександрівна — доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філологічних наук (10.02.01 — «Українська мова») (диплом від 10.05.2007).

У 2006 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за темою «Структурно-семантичні вияви детермінантних членів речення в сучасній українській мові» .

4. ПОНОМАРЕНКО Катерина Вікторівна — доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філологічних наук (10.02.01 — українська мова) (диплом від 22.12.2010).

У 2010 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук з теми «Інформаційний потенціал девербативів у комунікативній структурі речення і тексту» .

5. САБЕЛЬНИКОВА Тамара Миколаївна — доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філологічних наук (10.01.07 — фольклористика) (диплом від 14.02.2001), доцент кафедри українознавства (атестат від 30.10.2008).

У 2000 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за темою «Особливості побутування народнопісенної необрядової лірики Донецького Приазов'я» .

У 2008 році присвоєно вчене звання доцента кафедри українознавства.

КАНДИДАТИ НАУК З ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

1. ХАЙЛОВА Тетяна Володимирівна — доцент кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету, кандидат наук з державного управління (25.00.02 — механізми державного управління) (диплом від 09.03.2005), доцент кафедри господарського та екологічного права (атестат від 22.12.2006).

У 2006 році присвоєно вчене звання доцента кафедри господарського та екологічного права.

КАНДИДАТИ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

1. ЗУБЧЕНКО Людмила Вікторівна — доцент кафедри спеціальних дисциплін та фізичного виховання факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат педагогічних наук (13.00.04 — теорія та методика професійної освіти) (диплом від 31.05.2013).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за темою «Формування педагогічної творчості майбутніх учителів фізичного виховання у фаховій підготовці».

2. ЛОПАТИНСЬКА Ірина Сергіївна — доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук (13.00.04 — теорія та методика професійної освіти) (диплом від 10.2015).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за темою «Педагогічні умови підготовки вчителів гімназії до створення емоційно сприятливого середовища в учнівському колективі».

3. МАМОНОВА Олена Іванівна — доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук (13.00.04 — теорія та методика професійної освіти).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового кандидата педагогічних наук за темою «Формування філологічної компетенції майбутніх юристів: контекстний підхід»

4. МУХІНА Галина Вікторівна — доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат педагогічних наук (13.00.09 — теорія навчання) (диплом від 26.10.2012).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за темою «Дидактичні умови реалізації особистісно-орієнтованого навчання курсантів вищих навчальних закладів».

КАНДИДАТИ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

1. АЛАХВЕРДЯН Антоніна Віталіївна — доцент кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету, кандидат економічних наук (08.00.04 — економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за темою «Управління витратами комунальних підприємств».

2. ШЕХОВЦОВА Вікторія Володимирівна, — старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету, кандидат економічних наук (08.00.03 — економіка та управління національним господарством).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за темою «Інституціональні засади реалізації державної екологічної політики в Україні».

КАНДИДАТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

1. ГУРСЬКИЙ Віктор Євгенович — доцент кафедри спеціальних дисциплін та фізичного виховання факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України, кандидат психологічних наук (19.00.09 — психологічних наук) (диплом від 30.06.2015).

У 2015 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за темою «Розвиток професійно-важливих якостей працівників спецпідрозділів МВС України імітаційними засобами».

2. КОГУТ Олександра Олександрівна — науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності, кандидат психологічних наук 19.00.07 — вікова та педагогічна психологія (за видами психологічної діяльності).

У 2014 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за темою «Психологічні особливості професійної спрямованості студентів-програмістів».

КАНДИДАТИ ТЕХНІЧНИХ НАУК

1. БЕСКРОВНИЙ Олексій Іванович — доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права, кандидат технічних наук (спеціальність-05.18.12 «Процеси

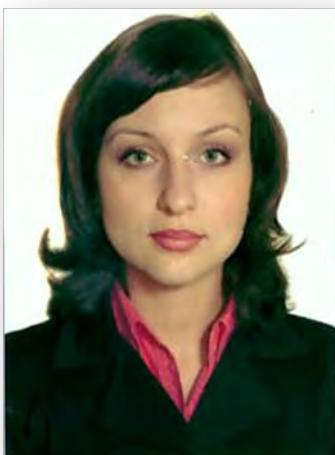
та обладнання харчових, мікробіологічних та фармацевтичних виробництв») (диплом ДК №063559 від 10.11.2010), доцент кафедри загальнонаукових дисциплін (атестат ХІІ-ДЦ №038653 від 16.05.2014).

2010 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук за темою «Моделювання та вдосконалення процесу пластифікації кондитерських мас» .

У 2014 році присвоєно вчене звання доцента кафедри загальнонаукових дисциплін.

НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА КАФЕДРАЛЬНИХ НАУКОВИХ ТЕМ ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ

№	Підрозділ	Програма роботи	Період виконання
1.	Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін	<i>Гуманітарне знання як чинник формування світоглядних орієнтирів майбутніх працівників</i>	2015–2020
2.	Кафедра загально-правових дисциплін	<i>Організаційно-правові засади міжнародної діяльності Національної поліції України в контексті європейської інтеграції України</i>	2015–2018
3.	Кафедра іноземних мов	<i>Контекстне навчання іноземної мови майбутніх юристів та правоохоронців</i>	2017–2022
4.	Кафедра господарсько-правових дисциплін	<i>Актуальні питання цивільного та господарського права</i>	2017–2022
5.	Кафедра цивільно-правових дисциплін	<i>Проблеми цивілістики у сучасних умовах розвитку правової держави</i>	2017–2020
6.	Кафедра державно-правових дисциплін та міжнародного права	<i>Актуальні питання державного та міжнародного права</i>	2017–2022
7.	Кафедра адміністративно-правових дисциплін	<i>Організаційно-правове та тактичне забезпечення адміністративної діяльності Національної поліції України</i>	2015–2020
8.	Кафедра кримінально-правових дисциплін та судових експертиз	<i>Захист прав особи у кримінальному процесі</i> <i>Використання судових експертиз у кримінальному провадженні</i>	2015–2019
9.	Кафедра спеціальних дисциплін та фізичного виховання	<i>Актуальні проблеми фізичного виховання студентської молоді</i>	2017–2022
10	Науково-дослідна лабораторія з проблемних питань правоохоронної діяльності	<i>Теоретико-прикладні проблеми наукового забезпечення діяльності Національної поліції України</i>	2015–2020

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ

розпочало свою діяльність на теренах Криворіжжя у березні 2016 року. За недовгий час своєї роботи вдалося налагодити міжвузівські зв'язки, залучити до співпраці практичних співробітників державних та правоохоронних органів і підписати з ними угоди про наукове співробітництво. Члени Наукового товариства беруть активну участь у міжнародних, всеукраїнських конференціях, симпозіумах, круглих столах, долучаються до роботи Всеукраїнських правничих шкіл, Всеукраїнської Парламентської правничої школи, до проведення Всеукраїнських судових дебатів тощо. Діяльність Наукового товариства відбувається під керівництвом його голови — кандидата юридичних наук, завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету *Піддубної Дар'ї Сергіївни*, заступника голови — студента 3-го курсу *Баргана Сергія Сергійовича* та секретаря — доцента кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидата філологічних наук *Понмаренко Катерини Вікторівни*. Склад Наукового товариства представлений студентською молоддю та курсантами, слухачами, аспірантами, ад'юнками та молодими вченими Донецького юридичного інституту МВС України, які не лише активно долучаються до його діяльності, а й працюють на розвиток наукового потенціалу вишу.

Діяльність Наукового товариства Донецького юридичного інституту висвітлюється у засобах масової інформації місцевого рівня та в таких соціальних мережах, як

Facebook, Twitter, Instagram. На загальних зборах Наукового товариства ДЮІ МВС України було визначено пріоритетні напрями роботи у 2018 році, зокрема:

- ІТ-право на шляху формування молодого науковця;
- об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень;
- наукове товариство: навчання шляхом здійснення дослідження правових питань;
- практикум у діяльності Наукового товариства;
- «навчальна мобільність» у ДЮІ МВС України (Еразмус+);
- літні школи та молодіжні обміни тощо.

Розділ II

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 346.2

Барановський Олександр Віталійович,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТВОРЕННЯ, ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ СУВЕРЕННОЇ УКРАЇНИ (ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

У статті висвітлено історико-правові аспекти діяльності органів державної влади та управління, Міністерства внутрішніх справ України щодо формування нормативно-правової бази створення, організації та функціонування органів міліції в умовах становлення та розбудови незалежної держави. Охарактеризовано процес формування законодавчої бази органів міліції в контексті державотворчих процесів становлення незалежної держави. Проаналізовано організаційно-управлінську діяльність МВС України щодо створення нормативно-правової бази діяльності системи органів внутрішніх справ за основними напрямками оперативно-службової діяльності.

Зазначено важливість вивчення історико-правових аспектів формування нормативно-правової бази діяльності правоохоронних органів з точки зору сучасних процесів створення законодавства, що регулює процеси реформування в системі МВС України, вирішення проблем законодавчого забезпечення діяльності Національної поліції.

Ключові слова: незалежна Україна, нормативно-правове забезпечення, МВС України, органи міліції, органи внутрішніх справ, законотворча діяльність.

Постановка проблеми. Проголошення незалежності України серед багатьох завдань державного будівництва потребувало розбудови органів охорони правопорядку з метою забезпечення внутрішньої безпеки, захисту інтересів держави і громадян від протиправних посягань. Складність цього завдання була зумовлена необхідністю перебудови, а фактично — створення нового правоохоронного відомства, як і інших органів виконавчої влади. Зберігаючи демократичні основи правоохоронного відомства, необхідно було створити правоохоронний орган правового демократичного суспільства, який би належним чином протидіяв злочинності, забезпечував громадський порядок, охороняв права та свободи громадян.

У системі правоохоронних органів суверенної України одне з центральних місць відведено органам внутрішніх справ. Їхнє особливе становище в системі правоохоронних

органів зумовлюється обсягом і складністю їхньої компетенції при здійсненні правоохоронної діяльності, а також тим, що на них був покладений основний тягар боротьби зі злочинністю і робота з профілактики та запобігання злочинам з метою реалізації єдиної державної політики боротьби зі злочинністю, яка є складовою внутрішньої політики суверенної та незалежної України.

Складовою системи органів внутрішніх справ новоствореної держави стала міліція. Міліція в Україні — державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань [1].

Створення міліції як правоохоронного органу незалежної держави потребувало розробки відповідної нормативно-правової бази, що визначає організаційно-правові засади функціонування міліції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи стан вивчення цієї проблеми в сучасній історико-правовій науці, необхідно зазначити, що окремим проблемам діяльності міліції в умовах становлення незалежної України присвячено ряд праць науковців, як істориків, так і юристів. Варто відзначити дослідження І. В. Гамалія [2], Є. О. Гіди [3], О. Б. Горової [4], С. Д. Гусарева [5], Є. В. Зозулі [6; 7], Ю. В. Кідрука [8], А. Н. Ключова [9], Ю. Ф. Кравченка [10], Ю. Д. Кунєва [11], П. П. Михайленка, Я. Ю. Кондратьєва [12; 13], Л. А. Сидорчука [14], Н. П. Харченко [15], у яких вивчено окремі аспекти функціонування міліції України цього історичного періоду і які висвітлюють історико-методологічні, нормотворчі та організаційно-управлінські аспекти її діяльності.

Однак багато сфер діяльності міліції в процесі державотворчих процесів незалежної держави залишаються за межами наукового аналізу. Тому існує потреба в комплексному історико-правовому аналізі діяльності міліції як правоохоронного органу незалежної держави. Це й обумовлює **актуальність** даного дослідження.

Виходячи з цього, **метою статті** є історико-правовий аналіз діяльності органів державної влади та управління, Міністерства внутрішніх справ України щодо формування нормативно-правової бази створення, організації та функціонування органів міліції в умовах становлення та розбудови незалежної держави.

Виклад основного матеріалу. У контексті зазначеної проблематики дослідження необхідно зауважити, що проголошення державного суверенітету України викликало об'єктивну необхідність створити власну правову базу для регулювання суспільних відносин. До цього часу Україна не мала національного законодавства, користувалась законами та підзаконними актами СРСР, інтереси республіки в якому, у тому числі у сфері правоохоронної діяльності, знаходили своє відображення не завжди. Тому виникла необхідність формування відповідної законодавчої бази, направленої на врегулювання суспільних відносин, які склалися під впливом нових суспільно-політичних реалій, демократизації суспільства, переходу до багатоукладної ринкової економіки. У цих умовах одним із головних завдань, які постали перед органами державної влади новонародженої держави, стало прийняття нормативно-правових актів, які були б спрямовані на забезпечення громадського порядку, захист життя, здоров'я, прав і свобод людини, забезпечили б якісно нову нормативну базу функціонування органів внутрішніх справ держави, у тому числі міліції як їхньої складової.

На початку державотворчого шляху України в основу законодавчого забезпечення створення, організації й діяльності правоохоронної системи незалежної держави взагалі, і органів міліції зокрема, були покладені Декларація про державний суверенітет України [16], Акт проголошення незалежності України [17], а в подальшому — Конституція України [18]. Це зумовлено тим, що ці законодавчі акти за своїм змістом мають фундаментальне правотворюче значення, відіграють основоположну роль у формуванні механізму правового регулювання нашої держави, становлять законодавчу базу для створення, реформування та модернізації вітчизняного законодавства і державних структур. Окремі напрямки діяльності органів внутрішніх справ, у тому числі і міліції, у подальшому стали регулюватися законами Ук-

раїни, указами Президента України та постановами Кабінету Міністрів України, відомчими нормативно-правовими актами МВС України.

Формуючи законодавчу базу діяльності ОВС України, керівництво МВС серед першочергових завдань визначило необхідність перегляду питань проходження служби, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, соціального захисту працівників міліції, обов'язкового державного страхування особи. Ця робота почалась ще напередодні здобуття Україною незалежності. Першим серед основних нормативно-правових актів, що регламентували діяльність міліції України того часу, став Закон України «Про міліцію», прийнятий 20 грудня 1990 року [19]. Поява цього закону невдовзі після прийняття Декларації про державний суверенітет України була зумовлена багатьма факторами, зокрема необхідністю встановити верховенство закону в діяльності міліції.

Історичне значення цього закону полягає в тому, що він визначив зміст, завдання та принципи діяльності міліції України на початку її становлення як правоохоронного органу незалежної держави. Відповідно до вказаного Закону міліція України стала складовою системою правоохоронних органів, які здійснюють державну виконавчу владу у сфері охорони громадського порядку. Віднесення міліції до органів виконавчої влади свідчило про те, що відтепер вона функціонувала на основі Конституції України, законів, прийнятих Верховною Радою України, Указів Президента України і мала для цього відповідні розпорядчі повноваження. Таким чином, уперше (а Закон був прийнятий ще за часів радянської України) було підкреслено деполітизований характер діяльності міліції України [7, с. 15].

Основними новелами Закону України «Про міліцію» стало те, що він сформулював функції, організацію міліції України та її підпорядкованість, основні обов'язки і права міліції; обумовив застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, надав гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції; визначив особовий склад міліції, порядок прийняття на службу до міліції та проходження служби, оплату праці працівника міліції. Таким чином, законом України «Про міліцію» було закладено основу правової регламентації діяльності органів міліції України, і 2015 року цей закон був основоположним документом її діяльності.

Наступний етап у формуванні нормативно-правової бази діяльності органів міліції наступив одразу після прийняття Верховною Радою України 24 серпня 1991 року Акта проголошення незалежності України. Таким чином, із моменту його прийняття на території України набули чинності виключно Конституція і закони України.

У зв'язку з цим МВС УРСР вже 26 серпня 1991 року було видано наказ «Про перегляд відомчих нормативних актів і створення нормативної бази МВС України», згідно з яким визначались завдання керівникам структурних підрозділів Міністерства, начальникам УВС Кримської АРСР, УВС областей і УВС на транспорті щодо перегляду всієї відомчої нормативної бази з метою усунення суперечностей із чинним законодавством України. Також була висунута вимога розробити відповідні документи за основними напрямками оперативно-службової, виробничо-господарської і фінансової діяльності ОВС. Для організації цієї роботи була створена комісія МВС України з перегляду нормативних актів і укладання нової нормативної бази української міліції [7, с. 20].

Необхідно зазначити, що на виконання цього наказу центральним апаратом МВС була проведена системна робота щодо формування нормативної бази діяльності української міліції. Тільки протягом 1992 р. були затверджені майже всі основні Положення стосовно діяльності структурних підрозділів і управлінь МВС України — Штабу, інспекції по особовому складу ОВС, експертно-криміналістичних підрозділів, карного розшуку, Управління організації роботи ОВС на транспорті, Державної автомобільної інспекції МВС України, Головного управління охорони, Головного управління кадрів, Головного управління захисту економіки від злочинних посягань [20, с. 15] та ін.

Крім того, розпорядженням Президента України від 7 жовтня 1992 року було затверджене Положення про МВС України [21]. У подальшому, в умовах реформування системи,

було розроблено якісно нове Положення про МВС України, яке було затверджене Указом Президента України від 17 жовтня 2000 року [22]. У Положенні визначено місце МВС України в системі центральних органів виконавчої влади, правові засади його діяльності, основні завдання та права, структура міністерства та повноваження Міністра внутрішніх справ, завдання колегії МВС України. Відповідно до закону Кабінет Міністрів України 19 серпня 1994 року затвердив структуру апарату МВС України.

Надалі організаційно-управлінська діяльність МВС України була підтримана Верховною Радою України, яка протягом 1992–1993 рр. ухвалила низку важливих законів з питань безпосередньої діяльності ОВС, їхні структури та системи управління, правового регулювання охорони правопорядку. Серед найголовніших з них, поряд із розглянутим Законом «Про міліцію», Закони України «Про війська внутрішньої та конвойної охорони» від 26 березня 1992 року, «Про надзвичайний стан» від 26 червня 1992 року, «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року, «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року, «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 року, «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року [20, с. 17].

Водночас поряд із активною законотворчою діяльністю Верховної Ради, питаннями створення та удосконалення нормативно-правової бази органів міліції активно займалася адміністрація Президента та уряд України, цілеспрямовану діяльність за цим напрямом подовжувало МВС України. Підтвердженням цього є те, що на підставі прийняття зазначених вище законів, протягом 1991–1994 рр. було видано ряд Указів Президента України та Постанов Кабінету Міністрів України, наказів МВС, розроблено відповідні настанови, статuti та інструкції, які регламентують певні види діяльності, здійснюваної ОВС чи їхніми окремими підрозділами. У липні 1993 року було вжито заходів для поліпшення управлінської діяльності в підрозділах ОВС. З цією метою були розроблені та затверджені інструкції стосовно порядку роботи Колегії МВС України, порядку проведення оперативних нарад, організації контролю в апараті МВС України, організації комплексного інспектування й перевірок ГУВС, УВС, УВСТ [7, с. 24].

Із даного переліку особливого значення на той історичний період мав Указ Президента України від 21 червня 1994 року «Про невідкладні заходи посилення боротьби зі злочинністю», у якому було передбачено цілий ряд положень, направлених на посилення боротьби з бандитизмом, корупцією, знешкодження озброєних злочинних формувань із міжрегіональними та міжнародними зв'язками. В Указі було висловлене прохання до Верховної Ради України щодо прийняття у якомога коротші строки законів про запобіжне затримання особи, боротьбу з корупцією, відповідальність за легалізацію злочинних доходів, профілактику злочинів та заходи щодо посилення боротьби із незаконним обігом наркотичних засобів [23].

У зв'язку з цим Верховна Рада протягом кількох наступних років ухвалила низку відповідних Законів України, серед яких «Про попереджувальне затримання особи» [24], «Про боротьбу з корупцією» [25], «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [26], «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» [27]. У подальшому, вже у 2000-х роках ХХІ ст., зазначені закони були суттєво вдосконалені та прийняті в новій редакції. Ці законодавчі акти значно посилили ефективність діяльності органів міліції України за основними напрямками їхньої оперативно-службової діяльності. Крім того, був розроблений, але, на жаль, так і не прийнятий проект Закону України «Про профілактику злочинів» [28].

Разом із питаннями нормативно-правового забезпечення організаційно-управлінської діяльності МВС України велика увага приділялась удосконаленню соціального захисту працівників міліції. З метою реалізації цього завдання було прийнято цілу низку відповідних законів та нормативно-правових актів, а саме: положення про порядок і умови державного

обов'язкового особистого страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ України [29], інструкцію «Про порядок проведення державного обов'язкового страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів внутрішніх справ у системі МВС України» від 31 серпня 1992 року [30], постанову Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1992 року «Умови державного обов'язкового особистого страхування військовослужбовців і військовозобов'язаних, призваних на збори, і порядок виплати їм та членам їхніх сімей страхових сум» [31].

У подальшому питання гарантій соціального захисту співробітників ОВС були закріплені в цілій низці законів, Указів Президента, Постановах і розпорядженнях Кабінету Міністрів, серед них — Закон України від 4 лютого 1994 року «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [32], Указ Президента від 4 жовтня 1996 року «Про умови грошового забезпечення осіб рядового і начальницького складу та оплати праці працівників органів внутрішніх справ» [33], Постанова Кабінету Міністрів від 27 квітня 1994 року «Про додаткові заходи щодо зміцнення матеріально-технічної бази правоохоронних органів» [34], Постанова Кабінету Міністрів від 3 січня 1995 року № 4 «Про додаткові пільги щодо оподаткування грошової допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ» [35] та інші.

Отже, можна стверджувати, що процес правового регулювання діяльності органів міліції розвивався досить системно. Підтвердженням цього є той історичний факт, що тільки в 1990 — на початку 1995 рр. було прийнято близько 100 нормативно-правових актів з питань охорони правопорядку (мова йде про Укази Президента України, постанови і закони Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України). Відповідно до цих законодавчих актів проходив процес загально-організаційного формування системи ОВС України. Таким чином, можна зробити висновок, що в результаті кропіткої роботи всіх органів державної влади та управління держави в 1990 — 1995 рр. у цілому була сформована законодавча база управління та функціонування системи ОВС України і міліції як їхньої складової.

Діяльність органів державної влади, МВС України щодо формування та вдосконалення нормативно-правової бази діяльності органів міліції активно продовжувалась наприкінці 90-х рр. XX ст. — на початку XXI ст. У цей час дієвою формою посилення ефективності правотворчої діяльності органів державної влади на правоохоронному напрямку стали Державні програми боротьби зі злочинністю, які включали системні організаційні та практичні заходи, конкретні завдання державним органам, науковим організаціям, трудовим колективам, громадським організаціям для протидії злочинності.

Перша з них була затверджена постановою Верховної Ради України від 25 червня 1993 року [36]. Аналогічні програми, які в подальшому за своїм змістом набули комплексного, цільового характеру, доповнені заходами із профілактики злочинів, приймаються як на загальнодержавному, так і регіональних рівнях протягом усього періоду незалежності нашої держави. Реалізація завдань, визначених цими програмами, дозволяло МВС України здійснювати комплексні заходи із законодавчого, кадрового та матеріально-технічного забезпечення правоохоронної діяльності, удосконалення організаційно-штатної структури, збільшення штатної чисельності працівників міліції відповідних категорій, утворення нових навчальних закладів системи МВС, поліпшення умов діяльності ОВС та їхніх працівників.

Наступні кроки у законодавчому забезпеченні діяльності органів внутрішніх справ, у тому числі і органів міліції, були здійснені на початку 2000-х років. Так, питання структури органів внутрішніх справ і чисельності їхніх працівників було врегульовано Законом України «Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ України» [37], а питання дисциплінарних проваджень — Законом «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» [38].

Крім того, важливою складовою нормативно-правового забезпечення діяльності міліції незалежної України стали міжнародно-правові акти, що регламентують захист прав і свобод людини, визначають світові підходи до боротьби зі злочинністю. Це великий ком-

плекс міжнародних актів (конвенції, пакти, міжнародні угоди, договори тощо), які імplementовані державою у встановленому порядку і стали частиною національного законодавства. Також великий комплекс нормативно-правових актів був сформований за напрямком міжнародного співробітництва МВС України у протидії транснаціональним видам злочинності. До його складу увійшли міждержавні та міжурядові договори, двосторонні відомчі угоди про співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю.

Зазначений комплекс міжнародно-правових документів, сформований за безпосередньої участі МВС України протягом усього періоду становлення та розвитку нашої незалежної держави, дозволив створити необхідні умови для організації міжнародного співробітництва в боротьбі з транснаціональною злочинністю та корупцією за основними напрямками оперативно-службової діяльності міліції України.

Цілеспрямовану законотворчу діяльність МВС України поєднувало з новими формами взаємовідносин з Верховною Радою України. Аналіз організаційно-управлінської діяльності керівництва МВС України на цьому напрямку свідчить про те, що в умовах подальшого становлення та розвитку незалежної держави, особливо з прийняттям нової Конституції України, важливою складовою ефективного законодавчого забезпечення діяльності органів внутрішніх справ, міліції як їхньої складової, стала постійна взаємодія та координація взаємозв'язків МВС і органів Верховної Ради України. Одним із головних завдань цієї роботи стало роз'яснення в депутатських фракціях і комітетах доцільності прийняття законів, що уможливили б оздоровлення криміногенної обстановки в державі, підвищення ефективності діяльності міліції.

У нових історичних умовах керівництвом МВС України були напрацьовані ефективні форми взаємодії із законодавчим органом нашої держави, які дозволили суттєво підвищити ефективність законотворчої роботи на правоохоронному напрямку: систематичні зустрічі з лідерами фракцій та головами комітетів Верховної Ради, налагодження зв'язків із профільним комітетом з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності і боротьби з організованою злочинністю і корупцією, присутність на сесійних засіданнях Верховної Ради, участь у парламентських слуханнях, днях уряду.

Крім того, наприкінці 90-х рр. були напрацьовані і закріплені відповідними розпорядженнями міністра внутрішніх справ такі форми взаємодії, як діяльність робочої групи МВС України по зв'язкам з народними депутатами, супроводження законодавчих актів. До складу цієї робочої групи увійшли не лише представники міністерства, а й народні депутати, які працювали в ОВС до обрання в парламент. Це зумовлено тим, що вони найкраще обізнані з проблемами міліції і найбільш компетентно можуть донести їх суть до депутатського корпусу, досягти взаєморозуміння.

Новітньою формою роботи стало супроводження законодавчих актів, для чого керівництвом МВС було створено спеціальні групи. Ці групи повинні були стежити за проходженням документів, відстоювати під час їхнього розгляду принципові фахові моменти. Така форма роботи — це принципово новий момент у діяльності ОВС незалежної України, який дав можливість швидко реагувати законодавчими рішеннями на ситуацію, що в цілому позитивно характеризує діяльність правоохоронних органів і законодавчої влади демократичної держави [7, с. 26–27].

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що після створення незалежної Української держави у досить короткий термін Верховною Радою, Президентом, Урядом України, керівництвом МВС були вироблені нормативно-правові, організаційні, структурні та інші засади функціонування ОВС України, у тому числі міліції, відповідно до нових умов їхньої діяльності та розвитку. У першу чергу були визначені нормативно-правові основи діяльності й організації структури ОВС, а в подальшому — завдання, принципи, структура, права й обов'язки як центральних органів, так і структурних підрозділів системи ОВС України, до яких належить міліція. Було створено якісно нову нормативно-правову базу, що регламентувала діяльність усіх ланок ОВС взагалі і органів міліції зокрема.

Загалом у системі МВС України склався триступеневий рівень нормативно-правового регулювання, який передбачав використання трьох груп нормативно-правових документів: а) закони України, укази Президента України, постанови Кабінету міністрів України; б) накази та розпорядження МВС України, рішення колегії міністерства; в) накази керівництва ГУМВС, УМВС, УМВСТ. До окремої групи, на нашу думку, можна віднести нормативно-правові акти, які регулювали питання міжнародного співробітництва МВС України у протидії міжнародним видам злочинності.

З нашої точки зору, варто вказати і на те, що сформована за період існування міліції незалежної України нормативно-правова база її діяльності мала і достатньо суттєві недоліки. Однією з основних похибок, на нашу думку, було те, що значна частина правового регулювання діяльності міліції була не виправдано делегована на рівень підзаконних актів Міністерства внутрішніх справ України та Кабінету Міністрів України, якими міліції часто надавалися повноваження, несумісні з положеннями Конституції України та міжнародними стандартами. Це стало одним із чинників, які суттєво знижували ефективність системи органів внутрішніх справ України та призвели до її невідповідності сучасним демократичним соціальним, економічним та політичним реаліям розвитку суспільства.

У подальших наукових розвідках вивчення історико-правових аспектів формування нормативно-правової бази діяльності правоохоронних органів є актуальним з точки зору сучасних процесів створення законодавства, що регулює процеси реформування в системі МВС України, вирішення проблем законодавчого забезпечення діяльності Національної поліції.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про міліцію» (Зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 4. Розділ 1. Ст. 1.
2. Гамалій І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання діяльності міліції щодо забезпечення реалізації конституційних прав і свобод громадян: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2000. 17 с.
3. Гіда Є. О. Загальнолюдські стандарти прав людини і забезпечення їх реалізації в діяльності міліції: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2000. 220 с.
4. Горова О. Б. Конституційні громадянські права людини в Україні і їх забезпечення міліцією (роль міжнародно-правових норм у цьому процесі): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». К., 2000. 16 с.
5. Гусарев С. Д. Конституційні основи формування в Україні правової держави та вдосконалення діяльності міліції: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». К., 1994. 19 с.
6. Зозуля Є. В. Діяльність міліції України в умовах становлення незалежної держави (90-ті рр. XX ст.): автореф. дис... канд. істор. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2002. 20 с.
7. Зозуля Є. В. Органи внутрішніх справ України на етапі розбудови незалежної держави (історико-правове дослідження): монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Херсон: Грінь Д. С., 2017. 270 с.
8. Кідрук Ю. В. Проблеми створення і діяльності місцевої міліції в Україні (адміністративно-правові та організаційні аспекти): дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 1995. 166 с.
9. Ключев А. Н. Правовые и организационно-управленческие аспекты деятельности уголовного розыска Украины: дисс... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харьков, 1997. 223 с.
10. Кравченко Ю. Ф. Міліція України. К.: Генеза, 1999. 431 с.
11. Кунєв Ю. Д. Принципи побудови та вдосконалення організаційної структури ОВС України: загальнотеоретичні аспекти державного управління: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків, 2001. 17 с.
12. Михайленко П. П. Історія міліції України у документах і матеріалах: У 3 т. / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. К.: Генеза. Т. 3: (1946–1990). 2000. 614 с.
13. Міліція України у 1917–2002 рр.: (Історія, організація та діяльність, дотримання законності, підготовка кадрів / [уклад.: П. П. Михайленко та ін.; наук. ред. П. П. Михайленко]. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 123 с.
14. Сидорчук Л. А. Правові та організаційні питання створення і функціонування кримінальної міліції в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К., 1998. 18 с.

15. Харченко Н. П. Міліція в механізмі української держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Нац. акад. внутр. справ. К., 2011. 20 с.
16. Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради України*. 1990. № 31. Ст. 42.
17. Акт проголошення незалежності України. *Відомості Верховної Ради України*. 1990. № 38. Ст. 502.
18. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
19. Закон України «Про міліцію» (Зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 4. Ст. 20.
20. Зозуля Є. В. Міліція України в умовах становлення незалежної держави: монографія. Донецьк: НД та РВВ ДЮО МВС України, 2004. 188 с.
21. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: розпорядження Президента України від 7 жовтня 1992 року № 157/92 - рп (зі змінами, внесеними згідно з розпорядженням Президента № 107/94-рп 19.08.94, Указом Президента № 70/99 від 27.01.99). *ДА МВС України*, ф. 41, оп. 1, спр. 503, арк. 36.
22. Положення про МВС України: Указ Президента України від 17 жовтня 2000 року № 1138/2000. *ДА МВС України*, ф. 41, оп. 2, спр. 535, арк. 69.
23. Про невідкладні заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю: Указ Президента України від 21 червня 1994 року № 396/94. *ДА МВС України*, ф. 41, оп. 1, спр. 533, арк. 205.
24. Про попереджувальне затримання особи: Закон України від 29 червня 1994 року. *ДА МВС України*, ф. 41, оп. 1, спр. 533, арк. 219.
25. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05.10.1995. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 34. Ст. 266.
26. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 28.10.2002 № 249. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 1. Ст. 2.
27. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними: Закон України від 15 лютого 1995 року № 62/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 62.
28. Про профілактику злочинів: Проект закону України від 12 травня 1998 р. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/pls>.
29. Положення про порядок і умови державного обов'язкового особистого страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 1991 року № 59 (у редакції постанови від 19 листопада 1992 року № 627).. *ДА МВС України*, ф. 41, оп. 1, спр. 483, арк. 163–165.
30. Про порядок проведення державного обов'язкового страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ у системі МВС України: інструкція від 31 серпня 1992 року. *ДА МВС України*, ф. 41, оп. 1, спр. 502, арк. 127–130.
31. Умови державного обов'язкового особистого страхування військовослужбовців і військовозовов'язаних, призваних на збори, і порядок виплати їм та членам їх сімей страхових сум: постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1992 року № 488. *ДА МВС України*, ф. 41, оп. 1, спр. 502, арк. 120–123.
32. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 4 лютого 1994 року.. *ДА МВС України*, ф. 41, оп. 1, спр. 545, арк. 72–77.
33. Про умови грошового забезпечення осіб рядового і начальницького складу та оплати праці працівників органів внутрішніх справ: Указ Президента України від 4 жовтня 1996 року № 926/96. *ДА МВС України*, ф.41, оп. 1, спр. 585, арк. 133–145.
34. Про додаткові заходи щодо зміцнення матеріально-технічної бази правоохоронних органів: постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1994 року № 259. *ДА МВС України*, ф.41, оп. 1, спр. 545, арк. 152–156.
35. Про додаткові пільги щодо оподаткування грошової допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ: постанова Кабінету Міністрів України від 3 січня 1995 року № 4. *ДА МВС України*, ф.41, оп. 1, спр. 572, арк. 112–116.
36. Про Державну програму боротьби зі злочинністю: постанова Верховної Ради України від 25 червня 1993 року № 3325-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3325-12>.
37. Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2925-III URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2925-14>.
38. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України: Закон України від 22 лютого 2006 року № 3460-IV URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3460-15>.

Барановский Александр Виталиевич,
аспирант
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОЗДАНИЯ, ОРГАНИЗАЦИИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МИЛИЦИИ СУВЕРЕННОЙ УКРАИНЫ (ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ)

В статье освещаются историко-правовые аспекты деятельности органов государственной власти и управления, Министерства внутренних дел Украины по формированию нормативно-правовой базы создания, организации и функционирования органов милиции в условиях становления и развития независимого государства. Охарактеризован процесс формирования законодательной базы органов милиции в контексте процессов становления независимого государства. Проанализирована организационно-управленческая деятельность МВД Украины по созданию нормативно-правовой базы деятельности системы органов внутренних дел по основным направлениям оперативно-служебной деятельности.

Указано на важность изучения историко-правовых аспектов формирования нормативно-правовой базы деятельности правоохранительных органов с точки зрения современных процессов создания законодательства, регулирующего процессы реформирования в системе МВД Украины, решения проблем законодательного обеспечения деятельности Национальной полиции.

Ключевые слова: независимая Украина, нормативно-правовое обеспечение, МВД Украины, органы милиции, органы внутренних дел, законодательная деятельность.

Baranovskiy Alexander Vitalievich,
postgraduate student
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

NORMATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR THE CREATION, ORGANIZATION AND ACTIVITY OF THE SOVEREIGN UKRAINIAN POLICE (HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS)

In the article it is covered the historical and legal aspects of the activities of government bodies, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine concerning the formation of the legal framework for the creation, organization and functioning of the police in the conditions of the formation and development of an independent state. It is analyzed the historical conditions determined the necessity of creation a regulatory and legal framework for the activity of police as a law enforcement body of sovereign Ukraine. It is described the process of forming the legislative base of the police in the context of the formation of an independent state. It is analyzed the organizational and administrative activity of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine concerning the creation of the legal framework for the activity of the system of internal affairs bodies in the main areas of operational and official activities.

It is determined the components and characteristics of legal acts regulating the activities of the police in the field of protecting human rights and freedoms, international cooperation in combating crime.

It is given the characteristic of innovative forms of interaction between the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the Verkhovna Rada of Ukraine, which in new historical conditions allow to significantly increase the effectiveness of legislative work in law enforcement activity.

It is analyzed the deficiencies of the legal framework of the activities of the police in this historical period and it is concluded that this aspect became one of the factors that significantly reduced the effectiveness of the activities of the system of internal affairs bodies of Ukraine and led to its inconsistency with the current democratic social, economic and political realities of the society.

It is pointed out the importance of studying the historical and legal aspects of the formation of the legal framework of law enforcement agencies in the view of the current processes of creating legislation which regulates the reform processes in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, solving problems of legislative support for the activities of the National Police.

Key words: independent Ukraine, legal support, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, police, internal affairs agencies, law-making activities.

Надійшла до редколегії 10.10.2017

УДК 346.2

Зозуля Євген Вікторович,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ РЕФОРМАЦІЇ ЩОДО ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ, ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ (ДО 500-Ї РІЧНИЦІ ПОЧАТКУ РЕФОРМАЦІЇ В ЄВРОПІ)

У статті висвітлюються питання впливу ідей Реформації на формування уявлень і понять про права людини, основи громадянського суспільства, їх значення для реалізації цивілізаційного вибору незалежної України. Визначено, що ідеї Реформації започаткували такі поняття, як права і свободи людини, заклали основи формування громадянського суспільства. Висвітлено вплив ідей Реформації на зміни в суспільно-політичному, духовному, релігійному житті тогочасного українського суспільства. Розкрито сутність проблем забезпечення прав і основоположних свобод громадян на сучасному етапі державотворення в Україні. Зазначено важливість спадщини Реформації для реалізації цивілізаційного вибору України.

Ключові слова: Реформація, протестантизм, права людини, громадянське суспільство, Україна, цивілізаційний вибір.

Постановка проблеми. Визначаючи історичне значення Реформації, 500-річчя від початку якої християнський світ відзначає у жовтні поточного року, необхідно акцентувати на тому, що Реформація, протестантизм як реформоване християнство здійснили істотний вплив на всі складові елементи світової цивілізації — політичні інститути, соціально-економічні структури, культурні моделі, освітні парадигми, наукові ідеї і художні форми вираження, форми приватного і громадського життя. Поняття свободи совісті, рівності людей незалежно від їхньої релігійної, національної, расової приналежності, рівності прав чоловіків і жінок, захист малозабезпечених, дітей, людей похилого віку і хворих, демократичні інститути влади — все це надбання Реформації. Тож саме ідеї Реформації започаткували такі поняття, як права і свободи людини. Крім того, саме в Реформацію відбувається закладання основ сучасних інститутів громадянського суспільства.

Таким чином, відзначення ювілею Реформації надає можливість знову проаналізувати історичний шлях протестантизму, осмислити його вплив на розвиток саморозуміння сучасної людини, діалектики її взаємин із суспільством і світом. Крім того, відзначення півтисячолітнього ювілею початку Реформації носить міжнародний характер, а в межах України має загальнодержавне значення, що знайшло своє відображення у відповідному Указі Президента України «Про відзначення в Україні 500-річчя Реформації» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Події Реформації, що призвели до зміни релігійного, соціального та політичного життя й визначили характер модернізаційних процесів середньовічної Європи, постійно привертають увагу і перебувають у полі зору дослідників. Доробок науковців різних поколінь у цій галузі неодноразово ставав предметом історіографічного аналізу [2–10].

У той же час і сьогодні залишається **актуальною** необхідність обговорення гострих та складних теоретичних питань, пошук творчих ініціатив для подальших досліджень цієї проблематики в контексті внеску протестантських церков і релігійних організацій у розвиток релігійної, культурної і соціальної сфери України, їхньої ролі в українській історії та становленні незалежної держави.

Серед багатьох новаторських ідей Реформації особливого значення мають ідеї щодо відносин церкви і держави, церкви і конкретної людини, необхідності визнання цінності людської особистості, її свободи і відповідальності перед собою і навколишнім світом.

Виходячи з цього, **мета статті** полягає у визначенні впливу ідей Реформації на формування уявлень і понять про права людини, основи громадянського суспільства, їх значення для реалізації цивілізаційного вибору України.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи безпосереднє висвітлення проблеми, зазначимо, що, безумовно, будучи подією всеосяжного історичного значення, Реформація все ж носила передусім релігійний характер, у центрі її пошуків перебував взаємозв'язок людини з Богом, її ставлення до себе, до своїх співбратів і до навколишнього світу.

Визначаючи сутність ідей Реформації щодо відносин церкви і держави, церкви і людини, особистості, слід зауважити, що їхнім основним змістом є твердження про те, що церква повинна перестати бути державною структурою, вона не повинна вирішувати державні проблеми. Стосовно людини — необхідність повернення до первісних витоків християнства (усі люди рівні як діти Божі). Ідеї Реформації підкреслювали важливість безпосереднього спілкування віруючої людини і Бога.

Очевидно, що участь у реформаторському русі достатньо різних за своїм майновим станом громадських сил природно визначило наявність у ньому дуже різних політичних програм, уявлень про державу, право, закон. Однак, незважаючи на різні погляди, усі ідеологи і прихильники реформаційного руху були згодні з тим, що миряни повинні «виправдовуватися одною вірою», без посередницької ролі духовенства в порятунку віруючого. Усі вони бажали радикального спрощення й демократизації церковного устрою, засуджували гонитву церкви за земними багатствами, були проти її залежності від римської курії.

Фундаментальний принцип Реформації — принцип всесвященства, який означає, що людина стоїть перед Богом без посередників і несе особисту відповідальність за свої вчинки — став підставою для формування уявлень про принципову рівність людей перед законом держави, про необхідність рівного доступу людей до благ. Крім того, протестантські громади, зібрані не за становим принципом, дали поштовх до формування власне громадянського суспільства та участі громадян у суспільному і політичному житті. Усі ці питання і сьогодні залишаються актуальними як для України, так і для світу в цілому.

Історико-правовий аналіз традицій Реформації дає нам право стверджувати, що права людини, як політико-правовий феномен, зросли в лоні того соціокультурного фону, який був створений Реформацією. Цінність людської особистості, її свобода і відповідальність активно культивувалися в протестантизмі.

Підтвердження цього знаходимо в основоположних релігійно-політичних поглядах Мартіна Лютера, ініціатора Реформації, засновника лютеранства — першого протестантського напрямку в християнстві. Як відомо, один із вихідних пунктів лютеровського вчення — теза про те, що спасіння досягається винятково вірою. Кожен віруючий виправдовується нею особисто перед Богом, стаючи тут ніби священиком для самого себе, і тому не потребує більше послуг католицької церкви (зазначений вище принцип «всесвященства»). У цьому контексті, у порівнянні з Богом абсолютно всі смертні нікчемні. Ніхто з людей не має переваги над собою подібними: клір нічим не відрізняється від мирян, усі громадські стани однакові.

«Усі християни, — стверджував М. Лютер, — воістину духовні, і між ними немає різниці, крім займаних посад. Апостол Павло говорить, що ми — це одне тіло, хоча кожен член виконує свою роботу, слугуючи іншим. Це тому, що у нас одне хрещення, одне Єван-

геліє, одна віра, і всі ми рівною мірою християни, бо тільки хрещення, Євангеліє і віра роблять людей духовними, християнами». Цей принцип робить мирян активними співробітниками в керівництві і управлінні церквою. Вони отримують право голосу при обранні пастиря. Кожен член громади стає корисний для спільної справи в залежності від свого особливого дару. Цей принцип — джерело релігійної та громадянської свободи. Релігійна свобода породжує свободу громадянську» [11, с. 23].

Треба також наголосити, що саме в доктринах всесвященства і виправдання вірою М. Лютер сформулював найважливіший принцип права Нового часу — ідею рівності, рівної гідності людей. Він, як і його послідовники, стверджував, що незалежно від майнового, соціального положення, освіти, кольору шкіри, статі всі люди значущі, тому що Бог віддав за них свого Сина Ісуса Христа. До європейців саме тоді прийшло усвідомлення, що всі рівні перед Богом, оскільки всі є дітьми одного Отця Небесного. Якщо всі вони Його діти, значить усі люди є братами і сестрами один для одного. Ця духовна ідея стала ще одним наріжним каменем для формування уявлень і понять про права людини. У країнах, які пережили Реформацію, люди поступово зрозуміли, що права людини дає не уряд, а Творець, тобто це природне право людини.

Таким чином, це трактування М. Лютером основних положень християнства в умовах Реформації фактично було чи не першою ранньобуржуазною версією принципу рівноправності. У той же час необхідно наголосити на тому, що принцип рівності Лютер поширював тільки на християн.

Крім того, у своїй концепції держави М. Лютер виходив з того, що свобода душі, область віри, внутрішній світ людини знаходяться поза юрисдикцією держави, за межами дії її законів. Для М. Лютера свобода совісті — це єдина сфера свободи людини, до того ж вона абсолютна.

Принагідно зазначимо, що принцип всесвященства М. Лютера визначав, що священик — це представник Бога перед людьми і представник людей перед Богом, людина з особливою місією, наділена духовними дарами для її реалізації. Цей високий статус покладала на людей велику відповідальність за навколишній світ. Варто вказати і на те, що цей принцип важливий тим, що люди віруючі своїми справами повинні стверджувати морально-релігійні принципи в реальному житті, а також тим, що це дає можливість укладати горизонтальну взаємодію між самими віруючими. Таким чином, Реформація заклала основу того, що ми сьогодні називаємо громадянським суспільством, суспільством відповідальних, освічених, активних, ініціативних громадян, які здатні самоорганізовуватися для вирішення своїх локальних проблем, не чекаючи допомоги від влади.

Тому поставивши питання про право на свободу віросповідання, Реформація не тільки відкрила шлях до становлення громадянського суспільства, а й розпочала дискусію, яка залишається актуальною і сьогодні — про зміну парадигми влади за схемою «Людина — Суспільство — Держава», а не навпаки.

Разом із тим необхідно зважати на те, що М. Лютер був надзвичайно далекий від того, щоб проповідувати необхідність демократичної перебудови тодішньої німецької державності. Він наставляв підданих бути покірними монархам, не повставати проти влади і смиренно зносити скоєні нею несправедливості.

Варто також зазначити, що Реформація змогла оцінити життя кожної людини (ти вартуєш життя Сина Божого!). Це настільки підняло статус людини і її цінність, що породило такий соціальний феномен західної цивілізації, як цінність особистості.

Отже, ідеї Реформації визначали необхідність затвердження самоцінності особистості, визнання гідності й автономії всякого індивіда, забезпечення умов для вільного розвитку людини, надання кожному можливості власними силами досягати свого щастя. Крім того, в ідеології Реформації визнавалося право людини особисто приймати рішення з важливих для неї питань.

Необхідно зазначити, що ідеї Реформації стосовно принципів свободи особистості, свободи слова і совісті знайшли своє відображення в юридичних документах того часу, публіцистиці і богословських трактатах. Зокрема, Статут Великого Князівства Литовського 1588 р., підготовлений прихильниками Реформації, подав наступне визначення поняттю свободи: «Така мета і результат усіх законів є і повинен бути у світі, щоб кожен добру славу свою, здоров'я і майно мав у цілості і ніякої шкоди в усьому цьому не терпів. І це є наша свобода, якою ми серед інших народів християнських хвалимось».

Відомий політик і богослов Андрій Волян у своїй роботі «Про політичну або громадянську свободу» писав: «Ніхто з розумних людей не сумнівається в тому, що свобода найбільше відповідає людській природі і ніхто, таким чином, не народжується рабом... Перший і головний критерій нашої свободи полягає в тому, щоб наше життя було вільне від будь-якого замаху на неї і несправедливості. Далі, щоб наше майно і багатство не ставали жертвою грабежу і насильства» [12].

Отже, можна стверджувати, що завдяки ідеям Реформації людина одержала волю самостійно мислити, звільнилася від авторитарної опіки церкви, отримала релігійну, найбільш дієву для неї санкцію на те, що тільки власний розум, совість, моральне почуття можуть підказати, як їй необхідно діяти. Реформація сприяла процесу появи людини буржуазного суспільства — автономного індивіда, з волею морального вибору, самостійного і відповідального у своїх судженнях і вчинках, готуючи цим основу для формування ідеї прав людини.

На теренах України ідеї Реформації не змогли знайти належний відгук серед широких верств тогочасного суспільства, хоча мали на те достатньо великі шанси. Підтвердження цього знаходимо в оцінках реформаційного руху видатними українськими мислителями того часу. Так, український учений, політик, публіцист Михайло Драгоманов, визначаючи місце ідей Реформації в історії українського суспільства, писав: «Наша Україна була найближча до тих думок, котрі довели всю Європу до зміни церковної (реформації) якраз тоді, коли наші прості люди найбільше повставали за свою волю, а наша порода була найближче до спільності всіх своїх громад» [13].

Визначний учений-історик, поет, громадсько-політичний і церковний діяч, міністр освіти та ісповідань УНР, митрополит Української автокефальної церкви Іван Огієнко, оцінюючи значення ідей Реформації в духовному житті нашого народу, зазначав: «Реформація принесла українському народові багато нових ідей, здійснення яких відразу підвищувало нашу духовну культуру; не всі ці ідеї були зовсім новими, але їх широке становлення й швидке поширення до самих народних низів було зовсім новим і принесло нам загальне зацікавлення тими питаннями, про які давніше тільки марили окремі одиниці». Крім того, на його думку, «... в Україні, як то ми бачили, і в інших європейських та слов'янських народів Реформація покликала до життя народну мову як мову літературну» [13].

Безумовно, Україна могла розвиватися разом із Європою, якби Реформація на теренах українських земель вдалася. Однак, як зазначав М. Драгоманов, історія української Реформації — історія перерваної Реформації, а замість Реформації в українській історії з'яючий розрив, «розрив і руїна» [14]. Як наслідок, зазначав видатний український історик М. Грушевський, «на українським же житті, на жаль, цей реформаційний рух відбився далеко менше й слабше, — бо тут він навіть і серед українського панства, не кажучи про інші верстви, не знайшов скільки-небудь енергійних та рішучих прихильників».

У той же час для М. Грушевського ідеї Реформації були рушійною силою на шляху українського національного руху, бо «... енергія, інтенсивність, сміливість українського національного руху (не бозна-які, беручи їх абсолютно, але несподівані й через це дивні після довгого попереднього застою і безвладності) виявились не без зв'язку з реформаційним рухом, і так само потім підупали тут, на західноукраїнських землях, у XVII ст. не без зв'язку із занепадом реформаційного табору! Український корабель плив на повних вітри-

лах під вітром Реформації і спустив вітрила, коли цей вітер стих, і не стало ні цих сміливих союзників, ні їх бадьорих прикладів!» [15].

А втім, певні зміни в суспільно-політичному, духовному, релігійному житті українського суспільства завдяки Реформації все ж відбулися. Перш за все це знайшло своє відображення у процесах внутрішнього реформування православної церкви в Україні. Хоча ця внутрішня реформація постійно приглушувалася, вона все одно давалася взнаки протягом тривалого часу — аж до середини XIX ст. Так чи інакше вона виявлялася в діяльності і творчості представників релігійно-філософської думки XVIII ст. Феофана Прокоповича, Григорія Сковороди та ін.

Як зазначив гарвардський історик Сергій Плохій, в Україні відбулася «східна Реформація», що створила Греко-Католицьку Церкву й оновила київське православ'я, тому в результаті перетворень і боротьби за різні варіанти розвитку «сформувалася нова плюралістична політична і релігійна культура, що дозволяла обговорення і незгоду» [16, с. 139].

Ідеї Реформації, безперечно, і на сучасному етапі є безумовним фактом духовного життя України. Історичний аналіз конфесійної карти України дозволяє зробити висновок про те, що становлення протестантської традиції в Україні збігалось в часі з відповідними європейськими процесами. Свого часу рецепція Україною культури Реформації значною мірою змінила вектор розвитку її суспільства, заклала підвалини толерантності й плюралізму його релігійно-культурного життя та стала невід'ємною складовою національної історії та релігійної мапи України [17].

На жаль, попри те, що Україна вже 26 років є незалежною державою, вона і сьогодні переживає переломний момент своєї історії. Ситуація з правами людини в Україні і сьогодні далека від свого вирішення. Як зазначається у звіті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2016 рік, серед основних проблем у сфері прав людини є відсутність системних знань про права людини і механізми їх захисту та низький рівень довіри до всіх гілок влади, а також відчуття громадян України, що в період після Революції Гідності стан дотримання та захисту прав людини значно погіршився. Найбільша кількість скарг стосується порушення права на достатній життєвий рівень (як в цілому по Україні, так і з точки зору окремих категорій заявників), відсутності реагування органів влади на звернення громадян, недодержання процесуальних прав, порушення в системі кримінальної юстиції, порушення права на приватність, порушення права на доступ до публічної інформації, дискримінація за певними ознаками тощо. Окремо можна виділити деякі особливо вразливі категорії — діти, внутрішньо переміщені особи, пенсіонери, мобілізовані і демобілізовані особи [18].

Конституцією України закріплено право кожного після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за поновленням своїх порушених прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій, членом або учасницею яких є Україна [19, ч. 4, ст. 55]. Ця конституційна норма набула реального змісту після ратифікації Україною 17 липня 1997 р. Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. У результаті кожен одержав право, у разі порушення Україною її конвенційних зобов'язань, безпосередньо звертатися з відповідною заявою до Європейського суду з прав людини — судового органу, створеного відповідно до положень цієї конвенції.

Водночас через відсутність в Україні ефективних правових механізмів захисту порушених прав та інтересів громадяни все частіше звертаються з відповідними скаргами до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). На жаль, останніми роками Україна чи не найперша серед європейських держав за обсягом звернень до ЄСПЛ. Так, за статистикою Верховного Суду України, за 2016 рік Європейський суд з прав людини отримав 18 150 заяв від українців. З них 65 % стосуються невиконання рішень національних судів. З 993 рішень, постановлених Європейським судом з прав людини упродовж 2016 року, щодо України було винесено 73. До того ж, у 70 з них ЄСПЛ констатував порушення Україною

взятих на себе зобов'язань, передбачених статтями 2, 3, 5, 6, 8, 13, 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Найбільше порушень (27) констатовано по ст. 5 «Право на свободу та особисту недоторканність» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [20].

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі державотворення на порядку денному стоїть необхідність системної роботи усіх гілок влади держави над тим, щоб викоринити зазначені вище правопорушення, вивести вітчизняну судову систему на рівень європейських стандартів. Це, у свою чергу, дозволить нашому правосуддю стати таким, яке б не давало підстав громадянам України звертатися до ЄСПЛ за захистом своїх прав. Зазначені завдання повинна вирішити здійснювана в Україні судова реформа. До речі, 2017 рік є дуже важливим для трансформації цієї надзвичайно важливої для громадян і держави системи, адже тепер, після ухвали Верховною Радою України третього жовтня 2017 року судової реформи, починається процес імплементації конституційних змін у частині правосуддя.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що велика кількість невирішених проблем у сфері належного забезпечення прав й основоположних свобод громадян, формування в Україні інститутів громадянського суспільства є свідченням того, що Майдан, анексія Криму, війна на Сході, політична та економічна криза і сьогодні створюють запит на зміни. Однак без надійного духовного фундаменту благополуччя, безпека, свобода, гідність і справедливість недосяжні. Євроорієнтація актуалізує значущість для громадян нашої держави створеного протестантизмом ідеалу громадської людини, чия соціальна сутність полягає в активності та успіху як її реалізації. Тож для кожного громадянина нашої держави конкретно і для українського політикуму в цілому дуже важливим є пошук тих духовних ресурсів, які б допомогли реформувати країну, сприяли б розбудові громадянського суспільства європейського зразка в Україні.

Зважаючи на це, звернення до спадщини Реформації, відкриття для України джерел європейської цивілізації дає вагомий шанс стати європейською, сильною і процвітаючою нацією, зробити проголошений євроінтеграційний вибір України незворотнім.

Список використаних джерел

1. Про відзначення в Україні 500-річчя Реформації: Указ Президента України № 357/2016 від 26 серпня 2016 року URL: <http://www.president.gov.ua/documents/3572016-20423>.
2. Любашенко В. І. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій. Львів: Видавнича спілка «Промісвіт», 1995. 350 с.
3. Любашенко В. І. Протестантизм в Україні: генеза, структура, місце в соціокультурних процесах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство». 1998. 40 с.
4. Голубкин Ю. Мартин Лютер в советской и постсоветской историографии. *Мицним оплотом є наш Бог*: Студії Гете-інституту в Києві. Вип. 13. К., 2000. 51 с.
5. Дятлов В. Мартин Лютер в украинской и российской историографии XVI — начала XX в. *Мицним оплотом є наш Бог*: Студії Гете-інституту в Києві — Вип. 13. К., 2000. 51 с.
6. Дятлов В. О. Російська історіографія Реформації: у пошуках історичного досвіду (друга половина XIX — початок XX ст.). *Україна і Росія в панорамі століть: збірник наукових праць на пошану професора К. М. Ячменіхіна*. Чернівці, 1998. 226 с.
7. Лиман С. И. Изучение истории Реформации и религиозных войн в трудах медиевистов Украины (1805 — первая половина 80-х гг. XIX в.). *Древности*. X., 2005. С. 235–244.
8. Лиман С. І. Проблеми німецької історії й історіографії в працях медієвістів українських земель Російської імперії в 1805–1880-ті рр. / С. І. Лиман // *Вісник Харк. держ. акад. культури*. 2004. Вип. 14. С. 59–72.
9. Сітарчук Р. А. Протестантські об'єднання в Україні у контексті соціальної політики більшовиків (20–30-і роки XX ст.) / Р. А. Сітарчук, П. А. Кравченко. Полтава: АСМІ, 2005. 212 с.
10. Ігнатуша А. Є. Протестантська періодика України 20-х рр. XX ст. про діяльність протестантських громад Запорізького краю / А. Є. Ігнатуша, О. М. Ігнатуша. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. Вип. XXXI. С. 324–328.
11. Шафф Ф. Современное Христианство. Реформация в Германии (1517 — 1648). *История христианской церкви*. пер. с англ.: в 8-ми т. Т. VII. / Ф. Шафф. СПб., 2009. 323 с.

12. Бокун А. Христианская Реформация и гражданское общество. URL: <http://www.invictory.com/news/story-53827-Реформация.html>.
13. Українські мислителі про Реформацію URL: <https://r500.ua/ukrayinski-misliteli-pro-reformatsiyu>.
14. Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм. URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag16.htm>.
15. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. Реформація та її відгомін на Україні URL: <http://www.reformed.org.ua/3/46/Grushevskiy>.
16. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Видавництво «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.
17. Затверджено План заходів з підготовки та відзначення в Україні 500-річчя Реформації. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249564881&cat_id=249891105 (дата звернення: 26.08.2017).
18. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні — 2016 URL: file:///C:/Users/ASUS/Downloads/Dopovid_2017.pdf.
19. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
20. Матеріали брифінгу Голови Верховного Суду України URL: http://zib.com.ua/ua/127384-65_zayav_do_espl_z_ukraini_na_nevikonannya_rishen_sudiv.html.

Зозуля Евгений Викторович,
доктор юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ИДЕИ РЕФОРМАЦИИ О ПРАВАХ И СВОБОДАХ ЧЕЛОВЕКА, ГРАЖДАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ В КОНТЕКСТЕ ЦИВИЛИЗАЦИОННОГО ВЫБОРА УКРАИНЫ (К 500-Й ГОДОВЩИНЕ НАЧАЛА РЕФОРМАЦИИ В ЕВРОПЕ)

В статье рассматриваются вопросы влияния идей Реформации на формирование представлений и понятий о правах человека, основы гражданского общества, их значение для реализации цивилизационного выбора независимой Украины.

Раскрыта сущность проблем обеспечения прав и основных свобод граждан на современном этапе государственного строительства в Украине. Подчеркивается необходимость системной работы всех ветвей власти государства над тем, чтобы искоренить правонарушения в обеспечении прав и основоположных свобод граждан Украины, выведения отечественной судебной системы на уровень европейских стандартов. Отмечено важность Реформации для реализации цивилизационного выбора Украины.

Ключевые слова: Реформация, протестантизм, права человека, гражданское общество, Украина, цивилизационный выбор.

Zozulya Evgeniy,
Doctor of Law, Associate Professor
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

POLITICAL AND LEGAL IDEAS OF REFORMATION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS, CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF CIVILIZATIONAL ELECTION OF UKRAINE (DEDICATED TO THE 500TH ANNIVERSARY OF THE BEGINNING OF REFORMATION IN EUROPE)

The article covers influence questions of the Reformation ideas on the formation of ideas and concepts about human rights, the foundations of civil society, their significance for the realization of the civilizational choice of an independent Ukraine. The author emphasizes that the events of the Reformation led to a change in the religious, social and political sphere of society, and defined the nature of the modernization processes of medieval Europe.

It is determined that the ideas of the Reformation formed such political and legal categories as human rights and freedoms, established the foundations for the formation of civil society. Also, the ideas of the Reformation determined the need to affirm the individual self-worth, the dignity recognition and autonomy of every individual, the need to provide conditions for the free human development, giving each person the opportunity to achieve their own happiness on their own way.

The most important achievement of that time is that the ideas of the Reformation regarding the principles of freedom of the person, freedom of speech and conscience were reflected in the legal documents of that time, in the journalism and theological treatises.

It is illuminated the influence of the ideas of the Reformation on the changes in the socio-political, spiritual, religious life of the Ukrainian society. However, in general, the ideas of the Reformation in Ukraine have not received proper development.

The essence of problems of ensuring the rights and basic freedoms of citizens at the present stage of state development in Ukraine is revealed. The necessity of systematic work of all branches of government of the state is emphasized in order to eliminate offenses in ensuring the rights and fundamental freedoms of Ukrainian citizens, bringing the domestic judicial system to a level of European standards. It is indicated the importance of the Reformation heritage for the realization of the civilizational choice of Ukraine.

Key words: *Reformation, Protestantism, human rights, civil society, Ukraine, civilization choice.*

Надійшла до редколегії 12.10.2017

УДК 340.113

Марущак Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Чернігівський національний технологічний університет)

ЩОДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ

У статті проаналізовано право особи на повагу до гідності, нормативні гарантії його забезпечення та сформульовано пропозиції, спрямовані на їх удосконалення. На переконання автора, конституційного закріплення права на повагу до гідності недостатньо для її захисту. Першим кроком на шляху вирішення цієї проблеми має стати нормативне визначення поняття «гідність», якого, на жаль, сьогодні в українському законодавстві не існує. Зазначено, що це має принципове значення, так як терміни, які використовуються у правових нормах, повинні трактуватися, розумітися однозначно та адекватно значенню змісту норми в точній відповідності з намірами та волею законодавця.

Ключові слова: права особи, гарантії, забезпечення, гідність.

Визначення Конституцією України людської гідності як найвищої соціальної цінності, природного права кожної людини дає, на нашу думку, підстави для порушення питання про нормативне визначення об'єкта права на повагу до гідності.

Актуальність даного питання обумовлена й тим, що Україна дала згоду на обов'язковість виконання цілої низки міжнародних договорів, які відповідно до ст. 9 Конституції України стали частиною національного законодавства України і які також містять вимогу поваги до гідності особи, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, Конвенції проти катувань та інших жорстоких або принижуючих гідність видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року, Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26 листопада 1987 року.

Окремі аспекти права особи на повагу до гідності в різний час були предметом наукового дослідження багатьох провідних учених: М. Акімова, А. Анісімова, О. Бандурки, Ю. Бауліна, С. Бородіна, В. Бортника, В. Голіни, М. Грошевого, С. Денисова, М. Заславської, В. Іващенко, О. Кучинської, І. Лисенка, Т. Орешкіної, І. Петрухіна, П. Рабіновича, П. Сердюка, С. Тихонові, Г. Чеботарьової, А. Церковної, С. Шимона, В. Шибіко, М. Шумила та інших авторів. Вони внесли ряд пропозицій щодо теоретичного обґрунтування права на повагу до гідності особи, подальшого вдосконалення захисту гідності особи, розвитку інституту моральної реабілітації. Однак, незважаючи на важливість і необхідність забезпечення права кожної людини на повагу до її гідності, недосконалою є чинна форма його закріплення, тож потребують значного вдосконалення й відповідні положення Цивільного кодексу України.

Метою даної статті є аналіз змісту права на повагу до гідності особи, дослідження гарантій його забезпечення і формулювання пропозицій щодо їхнього вдосконалення.

Гідність — це моральна властивість людини, яка відображає її унікальну, неперевершену цінність. З моменту народження людини її гідність є однаково рівною з гідністю інших. І, як правильно зазначає О. Дашковська, усвідомлення цього веде до формування в

особи почуття власної гідності, очікування поваги до неї з боку інших людей, установки на відстоювання своїх прав, а також визнання рівних прав усіх інших людей [1, с. 204].

Об'єктивно гідність особи визначається її поведінкою, інтелектуальним та освітнім рівнем, способом життя, ставленням до оточення та іншими чинниками. Кожна людина як індивідуальність є самоцінністю, їй притаманні певні моральні та інтелектуальні риси, які вона схильна сприймати як позитивні і значущі для суспільства, що означає наявність у неї почуття власної гідності. На самоцінність людини та її почуття власної гідності має зважати оточення. Відомий дослідник у галузі прав людини О. Лукашева у цьому зв'язку зазначає, що «гідність — це визнання суспільством соціальної цінності, унікальності конкретної людини, значущості кожної особи як частки людського співтовариства» [2, с. 144]. Припущення гідності особи — це приписування людині недостойних учинків, принизлива характеристика її розумових та інших особистих рис, учинення щодо неї принизливих дій, виставлення її у негідному світлі перед оточенням тощо. Уявлення про рівну гідність усіх людей є ідеологічним джерелом їхньої рівноправності, заслоном на встановлення безпідставних привілеїв чи обмежень. Тому держава повинна створити належні умови і засоби додержання принципів та норм права, які забезпечують реалізацію, охорону та захист права особи на повагу до її гідності.

Змістом права на повагу до гідності людини є законодавчо встановлена та гарантована державою сукупність норм, які дають кожній людині впевненість у своїй суспільній цінності, можливість усвідомлювати себе як особистість, поважати власні моральні принципи й етичні норми, наполягати на повазі до себе інших людей, державних органів та їх посадових і службових осіб, а також вимагати, щоб будь-які сумніви щодо її моральних якостей та етичних принципів були належним чином обґрунтовані [3, с. 152]. Невипадково сьогодні поняття «гідність людини» знаходить втілення у конституціях багатьох сучасних держав. Конституційний захист гідності особи здійснюється, зазвичай, у формі закріплення права людини на повагу до її гідності, а також заборони катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання, заборони медичних, наукових чи інших дослідів над людиною без її вільної згоди. Конституційні гарантії гідності особи передбачають закріплення в законодавстві різних форм і засобів її захисту, у тому числі самою особою (від особистого фізичного захисту в разі загрози життю, здоров'ю, моральному стану, незаконного обмеження свободи до цивільно-правових і кримінально-правових засобів захисту у випадку заподіяння моральної шкоди). Так, ст. 3 Конституції Італії, ухвалена 27 грудня 1947 р., закріплює положення про те, що «всі громадяни мають однакову суспільну гідність» [4, с. 244]. Процес конституційного відображення феномена гідності людини кардинально інтенсифікувався в тих державах Центральної та Східної Європи, які належать до перехідних (постсоціалістичних). Поняття гідності зустрічаємо нині, зокрема, у конституціях Білорусі, Болгарії, Естонії, Литви, Молдови, Росії, Словаччини, Словенії, Узбекистану, Хорватії, Чехії. У статті 30 Конституції Республіки Польща зафіксовано, що «природжена і невід'ємна гідність людини є джерелом свобод і прав людини і громадянина. Вона є непорушною, а її повага і захист становлять обов'язок органів публічної влади» [5]. Відповідні важливі положення передбачає і Конституція України.

Одна з перших статей Основного Закону України спеціально присвячена людині: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3) [6]. З неї розпочинається виклад офіційно проголошеної українською державою та закладеної у Конституцію філософії прав людини. Як слушно зазначає П. М. Рабинович, ця стаття «задає тон» усім наступним конституційним приписам, котрі відображають реальне або бажане становище людини в українському суспільстві, регулюють її відносини з державою, спрямовують державну політику. Отже, це не «рядова», а базисна стаття, яка характеризує самі підвалини того суспільного й державного ладу, що закріплюється Конституцією. Вона є нормативно-юридичним фундаментом гуманістичного спрямування розвитку суспільного і державного життя в Україні [3, с. 92].

Водночас право на гідність особи відносять до особистих прав і свобод [7, с. 220]. Слід зазначити, що як життя людини і визнання її права на життя є умовою існування всіх прав і свобод людини і громадянина, так і визнання й захист людської гідності є необхідною умовою існування прав і свобод. Дана категорія розкривається через той набір прав і свобод, що гарантуються кожній людині.

Чинна Конституція України у статті 28 закріпила право кожного на повагу до його гідності. Н. А. Мяловицька правильно вважає, що в юридичному плані гідність як якість людини рівнозначна праву на повагу та обов'язку поважати інших і конкретизується у правах людини, які захищає держава [8, с. 256]. По суті, цілям захисту гідності особи служать не лише права на достатній життєвий рівень, недоторканність приватного життя, захист людиною своєї честі та доброго імені, заборона збору інформації про приватне життя, заборона насильницького проникнення до житла тощо. Чимало правових норм, які забезпечують гідність людини, закріплені у кримінальному, кримінально-процесуальному, цивільному законодавстві. Тобто держава та її органи зобов'язані забезпечити людині умови для реалізації тих прав, що впливають з її гідності.

Не можна не погодитись з М. В. Баглаєм, який зазначає, що гідність перетворює людину з об'єкта впливу на активного суб'єкта правової держави і дає людині право на самооцінку, на самовизначення й охороняє її вибір життєвих цінностей [9, с. 169]. Отже, гідність особи як багатопланова категорія одночасно є цінністю, що визнана державою, і суб'єктивним правом особи. Іншими словами, право на повагу до гідності є своєрідним критерієм ставлення держави до особистості як до найвищої соціальної цінності, і, в той же час, виступає основним особистим правом, захист якого гарантує держава.

Політичні та соціальні перетворення, що відбуваються в нашій країні сьогодні, вимагають принципово нових підходів до вирішення питання поваги до гідності особи. На нашу думку, необхідно законодавчо встановити гарантії забезпечення поваги до гідності особи. Найголовнішою юридичною гарантією права на повагу до гідності людини є те, що встановлення обмежень прав та свобод особи має співвідноситися з цінностями правової держави, які захищаються конституцією та законами. Усі обмеження повинні враховувати необхідний баланс інтересів людини, суспільства й держави. Конституція України та ряд міжнародно-правових актів визначають загальні засади встановлення можливих обмежень прав громадян.

Подібні обмеження можуть бути встановлені тільки на рівні закону. Це вимагає, щоб положення закону були чітко визначеними. Невизначеність юридичного змісту закону і можливість у зв'язку з цим його вільного тлумачення та застосування не узгоджується з обов'язком держави забезпечувати охорону гідності особи.

Ми виходимо з того, що конституційного закріплення права на повагу до гідності недостатньо для її захисту. Потребує вирішення питання нормативного визначення об'єкта права на повагу до гідності. За загальним правилом, об'єкти правовідносин, що виникають на основі реалізації конкретного суб'єктивного права, визначаються нормами цивільного законодавства. Першим кроком на шляху до вирішення цієї проблеми має стати нормативне визначення поняття «гідність», якого, на жаль, сьогодні в українському законодавстві не існує.

На нашу думку, це має принципове значення, тому що терміни, які використовуються у правових нормах, повинні трактуватися, розумітися однозначно та адекватно значенню змісту норми в точній відповідності з намірами та волею законодавця. До того ж це важливо для забезпечення режиму законності, який знаходить свій вияв у прийнятті правових законів і підзаконних нормативно-правових актів, а також у їхньому неухильному дотриманні, точному й однаковому виконанні та правильному застосуванні всіма органами держави, посадовими особами, громадянами та їхніми об'єднаннями [10, с. 388]. Як слушно зазначає О. Р. Михайленко, «забезпечений режим законності становить соціальну цінність як для всього суспільства, народу, так і для окремих громадян, оскільки є основою для нормального їх існування в правовому просторі» [11, с. 13].

По-різному вчені-цивілісти визначають гідність особи як об'єкт особистого немайнового права. На думку Л. К. Рафієвої, гідністю є усвідомлення людиною свого суспільного значення, самооцінка особистості, що ґрунтується на її оцінці суспільством [12, с. 57]. А. В. Белявський вважає, що гідність — це духовна цінність і суспільна значущість людини та усвідомлення нею своєї значущості [13, с. 5–6]. В. Д. Костюк під гідністю розуміє соціально значущу оцінку моральних, ділових та інших рис і якостей громадянина, від яких залежить його положення в суспільстві [14, с. 18]. На думку А. Л. Анісімова, гідність — це самооцінка особистості, що ґрунтується на її оцінці суспільством, власних переконаннях та правосвідомості [15, с. 13]. На наш погляд, із такими визначеннями об'єкта права на повагу до гідності не можна погодитись, бо вони не спрямовані на створення умов його належного захисту, носять формальний характер.

Автори «Юридического энциклопедического словаря» розуміють гідність як самооцінку особи, усвідомлення нею своїх особистих якостей, здібностей, світогляду, виконаного обов'язку та суспільного значення. Гідність, як стверджують вони, визначає суб'єктивну оцінку особи [16, с. 196]. І. Л. Петрухін вважає, що «гідність особи визначається як об'єктивна суспільна властивість кожної особистості, її соціальна цінність, значущість, що складається з окремих духовних, фізичних і моральних якостей» [17, с. 22].

Правильною є думка П. П. Шляхтуна, який розуміє гідність особи в об'єктивному і суб'єктивному значеннях. В об'єктивному сенсі гідність особи — це сукупність моральних та інтелектуальних рис людини, що відповідають загальноприйнятим моральним цінностям. У суб'єктивному сенсі — усвідомлення людиною своєї суспільної ваги, самоповага [18, с. 84].

Право на повагу до гідності є суб'єктивним правом, що лежить в основі індивідуальності особи [19, с. 58–72]. Воно наділяє кожного низкою прав як позитивних — дозволеної поведінки, так і негативних — обов'язкової поведінки. Тут законодавець обмежується лише встановленням можливості для особи вимагати від інших не порушувати її право на повагу до гідності.

Виходячи з цього, гідність особи як об'єкт суб'єктивного права — це її соціальна цінність, значущість, що виникає з народження, складається з окремих духовних, фізичних та моральних якостей, які забезпечують фізичну та моральну цілісність особи. Таке визначення, на наш погляд, необхідно взяти за основу й закріпити у статті 297 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) [20].

Правильно зазначив В. М. Коссак, що суть будь-якого суб'єктивного права полягає в тому, що воно завжди є правом на щось, на якусь цінність — матеріальну або духовну. Це й право користуватися якимось благом у суспільстві, благом матеріальним або духовним, або і тим, і іншим. Суб'єктивне цивільне право — це право конкретного суб'єкта, і саме конкретність, певність є основною рисою, що характеризує природу суб'єктивного цивільного права [21, с. 233].

Особливістю права на повагу до гідності особи є те, що така категорія, як об'єкти правової охорони від різних посягань із зовні, невід'ємна від особистості, суб'єкта її носія. Однак гідність як об'єкт правового захисту існує й у свідомості уповноваженої особи і пов'язана не лише з її особою та сприйняттям нею своєї суспільної оцінки. Вона також тією чи іншою мірою пов'язана з оцінками з боку оточуючих, які вони дають конкретній особі.

Як слушно зауважила Е. М. Мурад'ян, «диспозитивні права можна реалізувати лише в умовах взаємної поваги особистості, прав та інтересів, дотримання норм регулятивного і процесуального права» [22, с. 25].

І. Л. Петрухін зазначав, що «соціально-правова цінність особистості — аксіома сучасного права. Як і будь-яка аксіома, вона не потребує особливих доказів, достатньо того, що стосовно цієї ідеї існує суспільний консенсус. Разом з тим, це не знімає з порядку ден-

ного надання сучасному праву більшого людського виміру. Хочеться вірити в те, що ХХІ століття стане століттям «прав людини» [23, с. 90].

На нашу думку, це стане можливим лише за умов наукового, виваженого, однозначного і зрозумілого закріплення механізму реалізації суб'єктивних прав і, у першу чергу, права на повагу до гідності особи.

Список використаних джерел

1. Дашковська О. Право на гідність та особисту недоторканність особи: гендерний аспект. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 4 (39). С. 198–204.
2. Права человека: учеб. для вузов / [отв. ред. член-корр. ВАН, доктор юридических наук Е. А. Лукашева]. М.: Издательская группа НОРМА — ИНФРА-М, 1999. 573 с.
3. Рабинович П. М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П. М. Рабинович, М. І. Хавронюк. К.: Атіка, 2004. 464 с.
4. Конституции зарубежных государств: учеб. пособ. М.: Издательство БЕК, 1997. 586 с.
5. Конституція Польщі URL: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm>.
6. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р.. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>
7. Шукліна Н. Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії та практики). К.: Центр наукової літератури, 2005. 424 с.
8. Конституційне право України: підруч. / [за ред. В. Ф. Погорілка]. К.: Наукова думка, 2002. 734 с.
9. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации: учеб. для вузов / М. В. Баглай, Б. Н. Габричидзе. М.: ИНФРА-М, 1996. 512 с.
10. Загальна теорія держави і права: підруч. / [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Рогачова та ін.; за ред. В. М. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина]. Харків: Право, 2002. 584 с.
11. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан: науч.-практ. издание. К.: Юрінком Інтер, 1999. 448 с.
12. Рафиева Л. К. Честь и достоинство как правовые категории. *Правоведение*. 1966. № 2. С. 57–64.
13. Белявский А. В. Судебная защита чести и достоинства граждан. М.: Юрид. лит.-ра., 1966. 60 с.
14. Костюк В. Д. Нематериальные блага. Защита чести, достоинства и деловой репутации. М.: Лекс-Книга, 2002. 320 с.
15. Анисимов А. Л. Гражданско-правовая защита чести, достоинства и деловой репутации по законодательству Российской Федерации: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2001. 224 с.
16. Юридический энциклопедический словарь / [М. О. Буянова и др.; отв. ред. М. Н. Марченко]. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. 816 с.
17. Петрухин И. Л. Личная жизнь: пределы вмешательства. М.: Юрид. лит., 1989. 192 с.
18. Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів. К.: Либідь, 2005. 568 с.
19. Малеина М. Н. Защита неимущественных прав советских граждан: пособ. для слушателей нар. университетов. М.: Знание, 1991. 128 с.
20. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40–44, ст. 356 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.
21. Цивільне право України: підруч. [у 2-х кн.]. / [Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової]. К.: Юрінком Інтер, 1999. Кн.1. 864 с.
22. Мурадян Э. М. Истина как проблема судебного права. М.: Былина, 2002. 287 с.
23. Петрухин И. Л. Человек как социально-правовая ценность. *Государство и право*. 1999. № 10. С. 89–90.

Марущак Наталия Владимировна,
кандидат юридических наук, доцент
(Черниговский национальный технологический университет)

К ВОПРОСУ О НОРМАТИВНОМ ОПРЕДЕЛЕНИИ ОБЪЕКТА ПРАВА НА УВАЖЕНИЕ ДОСТОИНСТВА

В статье анализируются право человека на уважение достоинства, нормативные гарантии его обеспечения и формулируются предложения по их усовершенствованию. По мнению автора, конституционного закрепления права на уважение достоинства недостаточно для его защиты. Требуется решения вопроса нормативного определения объекта права на уважение достоинства. Определено, что это имеет принци-

пимальное значение, так как термины, используемые в правовых нормах, должны трактоваться, разбираться однозначно и адекватно значению содержания нормы в точном соответствии с намерениями и волей законодателя.

Ключевые слова: права человека, гарантии, обеспечение, достоинство.

Marushchak Natalia Vladimirovna,
candidate of law sciences, associate professor
(Chernihiv National University of Technology)

ON THE QUESTION OF THE NORMATIVE DEFINITION OF THE OBJECT OF THE RIGHT TO DIGNITY

Dignity is a moral property of the person which reflects her unique, unsurpassed value. Objectively, the dignity of the individual is determined by its behavior, intellectual and educational level, lifestyle, attitude to the environment and other factors. Each person as an individual is Saint, she had certain moral and intellectual traits that it tends to be perceived as positive and important for the society, which means her self-esteem. On the intrinsic value of man and his dignity must take into account the environment. The humiliation of the face is the attribution of human unworthy acts, humiliating feature of his mental and other personal qualities, of committing against her humiliating actions, placing her in an unfavorable light before the environment etc. The idea of the equal dignity of all people is the ideological source of their equality, a barrier to the establishment of unjustified privileges or restrictions. Therefore, the state should create appropriate conditions and means of compliance with the principles and rules of law that ensure the realization, protection and enforcement of individual rights to respect for her dignity.

The content of the right to respect for human dignity is statutory and guaranteed by the state a set of rules that give each person confidence in their social values, the opportunity to realize himself as a personality, to respect their own moral principles and ethical standards, to insist on respect for other people, state bodies and their officials and officers, and to require that any doubts about its moral and ethical principles have been properly substantiated.

The current Constitution of Ukraine in article 28 enshrines the right of everyone to respect for his dignity. In our opinion, the constitutional consolidation of the right to respect for dignity is not enough to protect it. Requires addressing the normative question of determining the object of the right to dignity. As a General rule, objects of legal relations arising from the implementation of specific subjective rights are determined by civil law. The first step towards solving this problem should be a statutory definition of «dignity», which, unfortunately, today in the Ukrainian legislation does not exist.

In our opinion, it is of fundamental importance, because the terms used in the law must be interpreted, to understand clearly and adequately the value of the content of the rule in strict accordance with the intentions and will of the legislator.

Key words: human rights, rights of person, guarantees, security, dignity.

Надійшла до редколегії 14.10.2017

УДК 340.12

Марущак Олександр Анатолійович,
кандидат юридичних наук
(Чернігівський національний технологічний університет)

Бабич Дарія Сергіївна,
магістр
(Чернігівський національний технологічний університет)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Статтю присвячено дослідженню поняття та сутності державного суверенітету. Проблема державного суверенітету є предметом багатоаспектного вивчення юридичної науки. Суверенітет суттєво впливає на всі державні, конституційні та політичні процеси, призводить до їхньої трансформації, модифікації, обмеження. Виникає необхідність ґрунтовних досліджень суверенітету, його ознак та форм реалізації, місця і значення у системі політичних та юридичних категорій. У сучасних умовах загальної глобалізації та наростання інтеграційних процесів виникає потреба нового підходу до теоретико-правового обґрунтування окремих аспектів даного поняття.

Ключові слова: суверенітет, держава, право, незалежність, глобалізація.

Постановка проблеми. Проблема розуміння державного суверенітету з самого початку її концептуальної постановки була предметом багатоаспектного вивчення. Мислителями минулого і сучасності запропоновано безліч визначень суверенітету, які несуть в собі відбиток політичної ситуації певної епохи та ідеологічних уподобань вчених. Теорія і практика суверенітету суттєво впливає на всі політико-правові явища, призводить до їхньої трансформації, модифікації, обмеження. Звідси випливає необхідність ґрунтовних досліджень поняття і сутності суверенітету, його ознак та форм реалізації, місця і значення в системі юридичних та політичних категорій. Сьогодні світ зустрівся з явищем, яке трактується дослідниками як «розмивання» державного суверенітету. У сучасних умовах суспільно-політичного розвитку окремих держав, загальної глобалізації, наростання інтеграційних процесів, у результаті яких відбувається зміна розуміння класичного поняття «суверенітет», виникає потреба нового підходу до теоретико-правового обґрунтування як самого поняття, так і окремих його аспектів.

Ступінь наукової розробки теми. Проблеми обґрунтування суті та змісту такого поняття та категорії як суверенітет є об'єктом наукового інтересу широкого кола дослідників. Різноманітні аспекти реалізації державного суверенітету, його поняття, ознаки, сутність у теоретико-правовому вимірі, у першу чергу, розглядаються у працях фундаторів даного поняття: Ж. Бодена, Т. Гоббса, Ш.-Л. Монтеск'є та ін. Значний внесок у розробку та вдосконалення наукової бази з питань конституційно-правових та міжнародно-правових аспектів існування суверенітету держави було зроблено як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, серед яких слід окремо назвати: В. Бєлєвцева, Т. Кемень, В. Співак, Т. Мазур, Н. Гречев, В. Гавриленко, В. Шаповал та ін.

Мета роботи: з'ясувати теоретико-правові характеристики суверенітету та його трансформацій в умовах міждержавної глобалізації; охарактеризувати суверенітет держави

як політико-правову категорію; дослідити зв'язок понять «державний суверенітет», «суверенітет нації», «суверенітет народу».

Виклад основного матеріалу. Перші доктрини суверенітету розглядали його не просто як атрибут правителя, а як саме визначення держави. Суверенітет, як і держава, був фактом політичного відокремлення одного народу, нації від інших. На сучасному етапі розвитку доктрини державного суверенітету такий підхід утратив своє значення, оскільки більшість учених схильється до думки, що суверенітет є лише одним із атрибутів держави поряд з народом, владою і територією.

Підхід ототожнення суверенітету держави із сукупністю прав і повноважень щодо їхнього здійснення пропонує теорія, згідно з якою державний суверенітет ототожнювався з громадською, політичною, державною, вищою або верховною владою. Найпопулярнішим напрямом цієї теорії було ототожнювання державного суверенітету з абсолютною державною владою, а дещо пізніше — з тоталітаризмом, деспотією та ін. [1, с. 81–82]. Натомість Х. Спрюйт, Д. Томпсон, Ч. Тілли, С. Роккан довели, що виникнення суверенітету дозволило стримати анархію, навести порядок в конкретній територіальній одиниці, створити міжнародне право і в цілому забезпечити умови для модернізації політико-правових ідеалів [2, с. 96]. Також державний суверенітет визначали як монополію держави на верховну владу в суспільстві. Проте таке ототожнення не є цілком виправданим, оскільки державний суверенітет — це властивість держави бути верховною всередині країни і незалежною на міжнародній арені, а не показник зосередження всієї влади в одних руках.

На сьогодні більш поширеною є точка зору, заснована на ототожненні суверенітету з вищою (верховною) владою. Подібне трактування полягає у розумінні суверенітету як вищої влади, необмеженої всередині держави і незалежної у зовнішніх зносинах; або ж незалежної влади, не підпорядкованої владі іншої держави. Незважаючи на спірність даних визначень, тим не менше, їхні автори найближче підійшли до розуміння суті державного суверенітету, хоча і не розкрили її. Цю прогалину спробували заповнити вчені, що визначають суверенітет одночасно як «основний елемент» і «складову частину» державної влади, а також як її «якість» (відмінну рису) і «властивість» [1, с. 82].

Державний суверенітет розглядають також як юрисдикцію держави (частіше всього розглядається як поняття, тотожне компетенції). Ототожнюють також державний суверенітет з повновладдям (концентрація всієї повноти влади, усіх державно-владних повноважень в одних руках). Так, у найбільш загальному лексичному значенні, термін «суверенітет» походить від латинського «*suverenus*» (володар) і означає «повновладдя» [3, с. 35]. Існували також теорії, які ототожнюють суверенітет із міжнародною правосуб'єктністю — здатністю держави бути суб'єктом міжнародного права та учасником міжнародних правовідносин. Близька до цієї точки зору позиція, згідно з якою державний суверенітет розглядається як «незалежність». Так, «Словник іншомовних слів» визначає суверенітет як незалежність держави, що полягає в її праві за власним розсудом розв'язувати свої внутрішні й зовнішні справи, без втручання в них будь-якої іншої держави [4, с. 489]. Проте термін «незалежність» видається непридатним для характеристики юридичного положення держави всередині країни. У межах територіальних кордонів будь-якої держави, як правило, немає організацій, не підпорядкованих суверенній волі держави, тому положення держави всередині держави характеризують терміном «верховенство».

Поширення набув також підхід тлумачення державного суверенітету як принципу, що визначає всі сторони буття держави, визначає як відносини між державою і громадянами (суверенітет у державному праві), так і відносини між державами (суверенітет у міжнародному праві) [1, с. 85]. Подібним чином загальне поняття суверенітету у «Великому енциклопедичному юридичному словнику» інтерпретує М. П. Зяблюк, на думку якого суверенітет є «одним з принципів міжнародного права; закріплений у Статуті ООН, ряді міжнародних договорів і декларацій» [5, с. 862]. Однак подібне визначення є у значній мірі

звуженим, оскільки не враховує первинне джерело передавання державі суверенітету від політичної нації (народу) і не відображає суверенний характер держави.

У даний час основними (переважаючими) в зарубіжній і вітчизняній літературі є доктрини, які розглядають суверенітет як властивість (якість) держави або державної влади. Більша частина вчених схиляється до того, що державний суверенітет є якісною характеристикою державної влади, а меншість вважає, що він — властивість (атрибут, ознака) держави. Для представників першого напряму характерно визначення державного суверенітету як верховенства державної влади всередині країни та її незалежності, від якої б то не було іншої влади в міжнародних відносинах. Для прихильників другого напряму державний суверенітет виражається як властиве державі верховенство на своїй території і незалежність у міжнародних відносинах [1, с. 86]. Зокрема, В. М. Шаповал розкриває поняття «державний суверенітет» наступним чином: «це визначальна і невід’ємна якість держави, що відображає її верховенство на своїй території та незалежність (самостійність) у міжнародних відносинах. У міжнародному праві термін «суверенітет» уживається у зв’язку з правосуб’єктністю держави, в національному — пов’язується насамперед з процесом і результатами владарювання, здійснюваного державними органами і посадовими особами» [6]. «Універсальний словник-енциклопедія» визначає «суверенітет» як рису, притаманну державі, яка полягає у незалежності від інших держав та самостійності у врегулюванні внутрішніх проблем, при цьому до конкретних елементів суверенітету належать наступні: контроль за територією; незалежність; вільний від зовнішнього втручання політичний, соціальний та економічний устрій [7, с. 1302].

Державний суверенітет фактично трактується як абсолютне верховенство держави на своїй території і її незалежність у міжнародних відносинах. При цьому верховенство держави означає, що в межах визначеної території діє тільки одна публічна влада, якій підпорядковується все населення, а незалежність держави в міжнародних відносинах — це її непідпорядкованість будь-якій зовнішній владі, у т. ч. владі інших держав, що виявляється у праві вільно проводити свою внутрішню і зовнішню політику.

Слід зауважити, що теорія державного суверенітету сьогодні збагачується новими поняттями та явищами, у сучасній юридичній науці продовжується теоретична розробка категорії «державний суверенітет», адже міждержавні інтеграційні процеси, які набувають системного характеру, суттєво змінюють не тільки традиційний зміст категорії державного суверенітету, а й набувають нових організаційно-правових форм.

Цікавим і характерним для сучасної міжнародної практики вбачається підхід датських політологів Х. Хольма і Г. Соренсена, які розглядають суверенітет у трьох вимірах: як негативний, позитивний і операційний. При цьому під «негативним суверенітетом» розуміється юридичний або формальний аспект державного суверенітету, коли держава користується формальним визнанням з боку інших держав у межах міжнародного права і разом з тим володіє певною часткою реальної здатності панувати на своїй території. Позитивний суверенітет характеризує здатність держави повністю розпоряджатися собою, будучи не тільки повністю незалежною від свого оточення, а й володіючи можливістю забезпечувати громадянам гідні умови існування. Позитивний суверенітет, таким чином, з усією очевидністю є змінним, так як одні держави можуть володіти ним більшою, інші — меншою мірою або не мати його взагалі. Нарешті операційний суверенітет слід визначати, виходячи з контексту нерівномірної глобалізації, що змушує держави поступатися частиною свого права на свободу дій в обмін на участь у прийнятті важливих колегіальних рішень.

Основним вихідним положенням, який визначає сутність суверенітету як політико-правового явища є його політико-юридичний характер, який означає, що державний суверенітет має як юридичну, так і політичну сторони, які у своїй єдності і формують поняття суверенітету. Вони співвідносяться як форма і зміст, де формою виступає юридичний суверенітет, а змістом — політичний.

Політичний зміст і юридичну форму державного суверенітету умовно можна позначити як «політичний суверенітет» і «юридичний суверенітет» відповідно. Юридичний і політичний суверенітет перебувають у кореляційній єдності і взаємодії. Їхній зв'язок проявляється в тому, що юридичний і політичний суверенітет нерозривно пов'язані, і зміна одного елемента тягне реконструкцію іншого. Коли в суспільстві складаються фактичні відносини, які не збігаються із закріпленими законом нормами, запускається процедура легітимації цієї зміни, порядок якої прописаний у законодавчих актах. Найбільш сприятливою для збереження і розвитку суверенітету держави є відповідність політичного і юридичного суверенітету. У разі відповідності форми змісту досягається найбільша ефективність розвитку існуючої системи [8, с. 227–228].

Категорія «суверенітету» в науці права тлумачиться неоднозначно: розрізняють споріднені, проте окремі поняття «суверенітет держави», «суверенітет народу» і «суверенітет нації». Незважаючи на тривалий час існування цих понять, співвідношення між ними час від часу стає предметом дискусії [9, с. 14]. Найочевиднішою відмінною рисою даних понять є, насамперед, різні носії суверенітету — народ, держава і нація відповідно. Розглянемо основні підходи, запропоновані в літературі, та на їхній основі запропонуємо власне розуміння цієї проблеми.

Як відомо, держава є суверенною організацією влади, і саме цим вона відрізняється від інших політичних утворень суспільства. Державний суверенітет науковцями розглядається як невід'ємна характеристика держави — суспільно-політичне утворення, покликане здійснювати «управління справами суспільства для забезпечення його інтересів на основі права». При цьому суверенітет — це «збиральна» властивість держави, оскільки вона конкретизує в собі всі найбільш істотні риси державної організації суспільства [10, с. 141].

У теорії держави і права загальноприйнятою є теза про те, що поняття «суверенітет держави» є похідним від поняття «народний суверенітет». У науковій літературі під «суверенітетом народу» розуміють його верховенство у вирішенні нагальних питань організації свого життя, а також у здійсненні повного та різностороннього контролю за діяльністю державних органів і всієї держави.

Відмінність між ними полягає в тому, що поняття державного суверенітету слугує характеристикою влади держави, тоді як народний суверенітет визначає носія влади [9, 15]. Отже, в цілому суверенітет народу знаходить свій вияв у тому, що народ створює та уконституїовує державу, повна реалізація народом суверенітету неможлива без наявності держави і, навпаки, процвітання розвинутої демократичної держави, яка не визнає так чи інакше суверенітету свого народу. Сьогодні державний і народний суверенітети, які нероздільно співіснують у державному та суспільному житті, слід розглядати як різні прояви одного і того ж суспільно-політичного явища.

Поняття державного та народного суверенітету тісно пов'язані з поняттям національного суверенітету. З принципу народного суверенітету випливає, що не може бути визнана легітимною держава, нав'язана народові ззовні проти його волі. Це породжує питання про те, яким чином визначити просторові межі «народу», як установити, який вплив іде «ззовні». Розв'язання цієї проблеми приводить до концепції національної держави та ідеї суверенітету нації [9, с. 17].

Поняття «національний суверенітет» спочатку було розраховане на етнічно однорідну державу. Згодом, коли термін «нація» стали застосовувати і до сукупності всіх громадян певної держави, це привело до збігу понять «народний суверенітет» та «національний суверенітет» [10, с. 141]. На сьогодні, суверенітет нації традиційно трактують як повновладдя нації, її можливість та здатність визначати характер свого життя, реалізовувати своє право на самовизначення аж до відокремлення та утворення самостійної держави [11, с. 79]. У залежності від того, яким чином об'єднані нації здійснили своє право на самовизначення — шляхом об'єднання в державу або шляхом федерації на базі автономії або конфедерації — державний суверенітет, який здійснюється даною багатонаціональною держа-

вою, повинен гарантувати суверенітет кожної з об'єднаних націй. В усіх випадках багатонаціональна держава в особі своїх вищих органів є носієм суверенітету не якоїсь окремої нації, а суверенітету, що належить саме даній багатонаціональній державі, який відображає як загальні інтереси всіх об'єднаних націй, так і специфічні риси кожної з них [10, с. 141].

Висновки. Суверенітет — це складне правове та політичне поняття і явище, дослідження якого вимагає комплексного міждисциплінарного підходу, який пояснюється, у першу чергу, різноманітністю аспектів, властивих державному суверенітету. Зовнішній вимір державного суверенітету у його сучасному вигляді концептуально сформувався на універсальному рівні у принципових положеннях Статуту Організації Об'єднаних Націй та інших базових міжнародно-правових документах. Державний суверенітет відповідно до класичних теоретичних та методологічних поглядів органічно виникає з народного (суверенітету) держави, але сувереном як носієм суверенітету є держава, яка реалізує суверенітет через діяльність органів державної влади.

Список використаних джерел

1. Санковська Т. І. Основні підходи до розуміння державного суверенітету. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 80–88. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_53_12.
2. Пономарева Е. Суверенитет в условиях глобализации: понятийная категория и политическая практика. *Свободная мысль*. 2007. № 11. С. 95–110.
3. Гавриленко В. В. Державний суверенітет та його трансформація в умовах європейської інтеграції: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Івано-Франківськ, 2016. 16 с.
4. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1974. 776 с.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2007. 992 с.
6. Шаповал В. М. Поняття держави і суверенітету в конституційному праві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2003. № 1. URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/21.01.2003-1.pdf>
7. УСЕ: Універсальний словник-енциклопедія / гол. ред. ради М. Попович. К.: Ірина, 1999. 1551 с.
8. Мазур Т. І. Державний суверенітет як політико-правове явище. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 52. С. 222–229.
9. Ключковський Ю. Б. Суверенітет: держави, нації чи народу? / Ю. Б. Ключковський // Публічне право. 2013. № 3. С. 14–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2013_3_4.
10. Шакірзянова І. В. Політичний режим та суверенітет держави, нації та народу: основні аспекти взаємозв'язку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип. 20. Ч. II. Т. 1. С. 140–145.
11. Топчій В. В. Межі державного суверенітету: теорія та практика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 78–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2016_1_17.

Марущак Александр Анатольевич,
кандидат юридических наук
(Черниговский национальный технологический университет)

Бабич Дария Сергеевна,
магистр
(Черниговский национальный технологический университет)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПОНЯТИЯ И СУЩНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА

Статья посвящена исследованию понятия и сущности государственного суверенитета. Проблема государственного суверенитета является предметом многоаспектного изучения юридической науки. Теория и практика суверенитета существенно влияет на все государственные, конституционные и политические процессы, приводит к их трансформации, модификации, ограничению.

Ключевые слова: суверенитет, государство, право, независимость, глобализация.

Marushchak Oleksandr Anatolevich,
candidate of law sciences
(Chernihiv National University of Technology)

Babich Dariya Sergeevna,
master of the department of criminal law and justice
(Chernihiv National University of Technology)

THEORETICAL-LEGAL STUDY OF THE CONCEPT AND ESSENCE OF STATE SOVEREIGNTY

The article is devoted research of concept and essence of state sovereignty. The problem of state sovereignty is the subject of a multifaceted study of legal science. Theory and practice of sovereignty significantly affect all public, constitutional and political processes leading to their transformation, modification, limitation. There is a need of deep research, of sovereignty, of its signs and modalities, places and values within the political and legal categories. In modern conditions of globalization and increasing integration processes there is a need for a new approach to the theoretical and legal basis of certain aspects of the concept. State sovereignty is a complex legal and political structure, fundamental knowledge of the content and features the implementation of which requires the integrated use of a wide multidisciplinary approach that is explained in the first place, the multiplicity of aspects inherent in state sovereignty, in the broadest sense — internal and external; theoretical and practical, General and specific state and the like. State sovereignty in accordance with the classical theoretical and methodological views organically arises from people's (national) sovereignty, but the sovereign as the bearer of actual sovereignty as a set of legally defined authority is the state which exercises sovereignty through the operation of public authorities in the specific territorial framework of the organized political life of the nation (nation state). The idea of the sovereignty series unfolds according to the «state sovereignty», «sovereignty of the people», «the sovereignty of the nation». These three are the personification of sovereignty, however, in modern democratic conditions develop simultaneously, mutually determining and mutually constraining each other. State sovereignty and the sovereignty of the nation, reflects the state organization of the people. The sovereignty of the nation, in turn, is essentially a form of manifestation of popular sovereignty, which is the meaning of democracy.

Key words: sovereignty, state, law, independence, globalization.

Надійшла до редколегії 16.10.2017

УДК 340.12

Розум Сергій Юрійович,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ І ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ (ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

У статті проаналізовано основні фактори, котрі сприяли виникненню та формуванню організованої злочинності в Україні. Розкрито еволюцію її трансформації й впливу на функціонування економічної системи та державного механізму.

Ключові слова: соціально-економічні процеси, організована злочинність, злочинські групи, хабарництво, правоохоронні органи, антисоціальні сили.

Постановка проблеми. Традиційно вважається, що для існування України як незалежного та успішного державного утворення з демократично-правовими принципами розвитку найбільшою небезпекою є зовнішні агресивні фактори. Проте менше уваги звертається на таку особливу внутрішню небезпеку, як організована злочинність, що становить особливу загрозу для країн, котрі знаходяться у стані політичної й економічної трансформації, а також для країн із нестабільною соціально-політичною та економічною обстановкою.

В Україні організована злочинність, проникаючи в органи всіх гілок влади, лобіює в них свої власні інтереси, посягає на цілий ряд значущих соціальних та демократичних цінностей і тим самим призводить до політичної та суспільної нестабільності. Закономірно, що за таких умов перед державою постає надважливе завдання щодо захисту від протиправних посягань організованої злочинності. Такий стан справ потребує активізації діяльності державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, і перш за все органів Національної поліції України, удосконалення та приведення до сучасних реалій науково обґрунтованої концепції протидії організованій злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на небезпеку організованої злочинності на державному рівні, її різні аспекти були предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, даної проблеми у своїх дослідженнях торкалися такі вчені-правознавці, як М. Вербенський, С. Богданов, В. Гвоздецький, О. Джу́жа, С. Єфремов, А. Закалюк, Є. Зозуля, О. Кальман, Т. Момотенко, В. Ущановський та ін.

За сучасних умов розвитку української держави боротьба з організованою злочинністю є не тільки кримінально-правовою проблемою, а й набуває політико-правового характеру, що зумовлює необхідність вивчення й висвітлення цієї проблеми в історико-правовій науці.

У цьому контексті актуальним для юридичної науки є проведення історико-правових досліджень з проблематики аналізу соціально-економічних факторів, котрі впливали на виникнення та подальше формування організованої злочинності в нашій державі.

Відтак **метою статті** є дослідження суспільно-політичних та соціально-економічних тенденцій і закономірностей, що впливали на формування й еволюційну трансформацію організованої злочинності на території нашої країни в різні історичні періоди.

Виклад основного матеріалу. На думку вчених, що займаються дослідженням зазначеної проблеми, перші ознаки організованої злочинності на території сучасної України

проявляються в XIV–XV століттях, коли масова експропріація землі в селян у фонд державної (на той час — феодалної) влади створила умови для первинного накопичення матеріальних благ. До цього періоду відносяться перші свідчення про існування примітивних злочинських груп [1].

Злочинність стає більш поширеною та набуває окремих ознак професійності й організованості в часи перебування України у складі Російської імперії. Вже у XIX столітті злочинний світ виступає як згуртований, монолітний кримінальний соціум, котрий має силу протиставити себе зі своїм внутрішнім статутом громадському порядку і закону. У цей період існує цілий прошарок людей, які з різних причин основним способом свого життя вважають протиправне та злочинне посягання на чужу власність у будь-якому вигляді. З метою уникнення покарання за таку діяльність злочинці постійно відточували свою майстерність і за умови уникнення розплати отримували все більші прибутки від свого ремесла. Усе це поступово призводило до професійно-організаційних форм їхньої діяльності.

Потрібно взяти до уваги, що зародження організованої злочинності в часи перебування нашої країни у складі Російської імперії в певній мірі пов'язано з ментальністю самого населення. Основою тогочасного суспільного укладу була сільська община, де відступ від установлених владою правових норм вважався своєрідним звичаєм. Недопустимим були тільки порушення права власності стосовно членів общини, а щодо інших, особливо більш заможних верств, такі дії не одержували громадського осуду, а, навпаки, дуже часто були предметом возвеличення злочинця як героя-романтика [2, с. 183].

Характерними для того часу були осуд і страх населення перед місцевим злодюжкою, що часто супроводжувалися жорстоким самосудом, але разом з тим ватажок організованого злочинського чи розбійницького угруповання ставав героєм народних легенд із приписом йому позитивних рис характеру та доблесних подвигів.

Паралельно з таким видом організованої злочинності в цей же період починає формуватися чиновницька організована злочинність, основним способом наживи якої були казнокрадство і хабарництво. Незважаючи на те, що в часи царської Росії вказані злочини стали хронічним явищем серед придворних та урядовців, але в організовану злочинність у сучасному розумінні вони не склалися, оскільки не були пов'язані з тіньовим виробничим процесом і потоками капіталу [3, с. 23].

На початку XX століття в умовах економічної та політичної кризи в країні чиновницька злочинність набуває більш широкого масштабу та проникає у фінансово-економічні й державно-управлінські структури. Отримуючи надприбутки на військових поставках та фінансових спекуляціях, організована злочинність швидко дестабілізувала державний устрій. Постійно виникали та зникали нові імена аферистів і ділків, накопичувалися і банкрутували багатомільйонні статки, а чорний ринок став основним у тодішніх фінансово-торгових відношеннях. Проте тодішня організована злочинність, не маючи чіткої структурованої системи, була хиткою та в подальшому втратила стабільність і контроль над потоками капіталу.

Революційні та післяреволюційні суспільно-політичні катаклізми докорінно змінили ситуацію у злочинному світі. У цей період багато професійних злочинців, порушивши встановлені вікові злочинські традиції, перейшли на службу в органи Всеросійської (або Всеукраїнської) надзвичайної комісії (ВУЧК) та міліції. Одночасно в організовані злочинні угруповання почали об'єднуватися колишні працівники силових структур та вихідці з офіцерського корпусу царської армії. У зазначений період складовою частиною організованої злочинності виступали невеликі угруповання кримінального характеру, котрі з метою свого прикриття використовували політичні гасла та партійну атрибутику. Така ситуація призвела до певної кризи в розподілі сфер впливу в злочинному світі. Постійні конфлікти між різними угрупованнями вимагали вдосконалення організації злочинної діяльності, через що на основі традицій та звичаїв минулого виник єдиний так званий «злочинський закон»,

за яким найбільш авторитетних злочинців, дотримуючись певного ритуалу, почали іменувати «зłodіями в законі» [4, с. 25].

У період тоталітарного радянського режиму тюремні установи почали заповнюватися переважно не кримінальними злочинцями, а жертвами політичних репресій. З метою уникнення протестів та приниження людської гідності адміністрацією таборів заохочувалися знущання кримінального елемента над «політичними», більшість з яких були представниками інтелігенції. Така форма співпраці з адміністрацією внесла своєрідне розшарування в касту «зłodіїв у законі». Із середини 30-х років одночасно з політичним терором посилюються репресивні заходи й проти самих кримінальних злочинців. Зокрема, органам Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) було надано право застосовувати систему позасудових репресій за допомогою так званої «особливої наради», яка була наділена повноваженнями притягати до кримінальної відповідальності «соціально небезпечний елемент». У даній ситуації криміналітет знову опинився в нелегальному становищі та був вимушений боротися за виживання в місцях позбавлення волі [5, с. 76].

У воєнні роки серед представників організованої злочинності ще більше поглибилося розшарування. Значна частина карних злочинців пішла на фронт на боці Радянської Армії, а інша — почала воювати на боці німецько-фашистських військ. Незважаючи на те, що в повоєнний період кримінальна активність обох категорій різко зросла та багато в чому сприяла розгулу бандитизму, правоохоронні органи виробили багато тактичних прийомів, що дозволило локалізувати бандитизм як масове кримінальне явище.

Дещо змінився кримінальний світ у часи «хрущовської відлиги». Цей період відомий лібералізацією кримінального покарання та спробами проведення перших економічних реформ. Саме в нових соціально-економічних умовах колишня розрізнена професійна злочинність формується в організований кримінальний клан, який за своїми принципами діяльності стає подібним до аналогічних кримінальних структур у розвинутих країнах західного світу й за окремими ознаками — до сучасного розуміння цього явища.

У свою чергу, все це сприяло формуванню мережевої структури злочинної організації, завдяки чому стався розподіл сфер та територій впливу між різними угрупованнями. Відбулося «зрощення» злочинців загально кримінального профілю з окремими посадовцями, керівниками господарських структур та іншими підприємливими особами, котрі отримували через різні схеми економічних зловживань значні товарно-матеріальні прибутки. З'явилися перші ознаки проникнення організованої злочинності в економіку і навіть політику.

На думку більшості фахівців, організована злочинність у сучасному її розумінні була сформована в середині сімдесятих років, і саме тоді фіксуються окремі випадки проявів організованої злочинності у вітчизняних правоохоронних органах. Розвиток тогочасної організованої злочинності відповідав загальним тенденціям поширення цього явища на території всієї колишньої радянської держави. Проте відмінність полягала в тому, що не було таких резонансних проявів корупції у вищих ешелонах влади, масових організованих розкрадань бюджетних засобів як, наприклад, у республіках Середньої Азії чи Закавказзя [5, с. 185].

Отже, до середини вісімдесятих років у суспільстві сформувалися й почали спільно діяти високоорганізовані антисоціальні сили, складовими частинами яких була корумпована державно-партійна еліта та мафіозні структури. Саме вони з початком перебудови в період зламу адміністративних структур утворили управлінський вакуум і в умовах хаосу почали збагачуватися. До рук організованої злочинності потрапляє величезний стартовий капітал, виникають нові стійкі мафіозні структури, іде швидке нарощування тіньового капіталу. Дозвіл кооперативам і спільним підприємствам займатися безконтрольною зовнішньою торгівлею, за умов неконвертованого карбованця та штучно занижених внутрішніх цін, призвів до спекуляції національним надбанням та виникнення реальної загрози економічній безпеці країни.

У ці часи масштаби організованої злочинності найбільше охоплюють ті сфери економіки, котрі безпосередньо пов'язані із задоволенням життєво важливих потреб населення. Перш за все сюди належать підприємства та організації, що займаються зберіганням, транспортуванням та реалізацією товарів народного споживання. Розрив господарських зв'язків, розвал споживацького ринку та спроби багатьох місцевих органів регулювати ринок неекономічними методами також сприяли поширенню організованої злочинної діяльності.

Після подальшого поглиблення кризи та розпаду Радянського Союзу тодішня українська влада не була готова до проведення відповідних реформ належним чином. Значних помилок було допущено при ціноутворенні без державного регулювання, і це в багатьох випадках використовувалося для зловживань та приховування справжніх надходжень від торгівлі та збуту. Усе це сприяло розширенню масштабів та утворенню нових варіантів організованої злочинної діяльності. Незважаючи на заходи протидії правоохоронних органів, на початку дев'яностих років почали розповсюджуватися злочинні формування бандитської та рекетирської спрямованості. Дані структури відрізнялися високою професійною організованістю, строгою ієрархією та чітким розподілом повноважень. Вони також володіли транспортними засобами, були технічно оснащені спецзасобами та вогнепальною зброєю [6, с. 106].

У подальшому суспільно-політична та соціально-економічна ситуація в Україні створила сприятливі умови для поширення організованої злочинності. Процес зміни форм власності часто відбувався незаконним, можна сказати, розбійницьким чи бандитським шляхом із постійним кримінальним характером. Користуючись недолугим законодавством, злочинні групи почали виходити на міжнародний рівень, вони займалися контрабандою, валютними незаконними операціями, нелегальним вивозом антикваріату та сировинних ресурсів, організацією нарко- та работоргівлі й проституції.

Після посилення тиску правоохоронних органів на організований кримінал значна кількість лідерів організованих злочинних формувань виїхала за межі країни, прийнявши іноземне підданство. Це, у свою чергу, створює додаткові труднощі в їх затриманні та притягненні до кримінальної відповідальності. Лідери кримінального світу за кордоном продовжують керувати організованими злочинними угрупованнями та з метою легалізації їхньої діяльності, а також задля відмивання незаконних прибутків утворюють спільні комерційні структури. Це призвело до появи національних кланових формувань злочинців, які, маючи не тільки міжрегіональну, а й міжнародну розгалужену систему та власні зв'язки і вплив, перестали підкорятися так званому «злодіям у законі».

Зазначена ситуація змусила змінити традиційні правила прийняття до клану «злодії в законі» та й саме їхнє існування. Зокрема, часто трапляються випадки вступу до названого клану за хабар тих осіб, які не мають судимості, і це сприяло поділу злочинців на «старих» і «нових». Нове покоління організованої злочинності заохочує таку форму прийому до своїх рядів, оскільки це суттєво поповнює їхні грошові «общаки» [7, с. 24].

Необхідно визнати, що на сучасному етапі масштабність діяльності організованої злочинності впливає на соціально-економічну й навіть політичну структуру української держави. З цих позицій вітчизняні правознавці визначають, що організована злочинність є найбільш розвинутою груповою формою злочинності, що має на меті створення і приведення в дію системи (структур, механізмів, сприятливих умов та ін.) прихованого підкорення суспільства протиправним корпоративним інтересам кримінального середовища [8, с. 175].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Отже, нинішня організована злочинність пройшла певну еволюційну трансформацію, починаючи від поодиноких, розрізнених злодійських та розбійницьких угруповань до організованих і структурованих транснаціональних злочинних кланів зі своїми внутрішніми традиціями й законами). Історико-правовий аналіз зародження і розвитку цього суспі-

льно небезпечного явища дає підстави стверджувати, що в його формуванні чітко простежується наступна послідовність: «злочинність» — «організована злочинність» — «транснаціональна організована злочинність». Її основними напрямками і тенденціями є проникнення через свої розгалужені мережі у всі сфери діяльності як державних, так і політичних та економічних структур для реалізації масштабних кримінальних схем з метою максимального прибутку за найменшого ризику щодо кримінальної відповідальності.

Безумовним є те, що сучасні кризові умови створили надзвичайно сприятливе середовище для активізації кримінально-тіньової діяльності. Організована злочинність формує не тільки «паралельну» економіку, а й відповідні владні кримінальні структури, які все більше загрожують існуванню держави як такої. Аналіз кримінального законодавства та сучасного стану діяльності правоохоронних органів свідчить як про відсутність у державі ефективних, науково обґрунтованих програм впливу на тенденції розвитку криміногенної ситуації, так і про необхідність пошуку нових форм, засобів і методів протидії злочинності, зменшення її суспільної небезпечності, а головне — реального захисту прав і свобод громадян. А тому сьогодні необхідно вжити комплексні, науково обґрунтовані й зорієнтовані на сучасність заходи протидії злочинності. При цьому «комплексність» слід розуміти не лише як об'єднання (узгодження) зусиль гілок влади, міністерств і відомств, а й визначення місця та можливостей, розмежування функцій та відповідальності кожного державного органу за виконання поставлених завдань.

На сучасному етапі державотворення саме політична воля керівництва держави щодо послідовної реалізації заявленого курсу на боротьбу з корупцією і організованою злочинністю є головною умовою ефективності діяльності всіх органів влади на шляху розбудови України як демократичної, соціальної, правової держави.

Викладене вище в подальшому дасть можливість більш детально проводити аналіз щодо впливу соціально-економічних умов на функціонування сучасної організованої злочинності та сприятиме новим науковим дослідженням з проблематики боротьби з нею.

Список використаних джерел

1. Калпинская О. Е. Особенности возникновения и развития организованной преступности в дореволюционной России. *Юриспруденция*. 2011. № 20 URL: http://www.pravorggu.ru/2010_20/10kaplinskaya_10.shtml.
2. Момотенко Т. Д. Виникнення, становлення та поширення організованої злочинності в Україні: історичний огляд. *Форум права*. 2015. № 1. С. 182–189.
3. Гвоздецький В. Основні причини виникнення та особливості функціонування організованої злочинності в Україні. *Дніпро*. 1997. № 5. С. 23.
4. Джужа О. М., Василевич В. В. Феномен — організована злочинність. *Боротьба з організованою злочинністю та корупцією*. 2001. № 3. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=Ж23036/2001\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=Ж23036/2001$)
5. Богданов С. В., Репецкая А. Л. Организованная преступность в экономической сфере СССР в 1930–1950-е годы: особенности воспроизводства, масштабы формы проявления. *Криминологический журнал ОГУЕП*. 2011. № 4. С. 70–79, 186.
6. Єфремов С. Організованість у злочинності та рівні організованої злочинності. *Право України*. 2003. № 1. С. 106.
7. Чаплинський К. Поняття лідера організованого злочинного угруповання. *Право України*. 2002. № 7. С. 113.
8. Нікітенко О. І. Деякі особливості протидії організованим злочинностям. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2007. № 2. С. 174–179.

Розум Сергей Юрьевич,
аспирант
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

**ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ
ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ
В УКРАИНЕ (ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ)**

В статье проанализированы основные факторы, которые способствовали возникновению и формированию организованной преступности в Украине.

Раскрыто эволюцию ее трансформации и влияния на функционирование экономической системы и государственного механизма. Охарактеризовано признаки профессионализма организованной преступности и сплоченности как отдельного монолитного социума. Определены общественно-политические и социально-экономические условия, которые способствовали деятельности организованной преступности во времена тоталитаризма и в военные годы. Констатируются факты относительно масштабности организованной преступности на последнем периоде существования Советского государства. Указано роль социально-экономических факторов в формировании и функционировании организованной преступности в современной Украине.

Ключевые слова: социально-экономические процессы, организованная преступность, воровские группы, взяточничество, правоохранные органы, антисоциальные силы.

Rozum Sergey Yuriyovych,
graduate student
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

**SOCIO-POLITICAL AND SOCIO-ECONOMIC FACTORS OF OCCURRENCE AND
FORMATION OF ORGANIZED CRIME IN UKRAINE (HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS)**

The article analyzes the main factors contributing to the emergence and formation of organized crime in Ukraine.

The evolution of its transformation and influence on the functioning of the economic system and the state mechanism are revealed. In particular, the historical conditions of the signs and causes of the origin of organized crime in the territory of modern Ukraine are indicated. A detailed review of organized crime is conducted during the period of Ukraine's stay in the Russian Empire. The signs of its professionalism and solidarity as a separate monolithic society are revealed.

Characterized by socio-political and socio-economic conditions that contributed to organized crime in times of totalitarianism and wartime. There are facts about the magnitude of organized crime in the last period of the existence of the Soviet state. Specifies the socio-economic factors in the formation and functioning of organized crime in modern Ukraine.

Key words: socio-economic processes, organized crime, thieves' groups, bribery, law enforcement bodies, anti-social forces.

Надійшла до редколегії 18.10.2017

Розділ III

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 343.97:343.77:349.6; 349.4 (477)

Макаренко Олександр Юрійович,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Макаренко Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИДОБУВАННЮ КОРИСНИХ КОПАЛИН ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ РОЗГЛЯДУ КРИВОРІЗЬКИМ РАЙОННИМ СУДОМ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА Ч. 2 СТ. 240 КК УКРАЇНИ)

Статтю присвячено аналізу практики розгляду Криворізьким районним судом кримінальних проваджень, порушених за ч. 2 ст. 240 КК України, з виокремленням проблемних правових питань протидії незаконному видобутку корисних копалин загальнодержавного значення. У ході проведення дослідження проаналізовано причини виникнення такого негативного явища, як незаконний видобуток надр загальнодержавного значення, запропоновано конкретні механізми вирішення проблеми шляхом внесення змін до відповідних нормативно-правових актів як з питань отримання спеціальних дозволів на використання надр, так і норм Кримінального кодексу України.

Ключові слова: надра, корисні копалини, незаконний видобуток, суд, кримінальне провадження, відповідальність, надрокористувач, збиток.

Постановка проблеми. Правові основи екологічної політики закладені в Конституції України, яка встановлює обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку, гарантує громадянам право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище. У сучасних умовах розвитку суспільства і держави темпи деградації природних об'єктів призвели до порушення екосистеми, зростання захворюваності населення, смертності та погіршення генофонду нації.

Наявність особливостей функціонального використання земель, наданих для забезпечення надрокористування, як просторово-операційного базису для розміщення підпри-

емств видобувної промисловості, геологічного вивчення надр, будівництва та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне та санітарно-оздоровче значення, охорона надр при надровикористанні шляхом створення відповідних правових механізмів врегулювання суспільних відносин і мають протидіяти незаконному видобуванню надр загальнодержавного значення, а значить упереджувати псування земель, вод та спричинення екологічної шкоди.

Разом з тим у випадках, коли норми охорони, що здебільшого передбачені земельним, екологічним (природоресурсним) законодавством та нормами інших галузей права, не виконують свої функції, має спрацювати захисний механізм, що здебільшого уособлений у нормах кримінального права та має на меті припинення протиправних дій суб'єктів злочину та притягнення останніх до відповідальності.

Фактично, погіршення екологічної обстановки значною мірою зумовлене постійним зростанням кількості і високою латентністю екологічних злочинів, хоча варто відразу зазначити, що окремі регіони мають свою специфіку відповідно до запасів корисних копалин. І якщо, наприклад, на сході України мова йде в значній мірі про незаконний видобуток вугілля (шахти-копанки), то в центрі, у тому числі і в місті Кривий Ріг, активно видобуваються відкритим способом піски, каолінові глини, а на заході мова може йти про незаконний видобуток бурштину, знищення лісів.

Рівень латентності екологічних злочинів за різними оцінками може досягати 95 % у середньому в Україні, а за проведенням автором дослідженням по Криворізькому району Дніпропетровської області цілком ймовірно складає 99 %, а то, можливо, і більше. Суспільно небезпечні наслідки очевидні і в більшій мірі якраз відчутні в промислово розвинених регіонах: захворювання і загибель людей, забруднення значних територій, масове знищення об'єктів тваринного і рослинного світу, небезпека тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, що у свою чергу створює реальну загрозу національній та екологічній безпеці України.

У зв'язку з цим автор вважає за доцільне виокремити два пріоритетні напрямки у протидії незаконному видобутку корисних копалин загальнодержавного значення, які цілком можуть бути застосовані до більшості чи навіть для всіх екологічних злочинів, передбачених діючим КК України [1].

По-перше, має бути вдосконалено механізм отримання спеціальних дозволів та погоджень, а відтак спрощено існуючий механізм використання корисних копалин загальнодержавного (а значить і місцевого) значення, і, по-друге, необхідно вдосконалити діяльність правоохоронних органів, забезпечити практичних працівників криміналістичними засобами, прийомами й методами, спеціально призначеними для вирішення завдань виявлення, розслідування екологічних злочинів та їхнього запобігання, покращити роботи судів.

Ступінь розробленості теми. Зазначену тему, з точки зору екологічного (природоресурсного) права, розробляли такі науковці, як Г. І. Балюк, Л. О. Бондар, Н. С. Гавриш, О. В. Глотова, А. Й. Годованюк, С. В. Гошовський, В. К. Гуревський, П. Д. Індіченко, Р. С. Кіріна, І. М. Козьяков, М. В. Краснова, П. Ф. Кулінич, А. М. Мірошніченко, В. Л. Мунтян, В. В. Носик, Є. О. Платонова, О. О. Погрібний, С. В. Разметаєв, В. І. Семчик, Ю. С. Шемшученко, В. З. Янчук та інші вітчизняні вчені-юристи.

У дослідженнях Ю. П. Аленіна, О. М. Бандурки, В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. І. Гаєнка, В. Г. Гончаренка, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, О. А. Кириченка, Н. І. Клименка, В. А. Колесника, О. Н. Колесниченка, В. О. Коновалової, В. П. Корж, І. І. Котюка, В. С. Кузьмичова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича та інших науковців проблема вдосконалення слідчої діяльності вже розглядалася.

Проблеми розслідування окремих видів екологічних злочинів були предметом дослідження в роботах М. О. Духно, В. В. Єгошина, Ю. Г. Корухова, Г. А. Матусовського, А. Є. Меркурісова, А. М. Плешакова, А. П. Резван, М. В. Свердюкова, М. О. Селіванова,

М. П. Яблокова, авторського колективу С. Б. Гавриша, В. Г. Грузкової, В. О. Коновалової, Г. А. Матусовського та інших.

Мета. Визначити правові проблеми протидії незаконному видобутку корисних копалин загальнодержавного значення на основі аналізу судової практики, із врахуванням специфіки окремих галузей права, запропонувати шляхи вирішення проблем та мінімізації негативних наслідків від зазначеної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Звісно, окреслена проблема є багатогранною і може розглядатися як з різних теоретичних позицій, так і з точки зору відповідних наукових напрямків. Разом з тим саме через специфіку та багатогранність проблеми, а це і екологічна, і економічна, і, звісно, правова складова, автор вважає, що й вирішення проблеми має відбуватися відразу в декількох галузях права і шляхом внесення невідкладних змін у вже діючі закони та підзаконні нормативно-правові акти, і шляхом прийняття нових (наприклад, у зв'язку з необхідністю правового врегулювання видобутку бурштину).

Проте саме важливість проблеми разуче підтверджується відомостями з єдиного державного реєстру судових рішень, відповідно до якого за період з 01.01.2010 р. по 28.11.2017 р. за ч. 2 ст. 240 винесено всього вісім вироків, жоден з яких не оскаржений в апеляційній інстанції через те, що всі особи, яким висувалося обвинувачення, отримали покарання, не пов'язане з обмеженням свободи [2]. Цікавою видається і статистика, згідно з якою вказаним судом у період з 01.01.2014 р. по 28.11.2017 р. винесено сім вироків, а площа Криворізького району складає 1 350 км². Проте всі справи, розглянуті Криворізьким районним судом Дніпропетровської області, об'єднує декілька спільних рис, звісно, окрім кваліфікації за ч. 2 ст. 240 КК України. Окрім уже вказаного факту незастосування найбільш жорсткого покарання, пов'язаного з позбавленням волі, спільним є й той факт, що у всіх восьми випадках встановлений збиток був украй незначним, що, на думку автора, є об'єктивно прогнозованим через наявність виключно одного епізоду незаконного видобутку корисних копалин.

Також проведений аналіз довів, що майже у всіх справах, що були розглянуті Криворізьким районним судом за ч. 2 ст. 240 КК України, запобіжний захід до осіб, що обвинувачувалися у незаконному видобуванні корисних копалин загальнодержавного значення, не обирався, разом з тим у жодній із восьми справ не виникло проблем з неможливістю встановлення місця знаходження особи, що обвинувачувалася, усі вказані особи сумлінно відвідували судові засідання, вели себе виключно в межах етичних норм та норм діючого законодавства, дисципліну в залі суду не порушували.

Найбільш показовим є вирок, винесений суддею Криворізького районного суду Строговою Г. Г., по кримінальній справі № 177/1728/13-к від 06.09.2013 р., у якому особа, обвинувачена у скоєнні кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 240 Кримінального кодексу України, визнана винною та отримала покарання у вигляді позбавлення волі на два роки, зі звільненням від відбування покарання з випробувальним терміном в один рік [3].

Показовість вироку полягає в тому, що зазначена особа засуджена за незаконний видобуток піску формувального, в обсязі 11550 кг, вартістю 55 гривень за тонну, на загальну суму 635.25 грн. Разом з тим у період з 25.12.2001 р. по 25.12.2008 р. видобуток корисних копалин на території Павлівського родовища здійснювало підприємство ТОВ «Христофорівський завод вогнетривких блоків та бетонів», що мало відповідну ліцензію. У матеріалах справи містяться повідомлення Криворізького гірничопромислового територіального управління, відповідно до якого формувальні піски Павлівського родовища піску та каоліну первинного належать до корисних копалин загальнодержавного значення, а за період з 25.12.2008 р. по 08.08.2013 р. згідно із замірами «Старого кар'єру», виконаних ПП «Геохора», зростання його площі за рахунок незаконного видобування формувального піску складає 27884 м², а площа знищеного родючого шару ґрунту (чорнозему) становить 2545,3 м² (а.с.47-58 т.1).

Тобто тільки на території Павлівського родовища, що розташоване в Криворізькому районі Дніпропетровської області, незаконний видобуток корисних копалин загальнодержавного значення здійснюється з 25.12.2008 р. по теперішній час (фактично дев'ять років), держава має встановлені збитки в натуральній формі щодо пошкодженого родючого ґрунту та незаконно видобутих корисних копалин за п'ять років. Розмір спричиненого екологічного, економічного збитку як по вказаному родовищу, так і по інших встановити взагалі неможливо з об'єктивних причин. Хоча цілком очевидним є той факт, що саме через відсутність ефективного, швидкого та прозорого механізму надання відповідних спеціальних дозволів (погоджень) щодо землекористування та надровикористання, виникають суттєві перепони для розвитку економіки, створення робочих місць та наповнення бюджетів різного рівня. Разом з тим продовжує існувати надзвичайно потужна база для скоєння кримінальних правопорушень, а саме: екологічних злочинів, розвитку відповідних організованих злочинних угруповань та посилення корупційних зв'язків між представниками кримінального світу, правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування.

Проведений аналіз винесених вироків за окремими областями також дав неутішну статистику: так, у період з 01.01.2014 р. по 28.11.2017 р., відповідно до відомостей єдиного державного реєстру судових рішень, за ч. 2 ст. 240 КК України у Волинській області винесено 43 вирoki, у Запорізькій — 2, в Івано-Франківській — 77, у Кіровоградській — 1, в Одеській — 4, у Дніпропетровській — 10, у Закарпатській — 16, загалом по Україні за вказаний період — 605 вироків.

Звісно, більш ретельний аналіз усіх 650 вироків потребує більше часу, як і встановлення системних недоліків, прогалин у законодавстві відповідно до кожної області, що у свою чергу буде пов'язано зі специфікою корисних копалин загальнодержавного значення, що видобуваються в окремих областях. Також відповідно до вартості незаконно видобутих корисних копалин і буде змінюватися сума спричинених збитків. Проте загальні риси встановлюються навіть після аналізу судової практики окремих судів.

Висновки. Враховуючи викладений матеріал, доцільно зазначити, що вирішення проблеми протидії незаконному видобутку корисних копалин загальнодержавного значення може і має відбуватися в декількох напрямках та в площині окремих галузей права.

Доцільно підвищити фаховий рівень суддів, представників правоохоронних органів, що здійснюють слідство за відповідними кримінальними правопорушеннями (екологічними злочинами). Фактично це можна зробити як шляхом внесення відповідних змін до навчальних програм, так і шляхом проведення окремих заходів щодо підвищення кваліфікації правників.

Але глобальна державна проблема полягає в тому, що навіть при притягненні до відповідальності правопорушників за ч. 2 ст. 240 КК України це не вирішує ні проблеми громади, ні проблеми загальнодержавного рівня, оскільки фактично винесені вирoki не перешкоджають системному незаконному видобутку корисних копалин.

На погляд автора, проаналізована судова практика щодо розгляду відповідних кримінальних проваджень тільки підтверджує, що відсутність простого, швидкого та ефективного механізму отримання спеціальних дозволів для законослухняних надрокористувачів тільки сприяє розвитку організованих злочинних угруповань, розкраданню корисних копалин загальнодержавного значення, тобто завдає суто економічної шкоди не лише громадам відповідних населених пунктів, а й всьому народу України. Отже, вирішити зазначену проблему можна виключно шляхом внесення комплексних змін у декілька нормативно-правових актів з питань землекористування, надровикористання.

Проблема сприяння легально працюючим надрокористувачам, що полягає у швидкому наданні чи ненаданні відповідних погоджень радами різного рівня, має також бути вирішена в комплексі із вказаними питаннями як шляхом внесення правових норм, що будуть чітко зобов'язувати раду відповідного рівня надавати необхідні погодження, так і завдяки створенню фінансової зацікавленості для окремих територій шляхом

впровадження механізму, передбаченого законопроектом 3038 «Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо упорядкування системи надходження та використання коштів із рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату)» [4], відповідно до якого реалізується механізм бюджетної децентралізації, а саме: пропонується встановити розподіл коштів із рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату в такому співвідношенні: 2 % до сільських, селищних та міських бюджетів, 1,5 % до обласних бюджетів та 1,5 % до відповідних районних бюджетів. Таким чином, місцевим громадам буде надано більше фінансових можливостей для вирішення проблем на місцях, покращення еколого-економічної ситуації населених пунктів, що у свою чергу сприятиме налагодженню плідного співробітництва між підприємствами нафтогазовидобувного комплексу та органами державної виконавчої влади і місцевого самоврядування.

Доцільно адаптувати вказаний механізм і до інших видів надр, що призведе до того, що частина коштів залишиться на місцях, де фактично здійснюється видобуток корисних копалин та завдається екологічна шкода, дозволить мінімізувати політичну складову та впровадити реальні механізми протидії корупції на місцях, принаймні в частині відносин надрокористувачів з органами місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. *Офіційний портал Верховної ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.
3. Вирок по справі № 177/1728/13-к: Кримінальні справи; Злочини проти довкілля; Порушення правил охорони або використання надр. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33535396>.
4. Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо упорядкування системи надходження та використання коштів із рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату). *Офіційний портал Верховної ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56386.

Макаренко Александр Юрьевич,
доктор юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

Макаренко Наталья Анатольевна,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НЕЗАКОННОЙ ДОБЫЧИ ПОЛЕЗНЫХ ИСКОПАЕМЫХ ОБЩЕГОСУДАРСТВЕННОГО ЗНАЧЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ АНАЛИЗА РАССМОТРЕНИЯ КРИВОРОЖСКИМ РАЙОННЫМ СУДОМ УГОЛОВНЫХ ПРОИЗВОДСТВ ПО Ч. 2 СТАТЬИ 240 УК УКРАИНЫ)

Статья посвящена анализу практики рассмотрения Криворожским районным судом уголовных правонарушений по ч. 2 ст. 240 УК Украины, с определением проблемных вопросов противодействия незаконной добыче полезных ископаемых общегосударственного значения. В ходе проведения исследования проанализированы причины возникновения негативного явления в виде незаконной добычи недр общегосударственного значения, предложены конкретные механизмы решения проблемы путем внесения изменений в соответствующие нормативно-правовые акты как по вопросам получения специальных разрешений на использование недр, так и норм Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: недр, полезные ископаемые, незаконная добыча, суд, уголовное производство, ответственность, недропользователь, убыток.

Makarenko Alexander Yurievich,
Doctor of Law, Associate Professor
(*Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine*)

Makarenko Natalya Anatolevna,
Candidate of Laws
(*Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine*)

LEGAL PROBLEMS OF ANTI-DISTINCTION IN AN UNLOCKABLE USE OF VALUE-BASED VALUES (IN AN EXAMPLE OF THE ANALYSIS OF REVIEW BY CRUISES OF CRIMINAL PROCEEDINGS UNDER ARTICLE 240, Part 2).

The article is devoted to the analysis of the practice of consideration by the Krivoy Rog district court of criminal proceedings instituted under Part 2, Article 240 of the Criminal Code of Ukraine, with the identification of problematic legal issues of counteracting illegal extraction of minerals of national importance.

In the course of the study, the reasons for the appearance of a negative phenomenon in the form of illegal mining of mineral resources of national importance were analyzed, specific mechanisms for solving the problem were proposed by amending the relevant regulatory legal acts, both on obtaining special permits for the use of subsoil resources and the norms of the criminal code of Ukraine.

The authors found that the damage caused during the illegal mining of minerals of national importance can be considered both in the economic sense, namely not the payment of the corresponding taxes and fees, and the ecological one, which manifests itself in the physical destruction of minerals and the upper fertile soil layer.

A significant part of the damage caused remains unrequited. Due to the fact that it is not possible to establish a causal link in the actions of the persons concerned, and the practice of the sentences in criminal cases shows that most of the sentences are not appealed in the appeal procedure on the basis of a fairly loyal and lawful punishment.

And the absence of state mechanisms for controlling the amount of mineral resources does not provide real mechanisms for controlling and accounting for the relevant minerals, which in turn contributes to the growth of organized crime and the development of corrupt statements both among law enforcement agencies and local governments.

Key words: *minerals, illegal extraction, court, criminal proceedings, responsibility, subsoil user, damage.*

Надійшла до редколегії 20.10.2017

УДК 347.191:347.15

Тіхонова Марія Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

МОЖЛИВІСТЬ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ СПОРТСМЕНУ-ПРОФЕСІОНАЛУ У ЗВ'ЯЗКУ З НЕПРАВИЛЬНО ВИНЕСЕНИМ РІШЕННЯМ ЩОДО НЬОГО ЗА ВИКОРИСТАННЯ ДОПІНГУ

Проблема використання і зловживання використанням заборонених речовин і методів настільки серйозна, що кожен спортсмен і тренер, який хотів би ефективно використовувати фармакологічний метод забезпечення тренувального процесу, повинен мати глибоку уяву про те, що таке допінг, допінг-контроль та відповідальність за використання допінгу. На жаль, на сьогодні досить часто спортсмени, їх тренери, лікарі, менеджери і керівники команд намагаються здобути перемогу будь-якою ціною, в тому числі шляхом використання фармакологічних засобів і методів. Майже ні одні Олімпійські ігри, чемпіонати світу з відповідних видів спорту не пройшли без виявлення випадків використання допінгу. Сучасне національне законодавство не відповідає міжнародному законодавству, що встановлює норми щодо відповідальності спортсмена та інших осіб за використання заборонених речовин та методів. Так само сучасне законодавство України не надає відповіді і на питання – чи можливо відшкодувати шкоду завдану спортсмену-професіоналу неправильним винесенням рішення щодо нього за використання допінгу.

Ключові слова: спортсмен, спорт, допінг, відповідальність, WADA, тестування, проба, лабораторія, заборонені речовини та методи, шкода.

Постановка проблеми. В останні роки особливо актуальним стало питання про чистоту спорту, так як перемога на найбільших міжнародних змаганнях не тільки приносить популярність спортсмену, його клубу, федерації, країні, але і, як правило, обіцяє значні матеріальні вигоди. В таких умовах спортсмени та їх оточення під час Олімпійських ігор прагнуть перемоги за будь-яку ціну, свідомо порушують встановлені правила.

Українські спортсмени за використання допінгу майже не несуть ніякої відповідальності, крім спортивної – позбавлення призового місця, анулювання результатів змагань, дискваліфікації тощо. Але з іншого боку, незважаючи на те, що тестування проб проводять спеціалізовані лабораторії, що у випадку надання неправильного результату можуть бути навіть позбавлені своєї акредитації, ми не можемо виключити повністю людський фактор і можливість працівників лабораторії допустити помилку при аналізі проби спортсмена. Тож в запропонованій статті ми спробуємо розглянути можливість відшкодування шкоди завданої спортсмену-професіоналу неправильним винесенням рішення щодо нього за використання допінгу.

Аналіз останніх публікацій. Н. В. Бордюгова аналізувала проблеми використання допінгу у роботі «Правопорушення в спорті: допінг, поняття і історія розповсюдження», В. П. Руденко розглядав медико-біологічних, психологічних та соціальних проблеми допінгу у спорті в роботі «Основні сучасні проблеми допінгу у спорті», С. Б. Мальона розглядала організаційно-правові аспекти уживання заборонених речовин та методів, пропаганду боротьби з уживанням допінгу та збереження здоров'я спортсменів у роботі «Допінг-

контроль та його організаційно-правові основи». Але проблеми, що виникають при неправильному винесенні рішення щодо спортсмена за використання допінгу та можливості відшкодування йому завданої цим шкоди, українські вчені ще не розглядали.

Метою цієї статті є дослідження можливості відшкодування шкоди спортсмену, що була завдана неправильно винесеним рішенням щодо нього за використання заборонених речовин та методів.

Виклад основного матеріалу. В своїх наукових пошуках ми вже торкалися проблем відповідальності спортсмена за використання допінгу [1; 2; 3] та проблем можливості реалізації права на судовий захист спортсменів за законодавством України [4], але після однієї надзвичайної, на наш погляд, події в світі спорту ми вважаємо за потрібне торкнутись цих проблем ще раз але під іншим кутом зору.

Норми, що регулюють наслідки знаходження у тестових матеріалах спортсмена речовин та методів, що відносяться WADA¹ до заборонених, закріплені: у Конвенції проти використання допінгу ETS № 135 (1989 р.) [5], Всесвітньому антидопінговому кодексі [6], у Олімпійській Хартії [7]², у Законі України «Про фізичну культуру і спорт» [8], Законі України «Про антидопінговий контроль у спорті» [9], у Міжнародній конвенції про боротьбу з допінгом у спорті [10] тощо.

Ініціатором перевірки спортсмена на використання допінгу може бути або міжнародна організація з відповідного виду спорту або WADA. Забір проб здійснюють міжнародні допінг-офіцери, а аналіз цих проб відповідні акредитовані допінг-лабораторії. Проба ділиться на дві частини – А і Б. перевіряти матеріал можна не один раз протягом 10 років. Крім цього, нагадаємо, що в спорті не діє принцип зворотної сили закону відповідно до якого незалежно від часу порушення справи при здійсненні будь-яких процесуальних дій застосовується законодавство, що діє в момент здійснення цих дій [11]. Тестування проби А проводиться безкоштовно, тестування проби Б зазвичай проводиться на вимогу спортсмена та за його коштів.

За використання допінгу спортсмен притягується до наступних заходів відповідальності: якщо забір проби проходив під час змагання його результати анулюються (звичайно ті, що досяг спортсмен на цих змаганнях), спортсмен може бути дискваліфікованим на рік, декілька років або довічно. Під час дискваліфікації спортсмен не має права під час терміну дискваліфікації брати участь ні в якій якості в змаганнях міжнародного рівня [6, с. 75–76].

В ч. 12 ст. 37 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» встановлено, що спортсмен - член національних збірних команд України у разі його дискваліфікації (відсторонення) від участі у спортивних заходах, зокрема за порушення правил спортивних змагань та/або положення (регламенту) про спортивні змагання, норм, визначених міжнародними та всеукраїнськими спортивними федераціями, а також за використання заборонених у спорті засобів (допінгу), одночасно виключається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, з національної збірної команди та штатної команди національних збірних команд України. В цьому випадку спортсмен притягується до дисциплінарної відповідальності [1, с. 165], адже відповідно до ч. 7 означеної статті центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, укладає трудовий договір (контракт) із спортсменами та фахівцями штатної команди національних збірних команд України з олімпійських та неолімпійських видів спорту, а з видів спорту інвалідів – Український центр з фізичної культури і спорту інвалідів.

¹ WADA (Всесвітнє антидопінгове агентство) має публікувати список заборонених речовин та методів не менше, ніж раз на рік в якості Всесвітнього стандарту. Зазвичай оновлений список набуває чинності з 1 січня кожного року, а за два місяці до цього ВАДА розміщує його на своєму офіційному сайті.

² У 59 статті Олімпійської Хартії встановлені заходи та санкції, які можуть бути застосовані, в тому числі і до спортсменів, у разі будь-якого порушення Олімпійської хартії, Всесвітнього антидопінгового кодексу або будь-якого іншого нормативного акту [7].

Якщо спортсмен брав участь у змаганнях не у складі національної збірної, а у складі спортивної професійної організації, або допінг-проба була взята під час роботи спортсмена за контрактом в цій організації, то в такому випадку питання наслідків знаходження в його допінг-пробах заборонених речовин або методів повинні міститись в контракті з відповідною організацією, або регламенті відповідної організації. Наприклад, в типовій формі контракту між професіональним футбольним клубом та футболістом-професіоналом (затвердженої Виконавчим комітетом ФФУ 3 липня 2014 року, згідно Мінімальних вимог до Стандартного Контракту Футболіста-професіонала, які визначені Угодою між УЄФА, ЄПФЛ, АСК і Європейським дивізіоном ФІФПро) в п. 5.4 встановлено, що: «Сторони виконують всі антидопінгові положення. Будь-хто, хто використовує заборонені речовини та методи або будь-яким чином заохочує використання допінгу, буде переданий до дисциплінарних органів ФФУ або міжнародних регулюючих органів. Клуб залишає за собою право застосовувати інші заходи до Футболіста-професіонала, визнаного винним у вживанні допінгу, застосовуючи принцип індивідуального підходу до кожного випадку» [12, с. 55]. В переліку дисциплінарних санкцій, застосовуваних до юридичних та всіх осіб, які працюють або задіяні в професіональному футболі, за порушення норм статутних і регламентних документів Федерації футболу України, в п. 31 встановлено, що за невиконання вимог «Регламенту проведення допінг-контролю у змаганнях з футболу серед команд професіональних клубів України» застосовуються санкції відповідно до Кодексу WADA. А п. 32 встановлюються обов'язкові грошові внески за незабезпечення умов для проведення допінг-контролю відповідно до виду змагання [13, с. 57].

На рішення, що виносяться у відповідності з Кодексом WADA спортсмен має право подати апеляцію до CAS³ (п. 13.1 Кодексу WADA). При цьому в примітках до п. 13.1.2 зазначено, що CAS проводить розгляд *de novo*. Попередній розгляд не обмежує надання доказів і не має ваги при слуханнях в CAS. Після розгляду апеляції CAS повністю або частково підтримує апеляцію, або відхиляє її.

Так, 19 квітня 2017 року CAS частково підтримав апеляцію подану української біатлоністкою Ольгою Абрамовою проти рішення, прийнятого Міжнародним Біатлонним союзом (IBU) по боротьбі з допінгом (ADHP) 14 листопада 2016 року, відповідно до якого вона притягнута до дискваліфікації на один рік за порушення антидопінгових правил (ADRV) (Meldonium). Відповідно до рішення CAS скасував річний термін дискваліфікації, призначений Ользі Абрамовій, але зберіг анулювання будь-яких результатів, досягнутих Ольгою Абрамовою в період з 10 січня 2016 по 3 лютого 2016 [14].

Виникає питання, а чи матиме право спортсмен на відшкодування завданої йому шкоди у зв'язку неправильно винесеним щодо нього рішенням за використання допінгу та вимушеною в такому випадку дискваліфікацією (наприклад, проба Б показала відсутність заборонених речовин/методів в пробі, або проведення допінг-проби і призначення дискваліфікації після закінчення терміну зберігання цієї проби⁴)?

На нашу думку, відповідь на це питання повинна бути однозначною – так. Адже на підставі неправильно винесеного щодо нього рішенням за використання допінгу та вимушеною в такому випадку дискваліфікацією спортсмен зазнає шкоди – як матеріальної так і моральної. До матеріальної шкоди, відповідно до ст. 22 Цивільного кодексу будуть відноситись: 1) реальні збитки, до яких ми можемо віднести витрати на проведення допінг-проби Б, витрати на юридичне супроводження справи спортсмена в CAS, і всі ті санкції, що будуть на нього покладені спортивною організацією-роботодавцем, як то стягнення обов'язкових грошових внесків за незабезпечення умов для проведення допінг-контролю відповідно до виду змагання [13, с. 57], та інше; 2) доходи, які спортсмен міг б реально одержати за звичайних обставин, якби його право не було порушене (упущена вигода) – до

³ CAS – спортивний арбітражний суд.

⁴ Як це сталося з Тетяною Андріяною [15].

цього виду шкоди ми можемо віднести і преміальні кошти за зайняття призового місця в змаганні, і непідписаний контракт з іншим клубом (якщо непідписання контракту відбулось саме із-за дискваліфікації спортсмена), і втрачену заробітну платню за непідписаним контрактом, і неотримання надбавки до заробітної платні за незаняття у зв'язку з дискваліфікацією призового місця, тощо. Крім цього, на нашу думку, спортсмен має право і на відшкодування моральної шкоди. Відповідно до положень ст. 23 Цивільного кодексу України моральна шкода спортсмена полягатиме в першу чергу у приниженні честі та гідності спортсмена, а також ділової репутації спортсмена у зв'язку зі звинуваченням його у використанні допінгу.

Висновок. Незважаючи на те, що тестування проб проводять лабораторії, акредитацію яким надає Міжнародний олімпійський комітет, і на сьогодні майже не існує випадків надання неправильного результату щодо аналізу проби спортсмена, але інколи CAS відмінює рішення спортивних організацій щодо притягнення спортсмена до відповідальності. На нашу думку, в таких випадках спортсмену-професіоналу завдається шкода яка може полягати у реальних збитках, втрачених доходах, а також моральна шкода. Ми вважаємо, що за таких обставин при належному обґрунтуванні завдана шкода спортсмену повинна бути відшкодована відповідно до положень Цивільного кодексу України.

Список використаних джерел

1. Тихонова М. А. Ответственность за применение допинга по законодательству Украины. *Спортивное право в Республике Беларусь*: Сборник статей. Выпуск 6. 2016. С. 163–167.
2. Тихонова М. А. Ответственность спортсмена за использование допинга по законодательству Украины. *Актуальные проблемы правового регулирования спортивных правоотношений в контексте развития норм конституционного гражданского и иных отраслей российского и международного законодательства* (17 марта 2015 г.): материалы VI Межрегиональной научно-практической конференции, Челябинск, 17 марта 2015 г. / отв.ред. С. А. Захарова. Челябинск: Уральская академия, 2015. С. 164–173.
3. Тихонова М. А. Юридична відповідальність у спорті. *Проблеми здійснення суб'єктивних прав: матеріали круглого столу* (14–15 березня 2015 р.). Х.: ХНУВС, 2015. С. 79–83.
4. Тихонова М. А., Бортнік О. Г. Право на судовий захист учасника професійних спортивних відносин. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. №3 (03). С. 46–52.
5. Конвенція проти використання допінгу ETS № 135. *Офіційний вісник України*, 2006. № 9. С. 240.
6. World Anti-Doping Code. *World Anti-Doping Agency*. 2015. 156 p.
7. Olympic Charter. *International Olympic Committee*, 2013. 105 p.
8. Про фізичну культуру і спорт: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 1994. № 14. Ст. 80.
9. Про антидопінговий контроль у спорті: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2017. № 21. С. 20.
10. Про боротьбу з допінгом у спорті: Міжнародна конвенція. *Офіційний вісник України*, 2006. № 34. С. 54.
11. Arbitration CAS ad hoc Division (O.G. Atlanta) 96/001 US Swimming. *Federation Internationale de Natation Amateur (FINA)*, award of 22 July 1996.
12. Регламент федерації футболу України зі статусу і трансферу футболістів. URL: http://www.ffu.org.ua/files/ndocs_602.pdf.
13. Дисциплінарні правила Федерації футболу. URL: http://ffu.org.ua/files/ndocs_1014.pdf.
14. The court of arbitration for sport (CAS) cancels the one-year period of ineligibility imposed on Olga Abramova (Ukraine). URL: <http://jurisprudence.tas-cas.org/Shared%20Documents/Forms/AllDecisions.aspx>.
15. Arbitration CAS 2015/A/4304 Tatyana Andrianova v. All Russia Athletic Federation (ARAF), award of 14 April 2016 URL: <http://jurisprudence.tas-cas.org/Shared%20Documents/4304.pdf>.
16. Цивільний кодекс України: Кодекс України. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. С. 7.
17. Бордюгова Н. В. Правопорушення в спорті: допінг, поняття і історія розповсюдження. *Часопис Київського університету права*. № 1. К., 2010. С. 291–295.
18. Руденко В. П. Основні сучасні проблеми допінгу у спорті. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2014. № 6. С. 53–58.
19. Мальона С. Б. Допінг-контроль та його організаційно-правові основи. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*, 2016. № 3 (19). С. 32–35.

Тихонова Мария Анатольевна,
кандидат юридических наук, доцент
(Харьковский национальный университет внутренних дел)

ВОЗМОЖНОСТЬ ВОЗМЕЩЕНИЯ ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО СПОРТСМЕНУ-ПРОФЕССИОНАЛУ В СВЯЗИ С НЕПРАВИЛЬНО ВЫНЕСЕННЫМ РЕШЕНИЕМ ПО НЕМУ ЗА ПРИМЕНЕНИЕ ДОПИНГА

Проблема использования и злоупотребления запрещенных веществ и методов настолько серьезная, что каждый спортсмен и тренер, который хотел бы эффективно использовать фармакологический метод обеспечения тренировочного процесса, должен иметь представление о том, что такое допинг, допинг-контроль и ответственность за использование допинга. К сожалению, на сегодня достаточно часто спортсмены, их тренеры, врачи, менеджеры и руководители команд стараются завоевать победу любой ценой, в том числе путем использования фармакологических веществ и методов. Почти ни одни Олимпийские игры, чемпионаты мира по соответствующим видам спорта не прошли без выявления случаев использования допинга. Наше современное национальное законодательство не соответствует международным нормам, устанавливающим меры ответственности спортсмена и иных лиц за использование запрещенных веществ и методов. Так же современное законодательство Украины не дает ответа и на вопрос - возможно ли возместить ущерб, нанесенный спортсмену-профессионалу неправильно вынесенным решением в отношении него за использование допинга.

Ключевые слова: Спортсмен, спорт, допинг, ответственность, WADA, тестирование, проба, лаборатория, запрещенные вещества и методы, ущерб.

Tikhonova Maria Anatolievna,
Candidate of Law, Associate Professor
(Kharkiv National University of Internal Affairs)

THE POSSIBILITY OF REDUCING THE INFRINGEMENT OF THE PROFESSIONAL ATHLETES IN THE CONTEXT OF AN INCORPORATED RESOLUTION FOR ITS USE OF APPLICATION

The problem of using doping is so serious that every athlete and trainer who would like to make effective use of the pharmacological method of providing training process should have an idea of what is doping, doping control and responsibility for the use of doping. Unfortunately, for today quite often athletes, their coaches, doctors, managers and team leaders try to win the victory at any cost, including by using doping. Almost none of the Olympic Games, the world championships did not pass without revealing the cases of using doping. Our current national legislation does not comply with international standards that establish the liability of an athlete and other persons for the use of prohibited substances and methods. Also, the current legislation of Ukraine does not give an answer to the question - as to whether it is possible to compensate for the damage inflicted on the professional sportsman by an improperly rendered decision regarding him for using doping.

Key words: Athlete, sport, doping, responsibility, WADA, testing, sample, laboratory, prohibited substances and methods, damage.

Надійшла до редколегії 22.10.2017

УДК 349.6

Пономаренко Олександр Олександрович,
здобувач
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЗАПОВІДАННЯ ЗА ЧАСІВ УНР ТА УРСР

Статтю присвячено аналізу питань становлення та розвитку теорії і практики заповідної справи в Україні, її правовий режим, практику правозастосовної діяльності у сфері заповідання за часів УНР та УРСР.

Ключові слова: заповідна справа, правовий режим, правозастосовна діяльність, ситуативне заповідання, природно-заповідний фонд.

Постановка проблеми. Питання становлення й розвитку теорії та практики заповідної справи, її історичні аспекти, правовий режим, практика правозастосовної діяльності в цій сфері завжди знаходилися в полі зору фахівців багатьох галузей науки. Про це свідчить історіографія заповідників, які створені в Україні та країнах колишнього СРСР [1].

Мета статті – розкрити історію становлення та розвитку теорії і практики заповідної справи в Україні, її правовий режим, практику правозастосовної діяльності у сфері заповідання за часів УНР та УРСР.

Виклад основного матеріалу. Ще у первісному суспільстві на території нашої країни проявлялись елементи заповідної справи, що виражались в охороні природи (від пожеж, поруйнування, хижацького нищення тощо). Наприклад, колонії бобрів охоронялись від хижаків, відловлювали їх тільки у визначені строки.

У Київській Русі за наказом князя Данила Галицького (1220–1264) було створено великий заповідник у межах сучасної Біловезької Пущі (Білорусь) та Цуманської рощі (Україна), які і нині виділені як природоохоронні території, і зокрема для збереження популяції зубрів.

Окрім заповідників постійної охорони, ще з давніх часів існували тимчасові заказні території з метою охорони зубрів, тура, оленів, сарни, ланей, а також цінних хутрових та рідкісних видів фауни [2].

Л. О. Чорна зазначає: «Першими заповідними територіями на українських теренах стали місця культових відправ язичників. «Празаповідні» гаї (гайбог, божниця, божелісся, праведний ліс) вважалися «житлом богів на землі». У священних гаях заборонялося не лише рубати дерева, але й приходити туди без дозволу волхвів. З часом виникають «засічні», «водоохоронні» та «корабельні» ліси, мисливські заказники, монастирські заповідні ліси, тощо. Свій внесок в охорону «заповідних лісів» зробили і запорізькі козаки» [3, с. 6].

Подібні приклади ситуативного заповідання існували і в більш пізніші часи. Так, В. Є. Борецький з цього приводу відмічає, що феномен заповідної справи в тому, що природні заповідні об'єкти були у всі часи у всіх народів [4, с. 13].

Разом з тим, як систематичний, науково обґрунтований процес охорона окремих ділянок природи з метою збереження й вивчення шляхів природних процесів як саме наукове заповідання була започаткована і сформована наприкінці XIX ст. У цей же час уперше була розроблена і сформульована концепція заповідної справи. Її зміст складався з наступних елементів: заповідання недоторканності території й недопущення на ній господарської

чи іншої діяльності, яка може порушувати природні процеси, що відбуваються на ній; збереження заповідної території як еталону; спостереження за природними процесами та явищами; співвідношення розвитку природних процесів і еталонних та господарських територій [5, с. 310].

Приблизно в цей же період В. В. Докучаєв обґрунтував необхідність заповідання і степу [6], що, на думку багатьох фахівців, послужило науковим фундаментом вітчизняної заповідної справи. У своїх наукових дослідженнях ним обґрунтовувалася теза, що ділянки недоторканного ковильного степу мають бути зразком для всіх інших, еталоном при комплексних довгострокових дослідженнях, принципом наукового заповідання [1, с. 15].

Наприкінці XIX ст. цим ученим та його помічниками було опубліковано проект організації заповідних станцій, які стали прообразом природних заповідників. У 1885 р. на землях приватної власності було створено найвідоміший заповідник «Асканія Нова» [7, с. 28]. У цей же період на території сучасного СНД було організовано ще декілька подібних заповідників.

Природоохоронний рух у сучасному розумінні започатковувався в Україні ще до Першої світової війни, коли почали з'являтися різні організації, товариства і прийматися деякі укази і постанови окремих департаментів та міністерств, що регламентували використання тих чи інших ресурсів. Водночас виникають перші українські заповідники, зокрема всесвітньо відомий «Асканія-Нова». У зв'язку з Першою світовою війною та соціальними потрясіннями в імперії істотно загальмувалася природоохоронна робота в Україні, завдавши довікілью чимало збитків та руйнацій. Характерними для того часу, як згадує професор-зоолог М. Шарлемань, були такі випадки, як зруйнування наприкінці 1917 р. «солдатами-більшовиками» зоопарку «Пілявин». У ньому, зауважує очевидець тих подій, «окрім великої кількості інших звірів, було постріляно 35 зубрів та бізонів». Тому все доводилося починати з початку.

В Українській державі за часів гетьманування Павла Скоропадського було створено Міністерство земельних справ, при ньому – окремий Відділ з охорони пам'яток природи, а також Комісію з учених та діячів у цій справі. У Києві 1918 р. існував також приватний «Крайовий природоохоронний комітет» (голова — професор П. А. Тутковський); у Харкові функціонувало Товариство любителів природи (голова – професор В. Л. Талієв); в Одесі – Спілка наукових товариств природоохоронного спрямування (голова – професор Г. І. Танфілєв). У Полтаві було засновано Комітет охорони природи та старовини.

Секція (комітет) Охорони Природи зберігся в Наркомземі й після поразки УНР. Понад те, в перші роки радянської влади успіхи на ниві охорони природи були досить помітними. У цьому зв'язку особливу роль зіграли Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів УРСР про затвердження «Положення про пам'ятки культури і природи» [8].

У 1918 р. уряд молодой держави доручив делегатові Астраханського губвиконкому підготувати декрет про охорону природи. У ньому говорилося, що на заповідних ділянках природи забороняється будь-яке втручання в біологічні процеси з боку людини [9, с. 18–24]. Проект декрету РНК «О государственном заповедании с научной целью участков суши, вод и недр земли» було розроблено, але не прийнято.

У декреті РНК «Об охране памятников природы, садов и парков» від 16 вересня 1921 р., зазначалося, що ділянки природи й окремі її витвори, які становлять наукову й культурно-історичну цінність і потребують охорони, можуть бути оголошені недоторканими пам'ятками. Більш значимі за площею ділянки, які теж відрізняються своїми пам'ятками, оголошуються заповідниками й національними парками. На їх землях заборонялося полювання, вилов риби, розробка корисних копалин. Водночас у цьому документі зауважувалося, що деякі види діяльності (полювання, вилов риби тощо) на території заповідника можуть здійснюватися, але лише з дозволу Народного комісаріату освіти [10].

Перші заповідники («Асканія-Нова» та «Конча-Заспа»), декретовані РНК України

1921 р., підпорядковувалися Сільськогосподарському Науковому Комітету Наркомзему, в якому сконцентрувалися на той час найбільші сили природоохоронців. У 1923 р. СГНКУ НКЗС розпочав організацію Державного лісостепового заповідника імені Т. Г. Шевченка в районі могили поета та Канівських геологічних дислокацій. До розробки концепції заповідника залучалися відомі фахівці: геолог В. В. Різниченко, археолог академік М. Ф. Біляшівський, зоолог професор М. В. Шарлемань, метеоролог професор М. І. Данилевський, ботанік професор Я. Х. Лепченко, астроном академік Б. І. Срезневський, літературознавець академік С. О. Єфремов. Це була суто українська модель комплексного заповідання природи, яка на той час, зважаючи на важкі економічні умови, не могла реалізуватися.

Природно-заповідною діяльністю активно займалися Народний Комісаріат Освіти, Всеукраїнська Академія наук, Всеукраїнський Археологічний Комітет, Всеукраїнська Спілка Мисливців та Рибалок. Творча ініціатива науковців та громадськості щодо створення заповідних територій співпала з проведенням політики «українізації». Пропаганда любові до рідної природи та її збереження – стали її важливою складовою. Саме в цей час розроблялися грандіозні плани, зокрема, професором О. А. Янатою, зі створення цілої мережі природних заповідників, які б репрезентували різні географічні райони України [3, с. 8].

Разом з тим слід відмітити, що за радянських часів Україна повністю втратила можливість впливати на формування природоохоронного законодавства, оскільки виключні повноваження мав лише СРСР, зокрема, його вищі партійні органи та органи господарювання. Тобто екологічне право повністю формувалося за межами етнічної України, а до неї закони надходили для безпосереднього виконання [8].

Наприкінці 1920-х років природні заповідники перебували у різному підпорядкуванні. Наркомзему належали Степовий Інститут – заповідник «Чаплі» (колишня «Асканія-Нова»), до складу якого входили також Надморські та Піскові заповідники; Заповідник Дніпрової заплави «Конча-Заспа», Лісостеповий заповідник імені Т. Г. Шевченка. Підвідомчими ВУАН були Академічний (Карлівський) степ, Парасоцький, Заповідник ім. М. О. Максимовича. Заповідники НКО: Хомутівський степ та Кам'яні могили. В охороні та дослідженні заповідників активну участь брали Полтавський та Маріупольський музеї краєзнавства [3, с. 9].

У 1960 р. приймається «Закон про охорону природи Українською РСР». У цьому ж році РМ УРСР затверджує список найвидатніших парків, взятих під охорону держави. У 1962 р. затверджується Положення про державні заповідники Української РСР, яким визначаються основні завдання, спрямовані на науково-дослідну роботу, режим, порядок охорони тощо.

Проте подальшому розвитку природоохоронної справи перешкоджала відсутність єдиного державного органу управління. Ним стає створений у березні 1967 р. Державний комітет УРСР з охорони природи. На 1 січня 1968 р. в Україні було 3 державні заповідники, 4 державні заповідно-мисливські господарства, 86 пам'яток природи республіканського значення, 81 пам'ятник садово-паркового мистецтва. Серед заповідних об'єктів місцевого значення було понад 550 пам'яток природи, близько 300 парків-пам'ятників садово-паркового мистецтва [11, с. 32].

Якісне відновлення природних заповідників розпочалося з Постанови Ради Міністрів УРСР, прийнятої у 1968 р. «Про організацію нових державних заповідників в УРСР». Цією постановою організовувались Карпатський та Поліський заповідники, відновлено статус Канівського заповідника та ін.

Уже на 1 січня 1971 р. було зареєстровано пам'яток природи місцевого значення – 1376, парків-пам'ятників садово-паркового мистецтва – 447.

У січні 1972 р. РМ УРСР прийняла Постанову «Про заходи по розширенню мережі державних заповідників і поліпшенню заповідної справи».

Постановою було затверджено першу в Україні класифікацію заповідних об'єктів із визначенням п'яти категорій:

1. Державні заповідники (абсолютні заповідники).
2. Державні заказники.
3. Державні природні парки.
4. Пам'ятники природи.
5. Пам'ятники садово-паркового мистецтва.

У 1978 р. класифікація заповідних територій була доповнена ще двома новими категоріями – «заповідне урочище і «заказник місцевого значення».

Станом на 1 січня 1980 р. природно-заповідний фонд України становив 1,2 % від території Республіки і продовжував зростати. У березні 1981 р. Президія АН УРСР прийняла Постанову «Про наукові основи мережі біосферних заповідників в УРСР». Рішенням ЮНЕСКО від 8 грудня 1984 р. до мережі біосферних заповідників внесено заповідники «Асканія-Нова» та Чорноморський [11, с. 32–33].

27 квітня 1981 р. постановою № 77/106 Держплану СРСР і Держкомнауки СРСР було затверджено Типове положення про державні заповідники [12].

Метою створення останніх відповідно до цього документа було збереження в природному стані природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, які вилучаються з господарської експлуатації. Головні завдання заповідників: а) охорона території, б) проведення наукових досліджень, в) пропаганда основ заповідної справи, г) сприяння в підготовці наукових кадрів. На їх території заборонялися: а) всі форми відпочинку населення, б) інша діяльність, яка негативно впливає на природні комплекси; в) проїзд і прохід сторонніх осіб по землях заповідників, за винятком доріг загального користування.

Таким чином, у зазначеному положенні були сформульовані головні принципи заповідання, розроблені на період його прийняття вітчизняними основоположниками заповідної справи.

Висновки. З припиненням існування Радянського Союзу, прийняттям законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про природно-заповідний фонд України» фактично розпочався новий етап формування законодавства про природні заповідники який, з огляду на відсутність значних змін у законодавстві про природно-заповідний фонд, триває й донині.

Список використаних джерел

1. Штильмарк Ф. Р. Историография отечественных заповедников (1895–1995). Москва: Логата, 1996. 339 с.
2. Давиденко В. М. Заповідна справа: Навчальний посібник для студентів екологічних, біологічних, природничих, лісівничих, агрономічних, зооінженерних факультетів вищих навчальних закладів III, IV рівнів акредитації. Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2001. 140 с.
3. Чорна Л. О. Створення та діяльність природних заповідників в Україні (1920–1930-ті рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2007. С. 6.
4. Борейко В. Е. История заповедного дела в Украине. Київ: Київський еколого-культурний центр, 2001. С. 13.
5. Докучаев В. В. Сочинения. Москва-Ленинград: Юрид. лит., 1961. Т. 8. С. 310.
6. Докучаев В. В. Труды экспедиции, снаряженной Лесным Департаментом под руководством проф. Докучаева. Санкт-Петербург: Тип. И. Трофимова, 1895. 189 с.
7. Реймерс Н. Ф., Штильмарк Ф. Р. Особо охраняемые природные территории. Москва: Изд-во МГУ, 1978. С. 28.
8. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Заповіт, 1996. 352 с.
9. Подъяпольский Н. Н. Владимир Ильич и охрана природы. *Охрана природы*. 1929. № 2. С. 18–24.
10. Декрет об охране памятников природы, садов и парков. *СУ РСФСР*. 1921. № 65. Ст. 492.
11. Кучерявий В. П. Историко-екологічні аспекти природоохоронної дидактики у вищій школі. *Науковий вісник Українського державного лісогосподарського університету*. 2004. Вип. 14.8. С. 32.
12. Об утверждении Типового положения о государственных заповедниках: Постановление Госплана СССР и Госкомнауки СССР № 77/106 от 27.04.1981 г. *Бюллетень норм, актов министерств и ведомств СССР*. 1982. № 12. Ст. 7.

Пономаренко Александр Александрович,
соискатель
*(Национальный юридический университет
имени Ярослава Мудрого)*

**СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОТНОШЕНИЙ
В СФЕРЕ ЗАПОВЕДОВАНИЯ ВО ВРЕМЕНА УНР И УССР**

Статья посвящена анализу вопросов становления и развития теории и практики заповедного дела в Украине, ее правового режима, практики правоприменительной деятельности в сфере заповедования во времена УНР и УССР.

Ключевые слова: заповедное дело, правовой режим, правоприменительная деятельность, ситуативное заповедование, природно-заповедный фонд.

Oleksandr Oleksandrovich Ponomarenko,
Applicant of the Department of Environmental Law
(Yaroslav Mydryi National Law University)

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF LEGAL REGULATION OF RELATIONS
IN THE FIELD OF RESERVE BUSINESS IN THE DAYS OF THE UNR AND THE UKRAINIAN SSR**

The article is devoted to the analysis of the issues of formation and development of the theory and practice of the reserve business in Ukraine, its legal regime, the practice of law enforcement activities in the field of reserve business in the days of the UPR and the Ukrainian SSR.

With the cessation of the existence of the Soviet Union, the adoption of the Laws of Ukraine «On Environmental Protection» and «On the Nature Reserve Fund of Ukraine» actually began a new stage in the formation of legislation on natural reserves, which, in the absence of significant changes in the legislation on the nature reserve fund, continues to this day.

Key words: reserved business, legal regime, law enforcement activity, situational reserve business, nature reserve fund.

Надійшла до редколегії 22.10.2017

Розділ IV

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 351.85:796

Гаврилін Віталій Олексійович,
кандидат біологічних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Мердов Станіслав Павлович,
старший викладач кафедри
спеціальних дисциплін та фізичного виховання
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Білобров Володимир Миколайович,
викладач кафедри спеціальних дисциплін
та фізичного виховання
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Статтю присвячено проблемам визначення поняття «професійний спорт» у сучасній юридичній науці та законодавчого регулювання цієї сфери правовідносин. Доведено, що правовідносини у сфері професійного спорту в Україні на сьогоднішній день формують самостійний правовий інститут галузі спортивного права, який потребує належного правового регулювання на рівні окремих спеціалізованих нормативно-правових актів, базовим серед яких повинен стати Закон України «Про професійний спорт». Запропоновано авторське визначення поняття «професійний спорт».

Ключові слова: спорт, професійний спорт, спортивне право, правовий інститут.

Постановка проблеми. Останнім часом в нашій країні активно розвиваються суспільні відносини у сфері спорту, проте належного правового регулювання ця сфера суспільного життя ще не отримала. Цілком справедливо в юридичній літературі відзначається те, що такий стан речей пояснюється тим, що сучасний стан правової регламентації вітчизняного спорту обумовлений відсутністю традицій правового регулювання цієї сфери, оскільки фізична культура і спорт у радянській політиці першочергово розглядалися як засіб для підтримання обороноздатності країни, а з часом — як спосіб зміцнення політичного авторитету держави на міжнародній арені і інструмент боротьби, який свідчив про переваги радянського способу життя [1, с. 7]. З відходом від адміністративно-командної системи управління змінився підхід органів публічного адміністрування до галузі спорту в Ук-

раїні, а суспільні відносини в ній отримали певне нормативно-правове регулювання, які на сьогоднішній день формують одну з найновіших галузей права — спортивне право, місце якого на сьогоднішній день залишається невизначеним у системі класичних галузей права, а ряд спортивних правовідносин ще не врегульовані в національному законодавстві. Такими правовідносинами, які не отримали належної регламентації в українському законодавстві, є суспільні відносини у професійному спорті, проблеми визначення та законодавчого регулювання яких потребують системних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такі науковці, як В. О. Кондратьєв, Ю. М. Репкіна, М. О. Соколова аналізували сферу правового регулювання професійного спорту в Україні в межах дослідження всієї сфери фізичної культури та спорту. Дослідженню окремих питань сфери професійного спорту в Україні були присвячені роботи таких вчених, як В. М. Маслов, Н. А. Овчиннікова, М. І. Попичев, Ю. С. Суха, М. А. Тихонова, О. А. Шаповалова та інших, однак вони не мають комплексного характеру, відзначаються фрагментарністю і розпорошеністю в різних галузях права. Все це ще раз підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Мета дослідження. Метою цієї статті є визначення поняття професійного спорту в сучасній юридичній науці та з'ясування його законодавчого регулювання.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день у юридичній науці точиться дискусія щодо правового регулювання сфери професійного спорту в Україні. Одні вчені наголошують на цивільно-правовій природі відносин, що складаються у сфері професійного спорту [2; 3], інші стверджують, що означена сфера підлягає регулюванню нормами трудового права [4; 5], окремі науковці наголошують на необхідності адміністративно-правового забезпечення вказаної сфери [6; 7]. Як уже зазначалося, це пояснюється тим, що сфера професійного спорту наразі активно розвивається і ще не характеризується диференційованим масивом нормативно-правових актів, що її регулюють, саме тому цей комплексний правовий інститут на сьогодні має міжгалузевий характер, що включає норми адміністративного, цивільного, трудового, фінансового й інших галузей права. Специфіка правовідносин у сфері спортивного права дозволяє стверджувати, що в Україні назріла необхідність виділити серед галузей права спортивне право, до кола правовідносин, що охоплюються його сферою, і повинні належати відносини у сфері професійного спорту в Україні.

Полігалузовість правового регулювання суспільних відносин у сфері професійного спорту, наявність розпорошеності правових норм у різних нормативно-правових актах у цій сфері обумовлюють необхідність прийняття спеціалізованого Закону України «Про професійний спорт», який би визначив правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності у сфері професійного спорту, закріпив би правовий статус професійних спортсменів (їхні права, обов'язки, гарантії та відповідальність), окреслив би роль органів публічного адміністрування у цій сфері, врегулював би питання вирішення спорів між суб'єктами професійного спорту тощо.

Запорукою успішної реалізації правових норм у будь-якій сфері правового регулювання та їх застосування у практичній діяльності всіма суб'єктами повинно стати чітке закріплення і розуміння основних понять і термінів, що характеризують ту чи іншу сферу правового регулювання. Це цілком стосується і базового терміну «професійний спорт», розуміння якого на сьогоднішній день залишається чітко не визначеним, а законодавчо закріплена дефініція, на нашу думку, є недосконалою, оскільки не враховує всіх ознак цієї діяльності на сучасному етапі розвитку.

Дефініцію терміна «професійний спорт» на сьогоднішній день закріплено в Законі України «Про фізичну культуру та спорт», у якому професійний спорт розуміють як комерційний напрям діяльності у спорті, пов'язаний з підготовкою та проведенням видовищних спортивних заходів на високому організаційному рівні з метою отримання прибутку [8]. Слід зазначити, що практично аналогічні поняття професійного спорту містяться і в законодавстві інших пострадянських країн. Так, у п. 11 ст. 2 Федерального закону від

4 грудня 2007 р. № 329-ФЗ «Про фізичну культуру і спорт у Російській Федерації» професійний спорт визначено як частину спорту, спрямовану на організацію і проведення спортивних змагань, за участь у яких і підготовку до яких як свою основну діяльність спортсмени отримують винагороду від організаторів таких змагань та (або) заробітну плату [9]. У Республіці Білорусь під професійним спортом розуміють частину спорту, яка включає підприємницьку, трудову та іншу не заборонену законодавством діяльність, спрямовану на досягнення високих спортивних результатів та пов'язану з отриманням винагород (доходів) від організації спортивних заходів та (або) участі в них [10]. У законі Грузії «Про спорт» не надається визначення професійного спорту, а тільки подається поняття «професійний спортсмен» (спортсмен, для якого спорт є основним джерелом доходів), проте в ньому чітко зазначено, що сфера професійного спорту регулюється трудовим законодавством [11]. У законі Республіки Казахстан «Про фізичну культуру і спорт» професійний спорт визначається як складова частина спорту, спрямована на організацію і проведення спортивно-видовищних заходів (змагань), за підготовку і участь у яких спортсмени, що обрали спорт як професійну діяльність, отримують винагороду відповідно до цивільного законодавства Республіки Казахстан [12]. Незважаючи на те, що у всіх зазначених вище нормативно-правових актах наголошено на комерційній складовій професійного спорту, що полягає в отриманні прибутку, на відміну від українського визначення професійний спорт розглядається як складова спорту, а не як комерційний напрям діяльності.

Законодавче визначення поняття професійного спорту, на нашу думку, не відображає сутності й особливостей сучасного професійного спорту в Україні. Хоча є вчені, наприклад Ю. С. Суха, які вважають вдалим визначення поняття професійного спорту, закріплене в Законі України «Про фізичну культуру та спорт» [2, с. 8]. Проте переважна більшість учених піддає його критиці. Наприклад, Ю. М. Рєпкіна під професійним спортом пропонує розуміти підприємницьку (комерційну) діяльність із задоволення інтересів професійних спортивних організацій, спортсменів, що обрали спорт своєю професією, і глядачів, з метою одержання прибутку [6, с. 7–8]. Незрозумілою є позиція авторки щодо того, про задоволення яких саме інтересів іде мова, адже в зазначених у дефініції суб'єктів, безумовно, вони різні.

На думку О. А. Шевченка, професійний спорт є взаємодіючим комплексом суспільних відносин, спрямованих на удосконалення спорту вищих досягнень, урегульованих міжнародними актами, законодавством й іншими нормативними правовими актами, актами саморегулювання спортивних федерацій (регламентами і правилами міжнародних і національних спортивних федерацій, звичаями і принципами у сфері спорту), заснованих на угоді між суб'єктами у сфері професійного спорту, спрямованих на систематичну участь у спортивних змаганнях і підготовку до них за певну винагороду з метою реалізації спортивного результату [13, с. 28]. Зазначене вказує на яскраву вираженість приналежності сфери професійного спорту до трудових правовідносин, що, на нашу думку, не є правильним, через полігалузовість правового регулювання суспільних відносин у зазначеній сфері.

М. І. Попичев, О. А. Шаповалова, В. М. Маслов стверджують, що поняттям професійного спорту, визначеним у Законі, практично не охоплюється коло суб'єктів, які задіяні у такій спортивній діяльності, а також не йде мова про спорт високих досягнень [4, с. 283]. Через це автори пропонують професійний спорт розглядати як напрям діяльності у спорті, який охоплює підприємницьку, трудову та іншу не заборонену законом діяльність спортсменів-професіоналів, тренерів та інших фахівців, пов'язану з підготовкою і проведенням видовищних спортивних змагань і досягненням високих спортивних результатів [4, с. 285]. Слід відзначити, що в Модельному законі про професійний спорт у дефініції зазначеного поняття також наголошується на суб'єктах цієї діяльності. Професійний спорт у ньому розглядається як професійна спортивна діяльність фізичних чи юридичних осіб, що беруть участь у спортивних змаганнях, з метою досягнення високих спортивних результатів і отримання прибутку [14].

Позитивно оцінюємо визначення кола суб'єктів, які задіяні у професійній спортивній діяльності, зазначимо, що запропоноване визначення також не позбавлене недоліків. Оскільки як у законодавчій дефініції, так і в запропонованій вище основною метою професійного спорту визначено отримання прибутку, з чим не можна погодитися. Безумовно, професійний спорт, перш за все, має комерційні засади, проте в останні роки поряд з отриманням прибутку професійна спортивна діяльність як фізичних, так і юридичних осіб спрямована на досягнення високих спортивних результатів, популяризацію спорту в країні, а також представлення України на спортивних змаганнях різного рівня, у тому числі й на Всесвітніх олімпіадах. Необхідно відзначити, що в останні роки відбувається професіоналізація Олімпійських ігор через надання дозволів спортсменам-професіоналам на участь у них. Крім того, отримання прибутку спортсменами на сьогодні також є характерним і для любительського спорту. Яскравим тому прикладом можуть бути комерційні легкоатлетичні змагання «Діамантова ліга» IAAF, участь у яких є добровільною і спрямована на отримання прибутку.

Частіше за все визначення якого-небудь поняття є квінтесенцією ознак, що його характеризують, не виключенням є й поняття «професійний спорт». Як уже зазначалося, на сьогодні професійний спорт є самостійним видом спортивної діяльності, який характеризується рядом специфічних ознак, що відрізняють його від інших різновидів спорту.

У наукових дослідженнях запропоновано ознаки, що характеризують професійний спорт [13, с. 35–39; 15, с. 9; 16, с. 90–91]:

- виражений комерційний характер видів спорту та технологій проведення змагань;
- орієнтація на розвиток тих видів спорту, які приносять прибуток;
- функціональна орієнтація, спрямована на видовища і рекламу, на організацію приємного дозвілля глядачів;
- створення системи змагань, спрямованої на використання досягнутої майстерності в умовах жорсткої конкуренції;
- специфічні джерела фінансування;
- специфічне правове забезпечення;
- специфічна організаційна побудова;
- особлива винагорода спортсменів (кількісні показники і форми оплати);
- цілеспрямоване формування спортивної еліти;
- відмінності в класифікації спортсменів;
- відмінності в правилах змагань;
- особливості тренувального режиму.

Не вдаючись до дискусії з приводу ознак, що характеризують професійний спорт, зазначимо, що:

- професійний спорт є самостійним напрямом спорту;
- йому властивий специфічний суб'єктний склад правовідносин;
- має виражений комерційний характер;
- характеризується системністю спортивно-видовищних заходів;
- відзначається наявність специфічної мети діяльності суб'єктів у сфері професійного спорту.

Висновки та перспективи подальшого розвитку у даному напрямі. Підсумовуючи зазначене вище, вважаємо за доцільне професійний спорт визначити як напрям спорту, спрямований на організацію і проведення спортивно-видовищних заходів фізичними і юридичними особами на високому організаційному рівні з метою отримання ними прибутку, досягнення високих спортивних результатів, популяризації спорту, а також представ-

лення країни на спортивних змаганнях різного рівня, у тому числі й на Всесвітніх олімпіадах. Правовідносини у сфері професійного спорту в Україні на сьогоднішній день формують самостійний правовий інститут галузі спортивного права, який потребує належного правового регулювання на рівні окремих спеціалізованих нормативно-правових актів, базовим з яких повинен стати Закон України «Про професійний спорт».

Список використаних джерел

1. Овчинникова Н. А. Правовое регулирование профессионального спорта в Российской Федерации (общеправовой анализ): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства, история учений о праве и государстве». Владимир: Владимирский юридический институт Федеральной службы исполнения наказаний, 2008. 26 с.
2. Суха Ю. С. Цивільно-правові договори у сфері професійного спорту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2014. 20 с.
3. Тіхонова М. А. Цивільно-правові договори у сфері професійного спорту. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2008. № 4 (39). С. 153–157.
4. Попичев М. І. Проблемні питання правового регулювання професійного спорту / М. І. Попичев, О. А. Шаповалова, В. М. Маслов. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*. 2014. № 118. С. 282–285.
5. Козіна М. П. Професійна діяльність спортсменів як об'єкт правового регулювання нормами трудового законодавства. *Публічне право*. 2012. № 4 (8). С. 425–426.
6. Репкіна Ю. М. Адміністративно-правові основи регулювання фізичної культури і спорту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К.: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2010. 19 с.
7. Соколова М. О. Організаційно-правове регулювання в галузі фізичної культури і спорту у сучасних умовах розвитку України / М. О. Соколова, В. О. Кондратьєв. URL: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2014/Sport/1_167547.doc.htm.
8. Про фізичну культуру та спорт: Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 14. Ст. 80 (із змінами та доповненнями).
9. О физической культуре и спорте в Российской Федерации: Федеральный закон Российской Федерации от 4 декабря 2007 г. №329-ФЗ URL: http://base.garant.ru/12157560/1/#block_100#ixzz3CyoZLeLe.
10. О физической культуре и спорте: Закон Республики Беларусь от 4 января 2014 года № 125-З *Національний правовий Інтернет-портал Республіки Білорусь* от 21 января 2014 года, 2/2123.
11. Law of Georgia on Sport. URL: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fmsy.gov.ge%2Ffiles%2F30-10-2013_Sport_Law.pdf&name=30-10-2013_Sport_Law.pdf&lang=en&c=57092693732a.
12. О физической культуре и спорте: Закон Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 228-V. *Ведомости Парламента Республики Казахстан*. 2014. № 14 (2663). Ст. 85.
13. Шевченко О. А. Правовая доктрина регулирования труда в сфере профессионального спорта и пути ее реализации в России: [монография]. М., 2015. 275 с.
14. Модельный закон о профессиональном спорте: Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ №28-8 от 31 мая 2007 года URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_g25.
15. Починкин А. В. Становление и развитие профессионального коммерческого спорта в России: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры». М.: Московская государственная академия физической культуры, 2007. 51 с.
16. Рогачев Д. И. Признаки профессионального спорта и основные модели его регулирования. *Вестник университета имени О. Е. Кутафина*. 2008. № 4 (8). С. 88–95.

Гаврилин Виталий Алексеевич,
заведующий кафедры специальных дисциплин
и физического воспитания, кандидат биологических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

Мердов Станислав Павлович,
старший преподаватель кафедры
специальных дисциплин и физического воспитания
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

Билобров Владимир Николаевич,
преподаватель кафедры специальных дисциплин
и физического воспитания
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ: ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ И ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Статья посвящена проблемам определения понятия «профессиональный спорт» в современной юридической науке и законодательного регулирования этой сферы правоотношений. Доказано, что правоотношения в сфере профессионального спорта в Украине на сегодняшний день формируют самостоятельный правовой институт отрасли спортивного права, который требует надлежащего правового регулирования на уровне отдельных специализированных нормативно-правовых актов, базовым из которых должен стать Закон Украины «О профессиональном спорте». Предложено авторское определение понятия «профессиональный спорт».

Ключевые слова: спорт, профессиональный спорт, спортивное право, правовой институт.

Gavrilin Vitaliy Alekseevich,
head of the Department of Special Disciplines and physical
education
PhD of Biological Sciences, Associate Professor
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

Merdov Stanislav Pavlovich,
senior lecturer of the department
Special Disciplines and physical education
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

Bilobrov Vladimir Nikolaevich,
lecturer of the department Special Disciplines and physical
education
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

PROFESSIONAL SPORTS: PROBLEMS OF DEFINITION AND LEGISLATION REGULATION

The article covers the points of definition the term «professional sport» in up-to-date science of law and legislative regulation of this legal relationship field. Authors proved that nowadays in Ukraine, legal relationship in the field of professional sport make the independent legal institute of sports law. This institute demands appropriate legal management at a certain level of special regulatory legal acts, so it is meant to be Act of Ukraine «About professional sport». Act will appoint judicial, organizing, social and economic foundation in the professional sport activities; it will confirm the legal nature of professional sportsmen, their rights, obligations, guaranties and charges; it will determine the role of public administrative role in this field; it will solve a problem of disputes between persons in professional sport etc. The authorial definition of term «professional sport» is suggested, as a way of sport focused on management sports entertainment events by natural and legal persons on highly qualified level by way of getting them benefit, achievement high sporty effect, sport promotion and presentation the country on sporting contests of various levels, as well as Olympic Games.

Key words: sport, professional sport, sport law, legal institute.

Надійшла до редколегії 25.10.2017

УДК 342.92

Головков Олександр Миколайович,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗВІТУ ДІЛЬНИЧНИХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Статтю присвячено актуальним питанням реалізації звіту дільничних офіцерів поліції. Здійснено аналіз положень чинного законодавства, що визначає порядок інформування населення про діяльність поліції. Автором подано тлумачення невизначених у законодавстві моментів, пов'язаних із механізмом реалізації звіту дільничних офіцерів поліції. Доведено, що звіт дільничних офіцерів поліції є правовою формою превентивної адміністративної діяльності цих суб'єктів, визначено напрями удосконалення, систематизації та оптимізації зазначеної форми діяльності.

Ключові слова: інформування, звіт, дільничний офіцер поліції, форма превентивної діяльності.

Постановка проблеми. Підвищення довіри до поліції з боку населення визначено однією з головних цілей Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ України, яка обумовила переосмислення головних принципів діяльності Національної поліції України та її структурних підрозділів, що знайшли своє втілення у нормативно-правових актах, які закріплюють нові механізми формування прозорості процедур та інформації в діяльності поліції, що має значення для населення.

Одним із таких механізмів, що покликані реалізовувати принцип відкритості та прозорості діяльності поліції (ст. 9 Закону України «Про Національну поліцію») та принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства (ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію»), цілком справедливо можна вважати звіт дільничних офіцерів поліції, запроваджений з прийняттям у 2017 році нової Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції (далі — Інструкція) [1]. Незважаючи на його нормативне закріплення, юридична природа цієї форми діяльності дільничних офіцерів поліції та механізм її реалізації потребує додаткового тлумачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань адміністративної діяльності дільничних офіцерів поліції приділялася увага в роботах таких вчених, як К. К. Афанасьєв, А. В. Бережної, В. В. Бродовський, А. П. Головін, П. О. Линник, О. М. Мердова, В. І. Ткаченко, М. О. Тучак, В. В. Чумак і т. д., однак всі вони були підготовлені до реформування чинного законодавства, що визначає діяльність дільничних офіцерів поліції, і не розглядали проблем реалізації звіту в їхній діяльності.

Мета дослідження. Метою цієї статті є з'ясування основних проблемних питань, пов'язаних із реалізацією звіту дільничних офіцерів поліції, та визначення напрямів удосконалення, систематизації та оптимізації зазначеної форми діяльності.

Виклад основного матеріалу. У п. 4 Інструкції визначено, що звіт дільничних офіцерів поліції є періодичним (не рідше ніж двічі на рік) інформуванням виконавчого органу місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади про стан дотримання правопорядку на поліцейській дільниці, ужиті заходи щодо запобігання правопорушенням та підвищення довіри населення до поліції. У п. 2 розділу III Інструкції зазначено, що дільничний інспектор поліції проводить відкриті зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування областей, районів, міст та сіл з метою налагодження ефективної співпраці між поліцією та органами місцевого самоврядування і населенням. Інформує про стан за-

конності, боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку та результати діяльності на відповідній території. Це єдине положення щодо звітування дільничних інспекторів поліції, яке закріплено у названій вище Інструкції, однак воно не розкриває механізму його реалізації. Аналіз зазначеного положення засвідчив ряд проблемних моментів:

- звіт дільничного офіцера поліції є формою громадського контролю чи формою превентивної діяльності?
- звіт дільничного офіцера поліції є виступом у встановленому порядку перед виконавчим органом місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади чи заочним наданням певної інформації у формі звіту?
- при реалізації якої форми роботи виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад необхідно звітувати дільничним інспекторам поліції?

Зазначені недоліки нормативно-правового врегулювання звіту дільничних офіцерів поліції, на нашу думку, негативно можуть позначитися на правозастосовній діяльності, а сам звіт може стати формальним недієвим механізмом. Спробуємо подати власне бачення щодо тлумачення зазначених вище проблемних питань.

У положеннях Закону України «Про Національну поліцію» звіт про поліцейську діяльність розглядається як форма громадського контролю [2], проте це стосується тільки звітів керівника поліції та керівників територіальних органів поліції. У свою чергу, в адміністративно-правовій літературі інформування про діяльність поліції визначається як захід переконання в діяльності Національної поліції [3, с. 25; 4, с. 34; 5, с. 11], який є правовою формою адміністративної діяльності цих правоохоронних органів.

Слід відзначити, що звітування дільничних офіцерів поліції не є новою формою адміністративної діяльності цих підрозділів. У Положенні про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України було визначено, що звіт дільничного інспектора міліції перед населенням є формою профілактичної роботи, яка включає систематичне доведення до відома громадян інформації про стан правопорядку на адміністративній дільниці, заходи, які вживаються міськрайорганом внутрішніх справ щодо попередження правопорушень з метою підвищення авторитету та довіри населення до його діяльності [6]. У дослідженнях до 2017 року звіт дільничного інспектора міліції розглядався як одна з форм адміністративної діяльності, яка реалізує принципи гласності, публічності, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями й населенням. Він належить до юридично значущих дій, які є правовою формою адміністративної діяльності органів внутрішніх справ, у ході якого поряд з іншими завданнями реалізуються завдання методу переконання: вплив на свідомість і волю осіб з метою формування у них позиції добровільного дотримання ними норм права [7, с. 120].

О. О. Гайдуков звіт визначав як очний, відкритий, загальнодоступний виступ у встановленому порядку перед зборами громадян адміністративної дільниці (або декількох дільниць) з метою правового просвітництва, інформування населення про оперативну обстановку і роботу, що здійснена за певний період [8, с. 11]. Як бачимо, раніше звіт також розглядався як форма превентивної діяльності. Основною відмінністю було те, що дільничний офіцер поліції (дільничний інспектор міліції) повинен був звітувати безпосередньо перед територіальною громадою, що значно унеможливлювало його проведення через відсутність належних приміщень для зборів населення території обслуговування, а також зацікавленості останніх в участі у зазначеному заході.

Отже, цілком справедливим є визначення звіту дільничних офіцерів поліції саме правовою формою превентивної адміністративної діяльності цих суб'єктів.

Як уже зазначалося, виконавчими органами місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади є їхні виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи. У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено тільки положення щодо заслуховування районними і обласними радами виключно

на їхніх пленарних засіданнях інформації керівників органів Національної поліції про стан законності, боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку та результати діяльності на відповідній території [9]. У свою чергу, повноважень виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті ради щодо заслуховування звітів дільничних офіцерів поліції в ньому не передбачено. У ч. 1 ст. 52 Закону України «Про місцеве самоврядування» зазначено, що виконавчий комітет сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради може розглядати і вирішувати питання, віднесені цим Законом до відання виконавчих органів ради. Повноваження виконавчих рад щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян закріплено в статті 38 зазначеного закону, проте і в ній відсутня норма щодо заслуховування звітів дільничних офіцерів поліції. Через це вважаємо цілком доречним ч. 1 ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування» доповнити п. 2-1 такого змісту: «2-1) заслуховування інформації підрозділів Національної поліції про стан дотримання правопорядку на відповідній території, ужиті заходи із запобігання правопорушенням, підвищення довіри населення до поліції».

Основною формою роботи виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради є його засідання, які скликаються у разі необхідності, але не рідше одного разу на місяць. Саме тому звіт дільничного офіцера поліції повинен передбачати його очний виступ на засіданні виконавчого органу місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади. Крім того, аби надати можливість ознайомитися зі звітами дільничних офіцерів поліції кожному члену територіальної громади, вважаємо за доцільне закріпити обов'язковість опублікування звітів дільничних офіцерів поліції на офіційних сайтах територіальних органів поліції за десять днів до засідання виконавчого комітету, на якому його буде заслухано. Це також надасть можливість представникам виконавчого комітету заздалегідь ознайомитися з положеннями звіту, сформулювати питання, які можуть бути поставлені дільничному офіцеру поліції у ході його звітування.

Ураховуючи те, що засідання виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради проводяться переважно на плановій основі, цілком доречним є передбачення керівниками відділів, секторів превенції надання клопотань голові відповідного виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради щодо внесення до порядку денного питань заслуховування звітів дільничних офіцерів поліції не рідше ніж двічі на рік.

Висновки та перспективи подальшого розвитку у даному напрямі. Враховуючи те, що у положеннях Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції механізм реалізації звіту дільничних офіцерів поліції чітко не визначений, з метою удосконалення, систематизації та оптимізації зазначеної діяльності вважаємо за доцільне:

- у положеннях Інструкції в розділі III «Взаємодія з населенням» прописати механізм реалізації звітів дільничними інспекторами поліції;
- розробити та затвердити методичні рекомендації щодо підготовки, організації та проведення звітів дільничними офіцерами поліції;
- у рамках службової підготовки під час проведення занять з функціональної підготовки організувати періодичні методичні заняття з дільничними офіцерами поліції щодо порядку підготовки ними відповідних звітів та впровадження позитивного досвіду цієї діяльності у роботі Національної поліції України, що цілком відповідатиме нормам Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: наказ МВС України від 28 липня 2017 року № 650. *Офіційний вісник України*. 2017. № 70. Ст. 2136.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

3. Адміністративна діяльність Національної поліції: загальна частина. Київ, 2017. 248 с.
4. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях. Харків, 2017. 242 с.
5. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях. Київ, 2016. 196 с.
6. Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 листопада 2010 року № 550. *Офіційний вісник України*. 2010. № 95. Ст. 3386.
7. Мердова О. М. Звіт дільничного інспектора міліції як форма адміністративної діяльності. *Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України: матеріали науково-практ. конференції* (Харків, 15 квітня 2015 року). Харків, 2015. С. 119–122.
8. Гайдуков А. А. Отчет участкового уполномоченного полиции перед населением о проделанной работе как механизм реализации принципов открытости и публичности, общественного доверия и поддержки граждан в деятельности полиции. *Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями*. 2014. № 12–3. С. 10–12.
9. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

Головков Александр Николаевич,
аспирант
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ ОТЧЕТА УЧАСТКОВЫХ ОФИЦЕРОВ ПОЛИЦИИ

Статья посвящена актуальным вопросам реализации отчета участковых офицеров полиции. Осуществлен анализ положений действующего законодательства, которое определяет порядок информирования населения о деятельности полиции. Автором осуществлено толкование неопределенных в законодательстве моментов, связанных с механизмом реализации отчета участковых офицеров полиции. Доказано, что отчет участковых офицеров полиции является правовой формой превентивной административной деятельности этих субъектов, определены направления усовершенствования, систематизации и оптимизации указанной деятельности.

Ключевые слова: информирование, отчет, участковый офицер полиции, форма превентивной деятельности.

Golovkov Alexander Nikolaevich,
Post-graduate student
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

URGENT QUESTIONS OF IMPLEMENTATION OF POLICE OFFICERS' REPORT

The article dwells urgent questions of implementation the district police officers' report. The analysis of current legislation is made; it determines the procedure of informing the public about the police's activities.

The author interprets the commentary of indeterminate points in the legislation, in connection with implementation mechanism of the district police officers' report. It is proved that the district police officers' report is a legal form of preventive administrative activity of these persons. The report provides face-to-face speech at the meeting of the executive body of local self-government consolidate community. The author proposes to fix the obligatoriness of district police officers' reports on the websites of the territorial police agencies ten days before the meeting of the executive body of local self-government is held. It is done in the view of studying with the report of interested persons, as well as the population of a certain territory.

The article outlines the directions of development, systematization and optimization of this activity, provide for the next points:

the normative consolidation of implementation mechanism for the district police officers' reports in a departmental regulatory legal act;

elaboration and implementation into practical activity the methodological recommendations in the preparation, organization and management of reports;

systematic training of methodical lessons with district police officers as the part of official training during the training sessions in the preparation, organization and management of reports.

Key words: informing, report, district police officer, form of preventive activity.

Надійшла до редколегії 2.11.2017

УДК 342.9

Лопатін Станіслав Володимирович,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ ЗА ЧАСИ ЇЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

У статті розкрито поняття учасників дорожнього руху, у тому числі тих, хто належить до цієї категорії згідно із законодавством України. Розкрито особливості розвитку правового статусу учасників дорожнього руху в Україні, починаючи з 1991 року й дотепер. Приділено увагу виявленню протиріч та недоліків у нормативно-правових актах, що регламентують права та обов'язки учасників дорожнього руху та понятійний апарат, що застосовується законодавцем при характеристиці кожного з учасників дорожнього руху.

Ключові слова: учасник дорожнього руху, водій, пішохід, пасажир, погонич тварин, права та обов'язки учасників дорожнього руху.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні рівень смертності та травматизму внаслідок дорожньо-транспортних пригод (далі — ДТП) є одним із найвищих в Європі, а організація безпеки дорожнього руху залишається вкрай незадовільною. Тільки за останні шість років на теренах нашої держави зареєстровано близько 170,8 тис. ДТП з постраждалими, у яких загинуло 26,7 тис. та травмовано 210,4 тис. осіб [1]. Слід зазначити, що за результатами проведення аналізу наявних даних та аналітичного звіту Світового банку в Україні більшість ДТП з тяжкими наслідками виникає через порушення учасниками дорожнього руху чинних на автомобільному транспорті правил, певних обов'язків, що є складовою частиною їх правового статусу. У зв'язку з цим існує необхідність дослідження особливостей розвитку правового статусу учасників дорожнього руху задля виявлення можливих його недоліків, що впливають на стан транспортної безпеки України вже сьогодні, та недопущення їх існування в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які опікувались питанням забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні, у тому числі й дослідженням певних елементів правового статусу учасників дорожнього руху, слід відзначити В. М. Бабаніна, М. Ю. Веселова, Т. О. Гуржій, Ю. С. Коллера, А. Т. Комзюка, М. А. Микитюка, В. А. Мисливого, О. Ю. Салманову, А. О. Собакаря та інших.

Метою запропонованої статті є всебічне дослідження особливостей розвитку правового статусу учасників дорожнього руху в Україні за часи її незалежності.

Виклад основного матеріалу. Складні зв'язки між державою та індивідами, а також між індивідами у державно-організованому суспільстві фіксуються державою в юридичній формі — у формі прав, свобод та обов'язків. У своїй єдності саме вони складають правовий статус індивіда, який, у свою чергу, відображає особливості соціальної структури суспільства, рівень демократії та стан законності [2].

Правовий статус людини (від лат. «status» — положення, стан) — юридично закріплене становище людини в суспільстві, відповідно до якого фізична особа як суб'єкт права вступає у правовідносини, координує свою діяльність і поведінку в суспільстві. Структура правового статусу людини охоплює суб'єктивні юридичні права та обов'язки, гарантії здійснення таких прав і обов'язків [3].

Виходячи із зазначеного вище можна стверджувати, що правовий статус учасників дорожнього руху — це певна сукупність їхніх прав та обов'язків, закріплених чинним законодавством України.

Проте, перш ніж казати про правовий статус учасників дорожнього руху та його розвиток на теренах нашої держави, слід з'ясувати, хто саме визнається учасником дорожнього руху?

На час проголошення незалежності України (1991 рік) поняття учасників дорожнього руху визначалось Правилами дорожнього руху, затвердженими наказом МВС СРСР від 16 липня 1986 року № 139 (далі — ПДР СРСР). Відповідно до зазначеного нормативно-правового акту учасник дорожнього руху — особа, що бере безпосередню участь у процесі руху як водій, пішохід, пасажир транспортного засобу, погонич тварин [4, с. 4].

Водій — особа, яка керує будь-яким транспортним засобом.

Пішохід — особа, яка знаходиться поза транспортним засобом на дорозі та не виконує на ній роботи. Пішоходами також визнаються особи, які пересуваються в інвалідних колясках без двигуна, ведуть велосипед, мопед, мотоцикл, везуть санки, візок, дитячу чи інвалідну коляску [4, с. 4–5].

Незважаючи на те, що до учасників дорожнього руху, окрім водія та пішохода, законодавець відносив також пасажирів та погоничів тварин — визначення їм у Правилах дорожнього руху не надавалось.

Правовий статус учасників дорожнього руху визначався чинним та той час законодавством окремо для кожної категорії та затверджував тільки обов'язки. Що стосується водія як учасника дорожнього руху, ПДР СРСР закріплює його загальні обов'язки та обов'язки в особливих випадках.

Серед загальних обов'язків водіїв, закріплених ПДР СРСР, можна виділити: обов'язок мати при собі і передавати для перевірки працівникам міліції посвідчення на право керування транспортним засобом даної категорії і талон до нього; реєстраційні документи на транспортний засіб; шляховий або маршрутний лист, документи на вантаж, що перевозиться (за винятком власників індивідуальних транспортних засобів); завірену в установленому порядку довіреність на право розпорядження транспортним засобом (при відсутності власника індивідуального транспортного засобу) або свідоцтво про право спільної власності на транспортний засіб; перед виїздом перевіряти справність і комплектність транспортного засобу; стежити за технічним станом транспортного засобу в дорозі; при русі на автомобілі або автобусі, обладнаному ремнями безпеки, пристебнутися і не перевозити пасажирів, що не пристебнуті ремнями; надавати транспортний засіб: працівникам міліції для доставки до найближчого лікувального закладу осіб, які потребують невідкладної медичної допомоги; працівникам міліції для виконання невідкладного службового завдання; працівникам міліції (тільки вантажні автомобілі) для транспортування пошкоджених при ДТП або несправних транспортних засобів; медичним працівникам, які проходять у попутному напрямку для надання медичної допомоги, а також незалежно від напрямку руху лікарям та середньому медичному персоналу для проїзду до хворого у випадках, що загрожують його життю, або для транспортування такого хворого в найближчу лікувальну установу.

Водієві забороняється: керувати транспортним засобом у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння; керувати транспортним засобом у хворобливому стані, у стані стомлення, якщо це може поставити під загрозу безпеку руху, а також під впливом лікарських препаратів, що знижують швидкість реакції і увагу; передавати керування транспортним засобом особам, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, а також у хворобливому стані, у стані стомлення або під впливом лікарських препаратів, що знижують швидкість реакції і увагу; передавати керування транспортним засобом особам, які не мають при собі посвідчення на право керування транспортним засобом даної катего-

рії або не зазначених у шляховому (маршрутному) листі, крім випадків навчання відповідно до ПДР СРСР [4, с. 6–8].

Обов'язки водіїв в особливих випадках (розділ 4 ПДР СРСР) стосуються правил проїзду спеціальних транспортних засобів, тобто присвячені водіям транспортних засобів оперативних служб, що мають спеціальне забарвлення, водіям транспортних засобів і машин дорожньо-експлуатаційних служб з увімкненим проблісковим маячком оранжевого кольору, а також діям водіїв при ДТП.

Отже, водії транспортних засобів оперативних служб, що мають спеціальне забарвлення, з увімкненим проблісковим маячком синього кольору і (або) спеціальним звуковим сигналом, виконуючи невідкладне службове завдання, можуть відступати від вимог ПДР (крім сигналів регулювальника і положень розділів 3, 8, 25). Цим же правом користуються водії транспортних засобів, супроводжуваних транспортними засобами із включеним проблісковим маячком і (або) спеціальним звуковим сигналом.

При наближенні транспортних засобів з увімкненим проблісковим маячком синього кольору і (або) спеціальним звуковим сигналом водії повинні дати дорогу, а в разі потреби — зупинитися для забезпечення безперешкодного проїзду цих і супроводжуваних ними інших транспортних засобів. Відновлювати рух дозволяється тільки після проїзду транспортного засобу, що замикає колону, з включеними проблісковими маячками синього і (або) зеленого кольору.

При ДТП водії, причетні до нього, повинні: негайно зупинитися і (або) залишатися на місці пригоди; включити аварійну світлову сигналізацію або виставити знак аварійної зупинки (миготливий червоний ліхтар) відповідно до вимог ПДР; не переміщати транспортний засіб і предмети, що мають причетність до пригоди; вжити можливих заходів для надання долікарської медичної допомоги потерпілим; викликати швидку медичну допомогу, а якщо це неможливо, відправити потерпілих на попутному або відвезти на своєму транспортному засобі в найближчу лікувальну установу; повідомити там своє прізвище, номерний знак транспортного засобу (із пред'явленням посвідчення водія або іншого документа, що посвідчує особу, і реєстраційного документа на транспортний засіб) і повернутися до місця події; повідомити про те, що трапилося в міліцію, записати прізвища та адреси очевидців і очікувати прибуття працівників міліції; вжити всіх можливих заходів для збереження слідів пригоди, огороження їх та організації об'їзду місця події; якщо зупинити рух інших транспортних засобів неможливо, необхідно звільнити проїзну частину, попередньо зафіксувавши у присутності свідків положення транспортного засобу і предметів та слідів, що відносяться до події. Якщо в результаті ДТП немає потерпілих, а матеріальні збитки є несуттєвими, водії при взаємній згоді в оцінці обставин скоєного і відсутності несправностей транспортних засобів, що виключають можливість їхнього подальшого руху, можуть прибути до найближчого поста ДАІ або в орган міліції для оформлення події в установленому порядку, попередньо склавши схему пригоди та підписавши її [4, с. 8–9].

Правовий статус пішоходів закріплювався розділом 5 ПДР СРСР. Відповідно до зазначеного розділу пішоходи повинні рухатися по тротуарах або пішохідних доріжках, дотримуючись правої сторони, а де їх немає, — по узбіччю або велосипедній доріжці, якщо це не ускладнює рух велосипедистів. Особи, що пересуваються в інвалідних колясках без двигуна, ведуть мотоцикл, мопед, велосипед або переносять громіздкі предмети, а також інші особи за відсутності тротуарів, пішохідних і велосипедних доріжок, узбіч або при неможливості рухатися по ним можуть йти в один ряд по краю проїзної частини (на дорогах з розділовою смугою — по зовнішньому краю). Поза населеними пунктами пішоходи при русі узбіччям чи краєм проїзної частини повинні йти назустріч руху транспортних засобів, а особи, які рухаються в інвалідних колясках без двигуна, ведуть мотоцикл, мопед або велосипед, при русі по проїзній частині повинні слідувати по ходу руху транспортних засобів. Рух організованих груп людей по дорозі дозволяється тільки по правій стороні проїзної частини колоною не більш як по чотири людини в ряд. Попереду і позаду колони з лі-

вого боку повинні знаходитися супровідні з червоними прапорцями, а в темний час доби і при недостатньої видимості — із включеними фарами: спереду — білого кольору, ззаду — червоного. Групи дітей дозволяється водити тільки по тротуарах і пішохідних доріжках, а при їхній відсутності — і по узбіччю, але лише у світлий час доби і тільки в супроводі дорослих. При русі по дорогах у темну пору доби та в умовах недостатньої видимості пішоходи по можливості повинні прикріплювати до свого одягу світлоповертаючі елементи, що дозволяють водіям вчасно розпізнати людей у світлі фар. Пішоходи повинні перетинати проїзну частину по пішохідних переходах, у тому числі по підземним і надземним, а за їхньої відсутності — на перехрестях по лінії тротуарів або узбіч. За відсутності в зоні видимості переходу чи перехрестя дозволяється переходити дорогу під прямим кутом до краю проїзної частини на ділянках, де вона добре проглядається в обидві сторони. У місцях, де рух регулюється, пішоходи повинні керуватися сигналами регулювальника або світлофора. В інших випадках пішоходам дозволяється виходити на проїзну частину лише після того, як вони переконуються, що перехід безпечний, і вони не створять перешкод транспортним засобам. На проїзній частині пішоходи не повинні затримуватися або зупинятися без необхідності. Пішоходи, які не встигли закінчити перехід, повинні перебувати на острові безпеки або лінії, що розділяє транспортні потоки протилежних напрямків. Продовжувати перехід можна, лише переконавшись у безпеці подальшого руху.

Пішоходам забороняється: переходити проїзну частину поза пішохідним переходом за наявності розділової смуги, а також у місцях, де встановлені пішохідні чи дорожні огороження; ходити по дорозі, позначеній знаком 5.1 «Автомагістраль», за винятком пішохідних доріжок, місць стоянки і відпочинку; виходити з-за стоячого транспортного засобу або іншої перешкоди, що обмежує оглядовість, не переконавшись у відсутності транспортних засобів. При наближенні транспортних засобів з увімкненим проблісковим маячком і (або) спеціальним звуковим сигналом пішоходи повинні утриматися від переходу проїзної частини [4, с. 9–10].

Обов'язки пасажирів як учасників дорожнього руху на час проголошення незалежності України закріплювались розділом 6 ПДР СРСР і зобов'язували пасажирів: очікувати автобус, тролейбус, трамвай, таксі дозволяється тільки на посадкових майданчиках, а при їх відсутності — на тротуарі або узбіччі. Посадка і висадка пасажирів дозволяється після повної зупинки транспортного засобу. Посадка і висадка пасажирів з боку проїзної частини може проводитися тільки в тому випадку, якщо це неможливо зробити з боку тротуару чи узбіччя, і за умови, що це буде безпечно і не створить перешкод іншим учасникам руху. На трамвайних зупинках, не обладнаних посадковими майданчиками, дозволяється виходити на проїзну частину для посадки в трамвай лише після його зупинки. Після висадки з трамвая пасажир повинен покинути проїзну частину. Пасажирів під час руху не повинні відволікати водія від керування транспортним засобом. Особам, які перебувають в кузові вантажного автомобіля, забороняється під час руху стояти, сидіти на бортах, перебувати на вантажі вище бортів [4, с. 10].

Що стосується погоничів тварин як учасників дорожнього руху, то їхнім обов'язком було переганяти тварин у світлу пору доби якомога ближче до правого краю проїзної частини. Також погоничу тварин було заборонено: залишати на дорозі тварин без нагляду; переганяти тварин через залізничні шляхи та дороги поза відведених для цього місць, а також у темну пору доби в умовах недостатньої видимості; вести тварин по дорогах з удосконаленим покриттям (розділ 24 ПДР СРСР) [4, с. 26].

Такий правовий статус учасників дорожнього руху в Україні був чинним до 1993 року, коли 30 червня був прийнятий Закон України «Про дорожній рух» № 3353-ХІІ та згодом, 31 грудня, — постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил дорожнього руху» № 1094.

Закон України «Про дорожній рух» є першим нормативно-правовим актом незалежної України, що визначає правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту

життя та здоров'я громадян, створення безпечних і комфортних умов, а також регулює суспільні відносини у сфері дорожнього руху, визначає права, обов'язки і відповідальність суб'єктів — учасників дорожнього руху, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, об'єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання [5].

Що стосується закріплення на законодавчому рівні правового статусу учасників дорожнього руху, особливістю Закону України «Про дорожній рух» було те, що, визначаючи перелік осіб — учасників дорожнього руху, надається перелік прав та обов'язків не тільки окремо для кожної категорії, але й для усіх учасників дорожнього руху в цілому.

Зокрема, ст. 14 Закону визначає, що учасниками дорожнього руху є особи, які використовують автомобільні дороги, вулиці, залізничні переїзди або інші місця, призначені для пересування людей та перевезення вантажів за допомогою транспортних засобів.

До учасників дорожнього руху належать: водії, пасажирів транспортних засобів, пішоходи, велосипедисти, погоничі тварин [5]. Слід зазначити, що саме Законом України «Про дорожній рух» вводиться така категорія учасників дорожнього руху, як велосипедист.

Отже, відповідно до зазначеного нормативно-правового акту учасники дорожнього руху мають право на безпечні умови дорожнього руху, на відшкодування збитків, завданих унаслідок невідповідності стану автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів вимогам безпеки руху; вивчення норм і правил дорожнього руху; своєчасне забезпечення екстреною медичною допомогою; отримання від гідрометеорологічних, дорожніх, комунальних та інших організацій інформації про умови дорожнього руху.

У свою чергу, учасники дорожнього руху зобов'язані: знати і неухильно дотримуватись вимог Закону України «Про дорожній рух», Правил дорожнього руху та інших нормативних актів з питань безпеки дорожнього руху; створювати безпечні умови для дорожнього руху, не завдавати своїми діями або бездіяльністю шкоди підприємствам, установам, організаціям і громадянам; виконувати розпорядження органів державного нагляду та контролю щодо дотримання законодавства про дорожній рух тощо [5].

Водій як учасник дорожнього руху, відповідно до Закону України «Про дорожній рух», має право: керувати транспортним засобом і перевозити пасажирів або вантажі на дорогах, вулицях та в інших місцях, де рух транспорту не заборонено у встановленому порядку; довіряти у встановленому порядку право користування і розпорядження приватним транспортним засобом іншій особі, яка має відповідне право на керування; знати причину зупинки транспортного засобу посадовою особою державного органу, яка здійснює нагляд за дорожнім рухом, а також прізвище і посаду цієї особи; відступати від вимог розділу III «Права та обов'язки учасників дорожнього руху» Закону України «Про дорожній рух» в умовах дії непереборної сили або коли іншими засобами неможливо запобігти власній загибелі чи каліцтву громадян; на відшкодування витрат у разі надання транспортного засобу у випадках, передбачених законодавством; на відшкодування збитків, завданих внаслідок невідповідності стану автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів вимогам безпеки руху; одержувати необхідну допомогу від посадових осіб, організацій, що беруть участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху.

У свою чергу, водій зобов'язаний: мати при собі та на законну вимогу пред'являти для перевірки посвідчення водія, реєстраційний документ на транспортний засіб; вживати всіх можливих заходів для забезпечення безпечних умов для пересування найбільш уразливих учасників дорожнього руху — дітей, інвалідів, велосипедистів і людей похилого віку; не допускати випадків керування транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції, а також не передавати керування транспортним засобом особі, яка перебуває в такому стані або під впливом таких препаратів; перевірити перед вирушенням у дорогу технічний стан транспортного засобу та стежити за ним у дорозі; своєчасно подавати транспортний засіб, що

підлягає обов'язковому технічному контролю, на такий контроль; під час руху на автомобілі, обладнаному ремнями безпеки, бути пристебнутим, а на мотоциклі — у застебнутому мотошоломі; надавати переважне право для проїзду транспортним засобам із включеними синіми або червоними проблесковими маячками та спеціальними звуковими сигналами; надавати переважне право руху пішоходу, який знаходиться на пішохідній доріжці (зебрі). У цьому разі водій зобов'язаний надати можливість пішоходу безпечно перейти дорогу, вулицю; уживати заходів щодо збереження чистоти автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів та смуги відчуження, у тому числі з боку пасажирів тощо [5]. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил дорожнього руху» від 31 грудня 1993 року № 1094 (далі — ПДР України 1993 року) також забороняє водію керувати транспортним засобом, незареєстрованим у Державтоінспекції, без номерного знака або талона про проходження державного технічного огляду; передавати керування транспортним засобом особам, які не мають посвідчення на право керування ним, якщо це не стосується навчання водіння. У разі причетності до ДТП водій повинен: негайно зупинити транспортний засіб і залишатися на місці пригоди; увімкнути аварійну сигналізацію і встановити знак аварійної зупинки; не переміщати транспортний засіб і предмети, що мають відношення до пригоди; вжити можливих заходів для надання першої медичної допомоги потерпілим, викликати карету швидкої медичної допомоги, а якщо це неможливо, звернутися за допомогою до присутніх і відправити потерпілих до лікувального закладу; вжити всіх можливих заходів для збереження слідів пригоди, огороження їх та організувати об'їзд місця пригоди; до проведення медичного огляду не вживати без призначення медичного працівника алкоголю, наркотиків, а також лікарських препаратів, виготовлених на їх основі [6]. Що стосується визначення поняття «водій», то в Законі України «Про дорожній рух» воно відсутнє та міститься лише у ПДР України 1993 року, де зазначено, що водій — це особа, яка керує механічним або немеханічним транспортним засобом; погонич тварин, який веде їх за повід, прирівнюється до водія. Водієм є також особа, яка навчає керуванню безпосередньо у транспортному засобі [6].

На наш погляд, таке визначення водія, зокрема в частині прирівнювання погонича тварин, який веде їх за повід, до нього (водія) є не зовсім коректним, адже водій — це особа, яка керує транспортним засобом, тобто пристроєм, призначеним для перевезення людей і (або) вантажу. У свою чергу, погонич тварин жодного відношення до керування певним пристроєм не має, він лише веде тварин.

Також розділ 7 ПДР України 1993 року визначає, що погоничі тварин повинні виконувати вимоги ПДР, що стосуються не тільки водіїв, але й пішоходів. У зв'язку з цим виникає питання: як може особа, що визнається в дорожньому русі водієм, виконувати обов'язки пішохода? Тому, на наш погляд, погонич тварин є окремим учасником дорожнього руху, який не повинен ототожнюватися з іншими, наприклад, водієм.

Що стосується пішохода як учасника дорожнього руху, Закон України «Про дорожній рух» (ст. 17) визначає, що це особа, яка бере участь у дорожньому русі поза транспортними засобами і не виконує на дорозі будь-яку роботу (до пішоходів належать також особи, які рухаються в інвалідних візках без двигунів, ведуть велосипед, мопед чи мотоцикл, везуть санки, візок, дитячий або інвалідний візок), має право: на переважне перетинання проїзної частини по позначених пішохідних переходах; при відсутності в зоні видимості переходу чи перехрестя переходити дорогу, вулицю, залізничний переїзд під прямим кутом до краю проїзної частини на дільниці, де вона добре проглядається в обидві сторони; вимагати від державних та місцевих органів влади, власників автомобільних доріг, вулиць та залізничних переїздів створення необхідних умов для забезпечення безпеки руху.

У свою чергу, пішохід зобов'язаний: рухатися по тротуарах, пішохідних або велосипедних доріжках, узбіччях, а в разі їхньої відсутності — по краю проїзної частини автомобільної дороги чи вулиці; перетинати проїзну частину автомобільної дороги, вулиці

по пішохідних переходах, а в разі їхньої відсутності — на перехрестях по лінії тротуарів і узбіч керуватися сигналами регулювальника та світлофора в місцях, де дорожній рух регулюється; 3) не затримуватися і не зупинятися без необхідності на проїзній частині автомобільної дороги, вулиці і залізничному переїзді; не переходити проїзну частину автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів безпосередньо перед транспортними засобами, що наближаються, поза пішохідними переходами при наявності роздільної смуги, а також у місцях, де встановлені пішохідні чи дорожні огороження; стримуватися від переходу проїзної частини при наближенні транспортного засобу з включеними проблісковим маячком та спеціальним звуковим сигналом; не виходити на проїзну частину із-за нерухомого транспортного засобу або іншої перешкоди, що обмежує видимість, не переконавшись у відсутності транспортних засобів, що наближаються [5]. ПДР України 1993 року також забороняє пішоходам допускати самостійний, без нагляду дорослих, вихід дітей дошкільного віку на проїзну частину та рухатись по дорозі, позначеній дорожнім знаком 5.1 «Автомостраль», за винятком пішохідних доріжок, місць стоянки і відпочинку. У разі причетності пішохода до ДТП він повинен надати можливу допомогу потерпілим, записати прізвища та адреси очевидців, повідомити орган міліції про пригоду, необхідні дані про себе і перебувати на місці про прибуття працівників міліції [6].

Пасажир як учасник дорожнього руху, відповідно до ст. 18 Закону України «Про дорожній рух», є особою, яка користується транспортним засобом, але не причетна до керування ним.

Пасажир зобов'язаний: здійснювати посадку в транспортний засіб лише зі спеціального майданчика, а в разі його відсутності — з тротуару чи узбіччя; здійснювати посадку і висадку лише після повного припинення руху транспортного засобу; не відволікати увагу водія від керування транспортним засобом; під час руху на автомобілі, обладнаному ременями безпеки, бути пристебнутим, а на мотоциклі — у застібнутому мотошоломі [5]. ПДР України 1993 року також забороняє пасажиру: відчиняти двері транспортного засобу, не переконавшись, що він зупинився біля тротуару, посадочного майданчика, краю проїзної частини чи узбіччя; перешкоджати зачиненню дверей та використовувати для їзди підніжки і виступи транспортних засобів; у разі ДТП надати можливу допомогу потерпілим і повідомити про пригоду орган міліції [6].

Пасажир при користуванні транспортним засобом має право на безпечне перевезення себе і багажу; відшкодування заподіяних збитків; своєчасну і точну інформацію про умови і порядок руху [5; 6].

Правовий статус велосипедистів і погоничів тварин як учасників дорожнього руху закріплені у ст. 19 Закону України «Про дорожній рух».

Особи, які керують велосипедами без двигунів, мають право: їздити по спеціальних велосипедних доріжках, а в разі їхньої відсутності — по краю проїзної частини дороги, вулиці чи узбіччю. Разом з тим, велосипедисти зобов'язані: використовувати технічно справні та належним чином обладнані велосипеди; не перевозити вантажів, що заважають керуванню; не перевозити пасажирів, за винятком дітей віком до семи років, на спеціально обладнаному сидінні [5]. ПДР України 1993 року також зобов'язує велосипедистів: рухатися по проїзній частині, коли поряд є велосипедна доріжка; рухатися по тротуарах і пішохідних доріжках (крім дітей на дитячих велосипедах під наглядом дорослих); під час руху триматися за інший транспортний засіб; їздити не тримаючись за руль та знімати ноги з педалей (підніжок); буксирувати мопеди і велосипеди; буксирувати причеми (крім призначеного для експлуатації з цими транспортними засобами) [6].

Погоничі тварин, як учасники дорожнього руху, зобов'язані: не залишати тварин на проїзній частині без догляду, не переганяти тварин через залізничні колії та дороги, вулиці поза спеціально відведеними місцями, а також через проїзну частину в темний час доби і в умовах недостатньої видимості [5]. ПДР України 1993 року також вносять певні вимоги до

погоничів тварин, зокрема: для погону стада тварин по дорозі залучається така кількість погоничів, щоб можна було направляти тварин якомога ближче до правого краю дороги і не створювати небезпеку та перешкод іншим учасникам дорожнього руху; переводити поодиноких тварин (не більше двох на одного погонича) через залізничні переїзди потрібно лише за вуздечку, повід [6].

Такий правовий статус учасників дорожнього руху був чинним аж до 2001 року, коли 10 жовтня Кабінетом Міністрів України була прийнята постанова № 1306 «Про Правила дорожнього руху», які з певними змінами і доповненнями є чинними і на теперішній час.

Правила дорожнього руху, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306 (далі — ПДР України 2001 року) так само, як і попередні нормативно-правові акти у сфері безпеки дорожнього руху визначають поняття учасників дорожнього руху, а також закріплюють їхній правовий статус.

Учасниками дорожнього руху ПДР України 2001 року (як і ПДР України 1993 року) визнають осіб, які беруть безпосередню участь у процесі руху на дорозі як пішохід, водій, пасажир, погонич тварин [7].

Що стосується прав та обов'язків учасників дорожнього руху, закріплених ПДР України 2001 року, вони здебільшого повторюють ті права та обов'язки учасників дорожнього руху, які були закріплені ще в Законі України «Про дорожній рух» та ПДР України 1993 року.

Особливістю ПДР України 2001 року від попередніх нормативно-правових актів було визначення поняття «водій», яким визнавалася особа, яка керує транспортним засобом. Вершник, візник, погонич тварин, який веде їх за повід, прирівнювався до водія. Водієм також вважалася особа, яка навчає керуванню, знаходячись безпосередньо у транспортному засобі [7].

Слід зазначити, що у 2011 році поняття водія знову змінилося. Так, 26 вересня 2011 року Кабінетом Міністрів України була прийнята постанова № 1029 «Про внесення змін до Правил дорожнього руху», відповідно до якої водієм стала визнаватися особа, яка керує транспортним засобом і має посвідчення водія на право керування транспортним засобом відповідної категорії. Водієм також є особа, яка навчає керуванню транспортним засобом, перебуваючи безпосередньо в транспортному засобі [8].

Також даним нормативно-правовим актом вперше за часи незалежності України було закріплено поняття велосипедиста, яким визнається особа, що керує велосипедом.

Незважаючи на те, що ПДР України 2001 року є чинними і на сьогодні, до них протягом усього часу були внесені певні зміни, у тому числі до розділів, що закріплюють права та обов'язки учасників дорожнього руху.

Як приклад, постановою Кабінету Міністрів України від 6 січня 2005 року № 16 водія механічного транспортного засобу зобов'язано мати при собі поліс (сертифікат) обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів; постановою кабінету Міністрів України від 21 лютого 2007 року № 263 зобов'язано пасажирів та водія не забруднювати проїзну частину та смугу відведення автомобільних доріг, а також не створювати своїми діями загрози безпеці дорожнього руху. Також постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня 2017 року № 161, у зв'язку з реформуванням органів внутрішніх справ, у ПДР України 2001 року підрозділи Державтоінспекції (міліції) замінені на уповноважені підрозділи Національної поліції України [7].

Висновок. Правовий статус учасників дорожнього руху має свою історію становлення та розвитку на теренах нашої держави за часи її незалежності. Дослідження правового статусу учасників дорожнього руху та особливостей його розвитку є дійсно важливим елементом у сфері транспортної безпеки України, адже дозволяє виявити ті недоліки та розбіжності у законодавстві, які існують на сьогодні, з метою їх усунення та недопущення в майбутньому, що, безумовно, позитивно вплине на стан безпеки дорожнього руху нашої держави вже найближчим часом.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 червня 2017 р. № 481-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 59. Ст. 1808.
2. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс. Підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/zmist.htm
3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/467-teorya-prava-derjavi-skakun-of.html>.
4. Правила дорожнього руху: введ. в действие 1 янв. 1987 г. 2-е изд., стер. К.: Техника, 1988. 48 с.
5. Про дорожній рух: закон України від 30 червня 1993 р. № 3353-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 31. Ст. 338.
6. Про затвердження Правил дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1993 р. № 1094. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1094-93-%D0%BF>.
7. Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306. *Офіційний вісник України*. 2001. № 41. Ст. 1852.
8. Про внесення змін до Правил дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2011 р. № 1029. *Офіційний вісник України*. 2011. № 12. Ст. 2881.

Лопатин Станислав Владимирович,
аспірант
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОГО СТАТУСА УЧАСТНИКОВ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ ЗА ВРЕМЯ НЕЗАВИСИМОСТИ УКРАИНЫ

В статье раскрыто понятие участников дорожного движения, в том числе относящихся к этой категории в соответствии с действующим законодательством Украины. Также раскрыты особенности развития правового статуса участников дорожного движения, начиная с 1991 года и по сегодняшний день. Уделено внимание выявлению противоречий и недостатков в нормативно-правовых актах, регламентирующих права и обязанности участников дорожного движения и понятийный аппарат, применяемый законодателем для характеристики каждого из участников дорожного движения.

Ключевые слова: участник дорожного движения, водитель, пешеход, пассажир, погонщик животных, права и обязанности участников дорожного движения.

Lopatin Stanislav Vladimirovich,
PhD-student
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF LEGAL STATUS OF PARTICIPANTS OF ROAD TRAFFIC IN INDEPENDENT UKRAINE

The article describes the participants of the road traffic, including those belonging to this category, in accordance with the current legislation of Ukraine. Also features of development of a legal status of participants in movement are opened, since 1991 and till today. Attention is paid to identifying contradictions and deficiencies in regulatory legal acts that regulate the rights and obligations of road users and the conceptual apparatus used by the legislator in describing each of the road users.

Key words: road user, driver, pedestrian, passenger, animal driver, rights and duties of road users.

Надійшла до редколегії 20.10.2017

УДК: 342.95(477)

Мердова Ольга Миколаївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 174 КУПАП

Статтю присвячено юридичному аналізу об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 174 КУПАП. Визначено, що для адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 174 КУПАП, характерними ознаками об'єктивної сторони є факультативні ознаки, зокрема: знаряддя правопорушення, місце та спосіб учинення правопорушення. Автором надано їхнє тлумачення, з огляду на те, що відсутнє їхнє законодавче визначення. Обґрунтовано необхідність внесення змін до диспозиції ст. 174 КУПАП та прийняття Типових правил поведінки зі зброєю.

Ключові слова: стрільба, об'єктивна сторона, населений пункт, місце для стрільби.

Постановка проблеми. Із практичної точки зору важливість дослідження об'єктивної сторони будь-якого адміністративного правопорушення пояснюється тим, що від точного встановлення всіх її елементів залежить правильна кваліфікація протиправного діяння, а відповідно — і рівень законності притягнення до адміністративної відповідальності. Норми матеріальної частини Кодексу України про адміністративні правопорушення сконструйовані переважно, як банкетні, що на практиці ускладнює їхню реалізацію правозастосовувачами, оскільки суспільні відносини, на які посиляється та чи інша норма не завжди врегульовані в національному законодавстві, наприклад застосування ст. 174 КУПАП України «Стрільба з вогнепальної, холодної металевий чи пневматичної зброї, пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії в населених пунктах і в не відведених для цього місцях або з порушенням встановленого порядку». До того ж аналіз постанов судів першої інстанції засвідчив, що досить часто припускаються помилки при встановленні ознак саме об'єктивної сторони, що призводить до закриття проваджень у цих категоріях справ чи до повернення матеріалів на доопрацювання до відповідних підрозділів Національної поліції, уповноважені на те посадові особи, які складали матеріали у справі про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 174 КУПАП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що, незважаючи на наявність проблем правозастосовної практики щодо застосування положень статті 174 КУПАП, комплексні наукові дослідження цього виду адміністративного правопорушення не здійснювалися, окремі аспекти адміністративної відповідальності вчинення зазначеного виду правопорушення було досліджено в роботах таких учених, як І. В. Васильєв, В. А. Гуменюк, К. О. Чишко.

Актуальність поданої статті обумовлена наявністю проблем у правозастосовній практиці та відсутністю належних теоретико-методологічних розробок вчених щодо дослідження юридичного складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 174 КУПАП.

Мета дослідження. Метою запропонованої статті є юридичний аналіз об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 174 КУПАП України.

Виклад основного матеріалу. Оскільки тільки акт зовнішньої вольової поведінки людини, який виявляється через вчинення суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності), розглядається як правопорушення, то аналіз об'єктивної сторони має важливе значення для юридичної оцінки будь-якого правопорушення. Об'єктивна сторона — досить складне правове поняття. Як правило, з ним пов'язують зовнішній бік протиправного посягання на суспільні відносини, охоронювані законом.

Об'єктивну сторону фахівці з адміністративного права розуміють як систему передбачених адміністративно-правовою нормою ознак, що характеризують зовнішню сторону проступку [1, с. 490; 2, с. 230; 3, с. 37].

До ознак об'єктивної сторони адміністративного правопорушення належать: діяння у формі дії або бездіяльності; шкідливі наслідки діяння, які іноді називають шкодою від посягання; причинний зв'язок між діянням та його наслідками [4, с. 219]. Але зміст об'єктивної сторони адміністративного правопорушення не вичерпується лише діянням і результатом, що настав, він може також відбиватися у цілій системі ознак, до яких належать місце, час, спосіб, характер, знаряддя, засоби вчинення правопорушення.

Протиправне діяння у ст. 174 КУпАП визначене як «стрільба з вогнепальної чи холодної металеві зброї, пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертальної дії, або пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду в населених пунктах і в не відведених для цього місцях, а також у відведених місцях з порушенням установленого порядку» [5]. Із наведеного зрозуміло, що диспозиція ст. 174 КУпАП є банкетною нормою, саме тому для тлумачення термінів, що в ній містяться, необхідно звернутися до ряду нормативно-правових актів.

Аналізуючи диспозицію ст. 174 КУпАП, можна переконатися, що зазначене правопорушення може бути вчинене шляхом дії у формі стрільби. Стрільба — це ведення вогню з різних видів зброї [6, с. 573–575].

Диспозиція статті 174 КУпАП сконструйована як правопорушення з формальним складом, а отже встановлення суспільно шкідливих наслідків для нього є не обов'язковим.

Як уже зазначалося, зміст об'єктивної сторони адміністративного правопорушення не вичерпується лише діянням і результатом, що настав, він може також відбиватися у цілій системі ознак, до яких належать місце, час, спосіб, характер, знаряддя, засоби вчинення правопорушення. Для адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 174 КУпАП, характерними ознаками об'єктивної сторони є факультативні ознаки, зокрема:

- знаряддя правопорушення (у цьому випадку це вогнепальна чи холодна металеві зброя, пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертальної дії, або пневматична зброя калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду);
- місце (населений пункт, не відведені для стрільби місця, а також відведені для стрільби місця);
- спосіб: з порушенням установленого порядку.

Визначення вогнепальної, холодної металеві та пневматичної зброї містяться в Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертальної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, яка затверджена наказом МВС України від 21.08.1998 р. № 622 (далі — Інструкція). Так, відповідно до п. 8.2. цієї Інструкції вогнепальною вважається зброя, у якій снаряд (куля, шрот тощо) спрацьовує миттєвим звільненням хімічної енергії заряду (пороху або іншої пальної суміші). До пневматичної зброї належать пістолети, револьвери, гвинтівки калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду, у яких снаряд (куля) приводиться в рух за рахунок стиснутих газів.

До холодної зброї належать пристрої та предмети, конструктивно призначені для ураження живої чи іншої цілі за допомогою м'язової сили людини чи механічного пристрою [7].

І якщо з тлумаченням знарядь труднощів не виникає, адже їхнє визначення закріплено у відомчих нормативно-правових актах, то з тлумаченням місць вчинення зазначеного різновиду правопорушень є певні труднощі. Так, на сьогоднішній день визначення поняття «населений пункт», відповідно до національного законодавства, міститься в п. 1.10 Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306 [8], і подається так: населений пункт — забудована територія, в'їзди на яку і виїзди з якої позначувані дорожніми знаками 5.45 (початок населеного пункту, найменування і початок забудови населеного пункту, у якому діють вимоги ПДР, що визначають порядок руху в населених пунктах), 5.46 (кінець населеного пункту, місце, з якого на даній дорозі втрачають чинність вимоги ПДР, що визначають порядок руху в населених пунктах), 5.47 (початок населеного пункту, найменування і початок забудови населеного пункту, у якому на даній дорозі не діють вимоги ПДР, що визначають порядок руху в населених пунктах), 5.48 (кінець населеного пункту, кінець населеного пункту, позначеного знаком 5.47).

У свою чергу, поняття «відведене для стрільби місце» у положеннях норм чинного національного законодавства не закріплене. Проте, як правило, до спеціально відведених для стрільби місць відносять стрільбища, тири (стрілецькі тири) та мисливські угіддя. Тир (фр. *tir*, від *tirer* — тягнути, натягувати (лук), звідси — стріляти) — спортивна споруда для стрільби по мішені з ручної вогнепальної і пневматичної нарізної зброї на навчально-тренувальних заняттях і змаганнях. Тир має стрілецьку галерею з вогневим рубежем, вогневу прострілювальну зону (завдовжки рівну дистанції стрільби), мішені, як правило, механізовані пристрої, кулеуловлювач, підсобні, службові, навчальні приміщення, склади зброї і набоїв. Залежно від розмірів тир дозволяє вести стрільбу на відстані від 10 до 300 метрів. Тири можуть бути закритими, напівзакритими і відкритими (польовими). Комплекс відкритих тирів включає стрільбище, комплекс відкритих і закритих тирів зі спеціально обладнаними адміністративними будівлями і приміщеннями — стрілецький стадіон для проведення великих змагань і чемпіонатів [9].

Відповідно до п. 2.1. Інструкції, здійснюючи дозвільну систему, органи поліції відповідно до законодавства України видають дозволи на відкриття та функціонування стрілецьких тирів і стрільбищ. Відповідно до п. 9.16. Інструкції приміщення стрілецького тиру повинно відповідати вимогам ДБН В.2.2-13-2003 «Державні будівельні норми України. Будинки і споруди. Спортивні та фізкультурно-оздоровчі споруди»; мати висновок Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру щодо відповідності приміщень заходам безпеки, які висуваються до них, і придатності проведення в них стрільби з певних видів зброї [7]. Отже, місце для стрільби, на відкриття і функціонування якого немає дозволу чи яке не є мисливським угіддям, є не відведеним для стрільби місцем.

Крім того, звернемо увагу на те, як розцінювати в диспозиції зазначеної статті сполучник «і» між словосполученнями «населених пунктах», «у не відведених для цього місцях». Якщо буквально тлумачити цю норму, то очевидно, що протиправність діяння буде при виконанні обох умов, оскільки сполучник «і» використовується в юридичних текстах, коли йдеться про виконання двох (або більше) умов одночасно. Тоді цілком доречним постає питання: чи можна стріляти у не відведених для цього місцях поза населеними пунктами. Ми вважаємо, що стрільба із вогнепальної чи холодної металеві зброї, пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, або пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду можлива тільки у спеціально відведених для цього місцях. Отже, доречним, на нашу думку є викладення диспозиції статті 174 КУпАП у такій редакції: «Стрільба з вогнепальної чи холодної металеві зброї, пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властиво-

стями металевими снарядами не смертельної дії, або пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду в не відведених для цього місцях, а також у відведених місцях з порушенням установленого порядку...».

Відповідно до диспозиції ст. 174 КУпАП протиправною вважається і стрільба у відведених місцях, проте з порушенням установленого порядку. На сьогодні порядок ведення стрільби встановлений тільки для поліцейських центрального органу управління поліції, його територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах, районах у містах, державних установ, навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, в Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 1 лютого 2016 року № 70 [10]. Як бачимо, норми цього нормативно-правового акта поширюються тільки на визначену категорію осіб. Ураховуючи те, що на сьогоднішній день в Україні відсутній спеціалізований нормативно-правовий акт загального поширення, який би визначав заходи безпеки при поводженні зі зброєю, порядок ведення стрільби тощо, то при визначенні поняття «стрільби у відведених місцях з порушенням вимог» користуються саме положеннями зазначеного вище відомчого нормативно-правового акта, що, на нашу думку, є не правильним. Крім того, існує ряд правил, пов'язаних із веденням стрільби, розроблених і затверджених Міжнародною федерацією стрілецького спорту, які закріплюють вимоги, що застосовуються під час проведення змагань [11; 12]. Слід відзначити, що приватними тирами і стрільбищами закріплюються й інші правила в залежності від їхньої власної політики. Актуальним у такому випадку буде питання: чи буде їх порушення вважатися «стрільбою у відведених місцях із порушенням вимог»? Така невизначеність обумовлюється відсутністю встановлених загальнодержавних Типових правил на рівні окремого нормативно-правового акта, який потребує нагального прийняття.

Висновки та перспективи подальшого дослідження в даному напрямі.

Отже, підводячи підсумки, варто зазначити, що на сьогоднішній день вкрай важливим є викладення диспозиції статті 174 КУпАП у новій редакції, прийняття Типових правил поводження зі зброєю, у яких би чітко було визначено поняття «відведене для стрільби місце», «тир», «стрільбище», «умови ведення стрільби» тощо. Сподіваємося, що запропоновані нами зміни до національного законодавства у сфері дозвільної системи сприятимуть однозначному застосуванню його положень підрозділами контролю за обігом зброї у сфері дозвільної системи Національної поліції України.

Список використаних джерел

1. Бахрах Д. Н. Административное право России: учебник для вузов. Москва: НОРМА, 2000. 640 с.
2. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2008. 624 с.
3. Гончарук С. Т. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: НАВСУ, 2000. 240 с.
4. Ківалов С. В., Біла Л. Р. Адміністративне право України: навч.-метод. посібник. Одеса: Юридична література, 2006. 488 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-X. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 28.10.2017).
6. Советская военная энциклопедия. В 8 т. Т. 7. «Радиоконтроль — Тачанка». М.: Воениздат, 1979. 687 с.
7. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів: наказ МВС України від 21 серпня 1998 року № 622. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98> (дата звернення: 28.10.2017).

8. Про Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF> (дата звернення: 28.10.2017).

9. Тир. Большая советская энциклопедия. Информационно-энциклопедический проект «РУБРИКОН» URL: <http://www.rubricon.com/qe.asp?qttype=4&qall=0&aid={BE8219FD-1002-47BD-AF60-ECBD143D1E95}&ii=1&id=1&fstring1=%u0422%u0438%u0440&rq=1&onlyname=checked&newwind=&size=10&pn=1&selw=checked> (дата звернення: 28.10.2017).

10. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01 лютого 2016 року № 70. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16> (дата звернення: 28.10.2017).

11. Правила проведения соревнований по винтовке, утвержденные Административным советом МФСС 30.06.2016. Сайт Федерації стрільби України URL: http://www.shooting-ukraine.com/files/documents/doc_12-31_rules_rifle_2017.pdf (дата звернення: 29.10.2017).

12. Правила по стрельбе из пистолета, утвержденные Административным советом МФСС 30.06.2016. Сайт Федерації стрільби України URL: http://www.shooting-ukraine.com/files/documents/doc_12-31_rules_pistol_2017.pdf (дата звернення: 29.10.2017).

Мердова Ольга Николаевна,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ОБЪЕКТИВНАЯ СТОРОНА ПРАВОНАРУШЕНИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОГО СТ. 174 КУоАП

Статья посвящена юридическому анализу объективной стороны административного правонарушения, предусмотренного ст. 174 КУоАП. Определено, что для административного правонарушения, предусмотренного ст. 174 КУоАП, характерными признаками объективной стороны являются факультативные признаки, в частности: орудия правонарушения, место совершения и способ. Автором осуществлено их толкование, учитывая отсутствие их законодательного закрепления. Обоснована необходимость внесения изменений в диспозицию ст. 174 КУоАП и принятия Типовых правил обращения с оружием.

Ключевые слова: стрельба, объективная сторона, населенный пункт, место для стрельбы.

Merdova Olga Nikolaevna,
candidate of law sciences
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

OBJECTIVE SIDE OF OFFENSIVE REQUIRED BY Art. 174 OF CODE OF UKRAINE ON ADMINISTRATIVE OFFENCES

The article covers legal analysis of the objective side of administrative offences under Art. 174 Code of Ukraine on Administrative offences. It is determined that for an administrative offences under Art. 174 Code of Ukraine on Administrative offences, differential characteristics of the objective element are optional marks, in particular: tools of delict, a place of commission and a method. Disposition of Art. 174 Code of Ukraine on Administrative offences, is a blanket rule, so, to interpret the terms that it contains it is necessary to address a number of normative and legal acts, at the same time, a number of provisions are not legislatively regulated, that is why the author interprets them. The author grounds the necessity of making corrections into the disposition of Art. 174 Code of Ukraine on Administrative offences, and it says that: «Shooting from a firearm or cold throwing weapon, devices for shooting cartridges equipped with rubber or similar in their properties propelling missiles of non-lethal action or a pneumatic weapon of caliber greater than 4.5 millimeters and a bullet flight speed of more than 100 meters in second, in the unaverted places for this purpose, as well as in the allowed places with violation of the established order». In addition, the author suggests the adoption of the Model rules for the weapon handling, determining his position by the absence of a specialized normative and legal act of general distribution that defines security measures while handling weapons, the procedure of shooting, etc.

Key words: shooting, objective side, settlement, place for shooting.

Надійшла до редколегії 21.10.2017

УДК 348.71

Наджафгулиев Рафиг Ислам оглы,
доктор философии по праву
(Академия Полиции МВД Азербайджанской Республики)

ПРОБЛЕМЫ НОВЕЙШИХ РЕЛИГИОЗНЫХ ТЕЧЕНИЙ И АДМИНИСТРАТИВНО- ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РЕЛИГИОЗНОМУ ЭКСТРЕМИЗМУ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Безопасность, столь важная для каждого члена общества, иногда становится объектом нападений негативных симптомов. Общественную и национальную безопасность обеспечивает соответствующая деятельность органов государственной власти. Как мы знаем из правового учения о безопасности, — это государство. Данная статья посвящена анализу административного и правового регулирования предупреждения угроз на перекрестке религиозного экстремизма.

Ключевые слова: религия, экстремизм, молодежь, общество, государство, ответственность, право.

Постановка проблемы. Проблемы и последствия, создаваемые терроризмом и экстремизмом, который приобрел глобальный характер, серьезно угрожают международной безопасности. География этих опасных явлений расширяется за счет новых стран и континентов. Как известно, за большей частью террористических актов и различного рода конфликтов, направленных на уничтожение людей, сотрясение государств и общества стоят радикальные религиозные группировки. Привлекает внимание тот факт, что террор, экстремизм и сепаратизм преимущественно распространяются на религиозной почве. Особенности исторического развития, географическое положение, этнический состав населения создали условия на территории Азербайджанской Республики для продвижения различных религий. В разные периоды в той или иной степени на территории Азербайджана распространялись язычество, зороастризм, иудаизм, христианство, ислам и другие верования, которые влияли друг на друга и обуславливали течение религиозной жизни.

Целью данной научной статьи является анализ нормативно-правовых актов, регламентирующих административно-правовое регулирование противодействия религиозному экстремизму.

Изложение основного материала. После восстановления независимости среди других мусульманских стран Азербайджанская Республика смогла продемонстрировать особо деликатное отношение к представителям других религий. Исторически Азербайджан отличался традициями толерантности, религиозно-этнической терпимости. Напомним, что политическая власть в СССР приняла достаточно много ограничений в отношении религии. Подобные меры обусловили распространение искажённых представлений о религии и злоупотребление со стороны заинтересованных лиц.

После принятия Конституционного акта о государственной независимости Азербайджанской Республики были устранены все преграды, ограничивающие религиозную свободу людей. В настоящее время в Азербайджанской Республике зарегистрировано 749 религиозных организаций. С конфессиональной точки зрения 721 из них исламского, 28 неисламского толка (христианские — 18, иудейские — 7, кришнаитский — 1, бахаизм —

2). Если добавить сюда ранее зарегистрированные немусульманские общины, то их общее число составит 37 [1].

Существующие положения в религиозной сфере дают основание утверждать, что данный вопрос на уровне государства рассматривается как высшая ценность, и в Азербайджанской Республике сформировалось общество, оберегающее религиозную толерантность. Про толерантность в Азербайджанском обществе 2003 году заявил Римский Патриарх Варфоломей I во время визита в Азербайджан. На встрече с религиозными деятелями он с радостью подчеркнул: «Я очень доволен уровнем религиозной терпимости здесь. В Азербайджане каждый может исповедовать религию по своему желанию и совершать обряды» [2].

Бесспорно, что желаемый результат, достигнут не сам по себе, а вследствие соответствующего административно-правового регулирования, в рамках которого предусмотрен переход на правовую плоскость общественных отношений в процессе осуществления в стране религиозных мероприятий. На фоне религиозных взаимоотношений и анализируемого регулирования своевременно пресекаются экстремистские настроения, виновные привлекаются к ответственности, устраняются причины и условия их возникновения.

Говоря о религиозном экстремизме и административно-правовом регулировании противодействия данному явлению, целесообразно было бы обратиться к Закону Азербайджанской Республики «О национальной безопасности». В статье 7 данного закона среди угроз национальной безопасности указано распространение сепаратизма, этнического, религиозного и политического экстремизма, обострение межнациональных и религиозных отношений. Статья 16 указанного закона именуется «Обеспечение национальной безопасности Азербайджанской Республики в политической сфере». На основании содержания данной статьи одним из основных средств обеспечения национальной безопасности в политической сфере является регулирование межнациональных и межрелигиозных отношений в целях пресечения сепаратизма, этнического, религиозного и политического экстремизма [3].

Среди оснований административно-правового регулирования противодействия религиозному экстремизму в нашей стране уместно отметить и провести анализ соответствующих частей «Концепции национальной безопасности Азербайджанской Республики», которая утверждена Распоряжением Президента Азербайджанской Республики № 2198 от 23 мая 2007 года. Так, статья 3.3 данной концепции именуется «Сепаратизм, этнический, политический и религиозный экстремизм». На основании данной статьи сепаратизм, этнический, политический и религиозный экстремизм в любых формах проявления сотрясает фундаментальные основы государства и общества, а также может стать источником угрозы для национальной безопасности страны [4].

За последние 20 лет в осуществлении религиозных ритуалов в Азербайджанской Республике наблюдаются некоторые тенденции. Первые проявления были замечены в Баку и других центральных городах республики в результате деятельности последователей Кришны. Они выходили на улицы городов и регулярными демонстрациями своих ритуалов, приглашали граждан на собрания, бесплатно раздавали литературу. Такие организации, проводя пропагандистскую работу, привлекают в свои ряды, прежде всего, молодежь, используют ее для осуществления своих намерений.

Некоторые из этих течений, исходя из собственных целей, предпринимают попытки формировать общественное мнение, усиливать радикальные тенденции, завладеть возможностями влияния на правовые нормы и управленческую систему государства. Общей характеристикой этих организаций являются попытки прельщения и подкупа разными путями граждан, внедрения их в различные сети, навязывания обществу радикальных религиозных идей, искусственного изменения мышления и мировоззрения людей, создания отдельных незаконных общин и направления их деятельности, нарушения гармоничного ритма жизни общества, существующей общественно-политической стабильности [5].

К прочим новейшим религиозным течениям (сектам) в Азербайджанской Республике можно отнести «саллафизм» и «нурсизм».

В условиях распространения нетрадиционных религий формирование безопасности, и особенно религиозной безопасности, может превратиться в объект угрозы. Достаточно часто можно повстречать факты проявления подобных нежелательных событий в истории независимой государственности. Поэтому поддержание религиозной терпимости и принятие соответствующих нормативно-правовых актов для превентивного воздействия имеет особое значение для поддержания необходимого государственного механизма. Составной частью данного механизма является принятие закона Азербайджанской Республики «О свободе вероисповедания» и создание Государственного Комитета Азербайджанской Республики по работе с религиозными организациями. Приветствуется тот факт, что в статье 18 Конституции Азербайджанской Республики отражено положение о религиозных отношениях. В данном положении «Религия и государства» указано, что религия в Азербайджанской Республике отделена от государства. Данная статья определяет равенство всех религий перед законом. Запрещено распространение религий (религиозных течений), унижающих человеческое достоинство, противоречащих принципам гуманизма [6].

Естественно, что данное положение детализировано в Законе Азербайджанской Республики «О свободе вероисповедания» как субъективное право индивида. Статья 5 данного закона именуется «Государство и религиозные организации». На основании позиции законодателя в Азербайджанской Республике религия и религиозные учреждения отделены от государства. Осуществление какого-либо дела государство не поручает религиозным организациям и не вмешивается в их деятельность. Все религии и религиозные организации равны перед законом. В отношении какой-либо религии не могут быть предоставлены привилегии или приняты ограничительные меры. Государство принимает установленные законом меры в отношении религиозных организаций, наживающихся преступным путём или финансирующих терроризм [7].

Анализируемое положение даёт основание утверждать, что государство не вмешивается в деятельность религиозных организаций и обязывает их соблюдать положения законодательства. Если в их деятельности будет выявлено нелегальное поведение, то полномочные государственные ведомства будут справедливы в осуществлении соответствующих правовых мер.

Выражаясь точнее, осуществление государственной политики в сфере религии и соблюдение положений законодательства в отношении религиозных организаций обеспечивается Государственным комитетом Азербайджанской Республики по работе с религиозными организациями, созданным Указом Президента № 512 от 21 июня 2001 года. В обязанности данного Комитета входит государственная регистрация религиозных организаций, ведения реестра религиозных организаций, публикация сведений о государственной регистрации религиозных организаций в СМИ, оказание помощи религиозным организациям в правомерном построении организационных дел и участии на международных религиозных движениях, форумах и в поддержании деловых отношений с международными религиозными центрами и зарубежными религиозными структурами, а также укрепление уважения и взаимопонимания между религиозными организациями, пресечение религиозного радикализма и экстремизма, противостояний и дискриминации на религиозной почве и прочих негативных проявлений [8].

Наряду с перечисленными функциями Государственный комитет Азербайджанской Республики по работе с религиозными организациями укрепляет меры пресечения негативного воздействия нетрадиционных религиозных сект, занимающихся распространением религиозного, национального, политического и прочего экстремизма в обществе, а также принимает меры в направлении их полного обезвреживания.

В обязанности данного комитета также входят такие меры административно-правового противодействия религиозному экстремизму на территории страны как провер-

ка пунктов, специализирующихся на продаже материалов религиозного назначения, маркированных контрольной маркой, а также приостановление деятельности подобных субъектов в случае обнаружения нарушений закона и привлечение к ответственности виновных лиц.

Говоря об основаниях административно-правового противодействия религиозному экстремизму, необходимо отметить также закон Азербайджанской Республики «О борьбе с религиозным экстремизмом», принятый 4 декабря 2015 года. Данным нормативно-правовым актом в Азербайджанской Республике определены основные организационно-правовые основания по борьбе с религиозным экстремизмом:

- цели борьбы с религиозным экстремизмом;
- правовой статус полномочных государственных органов в борьбе с религиозным экстремизмом;
- основные принципы борьбы с религиозным экстремизмом;
- права и обязанности граждан в борьбе с религиозным экстремизмом;
- правовой режим территории, где осуществляется борьба с религиозным экстремизмом;
- информирование общества о мерах борьбы с религиозным экстремизмом;
- пресечение религиозного экстремизма и правовой режим относительно нанесённого ущерба и т.д. [9].

Одним из привлекающих внимание моментов в Законе Азербайджанской Республики «О борьбе с религиозным экстремизмом» является то, что законодателем определены основания для первичной ответственности в отношении лиц, виновных в участии в экстремистской деятельности. Выражаясь точнее, статья 13 данного закона именуется «Ответственность за участие в религиозной экстремистской деятельности». На основании данного положения лица, участвующие в религиозной экстремистской деятельности, несут ответственность, предусмотренную Уголовным, Административным и Гражданским Кодексами.

Целесообразно было бы также отметить, что Кодексом Административных Правонарушений Азербайджанской Республики от 1 марта 2016 года не предусмотрены составы, определяющие конкретную ответственность в связи с религиозной экстремистской деятельностью (например, доставка в страну или изготовление на территории республики литературы и прочих материалов, пропагандирующих экстремистские идеи и религиозную нетерпимость) виновных лиц (физических, юридических и должностных лиц). В связи с рассматриваемым вопросом в действующем Уголовном Кодексе существуют независимые составы, устанавливающие юридическую ответственность в отношении уголовного проступка. С практической точки зрения уполномоченный субъект, ведущий производство в подобных случаях, будет вынужден применить общую норму. Как известно, подобная норма приведёт к возникновению определённых сложностей в расследовании. В целях опережения таких ситуаций, а также устранения трудностей в правоприменительной деятельности уполномоченных органов (должностных лиц) было бы рационально определить в Кодексе Административных Правонарушений Азербайджанской Республики соответствующий состав административных правонарушений, а также меры ответственности лиц, виновных в религиозной экстремистской деятельности.

Выводы. Таким образом, проведенный нами анализ некоторых нормативно-правовых актов Азербайджанской Республики, регламентирующих административно-правовое регулирование противодействия религиозному экстремизму, позволил определить пробелы в административном законодательстве и предложить пути их решения.

Список использованных источников

1. Dini sahə ilə bağlı statistik rəqəmlər URL:<http://scwra.gov.az/pages/32/>.

2. URL:<http://azertag.az/ru/xeber/974840>.
3. Закон Азербайджанской Республики «О национальной безопасности» от 29 июня 2004 года № 712-III. URL: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
4. «Концепция национальной безопасности Азербайджанской Республики». URL: <http://miqrasiya.nakhchivan.az/ru/images/stories/Serencam/6ru.pdf>.
5. <http://azertag.az/ru/xeber/116495>.
6. Конституция Азербайджанской Республики. URL: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
7. Закон Азербайджанской Республики «О свободе вероисповедания» от 20 августа 1992 года № 281 URL: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
8. Государственный комитет Азербайджанской Республики по работе с религиозными образованиями. URL: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** Concern_02_r.html
9. Закон Азербайджанской Республики «О борьбе с религиозным экстремизмом» от 4 декабря 2015 года № 27-VQ. URL:http://multiculturalism.preslib.az/ru_a8-13.html.

Рафіг Наджафгулієв,
доктор філософії по праву
(Академія Поліції МВС Азербайджанської Республіки)

ПРОБЛЕМЫ ОСТАННИХ РЕЛИГИЙНЫХ ТЕЧІЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕЛИГІЙНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Безпека надто важлива для кожного члена суспільства, але іноді вона стає об'єктом нападів негативних симптомів. Громадську та національну безпеку гарантує відповідна діяльність органів державної влади. Із правового вчення про безпеку ми знаємо, що це держава. Дану статтю присвячено аналізу адміністративного та правового регулювання попереджень та загроз на перехресті релігійного екстремізму.

Ключові слова: релігія, екстремізм, молодь, суспільство, держава, відповідальність, право.

Rafiq Najafgulyev,
Doctor of Philosophy by right
(Academy of Police of MIA of the Republic of Azerbaijan)

PROBLEMS OF THE LAST RELIGIOUS CURRENTS AND ADMINISTRATIVE – LEGAL REGULATION OF TO RELIGIOUS EXTREMISM IN THE AZERBAIJAN REPUBLIC

Security is essential for every member of society, sometimes becomes the object of attacks of negative symptoms. Naturally, the public and national security is ensured not by itself, and the relevant activities of public authorities. As we know from the legal doctrine of security - this state. A study in this article is intended to analyze the administrative and legal regulation of warnings and threats to the intersection of religious extremism.

Key words: religion, extremism, youth, society, the state, the responsibility, law.

Надійшла до редколегії 25.10.2017

УДК 342.922

Шульга Марина Вікторівна,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

КУРСАНТ ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Статтю присвячено визначенню місця курсанта в системі суб'єктів адміністративно-правових відносин та обґрунтування його адміністративно-правового статусу. На підставі аналізу теоретико-методологічних розробок вчених, чинного законодавства виділено юридичні факти, які підтверджують настання саме адміністративно-правових відносин, суб'єктом яких є курсанти вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських. Доведено, що курсант є індивідуальним суб'єктом адміністративного права – фізичною особою зі спеціальним статусом, якому властива подвійність і змішаність адміністративно-правового статусу.

Ключові слова: курсант, статус, суб'єкт, адміністративно-правові відносини, адміністративно-правовий статус.

Постановка проблеми. В адміністративно-правовій науці проблема віднесення тих чи інших суб'єктів до суб'єктів адміністративно-правових відносин залишається дискусійною, привертає увагу науковців і породжує чисельні наукові дослідження. Такий стан речей, безумовно, пов'язаний з тим, що адміністративне право наділяє правосуб'єктністю широке коло учасників правовідносин. Особливо це стосується таких суб'єктів адміністративно-правових відносин, як недержавні суб'єкти, фізичні особи, адже адміністративно-правовий статус органів публічного адміністрування є беззаперечним. До категорії «спірних» суб'єктів, на нашу думку, слід віднести курсантів вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських (далі — курсантів), адже, як зазначається в юридичній літературі [1, с. 202; 2, с. 80; 3, с. 477], ці суб'єкти мають спеціальний правовий статус, обумовлений тим, що одночасно вони здобувають вищу освіту, тобто фактично мають статус, притаманний студентам, і з моменту зарахування на навчання до вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, вважаються такими, що проходять службу в органах Національної поліції. На специфічність статусу курсанта наголошується не тільки в юридичних роботах, а й у спеціалізованих педагогічних дослідженнях [4, с. 109; 5, с. 9]. Ураховуючи специфіку правового статусу зазначених суб'єктів вважаємо за доцільне чітко визначити місце курсанта в системі суб'єктів адміністративно-правових відносин та обґрунтувати його адміністративно-правовий статус.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження суб'єктів адміністративно-правових відносин притаманні переважно всім доктринальним науковим дослідженням у сфері адміністративного права, серед яких варто відзначити роботи В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, Ю. П. Битяка, В. М. Гарашука, І. П. Голосніченка, С. Т. Гончарук, Є. В. Додіна, Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, Т. О. Мацелик та інших. Безпосередньо віднесення курсантів до суб'єктів адміністративно-правових відносин розглядалося у роботах таких учених, як С. Ю. Гаврик, Ю. О. Старук, М. В. Вашаєв, проте вони не мали системного, комплексного характеру та базувалися на

дослідженні нормативно-правових актів, які наразі втратили чинність у зв'язку з прийняттям нового законодавства як у сфері освіти, так і відомчого характеру. Все зазначене вище обумовлює актуальність обраної теми наукової статті.

Мета дослідження. Метою даної статті є визначення місця курсанта в системі суб'єктів адміністративно-правових відносин та обґрунтування його адміністративно-правового статусу.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що до суб'єктів адміністративно-правових відносин належать суб'єкти, які набули властивостей суб'єкта адміністративних правовідносин в силу того, що їхня поведінка підпадає під дію норм адміністративного права та встановлена цими нормами [6, с. 228].

В адміністративно-правовій доктрині існує безліч класифікацій суб'єктів адміністративного права, проте одностайності вчених-адміністративістів присутня щодо поділу їх на державні та недержавні, а також індивідуальні і колективні [7, с. 152]. Безсумнівно, курсант є індивідуальним суб'єктом, проте погляди науковців щодо його належності або неналежності до державних структур не однозначні. Курсант є фізичною особою, саме тому його адміністративно-правовий статус все ж таки повинен розглядатися крізь призму адміністративно-правового статусу громадянина з урахуванням певної специфіки, пов'язаної з його належністю до працівників Національної поліції України.

Увесь комплекс прав і обов'язків фізичної особи (індивіда) у сфері публічного адміністрування прийнято іменувати загальним адміністративно-правовим статусом громадянина. Громадянин як суб'єкт адміністративного права — це фізична особа, яка є носієм прав та обов'язків у сфері публічного адміністрування і яка здатна вступати в адміністративні правовідносини [7, с. 153].

Т. О. Мацелик стверджує, що статус суб'єкта адміністративного права характеризують такі його ознаки:

- урегульованість адміністративно-правовими нормами;
- визначення сфери його реалізації у межах таких блоків правовідносин: публічне управління; відносини адміністративних послуг; відносини відповідальності публічної адміністрації за неправомірні дії або бездіяльність; відносини відповідальності суб'єктів суспільства (індивідуальних і колективних) за порушення встановленого публічною адміністрацією порядку і правил;
- структурованість [8, с. 97–98].

Отже, для того, щоб довести належність курсантів до суб'єктів адміністративно-правових відносин, перш за все, необхідно з'ясувати притаманність вищезазначених ознак статусу курсанта.

Зазначимо, що в довідковій літературі статус курсанта ототожнюється зі спеціальним званням військовослужбовця. Так, у військовому енциклопедичному словнику подається таке визначення: «Курсант — військове звання військовослужбовця, який навчається у військово-навчальному закладі і не має офіцерського військового звання» [9, с. 807]. Вважаємо дане визначення недоречним через те, що в жодному нормативно-правовому акті в якості військового звання не зазначено звання «курсант», проте вказівка на персоніфікацію його статусу зі спеціалізованим навчальним закладом і характеризує його специфічність. Г. В. Мухіна, виходячи із зазначеного вище визначення, статус курсанта розуміє як статус військовослужбовця, який навчається у спеціалізованому навчальному закладі [4, с. 110]. Підтримуючи вказівку на приналежність курсанта до спеціалізованого навчального закладу, ми не погоджуємося із ототожненням курсанта тільки зі статусом військовослужбовця, оскільки таке визначення буде стосуватися тільки курсантів вищих навчальних закладів системи Міністерства оборони України, залишаючи поза увагою заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання в системі інших центральних державних органів (Міністерство внутрішніх справ України, Державна фіскальна служба України та інші, у системі яких є такі навчальні заклади).

Поняття курсант закріплено й у нормативно-правових актах. Так, у Законі України «Про вищу освіту» курсант визначається як особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого військового навчального закладу (закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання), військового інституту як підрозділу закладу вищої освіти і навчається з метою здобуття вищої освіти за певним ступенем та якій присвоєно військове звання рядового, сержантського і старшинського складу або спеціальне звання рядового, молодшого начальницького складу або таке звання вона мала під час вступу на навчання [10]. Отже, основною метою навчання курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання є задоволення їх приватних освітніх інтересів, реалізація яких неможлива без їх вступу в адміністративно-правові відносини, що обумовлюється як особливістю їх добору на правління та зарахування на навчання, відомчою приналежністю навчального закладу, так і особливістю процесу здобуття певного освітнього ступеня у зазначених закладах.

Слід відзначити, що в юридичній літературі неодноразово обґрунтовувалося положення про наявність адміністративно-правового статусу навіть у студентів вищих навчальних закладів [8, с. 169; 11, с. 115], що ще раз підтверджує апріорність визнання курсантів суб'єктами адміністративно-правових відносин і беззаперечність їхнього адміністративно-правового статусу.

Ми стверджуємо, що курсант є суб'єктом адміністративно-правових відносин, який має специфічний адміністративно-правовий статус, адже, з одного боку, він є студентом, з іншого — рядовим поліції, який є носієм прав та обов'язків, закріплених нормами адміністративного права як на законодавчому, так і на відомчому рівні. Наголошуємо на тому, що Закон України «Про Національну поліцію» поряд з посадами поліцейських окремо вирізняє посади курсантів [12], закріплюючи організаційно-правові засади проходження служби в Національній поліції, серед яких питання призначення на посади курсантів, укладання контракту про проходження служби в поліції, присвоєння чергових спеціальних звань поліції, службовий час і час відпочинку для зазначеної категорії осіб.

Саме тому, цілком доречно казати про те, що курсант, навчаючись у ВНЗ зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, одночасно є суб'єктом публічно-правових і приватноправових відносин. Крім того, вступаючи на навчання до ВНЗ зі специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, реалізуючи свої особисті права, безумовно, вступає в адміністративно-правові відносини з адміністрацією відповідного вишу, який є державним навчальним закладом, адже здійснення підготовки майбутніх поліцейських в Україні покладено саме на такі заклади, що входять до системи Міністерства внутрішніх справ України.

Традиційно виникнення адміністративно-правових відносин пов'язується з настанням юридичних фактів (дій та подій). В юридичній літературі зазначається, що важливою властивістю юридичних фактів є здатність зумовлювати настання правових наслідків, зокрема правовідносин [13, с. 129; 14, с. 36]. Для курсантів такі юридичні факти реалізуються у формі дій, наприклад, їх зарахування та укладання контракту про проходження служби в поліції на час навчання, що передбачено для громадян, які зараховані до вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання, який здійснює підготовку поліцейських, прийняття присяги поліцейського, заохочення, проходження навчальної практики на посадах поліцейських тощо. Цілком доречно казати про те, що курсанти вступають в адміністративно-правові відносини з моменту видання наказу про їх зарахування до певного вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання, який здійснює підготовку поліцейських.

Курсант з перших днів навчання є працівником Національної поліції України, статус якого у законодавстві [12] визначено як громадянина України, що перебуває на службі в Національній поліції України, має присвоєне у встановленому порядку спеціальне звання, займає відповідну посаду, здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з реалізацією завдань та виконання функцій, покладених на поліцію. Слід від-

значити, що курсант під час навчання не в повній мірі здійснює повноваження щодо реалізації завдань, покладених на поліцію, проте з настанням певних юридичних фактів, можлива їхня реалізація. Наприклад, у випадку виявлення правопорушення, курсант як працівник поліції, зобов'язаний вжити заходів щодо його припинення, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», під час проходження практичного навчання (навчальної практики чи стажування) курсант призначається на посади поліцейських і також реалізує передбачені законодавством завдання, покладені на поліцію. Крім того, курсанту притаманні специфічні права та обов'язки. Як зазначається в наукових дослідженнях, до таких прав і обов'язків належить те, що «курсант перебуває за графіком у добових нарядах, може залучатися у деяких випадках до охорони громадського порядку. Видається, що саме у цих випадках, курсанти можуть повною мірою реалізовувати правосуб'єктність працівника міліції» [2, с. 84]. Все зазначене вище, безперечно, дає нам право віднести курсантів до суб'єктів адміністративно-правових відносин.

Не дивлячись на те, що курсанти не є посадовими особами, тобто особами, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції [15], які беззаперечно визнані адміністративно-правовою доктриною суб'єктами адміністративного права, проте Законом України «Про запобігання корупції» їх віднесено до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [16]. Це ще одна теза на підтвердження віднесення курсантів до суб'єктів адміністративно-правових відносин. Крім того, С. Ю. Гаврик, Ю. О. Старук наголошують на наявності у курсантів як працівників поліції державно-управлінських функцій, через володіння ними в повному обсязі правосуб'єктністю, притаманною працівнику поліції [2, с. 81].

Окрім прав і обов'язків курсантів, що визначені нормами адміністративного права, окремо слід наголосити на відповідальності зазначеної категорії суб'єктів, адже порядок притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, визначений дисциплінарним провадженням, яке входить до структури адміністративного процесу і регулюється адміністративно-процесуальними нормами.

Висновки та перспективи подальшого розвитку в даному напрямі. Отже, курсант є індивідуальним суб'єктом адміністративного права — фізичною особою зі спеціальним статусом, який, як справедливо зазначає Т. О. Мацелик, залежить від професії, роду занять тощо. Дослідниця пише: «Індивідуальний суб'єкт адміністративного права, займаючи певну нішу в суспільстві, може мати один або декілька адміністративно-правових статусів, наприклад, статус пенсіонера, малозабезпеченого, студента тощо» [8, с. 169]. Таке твердження є цілком доречним і для адміністративно-правового статусу курсанта.

Підсумовуючи, зазначимо, що курсанти вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, є суб'єктами адміністративно-правових відносин, наділені спеціальною правосуб'єктністю, закріпленою нормами адміністративного права, обумовленою задоволенням їх приватних освітніх інтересів. Адміністративно-правовий статус курсанта ВНЗ зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, — подвійний, змішаний: в одному випадку він виступає як працівник поліції, в іншому — як індивід, що реалізовує власний, особистісний інтерес у відносинах з державними вищими навчальними закладами.

Список використаних джерел

1. Гаврик С. Ю., Старук Ю. О. Особливості відрахування курсантів з ВНЗ МВС України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2009. № 3. Ч. 1. С. 202–210.
2. Гаврик С. Ю., Старук Ю. О. Правове становище особи, яка навчається у ВНЗ МВС України за державним замовленням. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2011. № 1. С. 80–86.
3. Вашаев М. В. Особенности прохождения государственной службы в органах внутренних дел курсантами и слушателями, обучаемыми в образовательных организациях МВД России. *Административно-правовое регулирование правоохранительной деятельности: теория и практика: материалы V Всероссийской*

научно-практической конференции, посвященной 60-летию доктора юридических наук, профессора Виктора Васильевича Денисенко (Краснодар, 3 июня 2016 г.) / Краснодарский университет МВД России, 2016. С. 477–480.

4. Мухіна Г. В. Про особливості соціального статусу курсанта вищого навчального закладу МВС України. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2011. № 3 (16). С. 109–113

5. Белошицкий А. В. Становление субъектности будущих офицеров в военном вузе: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.01. Воронеж, 2009. 23 с.

6. Дараганов М. В. Дискусійні питання класифікації суб'єктів адміністративного права (на прикладі екіпажу повітряного судна України). *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2010. № 4-1. С. 227–232.

7. Гуржій Т. О. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ, Харків, 2011. 680 с.

8. Мацелик Т. О. Суб'єкти адміністративного права: монографія. Ірпінь, 2013. 342 с.

9. Военный энциклопедический словарь: в 2 т. / сост. А. Горкин и др. Москва, 2001. Т. 1. 848 с.

10. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.

11. Смагина Т. А., Тюфякова О. А. К вопросу об административно-правовом статусе студента высшего учебного заведения. *Проблемы и перспективы развития науки в России и мире: сборник статей Международной научно-практич. конф.: в 7 ч.* 2016. Ч. 6. С. 115–117.

12. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

13. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс: підручник / за заг. ред. академіка НАПрН України О. М. Бандурки. Харків, 2011. 584 с.

14. Остапенко О. І., Кісіль З. Р., Ковалів М. В., Кісіль Р.-В. В. Адміністративне право: навч. посіб. 3-тє видання — Київ, 2011. 536 с.

15. Лист Міністерства юстиції України від 22 лютого 2013 року № 1332-0-26-13/11. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v13_1323-13 (дата звернення 12.12.2017).

16. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

Шульга Марина Викторовна,

аспірант

(Донецкий юридический институт МВД Украины)

КУРСАНТ КАК СУБЪЕКТ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Статья посвящена определению места курсанта в системе субъектов административно-правовых отношений и обоснованию его административно-правового статуса. На основании анализа теоретико-методологических разработок ученых, действующего законодательства выделяются юридические факты, подтверждающие наступление именно административно-правовых отношений, субъектами которых являются курсанты высших учебных заведений со специфическими условиями обучения, осуществляющие подготовку полицейских. Доказано, что курсант является индивидуальным субъектом административного права — физическим лицом со специальным статусом, которому свойственна двойственность и смешанность административно-правового статуса.

Ключевые слова: курсант, статус, субъект, административно-правовые отношения, административно-правовой статус.

Shulga Marina Viktorovna,

Post-graduate student

(Donetsk law Institute of MIA of Ukraine)

CADETS AS A SUBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL RELATIONS

The article is concerned with determining the cadets' place in the system of subjects of administrative-legal relations and the foundation of its administrative-legal status. The great attention is paid to the cadet as an individual, so his administrative and legal status should be considered through the prism of the administrative and legal status of a citizen, bearing in mind certain specifics connected with cadet's belonging to the members of the National Police of Ukraine. It is mentioned in the article the signs peculiarity of the subject's status of administrative law - the cadet's status, in order to prove the cadets' belonging to the subjects of administrative-legal relations. Based on the analysis of theoretical and methodological scientists' developments and current legislation, the author

distinguishes legal facts, that confirm the onset of the administrative-legal relations, subject of which are cadets of higher education establishments with specific training conditions, training police officers.

The researcher comes to a conclusion that the main goal of teaching cadets in higher education establishments with specific training conditions, is to satisfy their private educational interests, the realization of which is impossible without their admission into administrative-legal relations. These relations rely on the peculiarities of enrollees' selection and training assignment, by departmental affiliation of the educational establishment, and the peculiarities of obtaining a certain educational degree in the mentioned establishments. It is proved that the cadet is an individual subject of administrative law — private person with a special status, and he is a subject of administrative-legal relations, which are endowed with a special legal personality, enshrined in the norms of administrative law, due to the satisfaction of their private educational interests.

The administrative and legal status of a high school cadets' with specific training conditions for training police officers is double and mixed: on the one hand, he acts as a police officer, on the other hand, as an individual who implements his own personal interest in relations with the state higher education establishments.

Key words: *cadet, status, subject, administrative-legal relations, administrative-legal status.*

Надійшла до редколегії 03.10.2017

Розділ V

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.988 (477)

Джу́жа Анастасія Олександрівна,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ України)

ІНТЕРАКЦІЯ (ВЗАЄМОДІЯ)⁵ МІЖ ЗЛОЧИНЦЕМ І ЖЕРТВОЮ ЗЛОЧИНУ

У статті з'ясовуються питання взаємодії (інтерації) між злочинцем і жертвою злочинного посягання як напрями розвитку прикладної віктимології. Розглядаються рекомендації віктимологів щодо оптимальної поведінки в екстремальних ситуаціях.

Ключові слова: жертва, потенційна жертва, інтерація (взаємодія), віктимність, величина віктимності, віктимні ситуації, віктимологічний потенціал, віктимізація, девіктимізація.

За нашими даними, близько 60–65 % убивств учиняється в результаті агресивно-провокуючої віктимізації. Злочинці і жертви в даному випадку по суті одні й ті ж соціальні типи: п'яниці й алкоголіки, наркомани, бродяги й безпритульні, раніше судимі, злодії, хулігани і т.п. Навіть існує думка про наявність якоїсь «негласної» взаємодії між убивцею і його жертвою, коли вони обидва йдуть назустріч злочину [1, с. 22]. Зауважимо, що в даному випадку має місце інтерація, взаємодія і обмін елементами причинності, взаємовплив у відносинах між людьми, групами людей. У цьому і полягає небезпека віктимізації, а особливо — агресивно-провокуючої віктимної поведінки. Тож профілактика віктимної поведінки діє в єдності і тому розглядається з позицій нероздільного цілого. Але навіть у такому випадку не можна ставити знак рівності між злочинцем і жертвою. Необхідне диференційоване відпрацювання віктимогенних ситуацій, у ході якого виділяється власне віктимологічна складова профілактики.

Фрагментарні дослідження ролі жертви в генезисі злочину робилися багатьма вченими [2, с. 152].

Згодом держава і суспільство, намагаючись захистити людину, розробляли інші заходи, які, на їхню думку, не потребували участі потерпілого в їхній реалізації, і ця фігура наче «загубилася» в кримінологічному аналізі, який був зосереджений на таких феноменах, як злочинність, злочин, злочинець. Все ж більшість правових систем включала право на необхідну оборону, що було правовою підтримкою потенційної жертви.

У XX ст. інтераціоністи провели ревізію всіх факторів злочинності. Не минули вони увагою і значну роль жертви в процесі криміналізації особи.

У 1941 році німецький кримінолог Герберт фон Гентіг опублікував цікаву статтю «Зауваження по інтерації між злочинцем і жертвою». У 1948 році Г. Гентігом була підго-

⁵ Інтерація (від англ. interaction – діючий) – безпосередня міжособистісна взаємодія, найважливішою особливістю котрої визнається здатність людини «приймати на себе роль іншої».

товлена монографія «Злочинець і його жертва. Дослідження по соціології злочинності» [3]. Віктимологічним проблемам у його дослідженні була присвячена лише остання глава, яка називалася «Жертва».

Згодом віктимологічні ідеї привернули увагу багатьох учених. Активно підтримував виникнення нового наукового напрямку Б. Мендельсон [4]. З часом послідовників Г. Гентіга ставало більше.

У підручнику «Кримінологія» Е. Сатерленд третю главу також присвятив аналізу жертв злочинів [5].

Далі прикладна віктимологія розвивалася за такими напрямками:

- зведення до мінімуму віктимогенних ситуацій жертв злочинних посягань, їх запобігання та припинення;
- інформування громадян про віктимогенні ситуації, «пастки» для того, щоб вони за можливості уникали їх;
- підготовка особи (розробка алгоритмів оптимальної поведінки в криміногенних ситуаціях) та спеціальний тренінг;
- підвищення рівня захищеності посадових осіб, працівників правоохоронних органів, чий службові функції пов'язані з ризиком піддатися злочинному посягання;
- захист і реабілітація потерпілих від злочинів [6, с. 194].

Сьогодні основні ідеї віктимологів зводяться до наступного.

1. Імовірність стати жертвою злочину залежить від особливого феномена — віктимності, віктимологічного потенціалу. Кожну особу можна оцінити щодо того, наскільки велика ймовірність її перетворення в жертву злочину. Ця ймовірність визначає віктимність людини: чим більша ймовірність, тим вище віктимність.

2. Поведінка жертви істотно впливає на мотивацію злочинної поведінки. Вона може полегшувати і навіть провокувати її. Навпаки, оптимальна поведінка може зробити неможливим злочинні посягання або звести їхню ймовірність до мінімуму або принаймні дозволить уникнути серйозних негативних наслідків криміналу.

3. Віктимність є властивістю певної особи, соціальної ролі або соціальної ситуації, яка провокує або полегшує злочинну поведінку. Відповідно, виділяють особистісну, рольову і ситуативну віктимність.

4. Віктимність залежить від ряду факторів:

- а) особистісних характеристик;
- б) ступеня конфліктності ситуації, особливостей місця і часу, у яких ця ситуація розвивається;
- в) правового статусу посадової особи, специфіки його службових функцій, матеріального забезпечення та рівня захищеності;
- г) ступеня конфліктності ситуації, особливостей місця і часу, у яких ця ситуація розвивається.

5. Величина віктимності може змінюватися. Процес її зростання визначається як віктимізація, зниження — девіктимізація. Впливаючи на фактори віктимності [2, с. 179], суспільство і його правоохоронні органи можуть знижувати її і тим самим впливати на рівень злочинності.

Аналіз віктимізації дозволив уточнити статистику злочинності за рахунок виявлення значної кількості латентних злочинів [7].

Значне місце в розробках віктимологів займають рекомендації з відносної поведінки в екстремальних ситуаціях. До найбільш поширених рекомендацій належать наступні:

- якщо припинити напад не вдалося, слід виконувати всі вимоги нападника, при цьому необхідно спробувати запам'ятати його зовнішність (особливі прикмети);
- одним із прийнятних способів самозахисту є спроба встановити емоційний контакт із нападником;

- у деяких випадках слід рішуче вести себе і в момент нападу; у більшості випадків відсіч ошелешує нападників, які звикли бачити переляканих жертв;
- застосування прийомів рукопашного бою, зброї чи інших засобів самозахисту;
- використання засобів самозахисту (газовий балончик, електрошокер і т.д.) тільки за умови впевненості в їхніх справності й ефективності (застосування будь-яких захисних засобів вимагає систематичних вправ). Невдала спроба їхнього використання значно підвищує агресивність нападників;
- у небезпечній ситуації жінкам пропонується більше довіряти своїй інтуїції; побачивши нападаючого, їм не забороняється втекти;
- не виходити на вулицю у пізній час дітям і людям похилого віку, уникати малолюдних місць.

До особливої групи ризику віктимологи віднесли одиноких громадян та осіб, чий оселі знаходяться в досить віддалених місцевостях. Цим громадянам рекомендується звернути особливу увагу на забезпечення власної безпеки. Серед найбільш ефективних заходів її забезпечення фахівці називають встановлення радіозв'язку з поліцією або іншими громадянами, які могли б надати допомогу в екстремальній ситуації.

Сьогодні рекомендації віктимологів допомагають багатьом громадянам краще захистити себе від можливого злочинного посягання.

Рівень життя знаходиться в нелінійній залежності від віктимності. Найбільш віктимні особи з низькими доходами. Середній клас найменш віктимний. Віктимність починає зростати з перевищенням середнього рівня прибутковості. Дуже багатим особам не вдається знизити високий рівень віктимності, незважаючи на значні запобіжні заходи [8, с. 4].

За результатами проведеного нами дослідження визначено, що стосунки між злочинцем та жертвою дуже важливі у віктимологічній характеристиці механізму злочину, тому необхідно визначити місце обставин, що належать до особи та поведінки потерпілого, їхнього взаємозв'язку «особа — ситуація — діяння», тобто умовно створити певний трикутник «злочинець — конфліктна ситуація — жертва», кожен елемент якого взаємодіє і є взаємозалежним один від одного. Це необхідно для розкриття механізму індивідуальної віктимної поведінки. Зокрема, зв'язок «жертва — злочинець» виникає внаслідок розвитку злочинної події і дій особи, яка вчинила злочин, її взаємодії із жертвою посягання.

На думку Р. Х. Кушхова, зв'язки і стосунки майбутньої жертви і майбутнього злочинця набувають юридичного значення з моменту вчинення злочину чи безпосередньо після нього. Акт злочинного посягання перетворює зв'язок цих осіб, що мав особистий, побутовий характер, на зв'язок кримінальний. У випадках, коли злочинець і потерпілий до вчинення злочину не зустрічалися, не були знайомі, в основі розвитку зв'язку лежить тільки факт учинення злочину [9, с. 82].

Поряд з цим варто зазначити, що зв'язок «жертва — злочинець» не є одноманітним, а характеризується різними видами особливостей, залежно від чого і розрізняють різні види зв'язку між злочинцем і його жертвою. Так, вітчизняні кримінологи, насамперед, акцентують на об'єктивних та суб'єктивних зв'язках між злочинцем і потерпілим [10; 11]. Об'єктивний зв'язок існує між потерпілими та злочинцями незалежно від того, знайомі вони один з одним чи ні. Їх об'єднує час і місце вчинення злочину. У деяких випадках злочинних посягань об'єктивний зв'язок між різними незнайомими людьми перетворює їх на співпотерпілих (потенційних або реальних) і часто зумовлює їхню поведінку та спільні дії.

Зазначимо, що суб'єктивний зв'язок «злочинець — жертва» наявний за умови, коли вони знають один одного. Зв'язок «злочинець — жертва» у віктимології розглядається не тільки як відношення, але і як тривала подія, що існує в певному просторі та часі, зміст якої визначає поведінку потерпілих, їхню взаємодію зі злочинцями до, під час, а інколи й після вчинення злочину. Зв'язок «злочинець — жертва» може розглядатись і як певний стан, коли в одній особі «уживаються» злочинець і жертва одночасно чи по чергову.

Деталізація суб'єктивного зв'язку між потерпілим і посягателем, як зауважив Л. В. Франк, має бути багаторівневою, мають бути уточнені найтонші перехідні межі [12, с. 95].

Отже, слід констатувати, що у віктимологічному сенсі злочин — це той самий конфлікт, тому що виникає між особами через несумісність їхніх позицій, інтересів і поглядів. При цьому поняття несумісності стосується блага, що охоплює як індивідуальні, так і загальносоціальні позиції, інтереси і погляди — право особи на нормальне і безпечне існування в суспільстві. При вчиненні злочину одна особа (злочинець) своїми діями (бездіяльністю) порушує встановлений у суспільстві порядок стосунків між людьми шляхом завдання шкоди законним правам та інтересам іншої особи (жертви), яка повинна морально, фізично, психологічно або іншими способами протидіяти злочинцю для захисту власних прав та інтересів. Саме в момент цієї протидії і виникає конфлікт. Не можна момент учинення односторонніх дій злочинця назвати конфліктом (конфліктною ситуацією), адже реакція жертви при посяганні на її блага має таке саме значення, як і дії злочинця. Без жертви та її реакції на протиправні дії не може бути злочину взагалі.

У результаті проведеного нами дослідження визначено, що із проблемою взаємовідносин потенційного злочинця та можливого потерпілого безпосередньо пов'язане питання про так звану вину жертви. Оскільки приводом багатьох конкретних злочинів виступає неправильна, негативна поведінка самих потерпілих, саме тому слід розглядати вину жертви в зародженні та розвитку таких деліктів.

Як показав аналіз наукових джерел, досить детально вину жертви злочину дослідив В. О. Туляков [13]. На його переконання, вина — це не тільки юридичне поняття, а й соціально-психологічна категорія, яка має моральне значення. Саме тому завданням віктимології є розробка критеріїв вини потерпілого у співвідношенні з провиною особи, яка вчинила злочин, у межах їхньої спільної відповідальності перед суспільством, іншими громадянами та самим собою. Крім цього, віктимологію має цікавити також проблема правомірності опору злочинним посяганням, у тому числі самозахисту, самодопомоги і самоконтролю, оскільки характер протидії злочинцю показує, якою мірою і яким способом потерпілий чинив йому опір.

Виходячи з аналізу зазначених наукових підходів, можна визнати, що в будь-якому разі вчинення певних дій потребує від людини застосування мотиваційної, волевої та інтелектуальної діяльності. Більше того, в умовах нормального існування суспільних відносин дана діяльність відповідатиме законам природи, а при вчиненні злочинних дій, які спрямовані на задоволення власних потреб шляхом порушення встановленого порядку функціонування відносин між людьми в суспільстві, закони природи також будуть порушуватися.

На доктринальному та практичному рівнях доведено, що злочинець та жертва впливають один на одного. При цьому форми та ступінь цього впливу достатньо різноманітні. До того ж цей вплив здійснюється не тільки в момент учинення злочину, а й у докримінальній ситуації.

За результатами проведеного нами дослідження визначено, що однією з важливих підстав при розмежуванні видів зв'язків є характер соціальних контактів, які існували до завершення злочину між злочинцем і потерпілим. Залежно від часу виникнення, зв'язок поділяється на: 1) той, що утворюється до вчинення злочину; 2) той, що виникає у процесі злочинного посягання. За характером взаємодії потерпілого і злочинця у процесі вчинення злочину зв'язок може бути безпосереднім чи опосередкованим. За обставинами утворення зв'язок поділяється на: 1) розвинутий у результаті певних взаємостосунків, що існували між злочинцем і його жертвою до вчинення злочину; 2) утворений у результаті гострої конфліктної ситуації безпосередньо до чи в момент учинення злочину; 3) утворений за відсутності будь-яких конфліктних взаємостосунків між жертвою і злочинцем до вчинення злочину.

Доведено також, що на систему вибору злочинцем своєї жертви впливають не тільки різноманітні фактори, а й певні передумови взаємостосунків між злочинцем та його жертвою. Саме наявність віктимологічних передумов пояснює підвищену здатність однієї людини ставати жертвою злочину, бути більш «привабливою» для злочинця, ніж інша особа, яка не перебуває під впливом таких передумов.

Також потрібно зазначити, що становище потенційної жертви злочинного наміру, спосіб її життя, особливості її поведінки в сукупності з віктимологічними ситуаціями та передумовами взаємостосунків із потенційним правопорушником можуть сприяти зародженню у свідомості особи злочинного наміру, стимулювати її антисуспільну установку, вибирати спосіб учинення злочину. Водночас поведінка можливої жертви інколи ослаблює злочинну реакцію потенційного правопорушника, викликає його симпатію, страх тощо. До того ж у кожному конкретному випадку це залежить від умов, місця, часу, інших обставин становлення та розвитку взаємостосунків між злочинцем та його жертвою, а також від особистих якостей потенційної жертви, що здійснює суттєвий вплив як на характер його окремих дій, так і на поведінку загалом.

Характеризуючи обставини, що сприяють зародженню і розвитку протиправного діяння, необхідно звернути увагу на те, що в генезисі злочину важливу роль відіграє характер стосунків потерпілого не тільки з правопорушниками, а й з іншими людьми, які були пов'язані з ними в момент учинення злочину. Такі стосунки можуть впливати як позитивно, так і негативно на поведінку потенційної жертви. Наслідком цього може бути як учинення злочину, так і навпаки — його уникнення. Саме тому аналіз таких взаємостосунків необхідно застосовувати при визначенні заходів віктимологічного запобігання, враховуючи водночас, що поведінка потерпілого і все, чим він керувався, нерозривно пов'язані з його особистими характеристиками: установкою особи; статтю; віком; професією; громадським, службовим та сімейним становищем тощо. Без знання цих віктимологічних ознак, як свідчить практика, абсолютно неможливо запобігти злочинам, оскільки злочинець у багатьох ситуаціях виступає у взаємодії з конкретною жертвою, на яку, як і на злочинця, має бути спрямовано індивідуальний позитивний вплив.

Вплив на ймовірного злочинця має бути спрямований не абстрактно, а враховуючи «парні» категорії від кримінологічної ситуації до злочинця і вже від нього до жертви злочинного посягання, і далі аж до поствіктимного впливу, ресоціалізації та реабілітації потенційного потерпілого. Тут має бути проведена і діагностика ситуації, і віктимологічне прогнозування, і програмування віктимологічного запобіжного механізму.

Усе викладене вище свідчить, що на даний час не існує таких методик охорони, які б гарантували стовідсоткову захищеність від злочинних посягань. У цьому сенсі важливий оптимальний спосіб життя, уникнення надмірностей і небезпечних сфер діяльності, що дасть змогу захистити соціум і вберегти життя людей.

Список використаних джерел

1. Сафиуллин И. Х. Криминологический анализ виктимного поведения несовершеннолетних. Казань, 1996.
2. Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма: монографія. Київ, 2015. 331 с.
3. Hentig H. The Criminal and His Victim (Studies in the Sociobiology of Crime). N.Y. 1948.
4. Mendelson B. Un horizon nouveau dans la science biopsychic social: La Victimology. Bucharest, 1977.
5. Sutherland E. H. Criminology. Chicago, 1924.
6. Джужа А. О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні: монографія. Київ, 2016. 304 с.
7. Ennis P. Criminal victimization. Washington, 1967.
8. Демографический профиль жертв преступлений. *Борьба с преступностью за рубежом*. 1994. № 4. С. 4.

9. Кушхов Р. Х. Взаимосвязь «преступник — потерпевший». Основания классификации последнего. *Закон и право*. 2007. № 7. С. 82–83.
10. Джу́жа О. М., Васи́левич В. В., Колб О. Г. та ін. Кримінологія: навч. посіб. Київ, 2009. 312 с.
11. Го́ліна В. В., Голові́н Б. М., Валу́ська М. Ю. та ін. Кримінологія: підручник. Харків, 2014. 440 с.
12. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии: моногр. Душанбе, 1977. 235 с.
13. Туляков В. А. Учение о жертве преступления: социально-правовые основы: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одесса, 2001. 484 с.

Джу́жа Анастасия Александровна,
кандидат юридических наук
(Национальная академия внутренних дел Украины)

ИНТЕРАКЦИЯ (ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ) МЕЖДУ ПРЕСТУПНИКОМ И ЖЕРТВОЙ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

В статье выясняются вопросы взаимодействия (интеракции) между преступником и жертвой преступного посягательства как направления развития прикладной виктимологии. Рассматриваются рекомендации виктимологов относительно оптимального поведения в экстремальных ситуациях.

Ключевые слова: жертва, потенциальная жертва, интеракция (взаимодействие), виктимность, величина виктимности, виктимные ситуации, виктимологический потенциал, виктимизация, девиктимизация.

Dzhuzha Anastasia Aleksandrovna,
candidat of law sciences
(National Academy of MIA of Ukraine)

INTERACTION BETWEEN A CRIMINAL AND A VICTIM OF A CRIME

The article deals with directions of the development of applied victimology as issues of interaction between a criminal and a victim of a criminal encroachment. Considered some recommendations of the victimologists on optimal behavior in extreme situations.

The status of potential victim, the way of life, especially behavior, in conjunction with victimological situations and the preconditions of interactions with a potential offender, may promote the birth of a criminal intention and antisocial thoughts in the minds of a person and choosing the method of committing a crime. At the same time, the behavior of a possible victim sometimes may limit the reaction of a criminal or a potential offender, provoking his sympathy, fear, and so on.

Moreover, in each particular case, it depends on the conditions, place, time, and other circumstances of the formation and development of the relationships between the offender and his victim, as well as the personal qualities of the potential victim, which has a significant impact on both the nature of his individual actions and on behavior in general.

Describing the circumstances which contribute to the birth and development of an offense, it is necessary to pay attention to the fact that in the genesis of the crime an important role is played by the nature of relations between victim, offender and also with other people who were associated with them at the time of the crime. Such relationships can have an impact both positive and negative on the behavior of a potential victim. The consequence of this can be both the commission of a crime and also vice versa.

That is why the analysis of such interactions should be used in determining the measures of victimological prevention, while at the same time taking into account that the victim's behavior and everything he was guided is inextricably linked with his personal characteristics: personality, gender, age, profession, social, official and family status, etc.

Based on practice, without the knowledge of these victimological signs, it is absolutely impossible to prevent crime, since the offender in many situations acts in conjunction with a specific victim, which, as well as the offender, should be directed to individual positive influence.

The impact on the probable offender should be directed not notionally, but taking into account the «double» categories from the criminal situation to the offender and to the victim of the criminal offense, and even up to postvictorious influence, resocialization and rehabilitation of the potential victim. There should be diagnostics of the situation and victimological forecasting and programming of the victimological preventive mechanism.

Key words: victim, potential victim, interaction, victimization, magnitude of victimality, victimal situations, victimological potential, victimization, devictimisation.

Надійшла до редколегії 14.11.2017

УДК 343.135 (477)

Назимко Єгор Сергійович,
перший проректор Донецького юридичного інституту
МВС України, доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Обод Андрій Валентинович,
ад'юнкт
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ НЕПОВНОЛІТНІХ, У ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті розглядаються сучасні підходи вчених до визначення статусу заходів кримінально-правового характеру, пов'язаних із позбавленням неповнолітніх волі в Україні. Аналізуючи окремі положення зазначених підходів та кримінального законодавства країни, автор висловлює власну думку та пропонує шляхи вирішення тих чи інших проблемних питань. Особлива увага приділяється інституту короткострокового позбавлення волі.

Ключові слова: неповнолітні, заходи кримінально-правового характеру, позбавлення волі, арешт, домашній арешт, кримінальне законодавство, ювенальний.

Кримінальне право України — складна багатогранна наукова галузь, яка складається з низки інститутів, котрі, у свою чергу, утворюють систему кримінально-правових явищ. Як правильно зазначили М. І. Панов та Г. М. Анісімов, «наука кримінального права як система знань у вигляді ідей, поглядів, концепцій, теорій, вчень щодо кримінального закону, кримінальної відповідальності, злочину і покарання знаходить своє логіко-лінгвістичне і юридичне закріплення у її понятійному апараті: системі категорій, понять, термінів і юридичних визначень. Ці елементи обумовлені як предметом даної науки, так і значним масивом знань інших наук, що впливають на зміст науки, кримінальне право і законодавство» [1, с. 133]. Отже, кримінальне право як наука не може існувати без систематичних наукових досліджень, які дають можливість зводити норми кримінального законодавства у відповідність до сучасних вимог. У цьому контексті зазначимо, що інститут кримінальної відповідальності неповнолітніх взагалі та кримінально-правові заходи, пов'язані з позбавленням волі неповнолітніх, зокрема потребують особливої уваги з боку вчених. Упущення під час конструювання норм, присвячених кримінальній відповідальності, покаранню та звільненню від покарання неповнолітніх, можуть призвести не тільки до втрати ними своєї дієвості та загального сакрального сенсу, а й спричинити шкоду несталій підлітковій психіці.

Тому правильною є думка вчених про те, що неповнолітні є вразливими і сприйнятливими до негативних впливів, що часто призводить до психологічних травм, оскільки у них, у підлітків, ще не сформовані особисті якості, які б їх стримували від необдуманих вчинків. Відповідно, щодо неповнолітніх правопорушників більш виправданим є не кримінальне покарання, навіть якщо воно не пов'язане з позбавленням волі, а інші заходи кри-

мінально-правового характеру, спрямовані на формування у них законослухняної поведінки [2, с. 1]. Формування особистості має обмежений період, у процесі виховання й соціалізації у неповнолітніх спостерігається мінливість кола і змісту соціальних позицій, соціальних функцій. Ефективність у боротьбі з правопорушеннями підлітків може бути досягнута тільки в їх попередженні, своєчасному виявленні й усуненні причин, які породжують ці правопорушення, що є також запорукою й успішної соціальної адаптації звільнених від відбування покарання. Причому головним напрямком у справі боротьби з правопорушеннями неповнолітніх повинна бути ефективність заходів попередження індивідуальної злочинної поведінки, диференціація виховних і примусових заходів впливу [3, с. 7]. Таким чином, ювенальні кримінально-правові дослідження для будування повноцінної правової європейської держави є важливими та актуальними. Але варто зазначити, що на сьогоднішній день доктрина кримінального права в частині особливостей відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, на жаль, залишається недостатньо розробленою та потребує подальших вивчень. З огляду на зазначене, а також з метою удосконалення існуючих прогалин пропонуємо розглянути найбільш цінні, у межах нашого дослідження, наукові праці в галузі ювенального кримінального права України.

З моменту прийняття у 2001 році чинного Кримінального кодексу України до питань кримінальної відповідальності неповнолітніх, покарання та звільнення від покарання зверталися такі вчені, як Н. Л. Березовська, В. М. Бурдін, Є. М. Вечерова, Т. О. Гончар, О. В. Дашенко, Ю. В. Єгорова, А. О. Клевцов, О. О. Книженко, Н. Я. Ковтун, В. П. Козирєва, А. Ю. Коновалова, Н. М. Крестовська, О. М. Литвинов, В. О. Меркулова, Є. С. Назимко, Н. А. Орловська, Л. М. Палюх, Т. І. Пономарьова, О. О. Северин, О. О. Ямкова, А. О. Яровий та інші. Однак зазначені вчені здебільшого працювали над конкретною проблемою та лише побічно розглядали супутні питання особливостей відправлення правосуддя щодо неповнолітніх.

Так, наприклад, В. М. Бурдін зазначає, що «аналіз нормативних актів минулих часів, що були чинними в Україні, свідчить про наступність окремих концептуальних положень, які стосуються кримінальної відповідальності неповнолітніх і, власне, забезпечують функціонування інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх. Зокрема, йдеться про: необхідність законодавчого виділення особливого підходу до регулювання кримінальної відповідальності неповнолітніх; встановлення системи пом'якшення відповідальності, яка диференціюється залежно від конкретних вікових періодів розвитку особи неповнолітнього; пошук нових та пом'якшення наявних покарань; особливу увагу особі неповнолітнього» [4, с. 8].

Дійсно, зазначені вченим шляхи вдосконалення ювенального кримінального права є доцільними, оскільки з моменту висвітлення зазначених В. М. Бурдіним пропозицій у дисертаційному дослідженні за темою «Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні» (зважаючи на дату його захисту — 2002 рік), законодавство в частині кримінальної відповідальності неповнолітніх майже не зазнало змін. Актуальною залишається проблема диференціації віку, з якого встановлюється кримінальна відповідальність відповідно до тяжкості злочину. На сьогоднішній день перелік суспільно небезпечних діянь, за які неповнолітній несе кримінальну відповідальність з чотирнадцяти років, є застарілим, а іноді — навіть невинуватим. У цьому випадку доцільно вести мову про створення системи пом'якшувальних кримінально-правових заходів. Зрозумілою та актуальною вбачається пропозиція вченого приділити більше уваги особі неповнолітнього злочинця як в умовах досудового та судового розслідування, так і під час відбування покарання та звільнення від нього. Так, застосування до неповнолітніх кримінально-правових заходів, пов'язаних із позбавленням волі, потребують поміщення підлітка не тільки в нові побутові умови, а й особливе оточення. Отже, він буде вимушений займати свою власну ланку в новому (як правило, у вже сформованому) колективі з певною ієрархією. У таких обставинах

важливо мати міцну життєву позицію (що в підлітковому віці є, скоріше, винятком) та бути мотивованим на виправлення, а не на вдосконалення злочинних навичок та вмінь.

Щодо останньої тези цікаву думку має А. О. Яровий, який зазначає, що «аналіз усього різноманіття видів входження неповнолітніх у соціальне середовище свідчить, що на процес соціальної адаптації навіть звільнених від покарання підлітків, явище складне й багатогранне, впливають чимало обставин: ефективність виконання покарання у вигляді позбавлення волі; моральна, психологічна й організаційна підготовка засуджених до звільнення; усвідомлене засвоєння засудженими нових соціальних ролей після звільнення від покарання; відновлення соціально корисних зв'язків, правового статусу громадянина. На жаль, на сьогоднішній день перелічені обставини все ще мають, так би мовити, негативне забарвлення, характеризуються знаком «мінус». Це результат деформації правових інститутів, адміністративно-силового характеру формування кримінально-виконавчої політики. На практиці складається так, що, караючи винну особу кримінальним покаранням, держава до того ж ще й позбавляє його багатьох конституційних і цивільних прав. От і маємо подвійне (а то й потрійне) покарання за вчинений злочин. Відторгнення засудженого неповнолітнього від суспільства продовжується іноді довгі роки, навіть і після звільнення від відбування покарання. Держава лише констатує зростання рецидивної злочинності серед звільнених з місць позбавлення волі неповнолітніх, а правильні слова про необхідність реабілітації часто залишаються лише на папері» [3, с. 8].

Таким чином, учений ще раз підтвердив нашу думку про те, що застосування кримінально-правових заходів, пов'язаних із позбавленням неповнолітніх волі, потребує першочергових досліджень щодо психологічних та фізіологічних особливостей неповнолітнього злочинця. Під час відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, особливо якщо це стосується його ізоляції від суспільства, важливо дотримуватися, у першу чергу, основних принципів кримінального права: співрозмірності, справедливості та економії репресії.

Цікаві пропозиції щодо внесення змін у кримінальне законодавство України також має О. О. Северин. Вчена зазначає, що «з метою вдосконалення комплексної системи покарань, не пов'язаних із позбавленням засуджених волі, а також, беручи до уваги можливість суду щодо належного мотивування прийнятого рішення відносно застосування до неповнолітніх правопорушників (що вчинили злочини невеликої та середньої тяжкості, а в деяких випадках і тяжкі злочини) інших, крім покарання, заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних із позбавленням неповнолітнього волі, доцільно запровадити в чинне кримінальне законодавство такі нові заходи кримінально-правового характеру, не пов'язані з позбавленням неповнолітнього волі: а) передача неповнолітніх до фостерних (прийомних, патронажних) сімей для успішної їх соціалізації; б) медіація; в) пробація. У межах цієї системи запропоновано внести, як уточнення, зміни до розділу XV Кримінального кодексу України такого змісту: «Застосування до неповнолітніх довічного позбавлення волі заборонено»; «Покарання у вигляді позбавлення волі встановлюється на строк від шести місяців до десяти років і застосовується до неповнолітніх у віці старше 16 років», «Неповнолітні у віці до 16 років, які вчинили суспільно небезпечні діяння, підлягають звільненню від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, інших заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства» [2, с. 10].

У межах зазначеної тези цікавою є пропозиція вченої щодо звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності у разі вчинення ними злочинів у віці до шістнадцяти років. Вважаємо таку позицію необґрунтованою. Серед аргументів на захист нашої думки можемо зазначити, що, по-перше, застосування примусових заходів виховного характеру замість каральних, беручи до уваги вік неповнолітнього злочинця, є недоцільним, особливо, враховуючи недосконалість самих примусових заходів та незначну різницю в розвитку 14-тирічної та 16-тирічної дитини. А отже, така законодавча позиція може призвести до зростання підліткової злочинності та втрати кримінальним законодавством превентивної

функції. По-друге, існує певний перелік злочинів, за вчинення яких ізоляція неповнолітнього від суспільства необхідна. І, нарешті, по-третє, знову-таки виникає питання, чи можливо застосувати в такому випадку такий примусовий захід виховного характеру, як направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи, з урахуванням того, що вчена вбачає за необхідне застосовувати до підлітків, яким не виповнилося 16 років, кримінально-правові заходи, не пов'язані з їх ізоляцією від суспільства?

Цікавою є думка Н. М. Крестовської, яка акцентує увагу на тому, що «особливістю ювенальної відповідальності є суб'єктний склад охоронних правовідносин, у межах яких вона відбувається, а саме — носієм обов'язку перетерпіти негативні наслідки своєї поведінки є виключно дитина. Її основна функція — виховна, спрямована на правову соціалізацію або ресоціалізацію правопорушника. Ювенальна відповідальність застосовується і виконується не тільки державними органами, але й іншими соціальними суб'єктами, якими є недержавні органи та служби у справах дітей, медіатори, громадські організації, адміністрація навчальних закладів, недержавні суди, недержавні виховні установи тощо» [5, с. 23].

Так, вважаємо зазначену тезу абсолютно правильною, оскільки принцип індивідуалізації відповідальності стосовно неповнолітнього є однією з найважливіших умов здійснення правосуддя щодо неповнолітніх на достатньому рівні. Доцільно зауважено також те, що робота служб, органів, установ тощо теж, у першу чергу, повинна бути спрямована саме на неповнолітнього. Родина повинна брати участь у спеціальних заходах, але лише як допоміжний елемент для перевиховання та виправлення підлітка. Саме в межах цієї думки акцентуємо увагу на тому, що тандем спеціальних органів та родини є найбільш дієвим, а в деяких випадках — навіть дієвішим, ніж ізоляція неповнолітнього від суспільства, яка здебільшого захищає суспільство від негативного впливу злочинця, а тільки потім (в окремих випадках) здійснює позитивний вплив на самого засудженого.

Так, щодо зазначеного Н. Л. Березовська зауважує, що «при відбуванні позбавлення волі неповнолітня особа ізолюється від суспільства, що може призвести в майбутньому до зміни місця проживання, навчання або роботи. Позбавлення волі помітно послаблює соціально корисні зв'язки засуджених. Безумовно, примусова ізоляція не має такої мети, її застосування припускає виключення можливості вчинення засудженими неповнолітніми нових злочинів, створення умов для цілеспрямованого виховного впливу, руйнування негативних зв'язків з асоціальним середовищем. Для деяких неповнолітніх ізоляція — це і є призупинення процесу вживання наркотиків, алкогольних напоїв, можливість вирватися з асоціального або злочинного оточення, уникнути сімейного насильства, голоду, можливість одержати мінімально необхідний рівень забезпечення. Однак, на жаль, найчастіше досягається прямо протилежний результат». Учена не заперечує того факту, що «позбавлення волі на певний строк як вид покарання, що застосовується до неповнолітніх злочинців, містить у собі значний виправно-виховний потенціал, а не тільки каральний», але вважає, що «ефективність даного виду покарання багато в чому залежить від наповнення його реального змісту виправно-трудовим впливом» [6]. Зі свого боку Г. Й. Шнайдер, висновки якого базуються на даних численних соціологічних досліджень, вважає, що «саме неповнолітні засвоюють найшвидше протиправні форми поведінки і складають про себе оманливу, негативну думку, яка далі у ході деліквентної поведінки посилюється, перетворюючи їх на дорослих злочинців. Тому у справах неповнолітніх необхідно максимально вдаватися до моделі соціальної реабілітації, одним з елементів якої є відхід в системі кримінальної юстиції від суворих і офіційних реакцій на правопорушення і злочини, як і на їх виконавців, і перехід до таких покарань, які можуть виконуватися із залученням громадських інститутів» [6, с. 38; 7, с. 193].

На нашу думку, на сьогоднішній день позбавлення волі на тривалий строк як дорослих, так і неповнолітніх давно втратило свій первісний сенс та було, скоріше, «пристосовано» до норм сучасного кримінального законодавства через страх законодавця проводити категоричне реформування та вносити корінні зміни в усталену структуру Кримінального

кодексу. Ще з часів свого виникнення позбавлення волі було чи не першочерговим засобом боротьби зі злочинністю та вбачало метою унеможливлення вчинення злочинів тією чи іншою особою, тобто було інструментом захисту суспільства. З урахуванням того, що перед переходом до позбавлення волі (як більш гуманного виду покарання) здебільшого вдавалися до страти, то, звичайно, про перевиховання, виправлення злочинця мова взагалі не велася, головний сенс — позбавитися об'єкта, який завдає шкоди оточуючим, а не викоренити причину. Із розвитком законодавства на допомогу тривалому позбавленню волі прийшло короткострокове — арешт, який, маючи неоднозначну позицію як в доктрині кримінального права, так і в самому кримінальному законодавстві, викликає низку заперечень з боку вчених.

Так, деякі науковці висловлюють думку, що протягом короткого строку позбавлення волі навряд чи на засудженого може бути здійснено належний виправно-виховний вплив, достатній для досягнення цілей покарання. Тут варто взяти до уваги те, що упродовж перших місяців позбавлення волі особа буде перебувати в шоківому стані, і тому загальні засоби впливу, що застосовуються до всіх засуджених, для неї не підійдуть. Її психіка буде заперечувати будь-який вплив і сприйматиме його як ворожий і тимчасовий. Неважко здогадатись, що і ставлення засуджених до таких осіб буде негативним, оскільки вони вже потенційно не можуть бути прийняті до їхнього кола надовго, а тому це буде провокувати лише бажання познущатися над ними і т. ін. Незважаючи на те, що доповнення системи кримінальних покарань таким новим видом, як арешт є, беззаперечно, позитивним моментом нового КК 2001 року, видається, що його законодавче формулювання є не досить вдалим. Справа в тому, що в КК України не розмежовується, чим же арешт відрізняється від короткострокового позбавлення волі... Адже і позбавлення волі також відбувається засудженим в умовах ізоляції... [8, с. 216].

Тобто в сучасній редакції арешт можна вважати «ознайомчою версією» позбавлення волі на певний строк. Вважаємо, що, застосовуючи до неповнолітніх як покарання арешт, треба пам'ятати, що навіть у випадку, коли оточення під час відбування покарання прийме неповнолітнього та комунікативні проблеми не виникнуть, може відбуватися обмін злочинним досвідом, планування спільної злочинної діяльності. Оскільки строк арешту є невеликим, заплановане може бути вдало втілене у життя. Цікавим у цьому контексті також є домашній арешт, який останнім часом набуває популярності.

Так, наприклад, Н. А. Мирошніченко зазначає, що «взагалі домашній арешт як вид покарання може мати певний превентивний вплив, оскільки у неповнолітнього обмежується воля, особа не може за власним бажанням залишати місця проживання, отже такий захід має каральний вплив. З іншого боку, не зважаючи на обмеження волі, неповнолітній знаходиться в сім'ї, продовжує навчання, тобто процес соціалізації особистості проходить не в місцях позбавлення волі. Проте обов'язково необхідно контролювати виконання цього покарання, а це можливо тільки за допомогою спеціальних цифрових датчиків, які використовуються, наприклад, у США, Великобританії. Наша країна до цього ще не готова, необхідні великі затрати для розробки та впровадження такої системи, а також необхідна значна кількість таких браслетів. Тому на теперішній час не доцільно запроваджувати такий вид покарання, як домашній арешт, хоча б він був дуже ефективним для неповнолітніх» [9, с. 195].

Вважаємо, що розглядати домашній арешт як вид саме кримінального покарання є недоцільним, оскільки ані про кару як таку, ані про виправний та виховний вплив у такому випадку мова йти не може, оскільки гарантія позитивного впливу з боку родини відсутня. Одночасно ніхто не може гарантувати, що неповнолітній не знаходитиметься вдома наодинці зі своїми думками та буде прагнути змінити своє життя на краще. Практика арешту та позбавлення волі включає в себе постійну цілеспрямовану роботу з неповнолітніми злочинцями, постійний контроль за їхньою поведінкою, аналіз тенденції до перевиховання. Домашній арешт — просто припинення (скоріш за все, тимчасове) злочинної діяльності та

утримання від вживання алкогольних напоїв та наркотиків, а також від спілкування з тими, хто має негативний вплив на неповнолітнього. Але при цьому суб'єктивне сприйняття підлітком своєї протиправної поведінки може залишатися без змін.

Справедливим є зауваження Т. В. Журавель про те, що «індивідуальна програма соціально-виховної роботи із засудженим має включати заходи, що дозволять забезпечити потреби засудженого, визначені на етапі оцінки, та сприятимуть його успішній ресоціалізації. Постійно має проводитися моніторинг процесу та оцінка результатів соціально-виховної роботи із засудженим, що відображається у ступені виправлення засудженого, зміні його ціннісних пріоритетів, планів тощо. На основі результатів моніторингу та оцінки мають вноситися відповідні корективи до індивідуальної програми роботи із засудженим» [10, с. 235].

Отже, застосування кримінально-правових заходів, пов'язаних із позбавленням волі неповнолітніх в Україні, залишається актуальною темою для наукових дискусій. Сучасний стан підліткової злочинності потребує або удосконалення існуючих положень щодо ізоляції неповнолітніх від суспільства, або усунення таких заходів із кримінального законодавства. Таким чином, доктрина кримінального права прагне подальших розробок та напрацювань у цій царині. Актуальним питанням може стати вдосконалення або усунення арешту як виду покарання для неповнолітніх. У цій частині необхідно вирішити питання дієвості арешту як одного з субінститутів покарання, встановлення віку, з якого його доцільно застосовувати до неповнолітніх, строку, протягом якого неповнолітній матиме можливість виправитися під час відбування зазначеного покарання тощо; необхідно вирішити чи розглянути практичну парадигму застосування до неповнолітніх покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, можливість застосування довічного позбавлення волі; розглянути примусовий захід у вигляді направлення неповнолітніх до спеціальної навчально-виховної установи для дітей та підлітків до їх виправлення з метою або розробки нових умов застосування зазначеного заходу, або віднесення його до інших кримінально-правових інститутів.

Список використаних джерел

1. Панов М. І. Наука кримінального права і проблема її міждисциплінарних зв'язків / М. І. Панов, Г. М. Анісімов. *Юридична наука*. 2015. № 1. С. 133–142.
2. Северин О. О. Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних з позбавленням волі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Запоріжжя, 2009. 20 с.
3. Яровий А. О. Проблеми соціальної адаптації неповнолітніх, звільнених з виховно-трудових колоній: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2002. 20 с.
4. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2002. 18 с.
5. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юридичних наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2008. 42 с.
6. Березовська Я. Л. Позбавлення волі в системі покарань неповнолітніх URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/22743/%DF>.
7. Астемиров З. А. Уголовная ответственность и наказание несовершеннолетних. М.: Юрид. лит., 1970. 563 с.
8. Бурдін В. М. Арешт як вид кримінального покарання. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. С. 215–219.
9. Мирошніченко Н. М. Деякі пропозиції вдосконалення законодавства щодо заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані*. Одеса, 2016. С. 189–207.

10. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми в установах пенітенціарної системи. Соціальна педагогіка: навч. посібник / за заг. ред. О. В. Безпалько; авт. кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін. К.: Академвидав, 2013. С.217–236.

Назымко Егор Сергеевич,
первый проректор Донецкого юридического института МВД
Украины, доктор юридических наук,
старший научный сотрудник
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

Обод Андрей Валентинович,
адъюнкт
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

МЕРЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРА, СВЯЗАННЫЕ С ЛИШЕНИЕМ СВОБОДЫ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ, В ДОКТРИНЕ УГОЛОВНОГО ПРАВА УКРАИНЫ

В статье рассматриваются современные подходы ученых к определению статуса мер уголовно-правового характера, связанных с лишением свободы несовершеннолетних в Украине. Анализируя отдельные положения указанных подходов и уголовного законодательства страны, автор выражает собственное мнение и предлагает пути решения тех или иных проблемных вопросов. Особое внимание уделяется институту краткосрочного лишения свободы.

Ключевые слова: несовершеннолетние, меры уголовно-правового характера, лишение свободы, арест, домашний арест, уголовное законодательство, ювенальный.

Nazymko Egor Sergeevich,
First Vice-rector of the Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine,
Doctor of Law, Senior Researcher
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

Obod Andrey Valentinovich,
adjunct
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

CRIMINAL-LEGAL PROCEEDINGS RELATED TO THE IMMEDIATE RELEASE OF MINORS, UNDER THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE

The article deals with modern approaches of scientists to determine the status of criminal-law measures related to the deprivation of juvenile will in Ukraine. Analyzing certain provisions of the above-mentioned approaches and criminal legislation of the country, the author expresses his own opinion and suggests ways of solving one or another problem issues. Special attention is paid to the institute of short-term imprisonment.

Key words: minors, measures of a criminal-law nature, deprivation of liberty, arrest, house arrest, criminal law, juvenile.

Надійшла до редколегії 27.11.2017

УДК 343.8

Пилипенко Дмитро Олексійович,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ЩОДО СИСТЕМИ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ВИКОНАННЯ І ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті розглянуто специфіку систематизації принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань. Розглянуто концептуальні ідеї формування системи ключових засад кримінально-виконавчого права. Зосереджено увагу на гуманістичній парадигмі як ключовому напрямку подальшої оптимізації сфери принципів сучасної, вітчизняної кримінально-виконавчої дійсності. Запропоновано авторський підхід до формування системи принципів у КВК та їх викладення у відповідній кримінально-виконавчій нормі законодавства.

Ключові слова: система принципів, сфера кримінально-виконавчого законодавства, концепція реформування кримінальної юстиції України, гуманістична парадигма, принцип демократизму, принцип взаємної відповідальності держави і засудженого.

Постановка проблеми. Визначаючи систему принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань у ст. 5 КВК законодавець виходив із реалій, які існували на той час у державі. Звичайно, представниками органу законодавчої юрисдикції були враховані не лише практичні реалії, що існували у кримінально-виконавчій системі на той час, а й теоретичні погляди та розробки вітчизняних науковців у цьому напрямі. Однак, на даний час, із урахуванням сучасних реалій розвитку держави та суспільства, існує потреба в перегляді запропонованої законодавцем системи принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з визначенням системи принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, досліджувались такими вченими, як А. П. Гель, В. В. Голіна, О. М. Джу́жа, Т. В. Кленова, О. В. Лисодед, О. М. Литвинов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, І. С. Яковець та іншими.

Метою даної статті є аналіз чинного кримінально-виконавчого законодавства у сфері визначення принципів, що регулюють законодавство й сфери виконання і відбування покарань, а також розгляд чинного вітчизняного законодавства у сфері регулювання функціонування системи кримінальної юстиції України. Вказане здійснюється з метою оптимізації чинної класифікаційної системи принципів, що закріплені у кримінально-виконавчому кодексі України.

Виклад основного матеріалу. Визначення поняття «категорії принципів права» та окреслення її системи має ключове та фундаментальне положення для будь-якої галузі права. Сформований у правовій теорії понятійний апарат визначає сутність та зміст певної категорії, закріплює ключові її елементи. Визначення поняття «принципи права» не лише акумулює в собі провідні елементи цієї змістовної правової категорії, а також містить директивні елементи, що є векторами окреслення її системи. Це положення є рівнозначним для будь-якої галузі права, зокрема галузі кримінально-виконавчого права. За загальним

правилом у чинних нормативно-правових актах нашої держави не міститься визначення принципів конкретної галузі права, правовідносини якої вони регулюють. Натомість законодавець обмежується визначенням переліку принципів, які є основою формування чинних нормативно-правових актів галузі права та провідним регулятором правовідносин, що виникають у межах їхньої дії.

У чинному кримінально-виконавчому кодексі України (далі — КВК) у ст. 5 визначено вичерпний перелік принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань. Ці ґрунтовні елементи кримінально-виконавчої дійсності відображають діючий державний підхід до регулювання правовідносин, що виникають у межах дії кримінально-виконавчого законодавства. Цей підхід містить засади, що відображали та відображають державну політику у сфері виконання й відбування покарань на момент прийняття закону та зберігають актуальність й донині. Проте ключовим фактором розвитку держави в контексті оптимізації внутрішньої правової політики є наявність гнучкого підходу до удосконалення чинного нормативно-правового базису країни. Наявність варіативності у внутрішній правовій державній політиці створюватиме евристичні умови для подальшого розвитку та удосконалення чинних галузей права, ключове положення в яких відведено кодифікованим нормативно-правовим актам.

У сучасних умовах внутрішньодержавна правова політика у сфері виконання та відбування покарань відбувається шляхом реалізації чинних норм кримінально-виконавчого законодавства, фундаментальне положення серед яких посідає кримінально-виконавчий кодекс. Цей кодифікований нормативно-правовий акт прийнято Верховною Радою України (далі — ВРУ) у 2003 році. За роки чинності цього нормативного акта окремі його положення піддавались певним змінам з боку законодавця, однак попри це, жодні із вказаних змін майже не стосувались визначення принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань. Такий крок є за певних умов зрозумілим, адже консервативний підхід до відображення принципів законодавства, з погляду на це з боку законодавця, є фактором певної гіпотетичної стабільності у формуванні норм права та регулюванні правовідносин у сфері виконання та відбування покарань, що регулюються кримінально-виконавчим кодексом.

Проте сучасна правова кон'юнктура нашої держави, яка продиктована перманентними змінами та реформуванням галузевого законодавства й приведення його до відповідності не лише міжнародному законодавству, а й сучасним правовим реаліям України, потребує модерністського підходу до формування багатьох його сфер, евентуально це може стосуватись і сфери принципів кримінально-виконавчого права.

Подібний підхід продиктований реформуванням системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів, закріпленням Концепцією реформування кримінальної юстиції України (далі — Концепція), затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008. Відповідно до цієї Концепції існуюча система кримінальної юстиції не повною мірою відповідає новим суспільним відносинам, що склалися в Україні, і не забезпечує належного стану правопорядку, ефективного захисту осіб, суспільства та держави від небезпечних посягань на соціальні цінності, права і законні інтереси. Докорінні зміни в соціально-політичних та інших умовах життя суспільства і держави на нинішньому етапі розвитку України та прийняття Конституції України створили передумови для реформування системи кримінальної юстиції у напрямі дальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством [5].

Слід наголосити, що в межах Концепції увагу авторів, у контексті реформування законодавчих актів, прикуто до трьох кодифікованих нормативно-правових актів. Так, на думку розробників Концепції, змістовному реформуванню підлягають саме Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс та Кримінально-виконавчий кодекс. Ця тріада ключових законодавчих актів, що забезпечують нормативне врегулювання порядку фу-

нкціонування всієї системи кримінальної юстиції України, відповідно до позиції розробників Концепції, підлягають перебудові, ураховуючи досягнення і традиції національного законодавства, європейські цінності щодо захисту прав та основоположних свобод людини і громадянина, положення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Отже, ключові напрями реформування галузевого законодавства України, що у своїй комплексності формують правові підвалини до дієвого функціонування системи кримінальної юстиції держави, у свою чергу, містять ідентичні напрями щодо удосконалення нормативного базису, а відповідно — й оптимізації функціонування системи правоохоронних та судових органів держави. Постулювання щодо примату прав та основоположних свобод людини і громадянина є логічним та аксіоматичним напрямом подальшого розвитку законодавства у сфері регулювання діяльності органів кримінальної юстиції. Побудова галузевого законодавства з обов'язковим урахуванням наведеного ключового принципу закономірно призводить до конвергенції галузей права кримінально-правового циклу у вказаному напрямі.

У цьому сенсі крок авторів Концепції є цілком зрозумілим, з урахуванням інваріантності проблематики щодо дотримання прав та основоположних свобод людини в діяльності національних органів кримінальної юстиції. Хоча у цьому сенсі розробники Концепції не є оригінальними, оскільки в ст. 3 Конституції України міститься положення, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. ... Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. З урахуванням цього, за задумом представників Ради національної безпеки і оборони України (далі — РНБО), на жаль, донині зазначене конституційне положення не знайшло належного відображення не в нормативному забезпеченні діяльності органів кримінальної юстиції, не в безпосередньо прикладному аспекті реалізації основних засад кримінально-правового, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, що відповідно створило передумови для відображення зазначеного положення у змісті Концепції.

Утверджена РНБО гуманістична парадигма як основа для подальшого реформування сфери кримінальної юстиції України детермінує антиципацію правового антропоцентризму згаданих вище ключових нормативних актів. Це положення неодмінно впливає й на формування базових концептуальних положень зазначених кодифікованих, законодавчих актів, ураховуючи й сферу принципів.

Законодавцю навряд чи доцільно дорікати на недотримання гуманістичної моделі під час формування систематики принципів кримінально-виконавчого законодавства, що відображені в ст. 5 КВК. Прийнятий у 2003 році КВК, як вбачається, містив достатньо прогресивний на той час склад базових принципів. Проте вже прийнята у 2008 році Концепція, як було зазначено вище, вже містила положення про гуманістичну ідеологему, що являла собою провідний напрям оптимізації сфери кримінальної юстиції крізь призму реформування кримінально-виконавчого законодавства зокрема.

З моменту затвердження Президентом вищезгаданої Концепції суттєвих зрушень у межах врегулювання питання щодо оптимізації системи принципів кримінально-виконавчого права не відбувалось, однак це питання, здебільшого, залишалось поза увагою вітчизняних науковців. На нашу думку, така ситуація потребує виправлення. Отже, законодавцем у змісті ст. 5 КВК запропоновано систему принципів, які за своєю сутністю є базовими атрибутами регулювання сфери кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарання. Виходячи із запропонованого законодавцем формулювання назви зазначеної норми КВК, вочевидь спостерігається суб'єктивний плюралізм розповсюдження принципів кримінально-виконавчого законодавства. Ураховуючи це, запропонована законодавцем система принципів КВК рівною мірою стосується суб'єктів, що реалізують сфери законодавчого забезпечення кримінально-виконавчої діяльності, а також виконання й відбування покарань. Подібний суб'єктний синкретизм свідчить про універсальність системи наявних у кримінально-виконавчому законі принципів та розповсюдження її на всі сфери кримінально-виконавчої діяльності нашої держави.

У змісті ст. 5 КВК законодавцем сконцентровано як загально-правові, так і галузеві засади. На наше переконання, до загальногалузевих принципів кримінально-виконавчого законодавства слід віднести: законність, справедливість, гуманізм, демократизм, повагу до прав і свобод людини. Відповідно, до галузевих принципів належать: невідворотність виконання і відбування покарань, рівність засуджених перед законом, взаємна відповідальність держави і засудженого, диференціація та індивідуалізація виконання покарань, раціональне застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участь громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань.

Визначаючи перелік принципів у КВК, законодавець досить своєрідно підійшов до упорядкованого викладення правових засад у змісті ст. 5 КВК. Враховуючи традиційність відображення як загально-правових, так і галузевих принципів у кодифікованих законодавчих актах, їх систематика, на наш погляд, має бути здійснена в межах хоча б елементарно групової належності до загально-правової та галузевої сфери. Такий підхід виглядав би досить логічним та доречним, а відповідно й викладена система принципів кримінально-виконавчого законодавства, принаймні, мала б завершений вигляд. Проте законодавець вирішив піти іншим шляхом, використовуючи, як вбачається, досить сумнівний підхід до послідовності відображення ключових засад у змісті КВК. Так, викладення принципів КВК у змісті ст. 5 розпочинається з галузевого принципу у вигляді невідворотності виконання і відбування покарань, послідовно після цього авторами КВК було вирішено окреслити перелік загально-правових засад, які є актуальними для КВК. Однак перелік викладених у законі загально-правових засад переривається визначенням галузевого принципу рівності засуджених перед законом. Після цього знов згадується загально-правовий принцип поваги до прав і свобод людини, а далі продовжується викладення галузевих принципів КВК.

Досить складно однозначно визначити використовуваний законодавцем підхід до систематизації принципів КВК. На наше переконання, запропонована авторами КВК систематика засад є дещо флюктуаційною, а відповідно — алогічною й не послідовною. Вважаємо, що за цих умов більш доречним є використання дедуктивного методу до відображення в законі системи принципів КВК. У межах використовуваного методу доречним є послідовне відображення загально-правових та галузевих методів. Через це така система принципів матиме більш коректний вигляд. Розроблену нами систематизацію принципів КВК наведемо наприкінці статті.

Як згадували вище, пріоритетною для формування принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання та відбування покарання є визначена Концепцією гуманістична парадигма. Саме це концептуальне положення має вирішальний вплив і на процедуру систематизації зазначених правових засад. Керуючись цим положенням, аналіз чинного змісту принципів КВК дозволяє дійти висновку, що окремі з них не зовсім відповідають вказаній гуманістичній моделі та є певним паралогізмом у запропонованій законодавцем системі принципів. Так, у зміст ст. 5 КВК згадується принцип демократизму кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань. Стосовно наявності цього принципу в КВК Т. В. Кленова зазначала, що демократизм — це принцип кодифікації законодавства. Не будучи загальногалузевим специфічним принципом права, ідея демократизму стала центральною для всього процесу законодавства. Їй відповідають і правові підготовки, і правоустановчі норми, наприклад, персоніфікація авторства законопроектів, їхнього конкурсу, колективності обговорення, врахування суспільної думки й експертних оцінок [2, с. 58]. Аналогічної позиції дотримується А. Х. Степанюк, який наголошував, що навряд чи в сучасних умовах можна пояснити демократизм кримінально-виконавчого законодавства залученням широких верств населення до обговорення законопроектів і до прийняття КВК [4, с. 289].

Частково погоджуючись із позицією вказаних науковців щодо недоцільності відображення принципу демократизму в змісті КВК, доцільно додатково наголосити, що демократія може сприйматись як принцип керівництва будь-яким колективом, за якого забезпечується активність і широка участь цього колективу у здійсненні всіх заходів [1, с. 283].

Проектуючи цей принцип на законотворчу діяльність у сфері кримінально-виконавчого законодавства, слід зазначити, що немає необхідності до буквального сприйняття його як каталізатора народовладдя та участі широких верств населення у цьому процесі. Доцільно сприймати демократизм лише як колективну участь саме окремих представників народу (народних депутатів) у законотворчій діяльності Верховної Ради України (далі — ВРУ), що стосується і сфери кримінально-виконавчого права. Відповідно, й сприйняття «демократизму» як принципу КВК, що стосується виключно кодифікації законодавства, є дещо звуженим сприйняттям сутності цієї правової засади. Адже принцип демократизму розповсюджується не лише на процес систематизації законодавства, частиною якого є кодифікація нормативних актів, а стосується взагалі всієї процедури нормотворення.

Досліджуючи питання визначення принципів КВК та їхньої системи, вважаємо за потрібне проаналізувати наступну позицію: незрозуміло, як саме може реалізуватися принцип «взаємної відповідальності держави і засудженого» у рамках кримінальної відповідальності, котра є застосуванням державного примусу органами та установами виконання покарань і виражається в обмеженні прав та свобод засудженого [3, с. 45]. Стосовно наявності цього принципу у змісті ст. 5 КВК, вважаємо необхідним висловити власну точку зору. Так, зміст цього принципу КВК, не дивлячись на всю його пафосність у визначенні, все ж не наповнений казуїстичним змістом. Визначені законодавцем у згаданому принципі дві полярні категорії, що взаємодіють між собою в межах кримінально-виконавчих відносин, у вигляді держави та засудженого, поєднані категорією «взаємна відповідальність». Розглядаючи категорію «засуджений», за загальним правилом не виникає питання щодо його відповідальності перед державою, оскільки ця особа відбуває кримінальне покарання за вчинене суспільно небезпечне діяння, тому держава, використовуючи нормативні важелі, примушує такого суб'єкта до відповідальності. Питання виникають при визначенні гіпотетичної відповідальності держави перед засудженим у межах кримінально-виконавчих відносин.

Аналізуючи наведену вище позицію, необхідно зазначити, що немає нічого екстраординарного та незрозумілого у визначенні цього принципу у змісті ст. 5 КВК. Перш за все, відповідно до ст. 8 КВК засуджені мають право звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань.

З наведеного переліку достатньо лише навести приклад оскарження засудженими рішень або дій посадових осіб, установ, виконання покарань в Європейському суді з прав людини (далі — ЄСПЛ). Не важко зрозуміти, що в такому випадку відповідачем виступатиме саме наша держава. Та у випадку прийняття ЄСПЛ рішення на користь заявника (засудженого) Україна, як держава відповідач, нестиме відповідальність перед засудженим. Зазвичай це відбувається у сплаті на користь засудженого відповідної фінансової сатисфакції. Отже, на наше переконання, галузевий принцип «взаємної відповідальності держави і засудженого» є цілком доречним та актуальним для всієї кримінально-виконавчої системи та має бути збережений у змісті ст. 5 КВК.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Підсумовуючи викладене в цій статті та спираючись на чинний зміст ст. 5 КВК, систему окреслених у ній принципів доцільно викласти в наступній послідовності. Перш за все у вказаній кримінально-виконавчій нормі доречним є визначення загально-правових принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, а лише після цього — галузевих принципів кримінально-виконавчого законодавства. Таким чином, систему принципів КВК доречно визначати в такій послідовності: законність, справедливість, гуманізм, повага до прав і свобод людини, невідворотність виконання і відбування покарань, рівність засуджених перед законом, взаємна відповідальність держави і

засудженого, диференціація та індивідуалізація виконання покарань, раціональне застосування примусових заходів і стимулювання правослужняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участь громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань. Також необхідно додати, що наявна в законі система принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань має бути гнучкою системою ключових правових засад, яка з урахуванням сучасного розвитку держави та суспільства повинна оперативно корегуватись законодавчим органом, з метою організації належного функціонування всієї кримінально-виконавчої системи.

Список використаних джерел

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 2005. 1728 с.
2. Кленова Т. В. Принципы уголовного права и принципы кодификации. *Государство и право*. 1997. № 1. С. 54–59.
3. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини: підручник / О. М. Литвиненко та ін. Київ, 2015. 632 с.
4. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 397 с.
5. Указ Президента України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» № 311/2008 від 08.04.2008 URL: <http://www.president.gov.ua/documents/7703.html>. (Дата звернення: 10.12.2017).

Пилипенко Дмитрий Алексеевич,
кандидат юридических наук
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ОТНОСИТЕЛЬНО ПРИНЦИПОВ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА, ИСПОЛНЕНИЯ И ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЙ

В статье рассмотрена специфика систематизации принципов уголовно-исполнительного законодательства, исполнения и отбывания наказаний. Рассмотрены концептуальные идеи формирования системы ключевых принципов уголовно-исполнительного права. Сосредоточено внимание на гуманистической парадигме как ключевом направлении дальнейшей оптимизации сферы принципов современной отечественной уголовно-исполнительной действительности. Предложен новый подход к формированию системы принципов в УИК и их изложению в соответствующей норме уголовно-исполнительного законодательства.

Ключевые слова: система принципов, сфера уголовно-исполнительного законодательства, концепция реформирования уголовной юстиции Украины, гуманистическая парадигма, принцип демократизма, принцип взаимной ответственности государства и осужденного.

Pilipenko Dmitry Alekseevich,
candidat of law sciences
(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

ON THE SYSTEM OF PRINCIPLES OF CRIMINAL EXECUTIVE LEGISLATION, IMPLEMENTATION AND MANAGEMENT OF PENALTIES

The article deals with the specifics of systematization of the principles of criminal-executive legislation, execution and serving of sentences. The conceptual ideas for forming a system of key principles of criminal-executive law are considered. The attention is focused on the humanistic paradigm as a key direction for further optimization of the sphere of principles of modern, domestic criminal-executive reality. The author's approach to the formation of a system of principles in the criminal-executive law and their presentation in the corresponding criminal-executive norm of the legislation is offered.

Key words: the system of principles, the sphere of criminal-executive legislation, the concept of reforming the criminal justice of Ukraine, humanistic paradigm, the principle of democracy, the principle of mutual responsibility of the state and the condemned.

Надійшла до редколегії 28.10.2017

УДК 343.621

Черевко Кирило Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

Авдєєв Олександр Олександрович,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ЩОДО ПИТАННЯ ПОТЕРПІЛОГО ВІД НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ

У статті досліджено проблему особи потерпілого від незаконного проведення абортів. Потерпілий від злочину — це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство в цілому), благу, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої.

Розглянуто характеристики потерпілого, їхні класифікації. Теоретична мета класифікації полягає в поглибленні знань про її об'єкт, що, у свою чергу, вимагає всебічного підходу до вивчення потерпілого від злочину. Практична доцільність класифікації полягає в правильності застосування норм чинного кримінального закону, виробленні напрямків удосконалення його в подальшому, маючи на увазі права потерпілого.

Вивчено питання, чи є згода особи потерпілого на проведення абортів обов'язковою ознакою. Проведення абортів — це протиправне штучне переривання вагітності за наявності згоди жінки на проведення операції.

Розглянуто соціально-демографічні ознаки потерпілої особи від незаконного проведення абортів. Склад потерпілих поділено залежно від віку, рівня освіти, стану роботи, сімейного стану, наявності дітей (якого віку) тощо.

Ключові слова: потерпіла особа, аборт, класифікація потерпілого, згода потерпілого на злочин.

Потерпілий від злочину — це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство в цілому), благу, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої [1, с. 7].

Вивчення потерпілого від незаконного проведення абортів дає змогу вирішити питання про криміналізацію чи декриміналізацію діяння, розмежування злочинів від суміжних складів злочинів проти життя та здоров'я особи. Крім того, важливе значення має встановлення причин віктимізації потерпілого від злочину, передбаченого ст. 134 КК України, а також з'ясування наявності згоди потерпілої особи від незаконного переривання вагітності для призначення покарання.

Вважаємо, що характеристика потерпілого від незаконного проведення абортів повинна ґрунтуватися на підставі комплексного кримінально-правового та кримінологічного аналізу. У галузі кримінального права та кримінології окремі аспекти щодо вивчення поте-

рпілого від незаконного проведення абортів розглянуто у працях таких вчених, як С. В. Анощенкова, Ю. В. Баулін, О. М. Джужа, П. А. Дубовець, А. А. Жижилєнко, М. І. Загородніков, А. Н. Красиков, В. В. Панкратов, Л. А. Лозанович, Є. М. Моїсєєв, М. В. Радченко, М. В. Сенаторов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, М. Д. Шаргородський та ін.

Ураховуючи роль потерпілого у кримінальному праві, слід поставити питання про класифікацію потерпілих, розподіл їх на певні види. Теоретична мета класифікації полягає в поглибленні знань про її об'єкт, що, у свою чергу, вимагає всебічного підходу до вивчення потерпілого від злочину. Практична доцільність класифікації полягає в правильності застосування норм чинного кримінального закону, виробленні напрямків удосконалення його в подальшому, маючи на увазі права потерпілого [3, с. 191].

У теорії кримінального права існує декілька класифікацій потерпілих від злочинів. Залежно від істотних ознак потерпілого від злочину виділяють три групи потерпілих: за соціальною ознакою; за ознакою заподіяної потерпілому шкоди; за ознакою вчиненого щодо нього злочину [1, с. 8].

1. За соціальною ознакою потерпілі від злочинів поділяються на такі види: фізичні та юридичні особи, держава, інші соціальні утворення, а також суспільство в цілому [1, с. 8]. За соціальною ознакою потерпілою особою від незаконного проведення абортів є лише фізична особа. Ані юридична особа, ані держава, ані інші соціальні утворення не можуть бути потерпілими від цього злочину.

2. За ознаками заподіяної потерпілому шкоди та вчиненого щодо нього злочину потерпілі від злочинів поділяються на такі види: а) залежно від виду заподіяної шкоди: потерпілі, яким заподіяна фізична шкода; потерпілі, яким заподіяна психічна шкода; потерпілі, яким заподіяна економічна шкода; потерпілі, яким заподіяна організаційна шкода; б) залежно від ступеня заподіяння шкоди: потерпілі, яким заподіяна реальна шкода, потерпілі, щодо яких створена загроза заподіяння реальної шкоди; в) залежно від родового об'єкта злочинів: потерпілі від злочинів проти основ національної безпеки України, потерпілі від злочинів проти життя та здоров'я особи, потерпілі від злочинів проти волі, честі та гідності людини тощо; г) залежно від тяжкості вчиненого злочину: потерпілі від злочинів невеликої тяжкості, потерпілі від злочинів середньої тяжкості, потерпілі від тяжких злочинів, потерпілі від особливо тяжких злочинів [1, с. 8–9]. Отже, за ознаками заподіяної потерпілому шкоди потерпілими від незаконного проведення абортів є:

1) залежно від виду заподіяної шкоди: особи, яким заподіяна фізична шкода, тобто шкода здоров'ю (захворювання матки, захворювання, які локалізовані в малому тазі тощо), в окремих випадках загроза життю (наприклад сепсис, тобто загальне зараження крові, яке призводить частіше всього до смерті), психічна шкода. Але ми пропонуємо виділяти ще й психологічну шкоду та економічну шкоду. До першої належить постабортний синдром, який розуміють як стресовий розлад, викликаний емоційними реакціями на отриману внаслідок абортів фізичну, психічну й емоційну травму. У жінок можуть розвиватися депресія, озлоблення, почуття вини, страху, власної неповноцінності, сексуальні дисфункції, пристрасті до алкоголю, наркотиків тощо. Економічна шкода виникає внаслідок затрат на лікування хвороб;

2) залежно від ступеня заподіяння шкоди: особи, щодо яких або створена реальна загроза заподіяння шкоди здоров'ю або життю, або яким заподіяна шкода здоров'ю або смерть;

3) залежно від родового об'єкта злочинів: особи від злочинів проти життя та здоров'я людини;

4) залежно від тяжкості вчиненого злочину: потерпілі від злочинів невеликої або середньої тяжкості.

Для правомірної кваліфікації ряду злочинів має значення встановлення ознак потерпілих. Відповідно до зазначеної підстави, усіх потерпілих слід розділяти на потерпілих із загальними ознаками і потерпілих зі спеціальними ознаками [3, с. 193]. Аналіз ст. 134 КК України дає підстави дійти висновку, що потерпілим від цього злочину може бути лише особа, яка на-

ділена спеціальними ознаками, а саме: потерпілим може бути лише жінка, яка знаходиться у стані вагітності, тобто у даному випадку спеціальною ознакою є стан вагітності.

Невід'ємною ознакою складу злочину, що розглядається, є згода потерпілої на проведення аборту. Проведення аборту — це протиправне штучне переривання вагітності за наявності згоди жінки на проведення операції. Відповідальність за ст. 134 КК України настає і в тому разі, коли жінка погоджується на переривання вагітності під впливом погроз з боку інших осіб.

Чимало вчених підіймають питання про «вагову категорію» власного волевиявлення: на скільки вільно суб'єкт може розпоряджатися правами й благами, які йому належать [5, с. 136]. Хто може встановлювати межі самостійного розпорядження цими благами? Ця проблема постала перед правознавцями не тільки у світлі визначення меж власного волевиявлення при незаконному проведенні аборту, але насамперед при вирішенні важливих питань про допустимість смертної кари або еутаназії [6, с. 88–89].

Питання щодо створення загальних положень про згоду потерпілого протягом століть у науці кримінального права є дискусійним. Згода потерпілого — дозвіл на заподіяння шкоди інтересам, які охороняються кримінальним законом, що належать ініціатору згоди, адресатом згоди, добровільно виражений дієздатною особою в установленій формі до початку вчинення таких дій, які тягнуть кримінально-правові наслідки [7, с. 583].

Однією із невирішених правових проблем була й залишається проблема відмежування власних інтересів, власного волевиявлення від публічних цілей та інтересів. Великий інтерес викликає питання про можливість «відчуження» громадянином особистих немайнових благ, що йому належать. Цій проблемі приділялося багато уваги в кримінально-правовій літературі. Перш за все автори торкалися питання про право розпоряджатися такими благами, як життя та здоров'я [8, с. 30].

У науці кримінального права існує думка, згідно з якою пропонується створити загальне правило щодо кримінально-правового значення згоди потерпілого: згода власника блага, права чи інтересу на посягання виключає злочинність останнього. Причому правники зазначають, що, надаючи таке вагоме значення згоді, передбачається, що вона буде мати низку обмежень.

Аналіз змісту ст. 134 КК України однозначно призводить до висновку, що згода потерпілої від цього злочину надається іншим особам. Найбільші суперечки в теорії кримінального права викликає питання щодо правових наслідків згоди людини на заподіяння шкоди власному здоров'ю діями інших осіб. Так, у свій час І. Я. Фойницький зазначав, що ушкодження, які заподіяні зі згоди потерпілого, не є злочинними, бо відмова від блага тілесної недоторканності можлива [5, с. 631–632].

Питання згоди потерпілого на заподіяння йому смерті в доктрині кримінального права є актуальним і досить широко висвітленим, але найбільші суперечки викликає питання щодо значення згоди потерпілого для кримінальної відповідальності у разі заподіяння тілесних ушкоджень. Так, критерій розмежування злочинного й незлочинного посягання на тілесну цілісність М. С. Таганцев визначав, виходячи із виокремлення моральної та фізичної спрямованості діяння. При посяганні на тілесну недоторканність з метою заподіяння моральних страждань згода знищує злочинність діяння. Якщо мета інша — заподіяння фізичних страждань — діяння слід визнавати злочинним [7, с. 184].

М. Д. Шаргородський, посиляючись на зарубіжну літературу, зазначав, що в усіх випадках нанесення тілесних ушкоджень за згодою потерпілого кримінальна відповідальність виключається або, в іншому випадку, покарання повинно бути пом'якшено. Такий погляд має велику кількість прибічників. Причому сам правник з цього приводу підтримував позицію, згідно з якою згода потерпілого може виключати кримінальну відповідальність за нанесення шкоди здоров'ю, якщо тілесне ушкодження заподіюється за соціально корисними мотивами, наприклад досліди з новими ліками, операції нового типу тощо [8, с. 364–366].

Таким чином, можна зробити висновок, що в теорії кримінального права не існує єдиної думки щодо вирішення питання про кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи за умови її згоди. На нашу думку, згода потерпілого на посягання його блага чи інтересу повинна виключати кримінальну відповідальність, але така згода повинна бути передбачена законом про кримінальну відповідальність й обов'язково мати низку обмежень, зазначених у цьому законі. Однак, як досить слушно зазначає Л. А. Лозанович, надати згоду на заподіяння шкоди своєму здоров'ю й надати згоду на нараження на небезпеку свого здоров'я шляхом прийняття рішення про незаконне штучне проведення вагітності — це не тотожні поняття [4, с. 92].

Також Л. А. Лозанович вважає можливість декриміналізації незаконного проведення абортів за критерієм згоди потерпілої неприпустимою, особливо в сучасних умовах значної лояльності законодавства щодо питання реалізації репродуктивних прав [4, с. 93].

Ми повністю розділяємо точку зору тих вчених, які вважають, що не можна виключати кримінальну відповідальність у разі згоди потерпілого при незаконному проведенні абортів. Це пояснюємо декількома аспектами.

По-перше, слід зазначити, що винний посягає на здоров'я жінки, яка знаходиться у стані вагітності. Вагітність (*graviditas*) — фізіологічний процес розвитку в жіночому організмі заплідненої яйцеклітини, у результаті якого формується плід, здатний до самостійного існування в подальшому, поза утробою матері. Під впливом нових умов, пов'язаних із розвитком плода, в організмі вагітної жінки виникають складні адаптаційно-захисні зміни. Вони сприяють підтриманню гомеостазу і нормальній діяльності органів і систем, правильному розвитку плода, забезпечують підготовку організму жінки до пологів і годівлі дитини. Звідси випливає, що переривання вагітності порушує ці життєві процеси. Крім того, аборт є біологічною й механічною травмою для організму жінки.

По-друге, учиняючи злочин, передбачений ст. 134 КК України, винний посягає не лише на здоров'я особи, але й на її життя. Наприклад, за даними ВООЗ, близько 13 % смертей, пов'язаних з вагітністю, стали результатом післяабортних ускладнень. Відповідно до статистичних звітів, в абсолютних цифрах це становить приблизно 67 тис. смертей на рік. Окрім цього, ускладнений аборт (мова йде не тільки про кримінальні) асоціюється з досить високим рівнем захворюваності. Після переривання вагітності в організмі жінки розвивається так званий «гіпоталамічний стрес». Організм не встигає адекватним чином відреагувати на переривання вагітності, набуває розвитку конфлікт між станом організму, перебудованого на розвиток вагітності за відсутності плодового яйця. Наслідком гіпоталамічного стресу, як правило, бувають порушення менструального циклу, а також нейроендокринний синдром [11, с. 25]. У деяких жінок, які перенесли незаконний аборт, у подальшому простежується запалення придатків матки, позаматкова вагітність, у деяких — безплідність. Із серйозних ускладнень кримінального абортів, які ставляють у небезпеку життя жінки, можна виділити перитоніт — запалення очеревини, яке може призвести до смертельного результату, особливо у людей зі слабким здоров'ям, а також сепсис — загальне зараження крові, яке часто призводить до смерті. Таким чином, винний за згодою вагітної жінки шляхом переривання вагітності посягає не тільки на здоров'я останньої, але й на її життя.

По-третє, вважаємо за необхідне звернути увагу на той факт, що жінка дає згоду на проведення абортів, тобто на витяг небажаного плода, а не на заподіяння їй смерті, як-то, наприклад, при еутаназії.

Можна зробити висновок, що згода потерпілої особи на проведення штучного переривання вагітності іншою особою не може розглядатися як обставина, що виключає злочинність діяння. Однак звертаємо увагу, що ця згода впливає на рішення щодо притягнення винного до кримінальної відповідальності. Так, переривання вагітності без згоди потерпілої внаслідок застосування до неї фізичного насильства (скажімо, у результаті нанесення їй удару чи побоїв) залежно від форми вини та інших обставин справи може бути кваліфіковане за статтями 121, 128 або ст. 140 КК України [12, с. 315].

Крім того, необхідно вивчити характер та умови згоди, про яку йдеться мова. Вважаємо, що до основних умов незаконного переривання вагітності за згодою потерпілої можна віднести: а) дійсність згоди, тобто згода повинна виходити від осудної та дієздатної людини; б) згода повинна бути усвідомленою та вольовою; в) згода повинна бути добровільною.

Вважаємо за доцільне розглянути ознаки особи потерпілого, звернути увагу на кримінологічну характеристику останнього. Характеристика потерпілого включає три основні компоненти: а) соціально-демографічні якості; б) соціальні ролі особи, включаючи сукупність видів її діяльності в системі суспільних відносин як громадянина чи члена трудового колективу, сім'янина; в) морально-психологічна характеристика, що відображає ставлення особи до соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона використовує [1, с. 13].

Вивчення властивостей та особливостей особи потерпілого від незаконного проведення абортів сприяє більш чіткій та об'єктивній оцінці змісту характеру дій як винного, так і самого потерпілого. Кримінологічна характеристика особи потерпілого від злочину, передбаченого ст. 134 КК України, також впливає на індивідуалізацію кримінальної відповідальності та покарання винної особи, встановлює причинний зв'язок між явищами, які детермінують злочинну поведінку винного, здійснює комплекс заходів щодо запобігання незаконного проведення абортів.

Аналіз матеріалів кримінальних справ, а також матеріалів дослідчої перевірки по злочинах, передбачених ст. 134 КК України, показав, що майже всі ці злочини вчиняються з прямої ініціативи самих потерпілих і лише в певних випадках — за ініціативою близьких осіб потерпілих.

За соціально-демографічними ознаками, склад потерпілих становлять лише жінки, які знаходилися у стані вагітності.

Залежно від віку потерпілі розподіляються таким чином: до 18 років — 29,4 %; 19–30 років — 53,7 %; понад 31 рік — 16,9 %. Загальний середній вік потерпілих осіб від незаконного проведення абортів становить 22 роки. Вважаємо, що перша група є найбільш криміногенно уразливою. Це обумовлюється певними факторами: 1) загальна акселерація дівчат; 2) процес лібералізації суспільної думки щодо раннього початку статевого життя; 3) експансія засобів масової інформації на свідомість молоді.

Рівень освіти потерпілих від злочину, передбаченого статтею 134 КК України, зазвичай середній. Так, незакінчену середню освіту мали 18,9 %; середню — 32,3 %; неповну вищу — 37,7 %; вищу — 11,1 %.

На момент учинення злочину 44,1 % потерпілих не працювали й не навчалися; навчалися — 23,7 %; працювали — 32,2 %. Той факт, що 44,1 % жінок не працювали й не навчалися свідчить про те, що потерпілі розраховували на утримання з боку батьків або інших близьких родичів, а також намагалися налагодити особисте життя за рахунок інших осіб.

Згідно з даними, отриманими під час дослідження, серед потерпілих 37,8 % заміжніх жінок, з них 14,9 % вже мали малолітніх дітей, 62,2 % — були незаміжні або розлучені, з них 2,8 % вже мали на утриманні неповнолітніх дітей.

Більшість жінок (62,3 %) характеризувалися у побуті у цілому позитивно, відповідно 37,7 % — негативно: уживали алкоголь — 21,7 %; мали випадкові статеві зв'язки — 34,8 %, у зв'язку з чим знаходилися у стані вагітності; не бажали працювати або навчатися — 37,7 %; нерідко покидали місце проживання — 15,3 %. Як нами встановлено з матеріалів дослідчої перевірки, у 24,6 % випадках були зафіксовані факти подружньої зради з боку потерпілої. Слід зазначити, що 3,9 % жінок займалися проституцією за гроші. Звичайно, для особи, яка веде аморальний спосіб життя, займаючись проституцією за гроші, дитина не є бажаною. Звідси впливає необхідність приховувати обставини, що відбулися. Зазначені фактори у певній мірі є мотивами проведення незаконного абортів. Однак не тільки негативні фактори впливають на прагнення жінки незаконно провести аборт. Існують об'єктивно складні обставини, що змушують жінок піти на ризик. Серед цих обставин мо-

жна виділити житлові умови, відсутність нагляду з боку батьків за потерпілою особою, погана матеріальна забезпеченість, образи та зради з боку чоловіка тощо.

Крім того, як досить слушно зазначає зарубіжний дослідник Е. Шур, серед обставин, що змусили потерпілу звернутися до особи, яка займається незаконним проведенням абортів, переважає боязнь розголосу факту вагітності. Потерпіла боїться, що про її вагітність стане відомо чоловіку, батькам, знайомим, колегам по службі. Частіш за все цей мотив має місце при випадкових або позашлюбних зв'язках, а також при подружніх зрадах [13, с. 178].

Для 17,3 % потерпілих причиною проведення незаконного абортів є пізні звернення до лікаря, а також неможливість негайно дістатися лікарні. Звернення до особи, яка незаконно здійснює аборт, пояснюється також острахом болю при проведенні операції в лікарняних умовах. Цей острах викликаний у 11,7 % потерпілих, причому як внаслідок власного досвіду, так і внаслідок досвіду знайомих, близьких.

Беручи до уваги викладене вище, можемо зробити висновок, що основними причинами процесу віктимізації потерпілого від незаконного проведення абортів є:

1. Безграмотність (неосвіченість) жінок як в сексуальному (підлітки, що недавно пізнали «доросле життя»), так і в медичному плані.
2. Ведення аморального способу життя, наприклад проституція, випадкові статеві зв'язки тощо.
3. Вимушеність здійснити незаконний аборт через причини, що не залежать від жінок, наприклад унаслідок незапланованої вагітності, яка виникла в результаті неефективності контрацепції.
4. Потреба приховувати факт вагітності та його наслідки, наприклад через подружню зраду, аби зберегти сім'ю.
5. Вимушеність здійснити незаконний аборт у зв'язку з «безвихідною» ситуацією, наприклад відсутністю належних соціальних умов для виховання дитини, небажанням ризикувати втратою роботи або заробітку тощо.
6. Свідоме використання абортів як засобу для «запобігання від вагітності».

Одним із головних питань щодо вивчення потерпілого від незаконного проведення абортів є те, що майже в усіх випадках останній є ініціатором незаконного штучного переривання вагітності. При цьому існує декілька варіантів впливу потерпілої жінки на винного. У деяких випадках від потерпілої або особи, яка діє в її інтересах, не потребується особливих зусиль, щоб умовити злочинця здійснити аборт. Це характерно для тих ситуацій, коли злочинець уже проводив абортів іншим особам, отримував гроші, сам зацікавлений у цьому злочині. В інших випадках злочин вчиняється тільки завдяки виключній наполегливості потерпілої. Частіше у подібних випадках винний діє з корисливих мотивів, із жалості або інших добрих почуттів до жінки, яка потрапила в біду. Безпосередній вплив на злочинця характеризує поведінку вже не стільки потерпілої, скільки тієї особи, яка діє в її інтересах.

За морально-психологічними якостями більшість потерпілих (63,8 %) характеризуються некритичністю, погано розуміють можливість тяжких наслідків, психологічно невірноважені, аморальні в поведінці, у деяких випадках тяжко сприймають матеріальні, побутові, житлові труднощі. У медичному плані — безграмотні. У пошуках місця здійснення кримінального абортів — ініціативні й наполегливі. Рівень правосвідомості середній, близький до низького. Із дослідження встановлено, що всі жінки мали мотив — небажання мати дитину.

Таким чином, викладене дозволяє зробити наступні висновки:

1. Характеристика потерпілого від незаконного проведення абортів повинна ґрунтуватися на підставі комплексного кримінально-правового та кримінологічного аналізу з метою вирішення питань про криміналізацію чи декриміналізацію діяння, розмежування злочинів від суміжних складів злочинів проти життя та здоров'я особи, встановлен-

ня причин віктимізації потерпілого від злочину, передбаченого ст. 134 КК України, а також з'ясування згоди потерпілої особи від незаконного переривання вагітності для призначення покарання.

2. Кримінально-правовий аспект потерпілого від незаконного проведення абортів включає: а) проблеми визначення фігури потерпілого в цілому; б) класифікацію на види потерпілого від злочину, передбаченого ст. 134 КК України; в) питання щодо згоди потерпілої особи на проведення штучного переривання вагітності. Встановлено: а) за ознаками заподіяної шкоди потерпілому спричинюється фізична, психічна, психологічна та економічна шкода; б) згода потерпілої особи на проведення штучного переривання вагітності іншою особою не може розглядатися як обставина, що виключає злочинність діяння; в) ця згода суттєво впливає на вирішення щодо притягнення винного до кримінальної відповідальності; г) кримінальна відповідальність осіб, що незаконно проводять аборт у разі згоди на це потерпілого, не може виключатися.

3. Кримінологічний аспект потерпілого від незаконного проведення абортів дозволяє виокремити віктимізацію особи, з'ясувати причини вчинення злочину, передбаченого ст. 134 КК України, та методи його запобігання. Основними причинами процесу віктимізації потерпілого від незаконного проведення абортів є: а) неграмотність (неосвіченість) як в сексуальному, так і в медичному плані потерпілої; б) ведення аморального способу життя; в) вимушеність приховувати факт вагітності та його наслідки; г) інші.

4. Можна зробити висновок, що в теорії кримінального права не існує єдиної думки щодо вирішення питання про кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи за умови її згоди. На нашу думку, згода потерпілого щодо посягання на його блага чи інтереси повинна виключати кримінальну відповідальність, але така згода повинна бути передбачена законом про кримінальну відповідальність й обов'язково мати низку обмежень, зазначених у цьому законі.

5. Ми повністю розділяємо точку зору тих вчених, які вважають, що не можна виключати кримінальну відповідальність у разі згоди потерпілого при незаконному проведенні абортів.

6. Аналіз матеріалів кримінальних справ, а також матеріалів дослідчої перевірки по злочинах, передбачених ст. 134 КК України, показав, що майже всі ці злочини вчиняються з прямої ініціативи самих потерпілих і лише в певних випадках — за ініціативою близьких осіб потерпілих.

Список використаних джерел

1. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: автореф. дис... канд. юрид. наук. Х., 2005. 20 с.
2. Анощенкова С. В. Уголовно-правовое учение о потерпевшем. Москва, 2006. 191 с.
3. Права человека: учебник / Под ред. Е. А. Лукашева. Москва, 1999. 136 с.
4. Лозанович Л. А. Незаконное производство аборта: уголовно-правовой и криминологический аспекты: дис... канд. юрид. наук. Ставрополь, 2004. 189 с.
5. Энциклопедия уголовного права. Т. 7. Обстоятельства, исключющие преступность деяния. Санкт-Петербург, 2007. 720 с.
6. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х. 2015. 1184 с.
7. Таганцев Н. С. Русское уголовное право: лекции: Ч. общ.: В. 2-х т. Т. 1. Москва, 1994. 765 с.
8. Шаргородский М. Д. Преступления против жизни и здоровья. Москва, 1969. 512 с.
9. Дубовец П. А. Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву. Москва, 1964. 159 с.
10. Красиков А. Н. Уголовно-правовое значение согласия «потерпевшего» при аллотрансплантации. *Тр. высш. шк. МВД СССР*. Вып. 32. Москва, 1971. С. 141–148.
11. Надання жінкам медичних послуг, пов'язаних з абортom: клініко-організаційне керівництво. Київ, 2006. 76 с.
12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ, 2001. 1104 с.

13. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М. Проблеми потерпілого від злочину (кримінологічний та психологічний аспекти): Навч. посібник. Київ, 1994. 304 с.
14. Шур Э. М. Наше преступное общество. М., 1977. 178 с.

Черевко Кирилл Александрович,
кандидат юридических наук, доцент
(Харьковский национальный университет внутренних дел)

Авдеев Александр Александрович,
кандидат юридических наук
(Харьковский национальный университет внутренних дел)

ОТНОСИТЕЛЬНО ВОПРОСА ПОСТРАДАВШИХ ОТ НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕНИЯ АБОРТА

В статье исследована проблема личности потерпевшего от незаконного проведения аборта. Изучены характеристики потерпевшего, их классификации. Рассматривается вопрос о согласии лица потерпевшего на проведение аборта в качестве обязательного признака. Определены социально-демографические признаки потерпевшего от незаконного проведения аборта.

Ключевые слова: особа, потерпевшая аборт, классификация потерпевшего, согласие потерпевшего на преступление.

Cherevko Kirill Aleksandrovich,
candidate of law sciences, Associate Professor
(Kharkiv National University of Internal Affairs)

Avdeev Aleksandr Aleksandrovich,
candidate of law sciences
(Kharkiv National University of Internal Affairs)

THE QUESTION OF DEPENDENT FROM AN UNLOCKED ADVANCEMENT

The article investigates the problem of the victim's person from illegal abortion. A victim of a crime is a social subject (a physical or legal person, a state, another social entity or society as a whole), whose good, right or interest, protected by a criminal law, is harmed or threatened with causing such a crime.

Features of the victim are considered, their classification. The theoretical objective of the classification is to deepen knowledge about its object, which, in turn, requires a comprehensive approach to the study of the victim of a crime. Practical expediency of classification is the correct application of the norms of the current criminal law, the development of directions for its further improvement, bearing in mind the rights of the victim.

The question is whether the consent of the victim to abortion is obligatory. Abortion is an unlawful artificial abortion in the presence of its consent to conduct an operation. Socio - demographic features of the victim from illegal abortion are considered. The composition of the victims is divided depending on age, level of education, work status, marital status, the presence of children (of any age), etc.

Key words: person suffered, abortion, classification of the victim, consent of the victim to a crime.

Надійшла до редколегії 06.11.2017

Розділ VI

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.18

Городецька Марина Сергіївна,
докторант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ВІДАННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Статтю присвячено визначенню предмета відання слідчого судді під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Проведено аналіз норм кримінального процесуального законодавства та практики їх реалізації стосовно предмета відання слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. Виявлено недоліки предмета відання слідчого судді щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Запропоновано шляхи вирішення проблеми здійснення судового контролю у випадку звернення з порушенням територіальної юрисдикції.

Ключові слова: предмет відання, слідчий суддя, заходи забезпечення, юрисдикція, підсудність, досудове розслідування, права людини.

Постановка проблеми. Розподіл предмета відання у кримінальному процесі спрямований на забезпечення справедливості та підвищення ефективності кримінального провадження, зокрема для підвищення дієвості кримінальної процесуальної діяльності предмет відання диференціюється між суб'єктами, які здійснюють однакову функцію. Серед суб'єктів правосуддя окремий предмет відання виділено для слідчого судді, котрий здійснює судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів людини у кримінальному процесі. Разом з тим, правова регламентація предмета відання слідчого судді у кримінальному провадженні, у тому числі під час застосування заходів забезпечення, на жаль, не позбавлена недоліків. Це не сприяє захисту прав людини у перебігу застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Виходячи із вище сказаного, визначення предмета відання слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження є актуальним питанням для дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Предмет відання у кримінальному провадженні досліджувався у роботах таких вчених-процесуалістів, як Р. Г. Ботвінов, І. В. Гловюк, А. Ю. Гнатюк, Ю. М. Грошевий, І. В. Єна, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, М. А. Погорецький, С. В. Пшенічко, О. Ю. Татаров та інших. Однак вчені не акцентували увагу на визначенні предмета відання слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

Метою наукового дослідження є визначення предмета відання слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. З огляду на зазначену мету слід виконати такі **завдання**: 1) провести аналіз положень кримінального процесуального законодавства та практики їх реалізації щодо предмета відання слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження; 2) виявити можливі недоліки предмета відання слідчого судді стосовно застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. З усіма перевагами або навпаки недоліками у кримінальному процесуальному законодавстві визначено підслідність органів досудового розслідування та підсудність судів, у той час як предмет відання такого суб'єкта, як слідчий суддя, залишається невизначеним.

Як вірно підкреслив С. В. Оверчук, враховуючи предмет судового контролю, слідчому судді підсудні:

- 1) клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 2) скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора під час досудового розслідування;
- 3) клопотання про дозвіл на проведення слідчих (розшукових) дій;
- 4) клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- 5) клопотання про вирішення окремих питань щодо зберігання речових доказів і документів;
- 6) клопотання про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами [1, с. 4].

Даний перелік подано у загальному вигляді.

Зупинимося на дослідженні предмета відання слідчого судді, який становить саме розгляд клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Так, як слушно відзначив С. В. Оверчук, з одного боку, за загальними правилами клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження подається до місцевого суду, **в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування** (ч. 2 ст. 132 КПК України). Проте за ч. 1 ст. 184 КПК України клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу подається до місцевого суду, **в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування** [1, с. 4].

Отже, щодо подання клопотання про застосування запобіжного заходу одночасно існують два правила підсудності слідчого судді: 1) в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування; 2) в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

Цілком справедливим є зауваження стосовно того, що місце провадження досудового розслідування не обов'язково співпадає з місцем розташування органу досудового розслідування [1, с. 5]. У свою чергу, можна навести приклад, що Криворізьке районне відділення поліції ГУ НП в Дніпропетровській області знаходиться у Металургійному районі міста Кривий Ріг, а територія його обслуговування, розташована навколо міста Кривий Ріг, належить до Криворізького району, до якого саме місто не входить. Отже, під час обрання запобіжного заходу слідчий Криворізького районного відділення поліції може звертатися з клопотанням до слідчого судді Держинського районного суду м. Кривий Ріг, який обслуговує Металургійний район (у минулому — Держинський район), або до Криворізького районного суду, який обслуговує Криворізький район (селищний район навколо міста). Або, наприклад, із клопотанням про накладення арешту на майно слідчий Криворізького районного відділення поліції ГУ НП в Дніпропетровській області має звертатися до слідчого судді Держинського районного суду м. Кривого Рогу, а з клопотанням щодо обрання запобіжного заходу у тому ж кримінальному провадженні — до слідчого судді Криворізького районного суду.

Вищий спеціалізований суд України (далі — ВССУ) з цього приводу давав певні роз'яснення в інформаційних листах у 2013 році [2; 3], але згодом у 2014 році такі роз'яснення були відізовані [4]. Пізніше, 16.06.2016 року, ВССУ знову повернувся до врегулювання окремих питань стосовно судового контролю у кримінальному провадженні. Так, головам апеляційних судів областей та міста Києва були дані рекомендаційні роз'яснення з метою забезпечення однакового застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм чинного законодавства. ВССУ визначив, що клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжних заходів, на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування [5, с. 1].

У такому разі, якщо органи досудового розслідування з питань застосування заходів забезпечення, у тому числі й обрання запобіжних заходів, під час досудового розслідування будуть звертатися лише до того місцевого суду, у межах юрисдикції якого орган розслідування розташований, то, враховуючи наведений вище приклад, постає питання: «А яка ж частина роботи залишається слідчому судді Криворізького районного суду на досудовому провадженні, слідчому судді того суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування?» Виявляється, що в такому випадку слідчий суддя залишився позбавленим предмета відання у цій частині.

Аналіз судової практики свідчить про звернення органу розслідування з клопотаннями про застосування заходів забезпечення саме до слідчого судді суду, у межах юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування. Так, ухвалою Криворізького районного суду Дніпропетровської області від 08 січня 2016 року по кримінальному провадженню, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань № 12016040450000016 від 07.01.2016 року, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України, було накладено арешт на автомобіль [6].

Отже, незважаючи на роз'яснення ВССУ, проблема невизначеності предмета відання слідчого судді за територіальною ознакою залишається.

У таких умовах невизначеності ще більшої значущості набуває врегулювання діяльності слідчого судді у разі звернення органів досудового розслідування з клопотанням щодо судового контролю із порушенням територіального розподілу предмета відання слідчого судді.

Нормами кримінального процесуального законодавства не врегульовано діяльність слідчого судді у випадку порушення територіальності під час звернення органів розслідування із клопотанням про застосування запобіжного заходу. Як і не врегульовано діяльність слідчого судді під час інших порушень органів розслідування у ході звернення із клопотанням щодо здійснення судового контролю.

У статтях 151 (тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом), 156 (відсторонення від посади), 172 (арешт майна) КПК України визначено: якщо клопотання подано без додержання вимог цього Кодексу, слідчий суддя повертає його прокурору, про що постановляє ухвалу. Проте щодо подання клопотання до слідчого судді в інших випадках застосування заходів забезпечення, у тому числі і запобіжних заходів, таких вимог не визначено.

Наприклад, саме порушення територіальності під час звернення до слідчого судді органами розслідування стало приводом до наступного інциденту. Так, 25 квітня 2017 року Вища рада правосуддя (далі — ВРП) під час засідання розглянула повідомлення судді Красногвардійського районного суду міста Дніпра Черкеза Дмитра Леонідовича про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя, яке надійшло до ВРП 8 лютого 2017 року.

Обставини інциденту, що трапився, викладені на офіційному сайті Вищої ради правосуддя та полягають у тому, що 26 січня 2017 року слідчий суддя Красногвардійського районного суду міста Дніпра Д. Л. Черкез повернув своєю ухвалою старшому слідчому

першого слідчого відділу слідчого управління прокуратури Дніпропетровської області клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, подане у рамках кримінального провадження, у зв'язку з порушенням територіальності. В ухвалі суддя вказав, що органом досудового розслідування у зазначеному кримінальному провадженні є прокуратура Дніпропетровської області, що розташована у м. Дніпрі та територіально належить до Соборного (Жовтневого) району м. Дніпра, а отже, не належить до територіальної підсудності Красногвардійського районного суду міста Дніпра.

У відповідь на рішення судді 27 січня 2017 року першим слідчим відділом слідчого управління прокуратури Дніпропетровської області внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості про вчинення кримінального правопорушення за частиною першою статті 375 Кримінального кодексу України стосовно судді Красногвардійського районного суду міста Дніпра Д. Л. Черкеза, який без судового засідання виніс ухвалу, на підставі якої повернув клопотання про обрання запобіжного заходу громадянину, підозрюваному у вчиненні злочину, передбаченого частиною третьою статті 368 Кримінального кодексу України. Згодом суддю Д. Л. Черкеза було викликано на допит до прокуратури Дніпропетровської області як свідка. Серед інших сторонніх питань начальник першого слідчого відділу здійснював спроби пояснити судді, яким чином слід розглядати справи.

Дії працівників прокуратури Дніпропетровської області із внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення щодо постановлення ухвали слідчим суддею Красногвардійського районного суду міста Дніпра Д. Л. Черкезом не в судовому засіданні були визнані Вищою радою правосуддя спробами втручання у здійснення правосуддя та тиску на суддю з метою спонукання розглянути клопотання про обрання запобіжного заходу, незважаючи на його подання з порушенням територіальної підсудності, було визнано такими діями, що порушують гарантії незалежності судді [7].

Наведений вище приклад стосується звернення з клопотанням про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Подане клопотання не відповідало вимогам КПК щодо територіальної підсудності слідчого судді, проте законодавець не визначив можливе законне реагування слідчого судді.

На думку представників правозастосовних органів — слідчих підрозділів прокуратури, слідчий суддя, який позбавлений можливості відреагувати на таке порушення у законний спосіб, мав би розглянути у будь-якому разі подане клопотання та винести ухвалу. Законом передбачено винесення ухвали щодо: 1) застосування запобіжного заходу; 2) відмови у застосуванні запобіжного заходу; 3) застосування більш м'якого запобіжного заходу. Тобто кримінальний процесуальний закон передбачає в будь-якому разі прийняття рішення по суті та не передбачає реагування на порушення під час подання клопотання.

Відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК у випадках, коли положення КПК не регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження. У такому разі в першу чергу треба врахувати засаду верховенства права відповідно до ст. 8 КПК.

У даному випадку до вирішення постає питання: що є більш сприятливим для забезпечення прав людини, у якому випадку права людини будуть більш захищеними — у випадку розгляду клопотання слідчим суддею чи його відхилення та з наступним зверненням до відповідного слідчого судді за територіальністю?

На нашу думку, щодо розглядуваного предмета дослідження відносяться наступні права людини: забезпечення права на свободу та особисту недоторканість, доступ до правосуддя, правова визначеність, право на справедливий суд.

Право людини на свободу та особисту недоторканість, гарантоване ст. 29 Конституції України, ст. 12 КПК України, ст. 5 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, не є абсолютним та може обмежуватися задля досягнення законної мети, на законних підставах та в порядку, визначеному законом. Застосування судового контролю в даному випадку виступає гарантією вказаного права людини. При цьому забезпечення

права реалізується саме під час якнайшвидшого судового контролю. Отже, розгляд слідчим суддею, незважаючи на недотримання територіального розподілу предмета відання, клопотання щодо обрання затриманому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою забезпечить якнайшвидший контроль за дотриманням права на свободу та особисту недоторканість підозрюваного.

Під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу за ст. 193 КПК слідчий суддя за клопотанням сторін чи за власною ініціативою має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу. Обрання запобіжного заходу слідчим суддею становить повноцінний судовий розгляд. Принцип територіальності, який застосовується під час розподілу підслідності, підсудності, спрямований на забезпечення права на доступ до правосуддя та забезпечення правової визначеності у тому числі.

Доступ до суду (до правосуддя) є однією зі складових права на справедливий суд [8, с. 241–242] та жваво обговорюється серед науковців у процесуальних галузях права як самостійний стандарт [9; 10; 11].

Так, на значущості саме доступу до правосуддя у забезпеченні права на справедливий судовий розгляд наголошено у розробках Національного бюро у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини на офіційному сайті Міністерства юстиції України. Позиція Європейського суду з прав людини (далі — Суд, Європейський суд), як зазначає І. Коваль, у багатьох справах є такою, що основною складовою права на суд є право доступу, в тому розумінні, що особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права [12].

Так ось територіальна віддаленість, законодавча невизначеність судового органу для осіб, які мають інтерес у кримінальному провадженні, або беруть участь в інтересах інших осіб може стати тією правовою або практичною перешкодою у зверненні до суду, що порушує доступ до правосуддя та правову визначеність.

Звернімося до практики Європейського суду з прав людини, з урахуванням якої відповідно до ст. 8 КПК застосовується засада верховенства права.

Так, у рішенні «Лео Цанд проти Австрії» (Leo Zand v. Austria) Європейський Суд наголосив, що не вважається «судом, встановленим законом», орган, який, не маючи юрисдикції, вирішує спір, що підлягає розгляду судом іншої юрисдикції [13]. У даному рішенні було зроблено висновок, що не може бути визнано судом, встановленим законом, у випадку порушення ним предмета відання — вирішення спору у справі, яка належить до розгляду іншим судом.

Таким чином, слідчий суддя під час прийняття рішення у кримінальному провадженні, яке не належить до його відання за територіальністю, не буде уособлювати суд, встановлений законом. А отже, рішення у кримінальному провадженні щодо судового контролю буде прийняте незаконним судом, що, безсумнівно, призведе до порушення прав осіб, у першу чергу, до порушення права на справедливий судовий розгляд.

Отже, прийняття до розгляду слідчим суддею клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з порушенням територіального розподілу предмета відання можна припустити з метою забезпечення права підозрюваного на свободу та особисту недоторканість. Проте, вірогідно, порушеними при цьому будуть права осіб (у тому числі й підозрюваного) на доступ до суду, правову визначеність та справедливий суд, що вочевидь не відповідає принципу пропорційності та відповідно не узгоджується із засадою верховенства права.

Цікавим є в даному випадку розгляд можливості застосування ст. 206 КПК, згідно з якою кожен слідчий суддя, у межах юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи.

Застосовуючи це правило до нашого прикладу, можна розмірковувати наступним чином. Під час звернення слідчого прокуратури з клопотанням до слідчого судді з порушенням територіальності затриманий був доставлений до суду, а тому фізично він перебував у районі обслуговування вказаного слідчого судді. На момент звернення порушувались його (затриманого) права на суд, встановлений законом, оскільки прокурор зі слідчим звернулися з порушенням юрисдикції слідчого судді. Отже, слідчий суддя цілком правомірно може винести ухвалу, якою зобов'язати прокурора, слідчого забезпечити додержання прав затриманого, а саме доставити його до «законного» судді.

Цілком слушно, на нашу думку законодавець передбачив реагування слідчого судді на порушення прав особи, яка тримається під вартою, як ми розуміємо, незалежно від звернення щодо такого порушення. Незрозумілим, на нашу думку, є звуження предмета відання слідчого судді до реагування лише на порушення прав визначеного суб'єкта — особи, яка тримається під вартою.

Контроль слідчого судді спрямований на забезпечення дотримання прав людини, а тому предмет відання має включати порушення усіх прав людини на досудовому розслідуванні, які є релевантними кримінальному процесу.

На нашу думку, предмет відання слідчого судді на досудовому розслідуванні не повинен обмежуватися лише забезпеченням прав особи, яка знаходиться під вартою, а має включати в себе гарантування усіх прав суб'єктів, які знаходяться у площині кримінального процесу.

Висновки.

1. Урегулювання територіальної підсудності слідчого судді за місцем знаходження органу розслідування у деяких випадках спричиняє труднощі у правозастосовній діяльності.

Органи досудового розслідування, які розташовані не за місцем відповідної ним територіальної підслідності, з питань застосування заходів забезпечення, у тому числі і обрання запобіжних заходів, будуть звертатися лише до того місцевого суду, у межах юрисдикції якого орган розслідування розташований. Тоді яка ж частина роботи залишається слідчому судді того суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування? Виявляється, у такому випадку слідчий суддя залишається позбавленим предмета відання у цій частині.

У вказаному випадку територіальна віддаленість, законодавча невизначеність судового органу для осіб, які мають інтерес у кримінальному провадженні або беруть участь в інтересах інших осіб може стати тією правовою або практичною перешкодою у зверненні до суду, що порушує доступ до правосуддя та правову визначеність.

2. Предмет відання слідчого судді суттєво обмежений у зв'язку із наданням повноваження реагувати на порушення прав лише особи, яка тримається під вартою, у межах юрисдикції слідчого судді. Нормами кримінального процесуального законодавства не врегульовано діяльність слідчого судді у випадку порушення територіальності під час звернення органів розслідування із клопотанням про застосування запобіжного заходу. Так само, як не врегульовано діяльність слідчого судді і під час інших порушень органів розслідування під час звернення із клопотанням щодо здійснення судового контролю. У межах своєї юрисдикції слідчий суддя має реагувати на будь-яке порушення прав людини.

Для здійснення **подальших наукових розвідок можна визначити такі напрями:** 1) дослідження інших аспектів предмета відання слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження; 2) визначення предмета відання прокурора під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Оверчук С. В. Підсудність кримінальних проваджень слідчому судді. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2015. № 2 (12). С. 1–36: URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15osvpss.pdf>.

2. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: *інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ* № 223-558/0/4-13 від 5 квітня 2013 р.: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>.
3. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 жовтня 2013 року № 1-1640/0/4-13. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-13>.
4. Повідомлення про відкликання листа БССУ від 15.10.2013 № 1-1640/0/4-13: URL: http://www.sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/povidomlennja_pro_vidklikannja_lista_vssu_vid_15102013_%E2%84%96116400413.html.
5. Лист Вищого спеціалізованого суду України головам апеляційних судів областей та міста Києва щодо окремих питань здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю в кримінальному провадженні (вих. № 223 — 1650/0/4-16 від 16.06.2016): URL: <http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BC%20%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%B216.06.16.pdf> – 4 с.
6. Ухвала Криворізького районного суду Дніпропетровської області: URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67287463>.
7. ВРП розглянула повідомлення суддів про втручання у їхню діяльність. 26.04.2017: URL: <http://www.vru.gov.ua/news/2231>.
8. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Вид. 3-тє. К.: Реферат, 2010. 848 с.
9. Верба І. О. Міжнародні стандарти права на доступ до правосуддя: теоретико-правові засади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 17. С. 39–42.
10. Мармаш В. Я. Право на доступ до суду не для суддів? *Судебно-юридическая on-line газета*. 27.04.2016. URL: <http://sud.ua/blog/2016/04/27/87790-pravo-na-dostup-do-sydy-ne-dlya-syddv>.
11. Ясинок М. М. Доступ до правосуддя як важлива гарантія демократичного суспільства. *Університетські наукові записки*. 2013. С. 79–85.
12. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/7474>.
13. Рішення Європейського суду з прав людини від 12.10.1978 р. у справі «Лео Цанд проти Австрії» URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%3A%3AENG%22%2C%22appno%3A%3A736076%22%7D>.

Городецкая Марина Сергеевна,

докторант

(Донецкий юридический институт МВД Украины)

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРЕДМЕТА ВЕДЕНИЯ СЛЕДСТВЕННОГО СУДЬИ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ МЕР ОБЕСПЕЧЕНИЯ УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Статья посвящена определению предмета ведения следственного судьи во время применения мер обеспечения уголовного производства. Проведен анализ норм уголовного процессуального законодательства и практики их реализации относительно предмета ведения следственного судьи при применении мер обеспечения уголовного производства. Выявлены недостатки предмета ведения следственного судьи относительно применения мер обеспечения уголовного производства. Предложены пути решения проблемы осуществления судебного контроля в случае обращения с нарушением территориальной юрисдикции.

Ключевые слова: предмет ведения, следственный судья, меры обеспечения, юрисдикция, подсудность, досудебное расследование, права человека.

Horodetska Maryna Sergeevna,

Doctoral studies

(Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine)

DEFINITION OF THE AREA OF JURISDICTION OF THE INVESTIGATIVE JUDGE AT APPLICATION OF MEASURES OF ENSURING CRIMINAL PROCEEDINGS

Article is devoted to definition of an area of jurisdiction of the investigative judge during application of measures of ensuring criminal proceedings. The analysis of standards of the criminal procedural legislation and practice of their realization concerning an area of jurisdiction of the investigative judge at application of measures

of ensuring criminal proceedings is carried out. Shortcomings of an area of jurisdiction of the investigative judge concerning application of measures of ensuring criminal proceedings are revealed.

It is defined that settlement of territorial jurisdiction of the investigative judge in the location of body of investigation in certain cases serves as the reason of difficulties in law-enforcement activity.

Bodies of pre-judicial investigation which are located not in the place of the territorial competence corresponding to them, concerning application of measures of providing including election of measures of restraint, will address only that local court within which jurisdiction the body of investigation is located what part of work remains to the investigative judge of that court within which territorial jurisdiction pre-judicial investigation is conducted. It turns out that in that case the investigative judge remains deprived of an area of jurisdiction in this part.

The area of jurisdiction of the investigative judge significantly limited in connection with granting power to react to violation of the rights only of that person who is held in custody, within jurisdiction of the investigative judge. Standards of the criminal procedural legislation haven't settled activity of the investigative judge in case of violation of territoriality during the appeal of bodies of investigation with the petition for application of a measure of restraint. The same as activity of the investigative judge isn't settled and during other violations of bodies of investigation during the address with the petition concerning implementation of judicial control. Within the jurisdiction the investigative judge has to react to any human rights violation.

Key words: *area of jurisdiction, investigative judge, providing measures, jurisdiction, jurisdiction, pre-judicial investigation, human rights.*

Надійшла до редколегії 17.10.2017

УДК 343.985

Грига Марія Андріївна,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

Осетрова Олена Станіславівна,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ, ЩО ПРОВОДЯТЬСЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО- ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

На підставі аналізу матеріалів слідчої, судової та експертної практики, а також наукових джерел розкрито можливості експертних досліджень, які призначаються під час розслідування дорожньо-транспортних пригод. Надано окремі рекомендації щодо порядку їхнього призначення для мінімізації експертних помилок. Обґрунтовано висновок про пріоритетність призначення комплексних експертних досліджень при розслідуванні означених злочинних посягань.

Ключові слова: дорожньо-транспортна пригода, експертиза, дослідження, транспортний засіб, завдання.

Постановка проблеми. Під час дорожньо-транспортної пригоди (ДТП) абсолютно однозначна на перший погляд ситуація іноді може спричинити велику кількість суперечностей та непорозумінь. Намагаючись уникнути відповідальності, водії часто спотворюють реальний механізм розвитку ДТП. Якщо додати до цього ще й можливі неточності при оформленні початкових матеріалів на місці пригоди, то постраждалий у пригоді водій може обернутися на її винуватця.

З'ясувати дійсну причину ДТП та відновити її перебіг можливо за допомогою проведення відповідних експертних досліджень. Однак, не зважаючи на те, що за останні роки можливості судових експертиз значно розширились, практика свідчить, що слідчі не завжди цілком обізнані щодо них та припускаються помилок, які впливають на правильність та повноту експертних висновків. Зокрема, у частині коректної фіксації обставин ДТП, виявлення і вилучення об'єктів зі слідовою інформацією, визначення об'єктів дослідження, формулювання запитань та визначення виду експертного дослідження.

Отже, дослідження напрямків та можливостей експертних досліджень під час розслідування ДТП залишається актуальним та визначає **мету** нашої статті.

Варто зауважити, що дана проблематика неодноразово ставала предметом вивчення як науковців, так і практичних працівників. Зокрема, питання, пов'язані з призначенням та проведенням судових експертиз під час розслідування ДТП, у різні часи розглядали О. І. Антіпова, П. В. Галаса, С. В. Данець, К. В. Дубонос, В. І. Дячук, В. І. Клименко, М. П. Климчук, І. П. Красюк, П. П. Луцюк, С. І. Ольховенко, О. В. Сараєв, А. М. Туренко, С. О. Шевцов, А. Р. Шляхов та інші.

Виклад основного матеріалу. Аналіз слідчої, судової та експертної практики свідчить, що найчастіше під час розслідування ДТП призначаються: судово-медична, автотех-

нічна, транспортно-трасологічна, дактилоскопічна експертиза, а також експертиза матеріалів речовин та виробів.

Ст. 242 КПК України закріплює перелік підстав для обов'язкового проведення експертизи, зокрема: встановлення причин смерті; тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; визначення психічного стану підозрюваного та наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності тощо [1].

Під час розслідування ДТП судово-медична експертиза, окрім з'ясування причини смерті та характеру тілесних ушкоджень учасників пригоди (водіїв, пішоходів, пасажирів), розв'язує питання щодо наявності й ступеня їхнього алкогольного сп'яніння, визначення механізму утворення тілесних ушкоджень та їхнього зв'язку з подією, з'ясування стану здоров'я потерпілих. При цьому судово-медичний експерт досліджує кров, волосся, мозкову речовину, кістки, м'які тканини загиблих, визначає їхні властивості та характерні ознаки [2, с. 11].

Об'єктами судово-медичної експертизи є трупи, живі особи, об'єкти зі слідовою інформацією (одяг потерпілого, частини транспортного засобу, волосся, кров тощо), матеріали справи (протоколи, довідки, виписки з історії хвороби тощо). Організуючи проведення експертизи, слідчий повинен надати експертові необхідну медичну документацію про стан здоров'я потерпілого, виписки з протоколів слідчих дій, об'єкти зі слідовою інформацією і зразки для порівняльного дослідження. Одержання зразків для порівняльного дослідження доцільно здійснювати за участю експерта, якому доручено проведення експертизи. Це забезпечить правильність вилучення зразків у необхідних обсягах. Практика доводить, що при призначенні судово-медичної експертизи слідчими не завжди приділяється належна увага всім об'єктам, що повинні бути надані експертові [3].

Питання, що виносяться на вирішення судово-медичної експертизи, можуть мати різне формулювання, проте переважна більшість із них має на меті встановлення часу і причин настання смерті, а також причинно-наслідкового зв'язку між ДТП, необхідністю надання допомоги і настанням смерті. Окремо варто зупинитися на групі питань, що стосуються з'ясування механізму ДТП, адже під час аварії тіло потерпілого виступає як слідосприймаючий об'єкт, і специфічні пошкодження на ньому можуть відображати форму, малюнок, розміри й інші властивості частин і деталей автомобіля. Такі судово-медичні дослідження тіла особи є особливо актуальними за відсутності відомостей про транспортний засіб (ТЗ), що спричинив тілесні ушкодження, та дозволяють дійти висновку про тип ТЗ, особливості травмуючої поверхні, наявність можливих механічних пошкоджень і слідів-виділень організму потерпілого на ТЗ, що утворилися внаслідок ДТП [4, с. 18]. У цьому напрямку судово-медична експертиза надає відповіді на такі запитання:

- чи є на тілі (одязі) покійного сліди від удару; якщо так, то чи ці сліди є наслідком переїзду транспортним засобом;
- який напрямок переїзду;
- чи є на трупі сліди волочіння;
- який напрямок волочіння трупа?

Варто зазначити, що при судово-медичному дослідженні трупів осіб, загиблих унаслідок ДТП, можливі й додаткові дослідження. Так, вивчення одягу дозволяє виявити сліди ударів, фарби, змашувальних матеріалів. Мікроскопічне дослідження садна і ран може виявити частинки ґрунту, уламки скла, шматочки дерева, частинки лакофарбове покриття від автомобіля тощо. Для дослідження таких об'єктів можуть окремо або в комплексі призначатися й інші види експертних досліджень, зокрема трасологічна експертиза (експертиза механічних пошкоджень одягу, експертиза нашарувань на одязі) або експертиза матеріалів, речовин та виробів.

Не можна оминати увагою також можливості біологічної експертизи, об'єктами якої є кров, волосся та інші біологічні речовини, що можуть вилучатися з місця ДТП. Даний вид експертних досліджень покликаний вирішити наступні питання:

- чи міститься у наданому зразку об'єкт біологічного походження, і який саме;
- яка видова приналежність біологічного об'єкта (належить людині або якій-небудь тварині);
- яка групова, статева приналежність цього біологічного об'єкта;
- чи є загальна групова приналежність біологічної речовини (крові, слини, волосся тощо), що присутня у наявних зразках (відповідає наявній у даних зразках);
- яка давність утворення плям крові на наданому об'єкті?

Автотехнічна експертиза належить до класу інженерно-транспортних експертиз. Головною метою її проведення є науково обґрунтоване відтворення обставин механізму пригоди та встановлення об'єктивних причин ДТП. Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень передбачено наступні три групи завдань, які можуть бути вирішені у процесі проведення даного виду експертних досліджень:

1. Установлення несправностей ТЗ, які загрожували безпеці руху, причин їхнього утворення та часу виникнення (до ДТП чи внаслідок неї або після неї), можливості виявлення несправності звичайно застосованими методами контролю за технічним станом ТЗ; визначення механізму впливу несправності на виникнення та розвиток пригоди.

2. Установлення механізму ДТП та її елементів: швидкості руху (за наявності слідів гальмування та за пошкодженнями), гальмівний та зупинного шляхів, траєкторії руху, відстані, пройденої ТЗ за певні проміжки часу, та інших просторово-динамічних характеристик пригоди.

Швидкість руху транспортних засобів, виходячи з їхніх пошкоджень, може визначатися за допомогою програмних комплексів з дослідження механізму ДТП, що рекомендовані для впровадження в експертну практику.

3. Установлення відповідності дій водія ТЗ у даній дорожній ситуації технічним вимогам Правил дорожнього руху, наявності у водія технічної можливості запобігти пригоді з моменту виникнення небезпеки, відповідності з технічної точки зору дій водія вимогам Правил дорожнього руху, а також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями водія та ДТП [5, с. 4].

Отже, основними завданнями, які можуть бути вирішені під час автотехнічної експертизи, є такі:

- визначення механізму ДТП;
- визначення швидкості руху ТЗ та гальмівного шляху;
- визначення параметрів руху ТЗ до моменту ДТП;
- визначення взаємного розташування ТЗ у різні моменти ДТП;
- встановлення місця зіткнення автомобілів (місця наїзду на пішохода, на перепону);
- встановлення відповідності дій учасників ДТП правилам дорожнього руху;
- встановлення можливості запобігти ДТП за певних умов;
- визначення часу подолання ТЗ певних ділянок шляху;
- визначення того, як повинен був діяти водій у даній дорожньо-транспортній ситуації з точки зору забезпечення безпеки дорожнього руху;
- встановлення відповідності дій водія ТЗ вимогам правил дорожнього руху та іншим нормативним документам, які регламентують забезпечення безпеки дорожнього руху;
- визначення причин і умов, пов'язаних з організацією дорожнього руху, які сприяють вчиненню ДТП та інші.

Важливими також є дані автотехнічної експертизи, які слугують для перевірки показань свідка або підозрюваного (обвинуваченого), зокрема щодо відповідності свідчень водія автомобіля технічним розрахункам або технічній можливості дій, на які посилається водій конкретного транспортного засобу.

При проведенні експертизи обставин ДТП повинні бути надані матеріали провадження у повному обсязі чи окремі документи (протокол огляду місця ДТП та схеми до

нього, протокол перевірки технічного стану ТЗ, слідчих експериментів тощо). У випадках, коли вирішуються питання про розміщення ТЗ та інших об'єктів на дорозі в момент зіткнення чи наїзду, надаються самі ТЗ.

Практика розслідування ДТП свідчить про те, що одним із основних недоліків при призначенні автотехнічної експертизи є надання слідчим неповних даних, що є наслідком перш за все неякісного складання протоколів оглядів місця ДТП, у яких неповно описується пошкодження ТЗ, не вказується точна їх локалізація, розміри, висота розташування, не вимірюється висота від дорожнього покриття до бампера, фар, капоту, крил [6, с. 147].

Необхідно зауважити, що автотехнічною експертизою вирішуються виключно технічні аспекти ДТП, тобто здійснюється дослідження ДТП на підставі фізичних законів, без урахування психофізіологічних особливостей її учасників та емоційних факторів, що на них впливали. У процесі дослідження експерт-автотехнік шляхом аналізу наданих на дослідження вихідних даних встановлює нові об'єктивні факти, які можуть бути використані як докази.

Однак існує і такий вид експертних досліджень, який дозволяє враховувати індивідуальні особливості конкретних водіїв як фізичних осіб. Це судова інженерно-психофізіологічна експертиза учасників ДТП, що є одним із підвидів психофізіологічної експертизи [7, с. 223, 224].

Для встановлення окремих елементів механізму ДТП, у процесі якої мали місце зіткнення ТЗ один з одним або з іншими елементами дорожньої обстановки, призначається транспортно-трасологічна експертиза. Основними завданнями даного виду експертних досліджень є:

- ідентифікація за слідами, залишеними ТЗ, певного його екземпляра або встановлення його типу, моделі;
- визначення взаємного розташування ТЗ у момент їхнього контактування;
- визначення місця зіткнення ТЗ і місця наїзду на перешкоду (пішохода), встановлення механізму утворення слідів;
- встановлення розташування ТЗ відносно проїзної частини на момент контактування.

Вирішення цих завдань здійснюється шляхом дослідження слідів, виявлених на місці ДТП, пошкоджень транспортних засобів. Тому призначати транспортно-трасологічну експертизу доцільно лише тоді, коли є можливість надати експертові об'єкти, які перебували в контакті, або матеріали справи, у яких зафіксовано сліди. Такими, зокрема, можуть бути слідоутворюючі об'єкти (шини, деталі тощо) або їхні експериментальні зліпки (відбитки шин на папері), предмети, на яких залишилися сліди зазначених об'єктів, або зліпки (масштабні фотознімки) цих слідів, а також протоколи огляду місця події з усіма додатками до них.

При дослідженні слідів транспортного засобу на одязі або взутті потерпілого експертові також надається акт судово-медичного дослідження пошкоджень на тілі потерпілого [8, с. 481].

До класу інженерно-транспортних належить також експертиза стану доріг і дорожніх умов у місцях ДТП, що може призначатися для визначення відповідності техніко-експлуатаційних, геометричних та технічних показників автомобільних доріг нормативно-технічним вимогам, а також відповідності робіт з організації дорожнього руху вимогам безпеки руху.

У межах даного виду експертних досліджень можуть вирішуватися такі питання:

- чи відповідали фактичні техніко-експлуатаційні показники (рівність, коефіцієнти зчеплення та шорсткості тощо) автомобільної дороги вимогам безпеки дорожнього руху;
- чи відповідали роботи з проведення ремонту, експлуатації та утримання доріг вимогам безпеки дорожнього руху;

- чи були невідповідності дорожніх умов вимогам нормативних документів у причинному зв'язку з подією ДТП;
- чи забезпечує організація дорожнього руху на дослідній ділянці дороги безпеку дорожнього руху;
- чи відповідали геометричні параметри автомобільної дороги вимогам нормативної документації?

Проведення судової експертизи технічного стану дороги, дорожніх умов на місці ДТП дає можливість урахувати при дослідженні основні кваліфікаційні характеристики дороги та їхній вплив на виникнення пригоди.

Кожен із зазначених вище видів судових експертиз має певне коло завдань, які можуть бути вирішені експертизою даного виду самостійно або в комплексі з іншими видами. Загалом, на нашу думку, призначення комплексних експертних досліджень при розслідуванні даної категорії проваджень є пріоритетним, оскільки слідова картина ДТП може містити значну кількість різноманітних об'єктів, які взаємодіють між собою та одночасно можуть бути досліджені в межах різних видів експертних досліджень. На необхідності проведення по більшості кримінальних проваджень, розпочатих за фактами ДТП, комплексних досліджень наголошують і практики [9, с. 6].

Трапляються випадки, коли у справах про ДТП дослідження призначається не як комплексне, а в ході його проведення з'ясовується, що вирішення винесених питань або деяких із них потребує застосування спеціальних знань з різних галузей. У цьому випадку нормативно-правові акти дозволяють керівнику експертної установи організувати виконання дослідження за правилами проведення комплексної експертизи [5].

При розслідуванні ДТП до складу комплексних експертиз можуть включатися різні види досліджень, проте найчастіше призначається комплексна автотехнічна, судово-медична і транспортно-трасологічна експертиза.

Зокрема, для вирішення питання про взаємне розташування транспортного засобу і потерпілого та про особу, яка керувала транспортним засобом, призначається комплексна судово-медична і транспортно-трасологічна експертиза.

Під час такого комплексного дослідження можуть бути вирішені завдання:

- встановлення осіб, що перебували в автомобілі (на місці водія) у момент ДТП (за наявними пошкодженнями транспортного засобу, одягу, тілесними ушкодженнями);
- встановлення взаємного розташування людини і частин ТЗ;
- оцінка особливостей функціонального стану людей до часу взаємодії їх з частинами ТЗ;
- визначення пози і рухових реакцій постраждалих;
- виявлення ознак, що характеризують дії водія;
- отримання об'єктивної інформації про умови травмування для зіставлення її з показаннями свідків.

При проведенні цієї експертизи додатковими об'єктами дослідження є одяг і тілесні пошкодження потерпілого, масштабні фотознімки місць пошкодження транспортного засобу, транспортний засіб з пошкодженнями, спричиненими в результаті ДТП, протокол огляду місця ДТП з усіма додатками [3].

У разі потреби ототожнення автомобіля і потерпілого за слідами контактної взаємодії може бути проведено комплексну транспортно-трасологічну експертизу та експертизу матеріалів, речовин і виробів. При її призначенні особливу увагу слід звертати на наявність мікрочастинок лакофарбних матеріалів і покриття в місцях імовірного контакту та слідів паливо-мастильних матеріалів на місці ДТП. Таке дослідження дозволить з'ясувати сукупність ознак, що дозволяють вирішити питання про факт контактної взаємодії конкретних частин досліджуваних об'єктів.

З появою нових видів експертиз виникають і нові комплексні експертизи. Так, в останні роки дедалі частіше призначається такий різновид транспортно-трасологічної експертизи.

пертизи, як хіміко-металографічна експертиза деталей транспортних засобів, яка вирішує такі завдання:

- визначення характеру зламу металевих частин автомобіля;
- металографічне визначення дефектів металу, термічної обробки;
- визначення термічних змін ниток накаливання та держаків (з метою встановлення чи були включені фари в момент ДТП);
- встановлення відповідності матеріалів, із яких виготовлені деталі, проектно-розрахунковим та технічним нормам [10, с. 67].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, необхідно зауважити, що представлені у статті можливості експертних досліджень не розкривають усіх напрямів використання отриманої під час проведення експертизи інформації для розслідування ДТП. Крім того, ураховуючи елементи слідової картини на місці конкретної пригоди, можуть призначатися й інші види експертиз. Однак дотримання криміналістичних рекомендацій щодо правильної фіксації обставин ДТП, коректне визначення і вилучення об'єктів зі слідовою інформацією, формулювання запитань та визначення виду відповідного експертного дослідження мінімізує можливість експертних помилок та сприяє отриманню достовірного експертного висновку. Використання під час здійснення експертних досліджень повної і точної інформації, наданої слідчим, дозволить встановити всі необхідні для успішного розслідування ДТП дані.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.
2. Иларионов В. А. Экспертиза дорожно-транспортных происшествий. Москва, 1989. 255 с.
3. Ольховенко С. І. Призначення судових експертиз під час розслідування випадків залишення потерпілого у небезпеці внаслідок ДТП. URL: www.info-library.com.ua/libs/stattya/214-priznachennja-sudovih-ekspertiz-pid-chas-rozsliduvannja-vipadkiv-zalishennja-poterpilogo-u-nebezpetsi-vnaslidok-dtp.html.
4. Антіпова О. І. Використання можливостей судових експертиз при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод. *Форум права*. 2014. № 2. С. 17–21. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_2_5.pdf.
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/z0705-98/page>.
6. Шевцов С. А., Дубонос К. В. Расследование обстоятельств дорожно-транспортных происшествий: метод. реком. Харків, 2002. 171 с.
7. Шипшин С. С. Новый взгляд на систему судебно-физиопсихологической экспертизы. Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе: сб. материалов междунар. конф. «Актуальные проблемы теории и практики судебной экспертизы». Нижний Новгород, 2004. С. 222–225.
8. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ, 2007. 528 с.
9. Красюк І. П. ДТП: експертно-криміналістичний аспект. *Міліція України*. 2007. № 5. С. 4–6.
10. Еленюк Г. А., Ищенко П. П., Ярослав Ю. Ю. Использование специальных знаний при расследовании ДТП. Караганда, 1987. 93 с.

Грига Мария Андреевна,
кандидат юридических наук
(Национальная академия внутренних дел)

Осетрова Елена Станиславовна,
кандидат юридических наук
(Национальная академия внутренних дел)

СУДЕБНЫЕ ЭКСПЕРТИЗЫ, КОТОРЫЕ ПРОВОДЯТСЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ

На основании анализа материалов следственной, судебной и экспертной практики, а также научных источников раскрыты возможности экспертных исследований, которые назначаются при расследовании дорожно-транспортных происшествий. Даны отдельные рекомендации о порядке их назначения для минимизации экспертных ошибок. Обоснован вывод о приоритетности назначения комплексных экспертных исследований при расследовании указанных преступных посягательств.

Ключевые слова: дорожно-транспортное происшествие, экспертиза, исследования, транспортное средство, задачи.

Griga Maria Andreevna,
candidate of law sciences
(National Academy of Internal Affairs)

Osetrova Elena Stanislavovna,
candidate of law sciences
(National Academy of Internal Affairs)

FORENSIC EXPERTISES, CONDUCTED DURING THE INVESTIGATION OF ROAD ACCIDENTS FORENSIC

The possibilities of expert studies, which are appointed in the investigation of road accidents, are disclosed based on the analysis of the materials of investigative, judicial and expert practice, as well as scientific sources. Separate recommendations on the order of their appointment are given to minimize expert errors. The conclusion on the priority of the appointment of complex expert studies in the investigation of these criminal encroachments is substantiated.

Key words: road accident, examination, research, vehicle, tasks.

Надійшла до редколегії 28.11.2017

УДК 343.98

Негрич Назар Михайлович,
аспірант
(ПВНЗ «Європейський університет»)

АНАЛІЗ ОБСТАНОВКИ ВЧИНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ

У статті розглянуто питання, присвячені різним аспектам обстановки вчинення завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Проаналізовано відомі підходи до її визначення та визначено основні її елементи. Досліджено зв'язок, який існує між обстановкою злочину, способом вчинення злочину та злочинцем, що вчиняє завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

Ключові слова: обстановка, криміналістична характеристика, громадська безпека, злочин, повідомлення, вибух.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження окремих елементів криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності полягає не лише в тому, що останнім часом збільшується кількість таких злочинів, але і в тому, що наразі правоохоронна система виявилася не готовою протистояти цим злочинам та забезпечувати їхнє ефективне розслідування. У зв'язку зі зростанням кількості терористичних діянь цей злочин у науковій та навчальній літературі починають відносити до терористичних злочинів, а в буденному житті часто називають «телефонним тероризмом». На наш погляд, приналежність цього злочину до злочинів проти громадської безпеки цілком відображає сутність шкоди для суспільства від завідомо неправдивих повідомлень, адже їх вчинення завжди сприяє поширенню паніки серед населення, виникненню відчуття незахищеності, претензій та недовіри до органів влади взагалі та до правоохоронних органів зокрема. Саме тому для розроблення дієвих механізмів протидії цьому виду злочину необхідно комплексно дослідити обстановку його вчинення як одного з найважливіших елементів криміналістичної характеристики.

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що теоретичним аспектам обстановки вчинення злочинів як елементам криміналістичної характеристики присвячено велику кількість робіт різних авторів, серед яких варто виділити праці Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, В. К. Гавло, В. А. Динту, В. П. Колмакова, В. О. Образцова, В. В. Тищенко, Н. П. Яблокова та багатьох інших. Не применшуючи вагомості внеску зазначених та інших науковців у вивчення проблемних аспектів обстановки вчинення злочинів, слід зауважити, що визначення окремих елементів обстановки вчинення завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності в науковій криміналістичній літературі на сьогодні майже не висвітлені.

Метою статті є вивчення та аналіз основних підходів до визначення обстановки вчинення завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

Виклад основного матеріалу. Серед елементів криміналістичної характеристики значне місце посідає обстановка злочину, оскільки інформація, носієм якої вона виступає,

є стрижневою в криміналістичній характеристиці, тому що взаємопов'язана з відомостями про інші її елементи, інколи зумовлює їхній зміст, виступає як своєрідний системний початок у межах цієї характеристики. Тож важливою складовою криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення або пошкодження об'єктів власності є обстановка вчинення аналізованих злочинів.

У загальноповжитому сенсі поняття «обстановка» позначає щось зовнішнє стосовно явища, події, вчинку, що складається не з однієї обставини, а з їхньої сукупності і здатне впливати на відповідне явище, подію або вчинок [1, с. 242]. Вивчення та опрацювання наукової літератури дає підстави зробити висновок про те, що криміналістична наука пропонує два підходи до розуміння обстановки злочину. У вузькому сенсі — це обстановка місця події (злочину), що виступає як сукупність об'єктів матеріального світу, яка відображає інформацію стосовно вчиненого злочину. Однак слід додати, що цей підхід звужує можливості вивчення досліджуваного питання, оскільки приймає за вихідну величину тільки відображені в об'єктивній реальності матеріальні складові події вчинення злочину і залишає поза увагою вагомі елементи, які є невід'ємною частиною структури обстановки вчинення злочину.

У широкому сенсі «обстановка злочину» розглядається як більш масштабна категорія, оскільки аналізується на більш глибинному рівні і завдяки цьому проникає в суть досліджуваного поняття. Широке розповсюдження в науковій літературі отримало визначення обстановки злочину як фрагмента навколишнього середовища. Спираючись на таке розуміння, можна виділити такі групи елементів, які супроводжують злочин:

- ті, що не мають криміналістичного значення (обстановка жодним чином не пов'язана із злочином і не впливає на його властивості, нейтральна стосовно нього);
- ті, що мають криміналістичне значення;
- ті, що мають вплив на властивості злочину, безпосередньо виступаючи як його елемент;
- ті, що впливають опосередковано [2, с. 45].

Матеріально-фізична природа елементів обстановки злочину проявляється у вигляді місцезнаходження об'єктів, природно-кліматичних процесів, станів, тимчасових відносин, котрі виступають як обставини та умови, які складають зовнішню обстановку вчинення злочину. До них належать природні об'єкти (гори, долини, атмосфера, шельф, заповідник тощо) та продукти людської діяльності (соціальні): споруди, житло (будинки, квартира), різного роду приміщення, явища та об'єкти у сфері споживання (побут, об'єкти проведення дозвілля та інша соціальна інфраструктура); виробничі (комплекси, об'єкти, агрегати, обладнання); процеси; явища; об'єкти виробничої та соціальної інфраструктури [3, с. 26].

Слід відзначити, що обстановку злочину складають не тільки матеріальні умови, так звані об'єктивні фактори, що безпосередньо або опосередковано впливають на поведінку людини до, у момент та після вчинення злочинного діяння, але й сама поведінка прямих і непрямих учасників злочину.

Як елемент криміналістичної характеристики обстановки вчинення злочинів завжди має принципове значення для розслідування. Під час аналізу кожної злочинної події необхідно виявляти взаємодіючі між собою об'єкти, явища і процеси, які характеризують обстановку, тобто умови об'єктивної реальності, що склалися до моменту її вчинення, дають криміналістичну інформацію для вибору найбільш правильних шляхів і методів розслідування [4, с. 254].

Обстановка злочину та її елементи служать обов'язковою ланкою структури кожного злочинного діяння, тому що поза матеріальним середовищем, яке виступає найважливішою складовою частиною механізму злочину, його вчинення взагалі неможливе. Розглядаючи обстановку злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів, слід виходити з підходу до визначення її поняття як самостійної криміналістичної категорії.

С. І. Винокуров вважає, що обстановку слід розуміти як систему взаємодіючих між собою в певних умовах місця і часу чинників об'єктивної реальності, які обумовлюють поведінку людей, причетних до злочину, а також детермінують характер, механізм і умови матеріального відображення процесів, що відбуваються, і явищ у вигляді характерної щодо стійкої (для однотипних злочинів) сукупності слідів, дослідження яких дає можливість зрозуміти сутність того, що сталося [5, с. 16].

А. В. Ковальов обстановку вчинення злочину розуміє як конкретне становище, що склалося на певній території, виражене сукупністю об'єктів з їхніми просторовими і тимчасовими зв'язками, властивими їм якостями та ознаками, а також сукупністю інших обставин, що характеризують поведінку учасників події та їхні взаємини, особливості предмета посягання [6, с. 47].

В. К. Гавло розглядає обстановку вчинення злочину як інтегральну систему умов і обставин, зосереджених у просторі і в часі, матеріальної обстановки місця події, а також взаємозв'язків зовнішньої матеріальної обстановки й об'єкта посягання, суб'єкта злочину та інших елементів процесу підготовки, здійснення і приховування злочину [7, с. 49–50].

Н. П. Яблоков зауважував, що обстановка вчинення злочину є системою різних взаємодіючих об'єктів, явищ і процесів, які характеризують умови місця і часу, речові, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, їхні психологічні зв'язки та інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно від чи з волі учасників) у момент злочину і в купі впливають на спосіб його вчинення та механізм, що проявляється в різного роду слідах, які дозволяють судити про специфіку цієї системи і зміст злочину [8, с. 39].

Р. С. Белкін зазначав, що до змісту обстановки злочину, крім об'єктів зовнішньої матеріальної обстановки, необхідно включати наступні елементи: поведінку учасників події, обставини, що сприяють або перешкоджають діям цих учасників, хронологічну складову події, психологічні відносини, які виникають між учасниками події тощо [9, с. 139–140].

У цілому погоджуючись з цими положеннями, вважаємо за необхідне висловити таке доповнення: обстановка вчинення злочину існує не сама по собі, а лише у взаємозв'язку зі злочинним діянням, цей зв'язок детермінований при вчиненні умисних діянь об'єктом (предметом) злочинного посягання як метою і (або) особистістю злочинця, при вчиненні необережних діянь — природою об'єкта (предмета) посягання і (або) особистістю злочинця.

Обстановка злочину — це система елементів навколишнього середовища, його об'єктивної реальності (місця, часу, різних об'єктів тощо), зв'язок яких із злочинним діянням детермінований об'єктом (предметом) посягання та (або) особистістю злочинця, що сприяло формуванню механізму злочину і його відображенню у вигляді слідів, що обумовлює методику його розслідування і встановлення ретроспективної моделі вчиненого злочину. Як елемент криміналістичної характеристики злочинів обстановка злочину — це відомості про типові закономірності цієї системи.

Під час аналізу завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності слід мати на увазі те, що при вчиненні цих злочинів завжди існують декілька місць, де вчиняється злочин. По-перше, місцем вчинення злочину є те місце, де було виготовлено повідомлення; по-друге, це місце перебування особи, що передає повідомлення, і, по-третє, місце знаходження адресата (чи місце знаходження об'єкта неправдивого «мінування»).

Оскільки криміналістична характеристика злочинів виступає інформаційною основою методик розслідування окремих видів злочинів, то обстановка дозволяє, крім іншого, формувати криміналістичні рекомендації із: 1) тактики провадження окремих слідчих дій; 2) найбільш доцільних комплексів слідчих і оперативно-розшукових дій на тому чи іншому етапі розслідування та їхньої послідовності.

Таким чином, обстановка злочину є одним із найважливіших елементів у структурі криміналістичної характеристики злочинів як інформаційної основи окремих методик розслідування. Слід підкреслити, що обстановка злочину є формою взаємозв'язку матеріального та соціального середовища в реалізації злочинного діяння. Тому логічно буде класифікувати елементи обстановки злочину за природою їхнього походження на матеріальні та соціальні.

Матеріальна природа елементів — важлива складова обстановки злочину, що проявляється у вигляді місцезнаходження об'єктів, природно-кліматичних процесів, станів, котрі виступають у якості обставин та умов, які складають зовнішню обстановку вчинення злочину [3, с. 26]. Матеріальна складова обстановки злочину включає об'єкти навколишнього середовища, що відносяться до діяльності, спрямованої на реалізацію злочину, а також ті реалії, котрі лишаються після вчинення злочину.

Першим елементом матеріальної природи обстановки злочину слід вважати простір. Для криміналістичної характеристики має значення встановлена та виділена частина місцевості, де безпосередньо було скоєно злочин та мала місце його підготовка й наступне приховування. Крім того, важливе значення мають місця, де залишені сліди злочинного посягання [10, с. 225].

Відповідно до аналізу статистичних відомостей, найбільш розповсюдженим місцем вчинення злочину, місцем перебування особи злочинця під час передачі неправдивого повідомлення, є приватна квартира чи телефонна будка. Останнім часом через розповсюдження й активне використання засобів мобільного зв'язку достатньо поширеним місцем перебування злочинця є вулиця.

Крім того, до матеріальної складової обстановки злочину також слід віднести сукупність предметів, які знаходяться на місці злочину. Важливо також встановити їхнє місцезнаходження.

У науковій літературі до матеріальної обстановки злочину також відносять і час учинення злочину. Час є досить своєрідною категорією. У криміналістиці час є невід'ємною складовою обстановки злочину через те, що він впливає на поведінку злочинця. Відповідно до проведених досліджень, неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення або пошкодження об'єктів власності найчастіше надходять у денний час: з 8 год. до 14 год. 46 % повідомлень; з 14 год. до 18 год. 27 % повідомлень [11, с. 64].

У межах матеріальної природи обстановку злочину можна поділити на природні об'єкти (гори, ліси, атмосфера тощо) та продукти людської діяльності (будівлі, приміщення, об'єкти проведення дозвілля та інша соціальна інфраструктура, виробничі об'єкти, транспортні структури тощо).

Соціальна ж природа обстановки злочину полягає в тому, що вона супроводжує діяльність людини в суспільстві. В основі поведінки людини лежать не тільки біологічні, а й соціальні чинники, соціально-економічні закони, котрі обумовлюють сукупність суспільних відносин, що склалися з їхніми закономірностями та протиріччями. Соціально-економічні, політичні, культурні та інші фактори стають своєрідним ментальним фундаментом, котрий відображається на сприйнятті особою дійсності [10, с. 227].

Варто відзначити тісний зв'язок, який існує між обстановкою злочину, злочинцем та способом учинення злочину. Особа, що має намір учинити злочинне діяння, спочатку аналізує обстановку злочину, структурує очевидні (на її погляд) елементи, а також прогнозує можливі зміни обстановки, які, імовірно, супроводжуватимуть процес учинення злочину. На основі зібраної інформації злочинець обирає спосіб учинення злочину (це ще один важливий елемент криміналістичної характеристики). Слід говорити про те, що оцінка суб'єктом злочину обстановки, у якій йому доведеться діяти, здебільшого зумовлює вибір способу злочину і, навпаки, вибраний злочинцем спосіб злочину спонукає його впливати на обстановку, видозмінюючи її, пристосовуючи в ряді випадків під себе [12, с. 428].

Таким чином, важливим аспектом є те, що обстановка злочину в певній мірі впливає на вибір способу вчинення злочину, оскільки фактори, які сприяють чи ускладнюють скоєння злочину, обумовлюють поведінку злочинця під час підготовки, вчинення та приховування злочину. Існує декілька варіантів ставлення злочинця до умов зовнішнього середовища. Характер цих відносин значною мірою зумовлює зміст здійснюваних злочинцем дій. На практиці це виявляється в таких особливостях:

1) суб'єкт правильно і повно сприймає й оцінює об'єктивну обстановку і планує свої дії згідно з поставленою метою, ураховуючи всі чинники, що складають її зміст;

2) суб'єкт правильно і повно сприймає й оцінює об'єктивну обстановку, використовує всі чинники, що сприяють досягненню поставленої мети, але через самовпевненість або інші причини нехтує її окремими несприятливими чинниками, не враховує їх у своїх діях;

3) суб'єкт через неувважність, недбалість, недостатність знань, хворобу, через стан наркотичного або алкогольного сп'яніння, недостатній розвиток органів чуття тощо невірною і не в повній мірі усвідомлює об'єктивну обстановку, спотворено її сприймає або помиляється в оцінці значення її чинників;

4) суб'єкт може діяти, свідомо нехтуючи чинниками об'єктивної обстановки, не докладаючи зусиль для використання у вибраному способі дій сприятливих чинників, не вживаючи заходів для того, щоб пристосуватися до несприятливих умов або подолати їх [13, с. 65].

Кожна із зазначених ситуацій по-різному впливає на соціальну складову обстановки вчинення злочину.

Висновки. Узагальнюючи зазначене вище, зауважимо, що криміналістична характеристика та обстановка вчинення злочинів як основний її елемент покликані сприяти визначенню методики розслідування злочинів. Сучасний стан злочинності висуває нові вимоги до діяльності правоохоронних та інших державних органів, зокрема у галузі розслідування злочинів. Саме тому детальне вивчення елементів криміналістичної характеристики, у тому числі обстановки вчинення завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, має на меті зменшення кількості зареєстрованих аналізованих злочинів та поліпшення криміногенної ситуації в країні загалом.

Список використаних джерел

1. Динту В. А. Обстановка злочину в структурі криміналістичної характеристики злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 60. С. 240–246.
2. Набиуллин В. В. Понятие обстановки совершения преступлений и ее значение при расследовании преступлений против жизни и здоровья осужденных в условиях мест лишения свободы. *Актуальные вопросы уголовного процесса современной России*: межвуз. сб. науч. тр. Уфа, 2003. 236 с.
3. Букаева И. Н. Правильная классификация элементов обстановки совершения преступления — помощь в следственной работе. *Следователь*. 2005. № 3. С. 26–29.
4. Яблоков Н. П. Исследование обстоятельств преступных нарушений правил безопасности труда. Москва, 1967. 254 с.
5. Винокуров С. И. Основные вопросы методики расследования преступных нарушений правил обращения со взрывчатыми материалами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1967. 16 с.
6. Ковалев А. В. Криминалистическая характеристика преступлений в области охраны жизни и здоровья работников в процессе их производственной деятельности. *Актуальные направления развития криминалистической тактики и методики расследования: материалы расширенного заседания Ученого Совета Всесоюзного института по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности*. М., 1978. 47 с.
7. Гавло В. К. Обстановка преступления как структурный компонент криминалистической характеристики преступления. *Проблемы совершенствования тактики и методики расследования преступлений*: сб. научных трудов. Иркутск, 1980. С. 49–50.
8. Яблоков Н. П. Обстановка совершения преступления как элемент его криминалистической характеристики. *Криминалистическая характеристика преступлений*: сб. научных трудов. М., 1984. С. 38–39.

9. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств: практическое пособие для следователей. М., 1966. С. 139–140.
10. Динту В. А. Класифікація елементів обстановки злочину. *Правова держава*. 2012. № 14. С. 224–229.
11. Скоморохов О. Н., Чиненов Е. В. Особенности криминалистической характеристики заведомо ложного сообщения об акте терроризма посредством сети Интернет. *Проблемы правоохранительной деятельности*. 2013. № 1. С. 61–66.
12. Баланюк А. В. К вопросу о взаимосвязи обстановки и способа преступления. *Правове життя сучасної України*. 2008. С. 426 — 428.
13. Ермолович В. Ф. Способы и механизм преступления. Минск, 2000. 132 с.

Негрич Назар Михайлович,
аспірант
(ЧВУЗ «Европейський університет»)

АНАЛИЗ ОБСТАНОВКИ СОВЕРШЕНИЯ ЗАВЕДОМО ЛОЖНЫХ СООБЩЕНИЙ ОБ УГРОЗЕ БЕЗОПАСНОСТИ ГРАЖДАН, УНИЧТОЖЕНИИ ИЛИ ПОВРЕЖДЕНИИ ОБЪЕКТОВ СОБСТВЕННОСТИ

В статье рассмотрены вопросы, касающиеся разных аспектов обстановки совершения заведомо неправдивых сообщений об угрозе безопасности граждан, уничтожении или повреждении объектов собственности. Проанализированы известные подходы к ее определению и определены ее основные элементы.

Ключевые слова: обстановка, криминалистическая характеристика, общественная безопасность, преступление, сообщение, взрыв.

Negrich Nazar Mikhailovich,
post-graduate student of the department of criminal law, process
and criminalistics
(European University)

ANALYSIS OF THE CIRCUMSTANCES OF COMMITTING KNOWINGLY FALSE REPORTS ABOUT THE THREAT TO CITIZENS' SAFETY, DESTRUCTION OR DAMAGE TO PROPERTY OBJECTS

The article deals with various aspects of the situation of knowingly false reports about the threat to citizens' safety, destruction or damage to property objects. Based on the study and development of scientific literature, it was concluded that forensic science offers two approaches to understanding the situation of a crime: in the broad and narrow sense. These approaches are analyzed and its main elements are determined. Different groups of environmental elements that surround the analyzed crime are distinguished.

Among the elements of material and physical nature of the situation of knowingly false reports about the threat to citizens' safety, destruction or damage to property, the following groups are allocated: natural objects and products of human activity. It is substantiated that the situation of committing a crime does not exist in itself, but only in connection with criminal acts.

The article proves that in the course of committing knowingly false reports about the threat to citizens' safety, destruction or damage to property, there are several places where the crime is committed: firstly, the place where the notice was made; and secondly, it is the place of stay of the person transmitting the message, and, thirdly, the location of the addressee (or the location of the object of the false «mines»).

The connection between the situation of the crime and other elements of forensic characteristics, namely, between the circumstances of the crime, the offender and the method of committing a crime, is analyzed. In addition, the situation of the crime represents the form of the relationship of material and social environment in the implementation of a criminal act. It was emphasized that the situation of crime is one of the most important elements in the structure of forensic characterization of crimes as the information basis of separate investigative techniques. The main role of studying the situation of committing knowingly false reports about the threat to citizens' safety, destruction or damage to property, namely the development of effective mechanisms for counteracting this type of crime, is aimed at reducing the number of registered crimes analyzed and improving the crime situation in the country as a whole.

Key words: situation, criminalistics description, public safety, crime, communication, explosion.

Надійшла до редколегії 11.11.2017

УДК 343.17

Шульга Андрій Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

УЧАСТЬ СТОРІН У ДОКАЗУВАННІ: МОРАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються проблемні питання, задекларовані нормами кримінального процесуального закону України, які негативно впливають на морально-правові стосунки між учасниками кримінального процесу під час доказування, та вносяться пропозиції щодо виправлення цих недоліків.

Ключові слова: доказування, докази, кримінальне провадження, сторони кримінального провадження, слідчий, прокурор, суд, слідчі дії.

Постановка проблеми. Кримінальне процесуальне законодавство характеризується багатьма змінами і доповненнями. За часи свого існування воно переписувалося на запит сучасності та політичних уподобань, але незмінною залишалася мета будь-якого кримінального процесу — встановлення об'єктивної істини. У певні історичні періоди істина була самоціллю кримінального провадження [1, с. 187], а в інші — лише орієнтиром [2]. На сьогодні кримінальне процесуальне законодавство не вимагає встановлення об'єктивної істини [3], головним залишається правильна реалізація завдань кримінального провадження в руслі захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Але які б не ставилися завдання та цілі перед кримінальним процесом, пріоритетом для пересічної людини і суспільства в цілому залишається риторичне питання: «А чи в змозі правоохоронна система, користуючись тими повноваженнями, які їй надає чинний кримінальний процесуальний закон, ефективно, а головне — чесно відтворювати справедливість?» Саме це питання і є тим каменем спотикання, яке призводить спочатку до процесуальних, а вже потім і соціальних конфліктів. Якщо слідчий, прокурор або суддя виконують свої обов'язки з порушенням норм справедливості, а значить — і моральності [4, с. 205], але при цьому вони не порушували закону, то тій пересічній людині буде байдуже, яке там діє законодавство, вона буде вимагати справедливості, що спочатку призведе до процесуального конфлікту, а якщо результати його вирішення не задовольнять людину, то невирішений процесуальний конфлікт завжди переросте у конфлікт соціальний. Отут вже і впливає значення моральності як головного елемента у кримінальних процесуальних стосунках, на фоні формальних його завдань або цілей. Тобто, актуальність даної роботи полягає в тому, щоб довести до шановної аудиторії правників факт того, що норми моральності у кримінальному процесі мають не менше, подекуди і важливіше значення, ніж ті, що встановлені законодавцем.

Метою даної статті є висвітлення проблемних питань, які задекларовані нормами чинного КПК України, і, які, на нашу думку, можуть негативно впливати на морально-правові стосунки між учасниками кримінального процесу під час доказування, та внесення пропозицій щодо виправлення цих недоліків.

Об'єктом дослідження виступають елементи моральності, які містяться в нормах чинного КПК України, що регламентують процес доказування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням доказування у кримінальному процесі у всі часи приділялася досить прискіплива увага з боку видатних науковців як колишнього СРСР, так після його розпаду, вчених колишніх радянських республік, у тому числі й України, а саме: М. С. Алексєєва, О. В. Бауліна, В. П. Бахіна, Ю. М. Грошевого, Л. М. Гуртієвої, А. О. Ейсмана, В. М. Кудрявцева, Л. М. Лобойко, І. М. Лузгіна, П. А. Лупінської, М. М. Михєєнка, І. В. Михайловського, В. Т. Нора, А. В. Наумова, П. О. Недбайла, О. С. Новиченка, М. М. Полянського, М. М. Розіна, М. С. Строговича, С. М. Стахівського, О. Д. Соловйова, І. В. Тирічева, М. Г. Тофтула, М. Л. Шифмана, М. О. Чельцова, М. Л. Якуба та багатьох інших. Моральним засадам процесу доказування приділяли увагу такі вчені, як Л. М. Гуртієва, А. С. Кобліков, Л. М. Лобойко, Т. М. Москалькова, О. В. Мельник, але реалії сьогодення вимагають більш ретельного вивчення проблеми моральності процесу доказування у кримінальному провадженні, що ми і намагалися зробити у даній роботі.

Виклад основного матеріалу. Доказування визначається як діяльність компетентних учасників процесуальних відносин по збиранню, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Метою доказування є встановлення істини у конкретній справі і вирішення спору між сторонами.

Доказування включає в себе дві невід'ємні складові. З одного боку, це діяльність суду та інших уповноважених осіб, урегульована процесуальним законодавством (процесуальна форма), з іншого — пізнавальна (розумова) діяльність, що відповідає законам логіки.

Елементами доказування є збирання доказів, дослідження доказів, оцінка доказів.

Збирання доказів — процес, який складається з таких стадій: а) виявлення доказів — їх відшукування; б) фіксації (закріплення) доказів: зберігання фактичних даних у встановленому законом порядку; в) вилучення доказів: дії, що забезпечують можливість використання доказів, приєднання їх до справи, а також їхнє дослідження; г) зберігання доказів, що полягає у вжитті заходів щодо збереження самих доказів. Збирання доказів є першим етапом роботи з доказами.

Дослідження доказів — це безпосереднє сприйняття і вивчення в судовому засіданні інформації про фактичні дані, надані суб'єктами доказування, за допомогою передбачених в законі засобів доказування на підставі принципів усності та безпосередності. Дослідження доказів повинне бути всебічним, повним, об'єктивним та безпосереднім.

Оцінка доказів — визначення вірогідності та сили доказів. Оцінку доказів проводить широке коло учасників процесу, проте лише оцінка доказів з боку суду носить владний характер, оскільки судові рішення, у яких відбивається ця оцінка, є обов'язковими.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів — з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили. Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Результати оцінки доказів суд відображає в рішенні, у якому наводяться мотиви їхнього прийняття чи відмови у прийнятті.

Суб'єктами доказування, тобто учасниками процесу, які здійснюють доказову діяльність, є органи досудового розслідування і суд [5].

Торкаючись питання рівня моральності норм чинного КПК, які регламентують доказування, перш за все необхідно виділити ті з них, які потенційно здатні негативно впливати на морально-правовий клімат процедури доказування. По-перше, у п. п. 4–5 ч. 1 ст. 91

КПК України зазначено явну невідповідність завдань сторони обвинувачення, адже в цих пунктах ідеться про обов'язок стороною обвинувачення доказувати не лише обставини, які обвинувачують особу у вчиненні кримінального правопорушення, але й ті, що пом'якшують покарання, або взагалі виключають кримінальну відповідальність, або є підставою закриття кримінального провадження. Доказувати обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Диспозиція вказаної вище норми викриває приховані корупційні ризики, які потенційно закладені у п. п. 4–5 ч. 1 ст. 91 КПК України, адже поза контролем суду, основного гаранту справедливості кримінального провадження, надають право слідчому та прокурору вирішувати питання на користь підозрюваного шляхом внесення клопотань до суду про пом'якшення покарання або взагалі шляхом самотійного закриття кримінального провадження.

На підтвердження нашої точки зору слід навести дослідження, проведені з цього приводу О. Г. Шило, Н. В. Глінською та Л. М. Москвичем, які справедливо зауважили, що основними показниками вчинення корупційної дії у кримінальному провадженні, поряд з уникненням початку кримінального провадження стосовно особи, ухиленням від притягнення до кримінальної відповідальності за тяжкий злочин або зміни кримінально-правової кваліфікації з більш тяжкого злочину на менш тяжкий може бути і закриття кримінального провадження за nereабілітуючими або реабілітуючими підставами. Далі автори наголошують на тому, що передумовою корупційних практик у процесі кримінального провадження є недосконалість чинного кримінального процесуального законодавства, наявність у ньому норм (положень), що містять корупційні ризики, а також відсутність сформованих стандартів антикорупційної моделі кримінального провадження [4, с. 207]. Зазначене аж ніяк не вписується у засади кримінального провадження. Так, у ч. 3 ст. 22 КПК України йдеться про те, що функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу.

Іншою, не менш гострою, проблемою невідповідності норм чинного КПК, які регламентують процес доказування, є норма, яка декларує обов'язок доказування (ст. 92 КПК України). У ній ідеться про те, що начебто потерпілий в установлених чинним КПК випадках повинен здійснювати доказування. Але ця норма є з морального боку не досконалою, тому що чинний КПК більше ніде не роз'яснює, що саме повинен робити потерпілий у тих установлених кодексом випадках. Тим більше, що в чинному КПК України немає роз'яснень, що це за випадки. До того ж, чинний КПК України, у ст.ст. 93–94 декларує про збирання та оцінку доказів. Теорія ж доказування [5] та ч. 2 ст. 91 КПК України наголошують, що доказування — це збирання, перевірка (дослідження) та оцінка доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Але в ч. 1 ст. 92 КПК України (Обов'язок доказування) йдеться про те, що потерпілий також є суб'єктом доказування, зауважимо, не так, як це йдеться про сторону захисту в ч. 3 ст. 93 КПК України, де стороні захисту надається лише право збирати докази, а згідно до диспозиції ст. 92 КПК України, потерпілий є повноцінним суб'єктом доказування.

Отже, потерпілий, згідно до назви та змісту вищевказаної норми, має право здійснювати доказування в повному обсязі, тобто збирати, досліджувати та оцінювати докази. Згідно до теорії доказів та ч. 2 ст. 91 КПК України, оцінка доказів також є елементом доказування, проте потерпілого законодавець не включив до тих суб'єктів кримінального провадження, які можуть здійснювати оцінку доказів. Але ж тоді з яких міркувань законодавець узагальнив у ст. 92 КПК України у якості суб'єктів доказування і потерпілого? Адже теоретичне розуміння доказування передбачає повний процес цієї процесуальної процедури, а саме: збирання, перевірку та оцінку доказів. До речі, § 2 гл. 4 КПК України (Докази і доказування) чомусь не містить норми, яка б чітко регламентувала порядок дослідження (перевірки) доказів. На нашу думку, включення до вищевказаної глави чинного КПК України норми, яка б чітко регламентувала порядок перевірки доказів, сприяло б більш якісному розумінню учасниками кримінального провадження поняття «доказування».

Тепер стосовно невизначеності в якості суб'єкта доказування сторони захисту. Ми вважаємо, що норми чинного КПК України (п. 8 ч. 3 ст. 42, ч. 4 ст. 46, ч. 3 ст. 93 КПК України) відносно права сторони захисту на збирання доказів є процесуально неточними та такими, що можуть вводити в оману учасників кримінального процесу. Це обумовлено тим, що у вказаних вище нормах чітко задеклароване право сторони захисту на здійснення доказування шляхом збирання доказів. Але у ч. 2 ст. 84 КПК України зазначено, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Але чим же відрізняються докази від їх процесуальних джерел? Відповідь досить очевидна та проста. Докази — це всього лише фактичні дані, які були отримані будь-ким, кому це дозволяє робити закон. А процесуальні джерела — це саме ті засоби процесуального характеру, в які ці фактичні дані повинні бути внесені. Самі фактичні дані не будуть мати ніякої процесуальної сили доти, доки їх не буде судом визнано такими, що мають значення для вирішення кримінального провадження по суті (ч. 1 ст. 89 КПК України).

З цього випливає, що доказ буде таким лише тоді, коли він буде визнаний доказом судом, і про це буде винесено процесуальне рішення. Тобто, казати, що сторона захисту або потерпілий мають змогу збирати докази, на нашу думку, є не правильним, адже ці особи можуть лише збирати відомості про факти або фактичні дані і передавати їх, скажімо, до суду, а вже він вирішить, чи є ці факти доказами, і тільки після визнання їх такими і відповідного процесуального оформлення вони набудуть сили доказів. А до цього моменту це просто відомості про факти. Невипадково Р. В. Малюга у своїй роботі зазначає, що відповідно до ст. 93 чинного КПК України сторона захисту та потерпілий можуть лише ініціювати проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, шляхом подання клопотання слідчому, прокурору [6, с. 281]. Натомість, саме про це і йшлося у п. 13 ч. 2 ст. 48 КПК України 1960 року. І це, на нашу думку, було правильно. Але така полеміка стала можливою і через те, що в поняття джерел доказів записані документи та речові докази, які сторона захисту дійсно може добути самостійно, повторюємося, лише як відомості про факти, а не докази.

А ось що стосується протоколів слідчих дій та висновку експерта, то збирати такі докази можуть тільки слідчий та прокурор, висновок експерта виноситься тільки експертом. До речі, у ч. 1 ст. 79 КПК 1960 р. зазначено, що всі речові докази, перш ніж визнатися доказами, повинні були уважно оглядатися, по можливості сфотографуватися, докладно описуватися у протоколі огляду та приєднуватися до справи постановою особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора або ухвалою суду. Тільки в такому випадку речі та предмети, які мали значення для вирішення кримінальної справи, могли вважатися доказами. Тепер законодавець, аби створити ілюзію доказу, у ч. 2 ст. 100 КПК України вирішив розмежувати процесуальну значимість таких доказів та указав, що речовий доказ або документ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий. Сторона кримінального провадження, якій наданий речовий доказ або документ, зобов'язана зберігати їх у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні. Речові докази, які були отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються у протоколі огляду.

На нашу думку, розмежування доказів на ті, що збрала сторона захисту та обвинувачення, вносить певні непорозуміння, адже одні будуть ретельно оглянуті та закріплені у процесуальних джерелах, а доля інших залишається не зрозумілою, адже ці докази не потребують огляду та закріплення і можуть знаходитись на зберіганні у сторони, яка їх надає. Ще більше непорозуміння вносить ч. 2 ст. 349 КПК України, у якій ідеться про те, що обсяг і порядок дослідження доказів визначаються ухвалою суду. Наше твердження підкріплюється точкою зору Р. В. Малюги, який справедливо зазначив, що процес збирання доказів складається із виявлення, збирання і закріплення.

Збирання доказів розглядають як виявлення доказів, їхній розгляд та процесуальне закріплення. Під збиранням доказів розуміють пошук, виявлення доказів і отримання інформації, яка в них міститься, або як пошук сприйняття і закріплення доказової інформації.

Виявлення доказів полягає в їхньому пошуку, у зверненні уваги на ті чи інші сліди, обставини, фактичні дані, які можуть мати значення для вирішення справи. Це є початковим етапом їхнього збирання. Виявлення доказів зазвичай відбувається під час проведення слідчих дій. Відповідно до теорії відображення, вони виступають як сліди злочину, подія якого залишила їх у навколишньому середовищі. Фіксація доказів полягає в їхньому закріпленні у процесуальних документах та їхніх додатках. Це одна з якостей, за якими фактичні дані набувають процесуальної форми і можуть в подальшому виступати як докази [6, с. 282]. І ще одне, досить важливе зауваження, яке також стосується морально-правового забезпечення доказування, це явна невідповідність норм КПК, які регламентують доказування, все до тієї ж засади змагальності сторін. У даному випадку йдеться про ч. 2 ст. 22 КПК України, у якій зазначається, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів. Але якщо проаналізувати такі права з морального боку, то можна побачити певну невідповідність. Вона полягає в тому, що, по-перше, сторона обвинувачення, окрім потерпілого, має владні повноваження, а сторона захисту таких повноважень не має. По-друге, сторона обвинувачення може здійснювати повноцінне доказування, тобто збирати, досліджувати та оцінювати докази, сторона ж захисту — тільки збирати докази та вносити клопотання перед слідчим, прокурором про проведення слідчих (розшукових) дій, які, відповідно до ч. 2 ст. 220 КПК України, слідчий чи прокурор можуть і не задовольнити. По-третє, вимоги слідчого, прокурора щодо витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок є для вказаних вище суб'єктів обов'язковими (ч. 7 ст. 110 КПК України). Крім того, вони можуть проводити ще й інші процесуальні дії, чого не скажеш про сторону захисту.

Не зрозумілим видається і право підозрюваного (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК України) про витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок. Цікаво, яким чином він буде це витребувати? Гарантій позитивного вирішення такого права чинний КПК не надає. Звісно, знову ж таки, підозрюваний вимушений звертатися до сторони обвинувачення за допомогою. Але незрозуміло, як це з морального боку співвідноситься із засадою змагальності, все з тією ж ч. 2 ст. 22 КПК України? Зокрема, яким чином буде співвідноситись ініціювання підозрюваним проведення слідчих дій? Це питання залишається не з'ясованим, адже сторона захисту ініціює ці слідчі дії заради свого захисту від кримінального переслідування. Проводити ці слідчі дії буде той же слідчий або прокурор, адже положення ст. 77 КПК України не містять підстав для відводу прокурора та слідчого за тими мотивами, що сторона захисту звернулася до сторони обвинувачення фактично за допомогою у здобутті виправдувальних доказів шляхом проведення слідчих дій. У даному випадку знову ж таки вбачається невідповідність ч. 3 ст. 93 КПК України засаді змагальності сторін. Саме ця норма містить у собі не тільки потенційні корупційні ризики, але і потенційний конфлікт, який детермінований моральною невідповідністю ч. 3 ст. 93 КПК України.

Отже, підбиваючи підсумок, слід зазначити, що виправлення таких недоліків реально можливе за умов, коли закриття кримінального провадження буде пріоритетом тільки суду, а слідчі дії за ініціативою сторони захисту будуть проводитися не слідчим, який здійснює кримінальне провадження, а за дорученням суду слідчим органу досудового розслідування, який знаходиться в іншому районі, або, як це практикується в державах з англосаксонською правовою системою (наприклад, в Англії чи США) — приватним детективом [7].

По-друге, до ч. 1 ст. 92 КПК України необхідно внести доповнення, у якому слід роз'яснити, у яких випадках на потерпілого покладається обов'язок доказування. На нашу думку, це має бути тільки у справах приватного обвинувачення. Окрім того, слід ввести до чинного КПК України нову статтю 93¹, яка б регламентувала порядок дослідження (перевірки) доказів.

По-третє, ст. 100 КПК України необхідно змінити та викласти в новій редакції, де б передбачався обов'язковий огляд та закріплення доказів компетентним органом, наприклад слідчим суддею.

Список використаних джерел

1. Громов Н. А. Уголовный процесс России: учебное пособие. М.: Юристъ, 1998. 552 с.
2. Прогресс нравственности. URL: http://www.truemoral.ru/moral_pr.php.
3. Сірий М. Кримінально-процесуальний кодекс перехідного періоду. *Дзеркало тижня*. 2004. 27.03. 2.04. № 12 (487).
4. Шило О. Г. Корупційні ризики чинного кримінального процесуального законодавства України: окремі питання / О. Г. Шило, Н. В. Глинська, Л. М. Москвич. *Питання боротьби з корупційними правопорушеннями*. 2014. № 27. С. 205.
5. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
6. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. №. 11. С. 281. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzlubp_2013_11_71.pdf
7. Семенов В. Нужен ли частный сыщик в уголовном процессе? URL: <http://www.lawmix.ru/comm/816>

Шульга Андрей Александрович,
кандидат юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины)

УЧАСТИЕ СТОРОН В ДОКАЗЫВАНИИ: НРАВСТВЕННО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В статье рассматриваются проблемные вопросы, задекларированные нормами уголовного процессуального закона Украины, которые негативно влияют на нравственно-правовые отношения между участниками уголовного процесса во время доказывания. Вносятся предложения по устранению этих недостатков.

Ключевые слова: доказывание, доказательства, уголовное производство, стороны уголовного производства, следователь, прокурор, суд, следственные действия.

Shulga Andrey Aleksandrovich,
candidate of law sciences, associate Professor
(Donetsk law Institute of MIA of Ukraine)

THE PARTICIPATION OF THE PARTIES IN PROVING: ETHICAL LEGAL ASPECT

Proof is defined as the activity of competent participants procedural relations on the collection, verification and evaluation of evidence for the purpose of establishment of circumstances relevant for correct resolution of the criminal proceedings.

In accordance with the Criminal procedure law, the defendant and the victim have equal rights for the collection of evidence with the prosecution in criminal proceedings. Even lists the ways that the defense and the victim must carry out the proof. About aligning themselves with the protection of the victim and to the subject of proof in the law says for some reason only one of the elements of proof — evidence-gathering. But the theoretical understanding of proof, provides for full procedural process of this procedure, namely, collecting, checking and evaluating evidence. That is to say that the defense or the victim have the ability to gather evidence, this in our opinion is not correct, because these persons can only gather information about the facts or the evidence and pass them on, like court, and he will decide whether these facts are evidence, and only after such recognition and appropriate procedural clearance, they shall have the force of evidence. Until then, it's just information about the facts.

The solution of this problem is possible under conditions when: the closure of criminal proceedings will be priority only the court and the investigative actions on the initiative of the party of protection will be carried out by an investigator who performs the criminal proceedings, and on behalf of the court, the investigator, body of preliminary investigation, which is in a different area. Or, as it is practiced in States with English Saxon legal system — a private detective as, for example, this already exists in England, USA. Secondly, to the Criminal procedural law are required to pay a Supplement in which to explain, in which cases, the victim bears the burden of proof. In our opinion, this should be only for cases of private prosecution.

Thirdly, the existing Criminal procedure law are required to pay a Supplement that mandatory inspection and securing of evidence must be carried out by the investigating judge and not an investigator.

Key words: *Proving, proofs, criminal production, parties of criminal production, investigator, public prosecutor, court, inquisitional actions.*

Надійшла до редколегії 06.11.2017

УДК 343.137.9

Якубель Мария Михайловна,
кандидат юридических наук
(Академия Министерства внутренних дел Республики
Беларусь)

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ НАЧАЛА ПРОИЗВОДСТВА ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ О ПРИМЕНЕНИИ ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР БЕЗОПАСНОСТИ И ЛЕЧЕНИЯ⁶ (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И УКРАИНЫ)

В статье рассматриваются нормы уголовно-процессуального законодательства Республики Беларусь и Украины, регламентирующие начало «особого» производства, ведущегося в отношении лиц, совершивших общественно опасные деяния в состоянии невменяемости или заболевших психическими расстройствами (заболеваниями) после совершения преступления. Анализируются мнения различных ученых. Выявляются пробелы действующей регламентации и предлагаются пути их устранения.

Ключевые слова: психическое расстройство (заболевание), общественно опасное деяние, предусмотренное уголовным законом, принудительные меры безопасности и лечения, процессуальные гарантии.

По данным Всемирной организации здравоохранения, более 450 миллионов людей во всем мире страдают психическими заболеваниями. Особенно высокие показатели отмечаются в Европейском регионе, где, согласно данным проведенных исследований, нарушения психического здоровья имеются примерно у 164,8 миллионов человек [1]. Свою долю в формирование приведенных статистических данных внесла и Республика Беларусь. При этом следует отметить, что уровень распространенности психических заболеваний в нашей стране не имеет тенденции к снижению. Так, если в 2005 году на сто тысяч населения Беларуси фиксировались 587,3 случаев первичной заболеваемости психическими и поведенческими расстройствами (кроме заболеваний, связанных с употреблением психоактивных средств), то к 2014 году этот показатель вырос на 30,2% и составил 764,5 случаев на сто тысяч населения [1].⁷

Наличие у субъекта психического заболевания в ряде случаев детерминирует непредсказуемое противоправное поведение, что существенно увеличивает его общественную опасность, но вместе с тем и дает возможность ограничения некоторых его прав и свобод [2, с. 7].

Указанные обстоятельства обуславливают необходимость существования действенной системы уголовно-процессуальных норм, которая, с одной стороны, обеспечивала

⁶ В законодательстве Украины для обозначения аналогичных мер используется категория «принудительные меры медицинского характера».

⁷ Безусловно, увеличение статистических показателей обусловлено не только ухудшением психического здоровья населения, но и рядом иных факторов: улучшением качества медицинского обслуживания, способов и методов диагностики психических патологий; более внимательным отношением граждан к своему психическому здоровью, и, как следствие, увеличением числа случаев обращения за психиатрической помощью и др.

бы надлежащий уровень защищенности прав и законных интересов лиц, страдающих психическими расстройствами, а с другой — гарантировала бы безопасность иных граждан от потенциально опасных деяний психически больных субъектов.

В связи с этим глава 46 Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь (далее — УПК Республики Беларусь) и глава 39 Уголовно-процессуального кодекса Украины (далее — УПК Украины) посвящены особому виду производства, имеющему место при расследовании уголовных дел в отношении лиц, совершивших общественно опасные деяния в состоянии невменяемости, и лиц, заболевших психическим расстройством после совершения преступления. В украинском уголовно-процессуальном законодательстве этот институт фактически сохранил название, которое было присуще ему в период нахождения страны в составе СССР, и именуется «Уголовное производство по применению принудительных мер медицинского характера». Белорусский законодатель пошел по иному пути: с принятием нового уголовно-процессуального закона в 1999 году, соответствующий институт получил наименование «Производство по уголовным делам о применении принудительных мер безопасности и лечения».⁸

Рассмотрение указанных процессуальных институтов обнаруживает как сходные черты, так и существенные различия в их нормативном закреплении. В этой связи представляется целесообразным проведение сравнительно-правового анализа соответствующих норм белорусского и украинского уголовно-процессуального законодательства с целью выявления успешных юридических инициатив, которые могут быть использованы при дальнейшем совершенствовании института принудительных мер безопасности и лечения в Республике Беларусь. В свою очередь, опыт белорусского нормотворчества и правоприменения в указанной сфере может быть полезен при определении направлений последующей оптимизации украинского уголовно-процессуального законодательства.

Одной из центральных проблем упомянутого производства, которая до настоящего времени не получила законодательной регламентации в УПК Республики Беларусь, является вопрос об основаниях его начала. Юридическое закрепление таких оснований имеет решающее значение при определении стартового момента реализации положений всего анализируемого института. Между тем, норма, содержащаяся в ч. 1 ст. 442 УПК Республики Беларусь, регламентирует не основания начала «особого» производства, а основания применения принудительных мер безопасности и лечения. Схожие правовые явления закрепляет и ст. 102 главы 14 Уголовного кодекса Республики Беларусь (далее — УК Республики Беларусь) «Основания назначения принудительных мер безопасности и лечения». Она, детализируя положения упомянутой выше нормы УПК, закрепляет условия, при наличии которых судом принимается решение о назначении конкретного вида принудительных мер безопасности и лечения, применяемых к психически больным.

Сравнительный анализ приведенных норм материального и процессуального права свидетельствует о регламентации одного и того же правового явления: оснований назначения психически больному лицу принудительных мер безопасности и лечения. Вместе с тем указанные обстоятельства по своему содержанию не влекут начало процедурных мероприятий, а входят в уголовно-правовой сегмент института принудительных мер безопасности и лечения. Таким образом, представляется, что основания применения судом указанных мер не являются элементом системы отношений, образующих уголовно-процессуальный институт производства по применению принудительных мер безопасности и лечения, а относятся к категории материального права. Следовательно, норма, содержащаяся в статье 442 УПК Республики Беларусь, носит уголовно-правовой характер и не должна быть закреплена в процессуальном кодексе. В ст. 442 УПК должна найти отражение норма проце-

⁸ Новое наименование более точно отразило сущность указанных мер и подчеркнуло общественную опасность лица, обусловленную имеющимся у него психическим расстройством (заболеванием), как основание для их применения.

дурного характера, закрепляющая основания к началу производства по уголовному делу о применении принудительных мер безопасности и лечения.

Приходится констатировать, что УПК Украины в исследуемом вопросе находится несколько впереди, хотя вопрос об основаниях к началу «особого» производства в нем также не получил существенной проработки. Прогрессивность статьи 503 УПК Украины обусловлена тем, что в ее названии («Основания для осуществления уголовного производства по применению принудительных мер медицинского характера») нашел отражение процессуальный характер регламентируемых оснований. Однако содержание статьи вызывает определенные нарекания. Так, в качестве побудительного момента для реализации положений анализируемого производства она закрепляет «наличие достаточных оснований полагать, что:

1) лицо совершило общественно опасное деяние, предусмотренное законом Украины об уголовной ответственности, в состоянии невменяемости;

2) лицо совершило уголовное правонарушение в состоянии вменяемости, но заболело психической болезнью до вынесения приговора».

Исходя из приведенной редакции оснований к началу упомянутого производства, оно должно быть начато не только в отношении лица, которое совершило общественно опасное деяние в состоянии невменяемости и продолжает страдать психическим расстройством во время производства по уголовному делу, но и в отношении лица, которое совершило общественно опасное деяние в состоянии невменяемости, но после этого выздоровело, либо характер его психического заболевания к моменту производства по уголовному делу не лишает его возможности осознавать значение своих действий или руководить ими. Это представляется не совсем обоснованным, поскольку именно наличие у субъекта психической патологии на момент расследования детерминирует необходимость обеспечить его дополнительными процессуальными гарантиями, направленными на соблюдение и защиту его прав и законных интересов. Если же к периоду проведения юридических процедур лицо психически здорово, либо характер заболевания не лишает его возможности осознавать значение своих действий или руководить ими, то очевидно, что осуществление в отношении него производства в «особом» порядке нецелесообразно. В противном случае процессуальные гарантии, предусмотренные для психически больного, будут фактически реализовываться в отношении лиц, состояние психики которых не препятствует проведению предварительного расследования по делу в «общем» порядке.

Второе из приведенных в ч. 1 ст. 503 УПК Украины оснований — «лицо совершило уголовное правонарушение в состоянии вменяемости, но заболело психической болезнью до вынесения приговора» — вызывает критические замечания в связи с тем, что оно не предполагает дифференциации психических заболеваний в зависимости от их юридических последствий. Так, далеко не любая психическая болезнь, наступившая после совершения преступления, влечет начало «особого» производства, а только та, которая лишает лицо возможности сознавать значение своих действий или руководить ими. Если же характер психической патологии не оказывает существенного влияния на поведенческие возможности субъекта, то она не должна детерминировать изменение порядка досудебного производства, а предопределяет лишь необходимость обеспечения отдельных процессуальных гарантий (например, обязательное участие защитника в соответствии с п. 3 ч. 2 ст. 52 УПК Украины и т. д.).

В теории уголовного процесса отдельные авторы ранее уже исследовали момент возникновения рассматриваемого производства, который неразрывно связан с понятием оснований его начала. Среди них следует отметить А. И. Галагана, А. И. Говрунову, М. Ш. Буфетову, Б. Д. Дергач, П. А. Колмакова, Л. И. Кукреш, Т. А. Михайлову, П. С. Элькинд, А. Г. Яцкевича.

Так, М. Ш. Буфетова в своем диссертационном исследовании уголовно-процессуальными основаниями, необходимыми для начала производства, предложила счи-

тать систему следующих факторов: «1) наличие достаточных данных, указывающих на событие деяния, запрещенного уголовным законом, и соответствие фактических обстоятельств дела признакам конкретного состава преступления; и 2) наличие медицинских или иных документов (сообщения родственников, свидетелей), подтверждающих сомнение следователя в психической полноценности лица, совершившего общественно опасное деяние» [3, с. 16].

Частично разделяя приведенную позицию, А. Г. Яцкевич считает, что обстоятельством, влекущим начало «особого» производства, является факт психического заболевания лица, который может быть установлен не только в заключении судебно-психиатрической экспертизы, но и с помощью других средств доказывания: документов, показаний родных и т. д. [4, с. 13], если они позволяют следователю с полной достоверностью предположить, что последний будет признан невменяемым или заболевшим после совершения преступления душевной болезнью, лишаящей его возможности отдавать себе отчет в своих действиях или руководить ими [4, с. 9].

С приведенными суждениями нельзя согласиться в полной мере, так как предположение о невменяемости лица в момент совершения противоправного деяния не позволяет говорить о соответствии фактических обстоятельств дела признакам конкретного состава преступления, поскольку психическое заболевание субъекта, влекущее признание его невменяемым, исключает наличие таких элементов состава, как субъект и субъективная сторона. Помимо этого, информация, полученная от родственников и свидетелей, может быть недостоверной в силу отсутствия у них специальных знаний в области психиатрии. Следовательно, компетентный вывод о состоянии психики лица на момент расследования может быть сделан только после проведения судебного экспертного исследования.

Позиция А. Г. Яцкевича представляется дискуссионной в той части, в которой он наделяет следователя полномочиями делать юридически значимые выводы о состоянии психики подследственного до получения экспертного заключения (руководствуясь показаниями лиц, несведущих в области психиатрии и медицинскими документами, не содержащими сведений о характере влияния заболевания на поведение субъекта).

По мнению В. Ш. Гасановой, уголовно-процессуальные основания должны быть сформулированы следующим образом: «Производство... осуществляется в отношении лица, страдающего тяжелым психическим расстройством, совершившего запрещенное уголовным законом общественно опасное деяние, или лица, у которого после совершения преступления наступило психическое расстройство, делающее невозможным назначение наказания или его исполнение» [5, с. 10].

Содержание приведенного определения представляется более конкретным, нежели упомянутые ранее, поскольку его автор уже не использует термин «невменяемость» для определения момента начала производства. Однако при его формулировании В. Ш. Гасанова указывает в качестве основания не конкретный признак, детерминирующий производство, а категории лиц, в отношении которых оно должно осуществляться. Кроме того, предложенное определение требует дополнительного разъяснения относительно того, какие психические аномалии подразумеваются под термином «тяжелые психические расстройства».

М. А. Шостак полагает, что основанием к началу «особого» производства является заключение судебно-психиатрической экспертизы о том, что «подозреваемый или обвиняемый является невменяемым» [6, с. 543], а одних лишь сомнений следователя в полноценности психики лица для этого недостаточно.

Мы также убеждены, что получение заключения эксперта-психиатра необходимо, однако на современном этапе развития правоприменительной деятельности вывод о невменяемости субъекта формулируется только судом [7, с. 832], а содержание заключения, составляемого по результатам проведения судебно-психиатрической экспертизы, ограничено в этом вопросе сведениями о наличии заболевания, его характере и степени.

Таким образом, проведенный анализ нормативных положений и авторских позиций позволяет сформулировать вывод о том, что, несмотря на наличие существенного количества теоретических разработок, которые могут быть положены в основу правотворческой деятельности, основания к началу исследуемого производства пока не получили должного закрепления в уголовно-процессуальных законодательствах Республики Беларусь и Украины.

Наряду с вопросом об основаниях упомянутого производства, значимой представляется и проблема документального оформления его начала. Уголовно-процессуальный закон Республики Беларусь ничего не говорит о возможности вынесения по данному поводу отдельного процессуального документа. Как следствие, соответствующий процессуальный документ в ходе производства по делу не составляется и о том, что предварительное расследование осуществлялось по правилам главы 46, в материалах дела зачастую прямо свидетельствует лишь «Постановление о передаче уголовного дела прокурору для направления в суд».

Отсутствие в законе предписания о необходимости вынесения конкретного процессуального документа порождает непонимание лицами, расследующими дело, принципиального момента начала производства, что влечет разнородность практических подходов. Очевидно, что такое положение не способствует совершенствованию системы процессуальных гарантий прав психически больных лиц, вовлеченных в сферу уголовного судопроизводства.

Следует отметить, что в уголовно-процессуальном законе Украины вопрос о документальном оформлении начала производства уже решен положительно. Так, согласно ч. 2 ст. 503 УПК Украины, если во время досудебного расследования будут установлены основания для осуществления уголовного производства о применении принудительных мер медицинского характера, следователь, прокурор выносит постановление об изменении порядка досудебного расследования и продолжает его по правилам, предусмотренным главой 39.

Законодательный опыт Украины следует признать положительным, поскольку вынесение соответствующего документа позволяет обозначить момент начала рассматриваемого производства, способствует конкретизации процессуального статуса его участников и своевременному осуществлению ряда процессуальных гарантий прав и законных интересов лиц, страдающих психическими расстройствами.

Целесообразно отметить, что в юридической литературе предложения четко отграничить рамки «особого» производства от обычного ранее уже высказывались. Так, П. А. Колмаков предлагает выносить в этом случае «постановление о признании лица нуждающимся в применении принудительных мер медицинского характера» [8, с. 14], однако, как справедливо отмечает А. Г. Яцкевич, вынесение следователем такого постановления как бы предрешает судьбу психически больного. Между тем, только суд может решить вопрос о том, нуждается ли данное лицо в применении таких мер [4, с. 8].

В. Ш. Гасанова и Р. М. Шагеева считают возможным выносить «постановление о возбуждении производства о применении принудительных мер медицинского характера», которое и являлось бы началом «особого» производства [5, с. 15; 9, с. 162].

Наиболее приемлемой видится идея А. М. Ларина о том, что соответствующий процессуальный документ необходимо именовать «постановление о начале производства по применению принудительных мер медицинского характера» [10, с. 307]. Впоследствии его поддержал А. Г. Яцкевич [11, с. 94].

В современной белорусской процессуальной науке Л. И. Кукреш для обозначения начала рассматриваемого производства предлагает выносить постановление о прекращении уголовного преследования лица, которое не сознавало характера своего общественно опасного действия или не могло руководить им в силу психического заболевания, и возбуждать производство по применению в отношении него принудительных мер безопасности и лечения [12, с. 300]. Без сомнения, тезис Л. И. Кукреш, равно как и иных указанных выше авторов, о необходимости четкого обозначения момента начала производства

заслуживает поддержки, однако действующее уголовно-процессуальное законодательство не дает оснований говорить о возможности прекращения уголовного преследования в отношении рассматриваемого лица. Так, согласно п. 48 ст. 6 УПК Республики Беларусь уголовным преследованием является процессуальная деятельность, осуществляемая органом дознания, лицом, производящим дознание, следователем, прокурором, частным обвинителем, в том числе и в целях применения к лицу, совершившему общественно опасное деяние, принудительных мер безопасности и лечения. Кроме того, представляется не совсем корректным в названии рассматриваемого процессуального документа использовать термин «возбуждение», поскольку к моменту принятия следователем решения проводить дальнейшее расследование в порядке «особого» производства, уголовное дело, в рамках которого оно будет осуществляться, уже возбуждено. В связи с этим более оправдано, по нашему мнению, говорить о начале «особого» производства.

Таким образом, в целях конкретизации процессуального порядка рассматриваемого производства целесообразно внести в закон указание на то, что решение следователя об осуществлении «особого» производства должно быть оформлено в виде постановления о начале производства по уголовному делу о применении принудительных мер безопасности и лечения.

С момента вынесения указанного выше постановления о начале производства все дальнейшее расследование должно проводиться по правилам главы 46 УПК.

Проведенный теоретико-правовой анализ проблем начала «особого» производства, ведущегося в отношении лиц, страдающих психическими расстройствами, позволяет сформулировать следующие выводы:

1) действующее уголовно-процессуальное законодательство Республики Беларусь характеризуется наличием правового пробела в части закрепления оснований к началу производства по уголовному делу о применении принудительных мер безопасности и лечения, что затрудняет определение конкретного момента начала данного производства и не способствует единству правоприменительной практики. Уголовно-процессуальное законодательство Украины более прогрессивно в указанном вопросе, однако закрепленные в ч. 1 ст. 503 УПК основания требуют существенной законодательной конкретизации для правильного определения категорий субъектов, в отношении которых производство должно вестись в «особом» порядке;

2) в УПК Республики Беларусь до настоящего времени отсутствует норма, предписывающая выносить отдельный процессуальный документ о начале «особого» производства, в то время как в УПК Украины указанный вопрос уже решен положительно. В связи с этим представляется целесообразным закрепить в УПК Республики Беларусь требование о том, что решение следователя об осуществлении «особого» производства должно быть оформлено в виде постановления о начале производства по уголовному делу о применении принудительных мер безопасности и лечения.

Представляется, что реализация указанных предложений будет способствовать совершенствованию системы процессуальных гарантий прав и законных интересов лиц, страдающих психическими расстройствами.

Список использованных источников

1. «10 октября Всемирный день психического здоровья» // Информационное сообщение Санитарно-эпидемиологической службы г. Минска (10.10.2016). URL: minksanepid.by/node/20224. Дата доступа: 10.07.2017.
2. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2008. 40 с.
3. Буфетова М. Ш. Производство о применении принудительных мер медицинского характера: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Байкал. гос. ун-т экономики и права. Иркутск, 2004. 22 с.

4. Яцкевич А. Г. Процессуальное положение лиц, участвующих в производстве по применению принудительных мер медицинского характера: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Моск. высш. шк. милиции МВД РФ. Москва, 1992. 27 с.
5. Гасанова В. Ш. Производство о применении принудительных мер медицинского характера: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нижегород. гос. ун-т им. Н. И. Лобачевского. Н. Новгород, 2006. 20 с.
6. Шостак М. А. Уголовный процесс: учеб. пособие. Минск: ГИУСТ БГУ, 2008. 630 с.
7. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1924–1986 гг.) / под ред. В. И. Терещилова. М.: Известия, 1987. 1040 с.
8. Колмаков П. А. Процессуальное положение лица, нуждающегося в применении принудительных мер медицинского характера: стадия предварительного расследования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ленингр. гос. ун-т. Л., 1985. 24 с.
9. Шагеева Р. М. Проблемы применения принудительных мер медицинского характера. М.: Юрлитинформ, 2007. 200 с.
10. Ларин А. М. Производство по делам о применении принудительных мер медицинского характера. *Уголовно-процессуальное законодательство Союза СССР и РСФСР: теорет. модель* / Акад. наук СССР, Ин-т государства и права; под ред. В. М. Савицкого. М., 1990. С. 305–314.
11. Яцкевич А. Г. Производство по применению принудительных мер медицинского характера: правовой статус участников. Минск: Веды, 1999. 104 с.
12. Кукреш Л. И. Невменяемый не может быть обвиняемым. *Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для органов внутренних дел Республики Беларусь: тез. докл. Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. Дню беларус. науки*, Минск, 23 янв. 2009 г. / Акад. МВД Респ. Беларусь; [ред.: Н. И. Минич и др.]. Минск, 2009. С. 299–300.

Якубель Марія Михайлівна,
кандидат юридичних наук
(Академія Міністерства внутрішніх справ Республіки
Білорусь)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПОЧАТКУ ВИРОБНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ ТА ЛІКУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА УКРАЇНИ)

У статті розглядаються норми кримінально-процесуального законодавства Республіки Білорусь і України, які регламентують початок «особливого» виробництва, яке ведеться щодо осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння в стані неосудності або захворіли психічними розладами (захворюваннями) після скоєння злочину. Аналізуються думки різних вчених. Виявляються прогалини чинної регламентації і пропонуються шляхи їх усунення.

Ключові слова: психічний розлад (захворювання), суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом, примусові заходи безпеки і лікування, процесуальні гарантії.

Yakubel Mary Michailivna,
Candidate of law sciences
(Academia of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of
Belarus)

THE PROBLEMATIC ASPECTS OF THE CRIMINAL PROCEEDING CONCERNING THE APPLICATION OF THE ENFORCED SECURITY MEASURES AND TREATMENT

In the article of the norms of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Belarus and of the Ukraine are examines. The analysis of the opinions of various scientists is carried out. The problems of the procedural regulation are identified and the ways to eliminated it are suggested.

Key words: Mental disorder (illness), a socially dangerous act, provided by Criminal Law, enforced security measures and treatment, procedural guarantees.

Надійшла до редколегії 2.10.2017

НАШІ АВТОРИ

Авдєєв Олександр Олександрович,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

Бабич Дарія Сергіївна,
магістр
(Чернігівський національний технологічний університет)

Барановський Олександр Віталійович,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Білобров Володимир Миколайович,
викладач кафедри спеціальних дисциплін та фізичного виховання
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Гаврилін Віталій Олексійович,
кандидат біологічних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Головков Олександр Миколайович,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Городецька Марина Сергіївна,
докторант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Грига Марія Андріївна,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

Джу́жа Анастасія Олександрівна,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ України)

Зозуля Євген Вікторович,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Лопатін Станіслав Володимирович,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Макаренко Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Макаренко Олександр Юрійович, доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Марущак Наталія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Чернігівський національний технологічний університет)

Марущак Олександр Анатолійович,
кандидат юридичних наук
(Чернігівський національний технологічний університет)

Мердов Станіслав Павлович,
старший викладач кафедри
спеціальних дисциплін та фізичного виховання
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Мердова Ольга Миколаївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Наджафгулиев Рафиг Ислам оглы,
доктор философии по праву
(Академия Полиции МВД Азербайджанской Республики)

Назимко Єгор Сергійович,
перший проректор Донецького юридичного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Негрич Назар Михайлович,
аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
(ПВНЗ «Європейський університет»)

Обод Андрій Валентинович,
ад'юнкт
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Осетрова Олена Станіславівна,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

Пилипенко Дмитро Олексійович,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Пономаренко Олександр Олександрович,
здобувач
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Розум Сергій Юрійович,
аспірант
(Донецький юридичний інститут МВС України)

Тіхонова Марія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

Черевко Кирило Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

Шульга Андрій Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент

(Донецький юридичний інститут МВС України)

Шульга Марина Вікторівна,

аспірант

(Донецький юридичний інститут МВС України)

Якубель Марія Михайловна,

кандидат юридических наук

(Академия Министерства внутренних дел Республики Беларусь)

ВИМОГИ

щодо оформлення наукових статей,

які публікуються

у збірнику наукових праць

«Правовий часопис Донбасу»

1. Структура наукових статей:

- ✓ постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- ✓ аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття;
- ✓ формування цілей статті (постановка завдання);
- ✓ виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- ✓ висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

2. Вимоги до оформлення тексту наукових статей:

- ✓ обсяг статті для публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) 6-12 сторінок (інтервал — 1,5, шрифт — Times New Roman, кегель 14, поля: верхнє, нижнє, праве, лівє — 2 см.);
- ✓ перший рядок (ліворуч) — УДК статті;
- ✓ другий рядок (праворуч) — прізвище, ім'я, ім'я по батькові автора (співавторів) (шрифт напівжирний);
- ✓ третій (за необхідності й четвертий) рядок (праворуч) — науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, членство в НАПрН України (за наявності), посада та місце роботи автора (співавторів);
- ✓ нижче (посередині рядка) назва публікації великими літерами (шрифт напівжирний);
- ✓ нижче розміщується анотація (500 друкованих знаків) та ключові слова (4 — 8 слів) українською мовою;
- ✓ через інтервал — текст статті;
- ✓ посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках із зазначенням номера джерела та конкретних сторінок, наприклад [1, с. 25 — 26], а самі назви джерел наводити в кінці статті у порядку згадування у тексті (розділ «Список використаних джерел»); список посилань оформлюється за допомогою прикінцевих зносок відповідно до вимог ДСТУ 8302:2015;
- ✓ після списку використаних джерел необхідно надати анотацію російською (2 — 4 речення) та розширену англійською (1800 — 2000 друкованих знаків) мовами та ключові слова (4 — 8 слів). І російськомовна, і англійськомовна анотації мають містити прізвище, ім'я, ім'я по батькові автора (співавторів) та назву статті.

3. Вимоги щодо надання матеріалів у редакцію:

- ✓ роздрукований примірник наукової статті (підписаний у кінці автором, із зазначенням дати надходження статті до редакції);
- ✓ електронний варіант статті просимо надсилати на адресу: dui55@ukr.net
- ✓ довідку про автора (співавторів) із зазначенням: П.І.Б. (повністю), наукового ступеня, вченого звання, членства в НАПрН України (за наявності), місця роботи і посади.

ди, контактного номера телефону, електронної пошти та поштової адреси (з індексом), на яку необхідно направити примірник збірника наукових праць, розділу наукового збірника, у який доцільніше розмістити статтю;

- ✓ фото автора у форматі jpg;
- ✓ якщо автор не має наукового ступеня доктора юридичних наук або вченого звання «професор», додатково подається рецензія (до якої прирівнюється рекомендація до опублікування, надана головним редактором збірника або його заступником); усі матеріали, крім поданих докторами наук і професорами, підлягають обов'язковому рецензуванню членами редакційної колегії;
- ✓ витяг із протоколу засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку;
- ✓ анотації (російською та англійською мовами).

Відповідальність за достовірність поданої інформації, використаних цитат, оформлення списку використаних джерел покладається на авторів.

Редколегія залишає за собою право повертати матеріали авторам на доопрацювання, скорочувати та редагувати надані тексти.

Автори попереджаються про те, що електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України у розділі «Наукова періодика України», а також на веб-сторінці видання.

Редакційна колегія збірника

Правовий часопис Донбасу

Збірник наукових праць
№ 3-4(61) 2017

(Статті друкуються українською та російською мовами)

Редактори: О. Рутвян, О. Федоренко
Комп'ютерний набір: О. Рутвян
Дизайн: В. Сілка

Видавець

Донецький юридичний інститут МВС України
Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21. Тел.: (056) 495 09 69
<http://mail.donbass.com/postmaster@dli.donetsk.ua>
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3573 від 03.09.2009.
Підп. до друку 30.06.2017. Формат 60х84 1/8. Друк офсет.
Папір офсет. Ум. друк. арк. 23,5. Обл.-вид. арк. 15,8.
Наклад 100 прим. Зам. № 11\16
Виготовлювач –
ТД «Золота миля», просп. Московський, 135-а, м. Харків
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3223 від 24.06.2008.